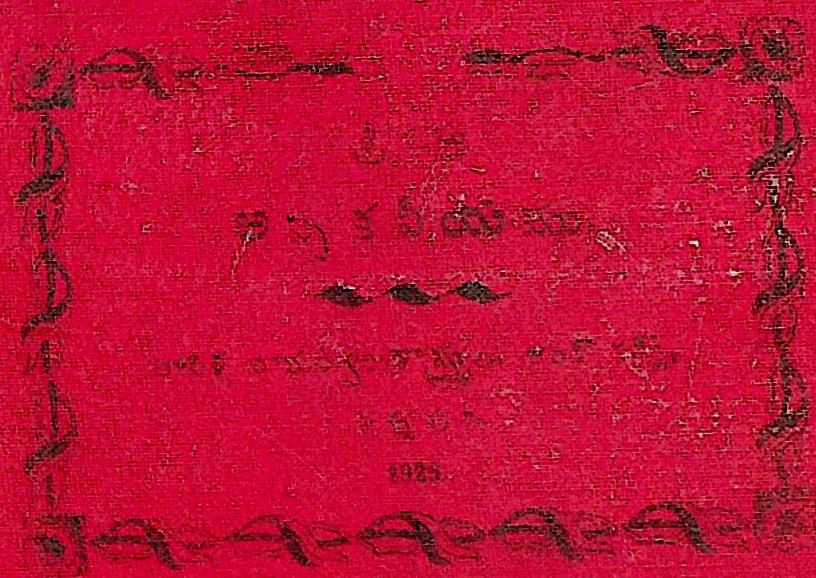

శ్రీ ర స్తు.

అ ప్ప క వీ య ము

కాకునూరి అప్పకవివిరచితము.

రా వు సా హే బు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను

శ్రీమాన్ ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను

పరిష్కృతము.

(క్రొత్తకూర్పు.)

చె న్న పు రి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్స్ వారిచే

ప్ర క టి త ము.

1922.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమువంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేఱొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱు దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమసదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులము గావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీమహాకవి యోపికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించి కృతకృత్యుఁడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంత కాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత తాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశీలించి యీపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోఁచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీపరవస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ దెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మాశ్రమను సఫలముచేయుదురని వారఁ గోరుచున్నాము.

తండయార్పేట,
చెన్నపురి.
1912.

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయసూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర స్తు.

అ ప్ప క వీ య ము.

పీ ఠి క.

యు న్స్వామియు నాఁగఁ బ్రాచిని బ్రతిచి౯ రుక్మిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్మహోత్సుకత సేయ న్మంగళ న్మోదుపు[1]ఁగే
ల్దోయిం దార్క్ష్యమరుత్సుతు ల్గొలువ శ్రీదుం డేలున ప్రోప్రెలుమో
పై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబు న్మముం బ్రోవుత౯. 1

తే. కమల యెందున దనరూపు గాంచి యలిగి
యాత్మతరళాంతరమున నిజాధినాథు
తను వతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జెలంగు
నట్టికౌస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు. 2

క. వననిధినందన కుయ్యేల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివక్షం
బున నొప్పువైజయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు [2]వాగ్వైభవము౯. 3

తే. కౌస్తుభంబును వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్ప నొసలిపై దిద్దినట్టి
తిలకమునకు సమంబుగా వెలయునట్టి, చక్రిశ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్మరింతు. 4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకాననాంతంబునం
బరితోషాతిశయాళు మోహమున గోపస్త్రీమణుల్ గుంపులై
హరిఁ జేరం జనుదెంతు రెందుఁ జనుదెం చానాద మాలించి స
త్వరయానంబులతోడ నట్టిమురళి౯ వర్ణింతు నిష్టాప్తికి౯. 5

సీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి దైత్యారాతి[3]యెడమను పైకేల నెసఁగు నెద్ది
మొగి సుదర్శననామమునను [4]మాధవుదక్షిణాగ్రహస్తంబున నమరు నెద్ది

1 కే. 2 వాంఛితఫలము౯ (వా). 3 యడమను బయికేల నమరునెద్ది (వా).
4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (వా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (పె) పెండ్యాల
వారిప్రతియని గ్రహించునది.

కౌమోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణుదాపలికరండపకరమున నుండు నెద్ది
నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుఁగొందు నెద్ది

తే. శార్ఙ్గ మనఁ దనరారి కేశవునివామ, బాహుయుగమూలమునఁ గనుపట్టు నెద్ది
యట్టివారిరైదుకైగువు లబ్జచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల్ మనుచు మమ్ము. 6

తే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కాఱుమెఱుఁగు తెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములపై వెలుంగుపీతాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లొసఁగు.

క. చాలతమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్ముకం బో యనఁ గా
నీలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలఁ మెఱయుబర్హిబర్హము నెంతుఁ. 8

క. భువనగకచ్ఛపకిరిమా, నవసింహాదిత్యభృగుజననరాఘవయా
దవబుద్ధకల్కు లనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతుఁ. 9

శా. శ్రీమన్మందకటాక్షవీక్షణము పైఁ జిల్కం బయోజేక్షణుం
డామోదంబున నర్మగర్భసరసేష్టాలాపముల్ వల్కఁగా
వేమాఱుం దరహాసమాననమున న్వీప్పొందఁగాఁ గొల్చుశ్రీ
భూముల్ నిచ్చలు మా కొసంగుదుర సంపూర్ణంబు గా నిచ్చలఁ. 10

క. దాంతు హరిచరణవర్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు సమతీతవిధిక,ల్పాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలంతుఁ. 11

తే. నామదిఁ దలంచెద సుపర్ణ నామధేయు, మురహరవిధేయు నమరసమూహగేయుఁ
గనకనిభకాయు భక్షితకాద్రవేయు, వక్త్రకాంతిజితాత్రేయు వైనతేయు. 12

క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ వన్నియను హస్తకమలతలమునం
జె న్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదళవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనుఁ. 13

ఉ. పాయక కొల్తు రామజనపాలుఁడు జానకిఁ జూడ నంపుచోఁ
దోయధి గోష్పదంబు క్రియఁ దోపఁ జిరాలున దాఁటి లంక క
త్యాయతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలెఁ బట్టి బా
హాయతశక్తిఁ గొట్టి సతి నారసి తద్విభుఁ గన్నమారుతిఁ. 14

క. శుక భీష్మ విభీషణ శౌ, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్భ్య కిరీటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతుఁ. 15

వ. అని యివ్విధంబున. 16

క. సాతతహేతి పరిజన, వ్రాతంబుగ శేషశయను వనరుహనయనుఁ
ఖ్యాతిగ "నహరేస్తు పర, స్త్రాత" యనుట దెలిసి కృతిమొదలఁ దలఁచి వేసఁ.

బ్రహ్మాది స్తవము.

చ. తనజనికారణం బయినతామరకున్ హితుఁ డౌటచే విక
ర్తనునకు వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన నేణచి
హ్నునకుఁ బదేను జేసి యవియున్ శిఖిభానుముఖామరాళిచే
దిన మొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్చెదన్. 18

క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భజింతున్
శారదనీరదనారద, పారద[1]దరహారహీరపాండుశరీరన్. 19

చ. కడుకఠినంబు నద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
పడర నినుం గరంచ వశమా యని నన్నిపు డంటివే కదా
వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచిననీకు హిమాద్రిజాత యా
పడఁతిఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20

చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరెఁ గదా పగ యంచు నీలకం
ధరుఁడు దరస్మితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసుం
దరముకురంబునం గని యెద న్ముద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తునసె దక్షజయు న్నిటలాక్షుఁడు న్ముదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మొగం
బనువుగ వెన్కకుం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు[2]గజాస్యు నెన్నెదన్. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునళిచామరకర్ణుని తేజి నందివా
హనముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిటిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23

క. హరి[3]శిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివులిభాజమహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24

క. రవిశశికుజబుధసురగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున [4]నుండుచు, ‡సవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడున్. 25

---

1 హరతార; హారదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

‡ సవన్ = క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

కవిస్తుతి.

సీ. వల్మీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁ బూజనము సల్పి
భట్టబాణునివచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి నెక్కొణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్హణు హృదయసద్మమున నుంచి
తే. చోరుఁ గడుఁ బ్రస్తుతించి మయూరు నెంచి, మాఘు భూషించి భారవి మదిఁ దలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులు చేసి. 26

సీ. శబ్దశాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు [1]నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాథకవీంద్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయు వాక్సరణిఁ బొగడి
తగ [2]నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాటుమస్తకలాపాదిహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియము వలికి.

తే. కాళిదాసమయూరాదికవులకైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్దరాని, యెడల నా నేరములు క్షమియించు టొప్పు.

వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29

క. వినఁ దగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁ దగు బుధజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁ గాకెం
దును దెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

గురుస్తుతి.

సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమూర్తిసర్వజ్ఞుఁ గ్రమస్వరాదిఁ
దరువాత శబ్దశాస్త్రముఁ జదివించినకొండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
నామీఁద సకలసిద్ధాంతము దెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకవీంద్రు
తే. స్మార్తకర్మంబు లెఱిఁగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయునలకొలిచలిమల్లశింగనార్యు
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకవీంద్రులనుతియును గురునుతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁ గాఁ దలఁచుతఱిన్.

---

1 నుచ్చరించి (వా). 2 నంధ్ర (వా, ప). వ్రాఁతప్రతులలో నన్నిచోట్ల 'ఆంధ్ర' శబ్దమే కనఁబడుచున్నది.

స్వప్న ప్రకారము.

సీ. ధాతరెండవపరార్ధమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ దొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ

తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33

సీ. చక్రవాళాంతరక్ష్మామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షయోజనసువిస్తారజంబూద్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్మమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మాశ్రమమున

తే. దండకాటవి [1]నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరీశాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెపల్లిని గోపాలధామమునను. 34

క. కల్పోక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపునెడన్. 35

సీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లౌముద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పువాఁడు
హారకేయూరమంజీరకోటీరాదిభూషణంబులు చాలఁ [2]బూనువాఁడు

తే. నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు [3]వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైన మగుచుఁ
[4]బొలుచునాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను [5]గలను. 36

వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37

క. కరములురెంటను దాల్చిన,పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెసన్. 38

---

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు (వా). 5 వెసను.

భగవద్వాక్యము.

ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్మ, మెప్పు పుట్టె నీదుమెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్త్రనేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్మి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ *శ్వ
శ్శ్రేయస మబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయఫక్కి [1]యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చఁగన్. 40

క. వినియును గనియును నెఱుఁగని, ఘనఫక్కిం దెనుఁగుఁ జేయఁగా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథప్రభావము.

తే. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచియించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁ జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమూఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42

వ. ఆసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ [2]దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీఫక్కి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన ముచ్చిలి యడఁచె దాని.

వ. తదనంతరంబ. 45

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులోఁ
నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ యొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁ గా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమ్ముంబుఁ జేసినన్. 46

క. ఆమూఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు మడువు తెలుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కనసు, ధీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బఠనం బొనర్చి, నన్యు లెవ్వ రెఱుంగ రీయాంధ్రఫక్కి.

క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి సెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షితి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

---

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్శ్రేయసః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయి. శ్వశ్శ్రేయ
సం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

---

1 బుట్ట. 2 బలుకులచెలికి నైన.

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి [1]చన నంతట మేల్కని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినన్. 63

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడన్
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము సమున నెచటి దిది యన నతఁడున్. 64

క. నన్నయభట్టీయములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్య గాదె యీపొత్తములో
నున్నయవి యెనబదియురెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకున్. 65

వ. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును గావున నా కిట్లనిరి. 66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగున్. 67

ఆ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనేల
అతఁడు సెప్ప మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగ నిదియె సాక్షి గాదె మనకు. 68

వ. అదియునుంగాక. 69

కర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీవిష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేనూనృతభాషణుఁ జోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్మిపట్టి
తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి
దురితకర్మపరిత్యాగి పరమయోగి, వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమౌని. 70

తే. అమ్మహామునిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁ ద్రస్తరించు, నారసోమావ్యయుఁడు కాకునూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మధురను బుధసమూహములఁ దొడరి, వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకు నూరింటఁ జేసినకారణమున, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

1 చను (ప).

సీ. బాలుఁడై కాశికాపట్టణంబున కేఁగి బ్రహ్మేంద్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె
[1]బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పంబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె
చరికొండసీమలో సంచరించెను గాకనూరన సర్వాగ్రహార మొకటి
నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె
తే. నవని సర్వజ్ఞుఁడగుట గంగాంబికాభి, రాముఁడగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకనూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్గ్రామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా
రతిని దపంబునం గని పరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర
స్తుత యగుచుండ [2]నందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకనూరిసం
తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్చుటల్. 74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్ప బెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకనూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వా రెవ్వ రంటేని. 76

సీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లెఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రౌఢిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తియై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు
తే. నందులోఁ గాకనూరిరంగాహ్వయుండు, గనియె నలువురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ బినసోము నిందులోనఁ

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటికైన సుగ్రుఁడు గాఁడు దా నొక్కనాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని సిరు వోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబును బౌరుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ
తే. డిన్నిసద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాక
నూరికులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘనుపెదసోమునకును. 78

సీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

---

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పుచు బండిగట్టిన గండభాగంబు
మోదె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండత్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పురియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షితిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞశేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్వితుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. వట్టిమపోతనార్యసుతవర్యుఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నభట్టు బ
ల్దిట్టను గంగయ న్సుతలఁ దిమ్మను రంగను లింగ గోనమన్
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజననమణి యగుసోమునగ్రనందనుఁ డగువెం
గన బుధుఁ డన నెగడె జగంబున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాఱుటబ్రహ్మ యనఁగ. 82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు నేసమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్యు వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్ష్మణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకామెప, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్ప్రౌఢిన్. 84

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్ణవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
తే. లలితశవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనాఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టినని కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాదేవుఁడు సమ, కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ [1]దగు ననిన్. 86

క. పరమోత్సుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

1 గదియు షనన్.

కవివిచారము.

క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె [1]నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88

తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁడొనర్చె, నిమ్మహాగ్రంథ మనునావయొక్క యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్ణధారుఁడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89

ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మఱ మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రు పట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించెఁ [2]డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90

క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోకబ్రహ్మ యతనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91

క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడి కామెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92

క. ఆతిక్కనముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీ తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంతర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లన్. 93

వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతు
ష్టాంతరంగుండ నై. 94

తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పుమనుచు నిన్నఁ గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక సేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95

వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన [3]యాంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, వర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును ననునామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి'మహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96

క. దశమీనురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగషష్ఠకరణయు
క్తశరాసనలగ్నంబున, శిశిరకరాంశమున మొదలు సేసితిఁ గృతికిన్. 97

---

1 నంధ్ర. 2 నింకఁ దాఁ గన్నది. 3 యంధ్ర.

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద. 98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ,నాయకదత్తాగ్రహారనగరప్రాగ్దే
శాయతదేవాలయమున, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్. 99

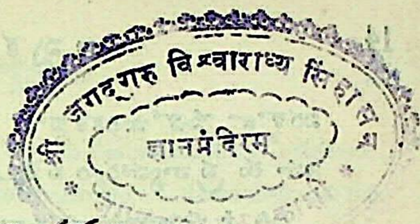
క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీ,ష్పతి పట్టెముపెద్దనార్యసంపాదితపు
ణ్యతరాగ్రహారపూర్వ, క్షితిజళమియామ్యమున వసించినహరికిన్. 100

క. తంగెడసీమను నిర్ఝర, గంగాసమనాగనిమ్నగాపూర్వమునం
బింగళిపురదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్నగోపరత్నంబునకున్. 101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్ష్యసమన్వితునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్. 102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కింద్రో
పలనీలునకును గామేపలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్. 103

తే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణి గ్రంథసారపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన. 104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజతనూజాస
త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యహనుమద్యుత భ
ద్రేభాధిపపోషణ తుల
సీభూషణ కామెపల్లి శ్రీగోపాలా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాంధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. భాషానిరూపణం బార్యాషట్కమునందుఁ దొలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవిశేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్. 3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కావ్యం త దదోషా పరికృతా చ వాగర్థౌ
సా వా గ్యా రసవృత్తి స్సాధ్వీ హి రసో యథాతథం కవిభిః. 1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చా న్య దపహాయ. 2

ఆద్యా ప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ రేయం యథాతథా భాషా. 3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహిని దేశ్యా. 4

సిద్ధి ర్లోకా ద్ద్రశ్యా లోకో నన్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్థో నియమో ఽనియమా ద్గ్రామ్యం హి య త్త్వపభ్రంశః.

విరళాః పేచోపాదికశబ్దాః ప్రవ్యాహారంతు శబ్దజ్ఞాః
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్జేతిత సుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 6

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బంద్రెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకల్లెమల్లనసుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షితి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యెవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, కువలయానందంబును, చంద్రాలోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నాకరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రికయును, షడ్భాషావివరణంబును, ద్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఫక్కికయును, కవిభల్లటఫక్కికయును, నధోక్షజఫక్కికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును, కవిరాక్షసీయంబును, కవికంఠపాశంబును, కవిమూషికమార్జాలంబును, కవిగజాంకుశంబును, కవిసర్పగారుడంబును, కవిజనాశ్రయంబును, కవిలోకసంజీవనియును, కవికంఠాభరణంబును, కావ్యాలంకారచూడామణియును, కావ్యచింతామణియు, నథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననంతామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫఱకారనిర్ణయంబును, లక్షణవిలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపికయును, శారదాదీపికయును, శారదాముకుటంబును, శారదాతిలకంబును, వాగీంద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రంథంబులు లక్ష్యోపలక్ష్యలు గలవందు.

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునఁ
సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లన్. 5

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియుఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడమున్
బదఁపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందుఁ, జూపడు తెలుంగునను గవితోపయోగ
లక్షణములన్ని యునుసరళంబుగాఁగ, నెఱుఁగఁబడు నిందుఁ దెలియనూహించి రేని.

తే. సౌరభాషకు శబ్దశాస్త్రింబుపగిది, దెనుఁగు(న) కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నరక రచియించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి,రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నంద్రదు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపేదను యక్షా
ధ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుఁడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగుఁ. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి య పో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రం,బు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణ,ములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగుఁ. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు సు,ధర్మను వసియించుఁ బెక్కుదైవతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువును గావ్యం,బు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగఁ. 15

తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో,పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షం,బుల కని చంపువు రచించె భోజుం డెఱుకఁ. 17

తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురివఱదనిరు గోదా,వరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యం,తరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగుఁ. 19

క. క్షితి నెన్నవనినామము స,త్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
వ్రతుఁ డంతకాల మందును, ధృతి నింద్రద్యుమ్ను నునికి దృష్టాంతముగాన్. 20

క. తనకు హితార్థము లెఱిఁగిం,చు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలసురలన్, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిన్.

తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె వల్మీకభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హరిణరోగము వాసె శ్రీహర్షుణునకుఁ, గావ్య మునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22

చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
దెలియఁ జతుర్యుగంబులను దీవుల నేఁడిఁట నెంద ఱెందఱో
యిల జననంబు నొంది మని యేఁగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కఁ డెఱుంగ మెక్కడన్. 23

తే. శ్రీరామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
సేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోగ[1]దీవి య టంద్రు గాదె.

క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్ప్రవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునన్. 25

తే. ఉపమ గలిగిన కయ్యాల నొప్పియున్న, నంఘ్రిభవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రసనుప్రశస్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్పఁబడును గావ్య

తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతమున నాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమునదితనరుఁ గృష్ణ.

సీ. పురమును బుతుషట్కమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేటయు సాగరంబు
మానీంద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు

తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస! 28

---

* హరిణ=శ్వేత. హరిణరోగము=శ్వేతరోగము. 1. నెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధం,బు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుదెఱఁ గై
తనరారుఁ బూర్వకవిమత,మున నాచాటుప్రబంధములు జలజాక్షా. 29

తే. నాల్గుదెగలయుదాహరణములుము క్త, కాదిపంచాశదశమను సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగడద్విపదదండకములు మంజ,రులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ముక్తకాదిపంచాశ త్తెట్టి దనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁ డైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాఱు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదాహ్వయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగనేని

తే. వరుసఁ బంచాశదాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూఱు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశత మైన శార్ఙ్గపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.—

త దదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ. 2.

తే. కృతికి [1]నెప్డు శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయుతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ,గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ[2]సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణమణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణప్రచయరూపంబు లై లలిఁ గావ్యలక్ష్మి నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదశక
మోలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గునురీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సౌకుమార్యౌజఃప్రసాద[3]కాంతి
† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగ డొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్ల

---

1 నెందు(వా. పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచక మైనయప్పుడు "మాధుర్య" అని యుండ దగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. "ధర్మధర్మిణోరభేదః" అనున్యాయము రస వాచక మైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లదు.

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాఱు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
నది సుఖకర దుష్కరావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తెఱంగు
లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
నుడుగక వేమాఱు [1]నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
లాటంబులో శృంఖళన్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖళబంధనంబు
మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
పలుమాఱు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వే ఱైన యమక మదియు
నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగతాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకముల్ విస్తరిల్లు
సరిగమపధను లోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములు తలకట్టును గుడులు శృంగములు నేక
వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్టు వొదలు పెల్లఁ
జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
మొదలు గా నొకపద్యమునఁ జెప్పఁ బద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
గోమూత్రికాఛత్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమర్దలఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతోభద్రమాలాత్సురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయుఁ
బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
భాసిల్లు నారభటీసాత్వతీభారతీకైశికీనామధేయవృత్తు
లర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమృద్వీఫలపాకములును
గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
నవి యే తెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వఱలు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
నది మొదలుగాని మూఁడుపదులపై నెనిమిది యెసఁగుతద్భేదంబు లెఱుఁగవలయు

1 నుడుగఁగ.

జాతియు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
దీపకత్రయము నాక్షేపంబు శ్లిష్టంబు నుత్ప్రేక్షయును దుల్యయోగితయును
వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్కంబు నెసఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
లూర్జస్వియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంసృష్టిసంకరము లనఁగ
ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంసృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్త మయ్యె
సంకరంబులు రెండు జరుగు దుగ్ధోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను

తే. క్షితిని శబ్దార్థసంసృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వ,శాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధ కుసంధిపదము
లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘపుకాకుఁ గుఱుచకాకు
సమసవభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
నసదృశోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
నశుభలజ్జాజుగుప్సాశ్లీలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్టార్థకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
నవిమృష్టవిధేయాంశ మన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
భిన్నసంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారవర్జితంబు

క్షితి నప్రయోజకశ్లిష్టంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననఁగఁ
దొడరు నేబది యర్థదోషంబు లివి మున్దు దెలియక కృతి [1]సేయ నలవి గాదు
పదపడి మును బల్కు ప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు [2]నింపుగాఁ జెప్పి రేని
ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియ చేపట్టుదు రొక్కొక్క పట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
కర్షంబునకు ధాత్రి హర్ష వాక్యము సూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్లను సౌకుమార్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుష సమాఖ్యమునకుఁ
గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధిక పదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్భంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి
తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. సూ:—సా వా గ్యారసవృత్తిః. 3.

క. రసమునకు [3]నాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
క్షసదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మీ. 35

రసవివేకము.

మూ. సూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవు లనంగ
నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్తమై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జె న్నొందు యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములవలనఁ
గలుగు నావిజ్ఞానకలితమా భావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల [4]నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

1 ఁజెప్ప (పె). 2 విందు (పె). 3 నాస్పదం బై (పె). 4 నదర (వా. పె).

మాలంబనోద్దీపనాహ్వయంబులు రెండు తెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచేష్టితాలంక్రియాత్మ విహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగచేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్మసంస్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల నష్టవిధముల జరుగు నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొడలుభంగ ముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞయును దాల్చి
వ్యాధ్యసూయా వేగహర్ష లజ్జామర్ష దైన్యావహిత్థనిద్రా విషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్మారసుప్తిచింతాశ్రమౌత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతిజడతోగ్రతాస్మృతివితర్క-
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ బేర్చు ముప్పదిమూఁడుభేదములను
బ్రకటంబు లై స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
హాసవిస్మయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు

తే. వీని నన్నింటి నెఱిఁగిన[1]వెనుకఁ గాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడదేశ వాస. 37

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్న ముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నద్భు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెల్లఁగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియె విభావాదిరంజనముల
నయ్యెను శృంగార మది నీలవర్ణంబు వెన్నునిమొన సామవేదవంశ
వర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణ[2]ఫణితిని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదారయ భీభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననఁగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరఁగునట్టి
సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూఁడుభంగు లయ్యె
నంగప్రభూతం బయత్నసంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
[1]వింశతింగితములై వెలఁదుల కొప్పారు యౌవనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగజాతము మూఁడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వయములు
నప్రయత్నజ మనునది సుశోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికమ్ము
కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్ఛిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి విసుతి కెక్క
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
వెలఁదులకును బురుషులకును వరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృశత్వ
విషయానుభవపరిద్వేషలజ్జాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది యకా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁ జేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను
తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్పకున్న
ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినీపురందరరాశానివేశ. 38

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయిభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱఁ
బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదువు సామాన్యవాయ

1 వింశతిగీతముల్ (అచ్చుప్రతి).

మర్జునచ్ఛవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
సొం పొందు మధురతాసు ప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
హసితస్మితము లుత్తమాఖ్యలు విహసితప్రహసితంబులు మధ్యభావితములు
క్షితి నపహసితంబు నతిహసితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు రౌద్రరూపము దాల్చె రక్తనిభము
హరుని[1]యూడిగ మథర్వాన్వయప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంథి
యుద్ధృతార్థము ప్రసాదౌజంబులను గూర్చి యారభటీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
[2]వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నథర్వామ్నాయవిహితకులజ
సమవర్తిదాసి కాషాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్ద్రరసాత్మజాత
సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైశికీవృత్తిఁ జను రచింప
స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్వసవిరోధి
కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
ప్రథమవేది సుపర్వభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
విస్మయాహ్వాయమున వెలయుభావము విభావాదులచే నద్భుతాభిధాన
మున నొప్పు నాశ్వలాయనసూత్రజము కమలాసను[3]దళవాయి యరుణకాంతి
రౌద్రరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్సభీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
నారభటీప్రసాదౌజసవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్ధృతంబు
సన్నుతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
మునుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వాయముచేతఁ
బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమ్రాభంబు వీరరసాహితంబు
ధర మహాకాళునిదళవాయి సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
గవితల నీషత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవైస్వర్యకారణంబు
శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మ లెంక

---

1 యూడిగె (వా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడిహారి (వా); దళవాయి, (ప); బడివారి, (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్గము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నిరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిఁగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టఁగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగిరీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
రొగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రశాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశఠధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపజాతు లన వెండియును మూఁడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నారుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ దెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూఁడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూఁడుదెఱఁగుల వినుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నలిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినీమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగుదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయు గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడదు కృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండ్రు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
దూతిక లాబ్గురు ప్రాతివేశినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖియు
ధాత్రీతనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతఱి నేర్పుమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
ధమకుఁ దా నైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

గామశాస్త్రమునందుఁ గామినీమణులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జెంలింపఁ బద్మినీ చిత్తినీ శంఖినీ హస్తినిను లన వీరి కందఱకును
నలు వొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణియుఁ చురగియుఁ గరిణియు నన
లలి భావరసనాయకులయందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకనైతి
తే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్రవితతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము వరింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము.

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41
తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధినొందిరి భువిని దమను, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42
క. ఇమ్మహిని మునులచే వెల,సె మ్మను గావ్యములు "నానృషిః కురుతే కా
వ్య" మ్మనువచనార్థం బే, సమ్మతి గలిపేళ సుకవిజనులే మౌనుల్. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44
క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుఁగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరాచి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46
సీ. గణవర్ణశబ్దార్థగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు నడలక కృతిసేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల గచియించుఁ బదపడి రాచికుండు
మితశబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్య నెసఁగునతఁడు

తే. సెప్పు యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంచు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఁదులు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై సుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. వ్రణము గని నిర్మలాంగంబు వదలునీఁగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడఁచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని వన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను దెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ దెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు "లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి" యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియుఁగా.

క. భ్రష్టులు తామే సర్వో, త్కృష్టకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు "బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మను, నష్టాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికిన్. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు "కవితైవవిద్య" యనుచుఁ, జదువుచ నార్థమునను సంశయముగల దె
విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించు భావుకశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీముఁ బా
సినఁ డా గవ్వయుఁ జేయఁ డన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యా "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం"
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. వనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చను దెంచుట గలుగు నేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్మికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపాట్లెల్లఁ దుదిని వ్యర్థము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, బొం దెఱిఁగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నన్. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరదీపరహితసదనాం,తరమున రేయిఁ బడియున్నద్రవ్యములక్రియన్. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్య మంత సార,వంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిసుతా స్సంతో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానస్థు లై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజ్ఞుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని న్మెచ్చ రేపట్టునన్
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడున్. 60

క. తమతమభాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వాకింతయు, నమరోక్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యం,బులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ లైనను దమక,ర్థరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పఠియింప ముక్తి దొరకును దానన్. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలెన్. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65

క. క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగ,ర్హిత మగు నట్లైన సాధరిత్రిని దానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనన్. 66

క. హితం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించుసమయమున నిజ
క్ష్మాతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

ఆంధ్రకవితాపితామహునిచాటుధార:—

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డదు
ర్దమదోర్దండబెడండకోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునం గాంచి "శబాసహో హరిహరంగా [1]ఖూబు ఖోడాకితే
తుముకీభాయిలభాయిదేములికి" యందుర్మింటికిం బోవుచున్. 68

నందితిమ్మనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ [2] "కానిర్ఘురీఘోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమడే" యటంచ్రుదివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్. 69

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారునాయిల్లు బిడారు నీకు
నాకు నీపాదార్చనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకు వచ్చి మూర్త మాడి
యొడయచిత్తేశ నాయునికి నీమజ్జన మాడు శివార్చన మాడు బేకు
విచ్చేయుం డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు
తే. నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు, నావటించెదఁ బదుఁడు మీ [3]రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాష్టకోత్పత్తివివరణము.

తే. భాష రెండు దెఱంగులఁ బరఁగుచుండు
సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు
ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు
వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వయవిషయవాస. 71

తే. భారతీదేవి శైశవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

---

1 ఖూబు ఖోదాకితే (ప); ఖూబు ఖోడాకతే (వా); ఖూబుఖూడాకత్తే (పె).

2 కానిర్ఘురీపోషణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమటా (వా); కానిర్ఘురీపోషణా మాయాభీకుముమీకులోమికుహుమీ మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కానిర్ఘురీఘోషణీ, మాయాభీకుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటా (పె).

3 రారగించ.

శౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును,గ్రమతఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ.72

క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్య ముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్ద మగు నెల్లెడలన్. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీఱుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలు తెలుంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్ర భాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షితి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెస నేడు తెలుఁగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగున్. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును శౌరసేని
జగతిపై మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సొరిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం,జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినీయసూత్రపఙ్క్తిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్మీకిమూలసూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిషడ్భాష లుద్భవముఁ జెందె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతిప్రముఖబుధకృతటీ
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణిచేన్. 80

సీ. స్వర్గలోకప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రిదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో శౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
[1]పాండ్యకేకయసాల్వబాహ్లీకానూపగాంధారనేపాళకుంతలసుదేష్ణ

తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెస నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రభూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె శౌరి.

తే. దేవభూసురమునిధరిత్రీతలేంద్ర, సచివకంచుకివిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్నృపామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతము సుధాసింధుశయన.

---

1 పాండ్యకేకయ హైపబాహ్లీకసుహ్యగాంధార.

సీ. క్షపణకజైనాదికర్మహీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
క్షితి వైశ్యశూద్రప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవరలుబ్ధకాదినీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
తే. పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీ తెలుంగు
నీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ. సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే* త్వేషాత యోర్భవేద్వికృతిః. 6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
వెలయు నీరెంటికిని దెల్గు వికృతి యనఁగ
నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర. 84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్పత్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంట రెండురూపముల నమరు
తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
జంద్రుడనఁ జందురుం డని సంస్కృతమునఁ
జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను. 85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:—శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే మూలముగా కలది. ఇటన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము ననుసరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్టు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికిని పేరు. ఆ రెంటియందును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని దెలియునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 13-వ పేజిలో ఈశ్లోకక్రమము మారియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా [1]ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దమునసే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యా వేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజౌ=చకారజకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అథర్వణఫక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్న చకారము దంత్య మయి తెలుఁగు తత్సమము చేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారము క్రిందటి రేఫము లోప మౌనుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యె ట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

కగచజటడతదపబమగకగపశో రుపర్యద్రే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యతృతీయానాం మవర్ణజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయుక్తోపరివర్ణే లోపః స్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్పర్శవర్గాద్యతృతీయానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్ణజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం (ఁక-ఁప-అని-కపలకు ముం దర్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయంబులనంబడు).మకారఁకఁపవర్ణములకు,శషసానాంచ=శషసలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఫమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇటన్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:—రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఫవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మౌను, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఫము లోపముకాఁగా చంద అనియుండెను.

---

1. ముంగల (వా).

సూ. శేషాదేశస్యాహ్రోచోఖోః.

వృ. హకారరేఫవర్జితస్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమును గాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకాఁగాచిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య చ=ఆదేశమైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్ణము రవర్ణముగాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవర్ణమునం దధస్స్థితమైన రేఫము లోపముకాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చు గనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద ఆయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయథోక్తజసూచనమునను ఆది నున్న చకారము దంత్యవర్ణ మాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చందుఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతమునసే అయినతద్భవముగాని శుద్ధసంస్కృతమునసైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును ఆదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములై కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ బ్రకృతులను రెంటను రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికొనునది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించెఁ దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ ముచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు[1]చాడ్పునన్. (ఆ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జతుర్హరిదావరణంబులన్ యశో
బరముల [2]నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురునుసొగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (ఆ. ప. 50) 87

ఆ. తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండుఁ, దెలియవలయు [3]వాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యెఁ, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ద మనఁగ వలదె. 88

1 కైవడిన్ (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పుచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటిరేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు. అది తత్సమముచేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన "కగచ జటడతదపబమయ్లకశ్లపశోరుపర్యద్రే" అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సము ద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా "నతు ద్రశబ్దే" అనుటవలన లోపము రా దాయెను. "రవలా మధశ్చ" అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారము క్రిందిరేఫము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా "శేషాదేశస్యా హోరిచోఖోః" అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చెఁ గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట ఆదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు సంద్ర మనియేచెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకిలభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనఁగ
నాకోక్తి యైన లక్ష్మికిఁ, బ్రాకటముగ లక్కిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం దెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యె ట్లనః లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పుచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం= మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్యాత్=అగును. ఇందువలన క్షకారము క్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షియని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్స్యాత్.

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్యాత్=అగును. దీనిచేత క్షకా రమునకు ఛకారము రాఁగా లఛి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శ వర్గద్వితీయవర్ణములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష యైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యేనేని క్రింద నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్పర్శవర్గద్వితీయము మంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వము రాఁగా లక్కిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారు కారు గనుక నిట్టిశబ్దము లెల్లను ద్వితీయప్రకృతి యైన వని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చుగుఁ గుందగుట్ట దొడరు టెల్లవిధంబుల నోర్చునట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్తటి బొందగు సేతయందగుట. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

.రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్నంబు గాచినాఁడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలఁ దెచ్చినాఁడు
చాలుపేరింటితొయ్యలి నేలినాఁడు, పుడమి [1]నునుమించు ప్రొద్దువంగడమునందు.)

తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలును బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణభేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 93

తే. శౌరసేని జూదంబు పైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషోక్తివలన మాఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి ద్యూతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యర్యో ర్జః.

వృ. ద్యకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్స్యాత్.

టీ. ద్యకారస్య=ద్య అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమునకును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యాత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యకారమునకు జకారము రాఁగా జూత మని యుండెను.

1 నన.

సూ. ద స్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తోః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=మొందటియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం టెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణము నకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మౌను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార మునకు దవర్ణము రాఁగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష యైనతద్భవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జూద మిది యేల యుడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ దెలుచన యూష్మ
జ్జేదమునఁజేసి యెగ్గు, ల్పాదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు [1]భయజననం బై.(ఆ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావింతును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టన్
బైదలుల నియోగింతును, వైదర్భతనూజమీఁదివల పుడిగింతున్.(ఆ. 7. 120)96

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞాః స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి, స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా న్నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మవును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, నకారః స్యాత్= నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు నవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచకభాష యైనతద్భవము.

---

1 భయజనకం బై (పె).

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబఘఝఢధభాం కచటతపాః ఖఛఠథఫాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం తత్తత్ప్రథమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూఁడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రథమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్ణములును రెండవవర్ణములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈసూత్రమున జకారమునకు చకారము రాఁగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష యైనతద్భవము.

మూకశబ్దమునకు:—

సూ. అచోఽస్తావఖౌ కఖతథపఫాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూఁడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష యైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాఁగా మూగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేఁగలేఁగఁ బులితండము నెత్తుటిబొత్తుకై వాలా
హాలిమెయి రాగ రాఁగలయునంటి వృకంబులు క్రొంబొదల్ రొదల్
చిలుకుచు నీఁగ నీఁగలును జీమలు దొంతర లై పయిం బయిం
బిలబిల మూఁగ మూఁగవలె బెగ్గిలి పల్కఁగ లేక వేదనన్. (ఆ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనను మొదలియకారమునకు జకారము రాఁగా జక్ష అని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్ష ఇ త్యస్య జిహ్వామూలీయః స్యాత్.

టీ. క్ష ఇత్యస్య=క్ష అను నక్షరమునకు, జిహ్వామూలీయః=జిహ్వామూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు'ᳵక ఇతి జిహ్వామూలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వామూలీయ మనఁగాను దాపలివిసర్గము గల కకారమునకుఁ బేరు గాన ᳵక అనునది రాఁగా జᳵక యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అధోక్షజఫక్కికావచనమువలన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. ఆంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపింపఁగా జక్క అని యుండె అది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు ఆయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళ గుండము కంతి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
సిక చేత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోఁక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదినె వెన్నుఁడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గ
తే. పీఁట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పస మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యిగము వెస డిగ్గి యనఁగఁ దద్భవము లయ్యె. 98

దీనికివివరము:—కుర్కురశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్దమునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంతి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జు, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కాష్ఠశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోఁక, పృథివికి పుడమి, భగ్నమునకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదినె, విష్ణునకు వెన్నుఁడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశ్శబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గ, విష్టరమునకు పీఁట, దైవమునకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, మౌక్తికమునకు ముత్తియము, ధాత్రికి దాది, కూర్పాసమునకు కుప్పసము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు దెస, దీర్ఘికకు డిగ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేకములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షితిధరకాశీశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడుని
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీ[1]క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కెన్. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మైతనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ
దెలుఁగగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
[2]వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నంద్రు. 100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ. -తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన
దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ దెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు
నాంధ్రములె యెందు నందు గ్రామ్యంబు [3]దిరుగు. 101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా. 9.

తే. [4]వఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్క నర్థంబు [5]దొడరుకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవిఁచిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దనుజవరులకు ననఁగన్. 103

---

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాసినీ దేశ్యా. 11.

క. ఏదేశము మానవులకు, నా దేశము భాష దేశ్య మయ్యెం గరుత్మ
త్సాది జనవ్యవహారము, చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్రదేశ్యభేదంబులు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు తెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైనసకల, జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యని, వాలాయం బుట్టిఁ బట్టి వంచుక త్రాగెన్
బో లెక్కక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్నదన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్. 108

సీ. అలంబు చిప్ప కయ్యము పోరు బవరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పొలఁతి తొయ్యలి నాతి మెలఁత నెలఁత
మేను వేసవి మోవి గౌను డెందం బక్క వీను లుల్లము కేలు వెన్ను నొసలు
వావిరి యేడ్తెఱ వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలువు పొలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
[1]పొల్లు చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమియును, దనరు నిటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొను సంస్కృతతత్సమ, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యముల మాఁటను సం
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుఁగు లండ్రు తెలుఁగునన్.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి మృదుపదం
బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁదగు శమీప్రాంతగృహా.

తే. అబ్ధిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పుచోటఁ
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
దెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగు[2]మఱుఁగు. 112

---

1 యొల్లి (ప). యెల్ల (వా). 2 లమయ (పె).

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాఁదెనుఁగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, [1]దెల్లమిగా నింకఁ బ్రాఁత తెలుఁగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు సిరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిఁడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుచు [2]గుఱుముసామి కనఁగ నచ్చతెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులు.

మూ. సూ.—సిద్ధి శ్లోకా ద్వ్యశ్యా లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారమువలనఁ దెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్త దేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, [3]వాడుకకు వచ్చునవి దుగ్ధవార్ధిశయన. 116

వ. అవి యెయ్యవి యనిన. 117

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
శుకవాణిబుగ్గలు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
గజయానచండ్లు బంగరుకుండ లన రాదు సతిబొడ్డు సుడిని మెచ్చ దన రాదు
సరసిజాననముడ్డి సైకతం బన రాదు హరిమధ్యకాళ్లగు ళ్లనఁగ రాదు
తే. క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి
చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కఁజన్ను
గవయుఁ బొక్కిలి పిఱుఁదు చొక్కంపుటడుగు
లనుచు మును వాడి రవియ చెకొనఁగ వలయు. 118

తే. రణము [4]వర్ణించుచో వీరరసమునందు
యుద్ధపంచకమునఁ దిక్కనొజ్జ సారెఁ
గా ళ్లటంచు రచించుట గాంచి కవులు
చెప్పుకొనిరి మీఁగాళ్లని చెలఁగి కృతుల. 119

సారంగధరచరిత్రమునందు సీసపాదము:—

సీ. ఉన్మత్తపువ్వు నా [5]నార పైనకుచ్చిళ్లు [6]చెలఁగి మీఁగాళ్లపైఁ జిందులాడ.

1 దెల్లముగా నెంతేఁ బ్రాఁత తెనుఁగులు నృహరీ (వా); మిదెల్లమిగా వింకఁ బ్రాఁత తెనుఁగులకు హరీ (ప). 2 గుతురు (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె). 4 వర్ణింపుచో (వా). 5 నొకతై (ప); నొరవైన (పె). 6 చెలికి (ప. హా. పె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారార్థో నియమో నియమా ద్గ్రామ్యం హి య
త్త్వపభ్రంశః. 13

తే. ఉక్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, [1]కావ్యముల నెఱుఁగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుఁగ వలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందుఁ, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములువలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁ జొరవు,పరులఁ దెగడెడుచో నొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు,గ్రామ్య మననొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల [2]డంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కాఁగిలి నేఁ, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యోక్తుల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళాన్ పేచోషాదికశబ్దాన్ [3]ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్జేలితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వావిరిఁ బ్రయోగంబులు [4]గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథ
నాస్త్యప్రయుక్త"యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తము లెయటంచుఁ

---

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతు లందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప); దంట (వా. పె). 3 ప్రత్యాహరన్తు .. ప్రత్యాహార్యం (ప). 4 గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద "నాస్త్యప్రయుక్త" (ప); గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథ్యనస్త్య ప్రయుక్త" (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజ్ఞులప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుండు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వ,కవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126

వ. పేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచష్పాకే' యనునది. 'ఊష' యన్నందుకు ధాతువు 'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్య మైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు సూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్పఁదలఁతు [1]రెపుడు.

వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణలోప ము చేసిక నెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

[2]ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యఁట నే నఁట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బఁట నం
దనుఁ గనె నఁట మఱచితి నఁట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గను బొమ్మనె [3]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ [4]నడుమం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్తుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

1. రెదను (వా); రెలమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార శాకుంతలమునందుఁ గనఁబడునుగాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95 శృం. శా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడవం (ప. వా. పె).

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష. 134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర,భారద్వాజసగోత్ర,కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రభావ,వెంగనార్యతనూభవ,విద్యావిశేషసురాచార్య, కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు గోవింద,కౌస్తుభ,వైజయంతీ,శ్రీవత్స,మురళీ, పంచాయుధ, పీతాంబర, బర్హిబర్హా, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభాగవత, విధాతృ, శారదా, శివ, భవాని, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పురాతన వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్తృవంశావతారంబును, గవివిచారంబును, షష్ఠ్యంతములును, మూలసూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంబును, బ్రబంధమహిమయును, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషంబులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగారరసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమాహాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్రశంసయు, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, బ్రకృతివికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను ప్రథమాశ్వాసము. 135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండవీటీ
నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత
శ్రీమకరవాహనహరి
ద్భూమిస్థితకామెపల్లిపురవరశరణా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవని గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబున జెప్పినయాంధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతి దెనుగింతున్. 2

క. శిష్టార్యావింశతి విస్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకో
త్కృష్టుండు నన్నయ సుకవుల, కిష్టాపత్తిగ వచించె నెంతయు బ్రీతిన్. 3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమాసతో౽చో బిందు రనుస్వార ఏ ఋథో వక్రః,
వక్రతమ ఐ ఋషల స్సృ శ్య స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః. 1

కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవర్తయే దత్ర. 2

బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రవరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శ్శూలసన్నిభా వన్యా. 3

సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చే త్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః. 4

దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,
స్తంభవిరేఖాధిక్యై స్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5

[1]కీరతరిహస్తిమస్తకశుక్తితులాసనవితర్దిసీరసమాః,
అంత స్థా శ్చోష్మాణో దంత్యా చజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ. 6
ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్స్యుః,
సప్తత్రింశ దిహా న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
ద్వివిధా దిదు దేదో తో చో వక్రతమా వనుస్వారౌ,
కగచజయుగటడణతదన పబమయురయుగలయుగవసహా శ్చ హలః. 8
వికృతిపదాదౌ ప్రథమా స్తస్థ తృతీయానునాసికా న స్తః;
అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా. 9
వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య,
అ ద్దన్త్యస్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రః స్యా న్మిథ స్సవర్ణ శ్చ. 10
లఘూ లఘువ శ్చేతి ద్వేధా స్తస్థా న్విదన్తి శాస్తారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పృష్టా ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 11
అద్యః క్రియాసు [2]భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12
క్వచి దపి న స్తు ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ,
నా న్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం స్యాత్.
శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ,
గ్రాహ్యాః పురాస్త్రరసగిరిరుద్రేష్వకచటహామాతృకానింద్యాః. 14
*ఆద్యో[1]వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 15
వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 16
శాస్త్రార ఏకమాత్రం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లో హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యార్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యురతసంజ్ఞికాః క్రమతః. 18

1 కీరనాహస్తి (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.
* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహా భలభగసలలనలలనగగసవసహాః. 19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః. 20

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలుపదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు
వివరించెద. 4

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుఁగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వానినెల్ల. 5

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున నర్ణములు లిపులు వ్రాలు నన౯
దైతేయవిభంజన వి,ఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైన౯. 6

సీ. ఆదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూఁడు కా మొదలు గాఁగ
నవనిపై హల్లులు వ్యంజనమ్ములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్మొదలియక్షరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూష్మంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైదునైదు

తే. వర్ణములు గూడ నొక్కొక్కవర్గ మగును, వర్గవర్గంబుతుద లేనువర్ణములును
ధరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి నున్నచక్రపాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసు పే రీకార మన గుడి నెసఁగుదీర్ఘ
మమరు నుత్వము నుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మూకార మన దీర్ఘ యుక్తశృంగ
మొనరు వట్రువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ

తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మోకార మౌకార మౌత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, పైనిఁ గూడిన నిమ్మాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు నాత్తును మఱి యిత్తు నీత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తును వెస నైత్తు నొత్తు నౌత్తు
వరుసతో నివి షడి యుపస్వరము లయ్యె, నూంగలఁ బ్రయోగములఁ దెలియంగవలయు.

క. నిడుదలు నెఱియక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొకకై
వడిఁవ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుసులు గుజ్జులు ననంగ క్షితి హ్రస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

ఆ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూఁడు మూఁడు వా యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణయుతంబు, లైనళసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిన్దు రనుస్వార ఏ ఙథో వక్రః,
వక్రతమ ఐఙ్ఖల స్స్యు స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవ ర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రశస్తిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ
తే. బంచవర్గతృతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, దెలిసి యీగ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు. 14

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మహి ద్విస్థానోద్భూ, తమ్ములు వక్రయమవక్రతమయుగ్మవకా
రమ్ములు మఱియేకస్థల, జమ్ము లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు వరుసతో నఱితఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంఠతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంఠతాలుమస్తకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్తాలుమస్తకరదముల
తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్మలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాకు, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

వ. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డశకార మనుట. 17

తే. అలఘుఱళదంత్యచజలకు హ్రస్వవక్రములకు నిందుఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
గ్రమతఁ దత్తత్ప్రధానవర్ణముల కవ్వి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యె స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొందఱమతంబు,నూష్మములు నొకవర్గ మై యొప్పుచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిఱుఁద బాణాసురదు
ర్మదహర కాదిలిపులు ము,ప్పదిమూఁడును బుట్టి వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శూలసన్నిభా వన్యాః. 2

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ
బ్రభవించుఁ దక్కినప్రాణంబు లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి విడువ నిత్తు
కుడి నావుకొమ్ముకైవడి వ్రాయ నుత్వంబు క్రిందను సుడి నిల్ప ఋత్వ మయ్యె
వలపల మీఁదికి మెలి గొన్న ఌస్వర మెడమ నెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ
తే. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలియట్లొనర్పఁ, గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని
గరికరాకృతిఁ దనరు డాకడవలపల, నమరు నైత్వౌత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*వీనికి రూపములు.

ˇ–ఇది అకారము, ా–ఇది ఆకారము, ి–ఇది ఇకారము, ీ–ఇది ఈకారము, ు–ఇది ఉకారము, ూ–ఇది ఊకారము, ృ–ఇది ఋకారము, ౄ–ఇది ౠకారము, ౢ–ఇది ఌకారము, ౣ–ఇది ౡకారము, ె–ఇది ఎకారము, ే–ఇది ఏకారము, ై–ఇది ఐకారము, ొ–ఇది ఒకారము, ో–ఇది ఓకారము, ౌ–ఇది ఔకారము, "అనుక్త మన్యవత్" అను న్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రమునందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రశస్తమైన నాగరలిపియందు, నెటువలెనో, యటులఁ దెలిసికొనునది. తత్స్వరూపంబులు – ం – అం – ఇది పూర్ణానుస్వారము, ః – అః–ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్వోऽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చేత్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః.

* ఈరూపములు సరియయినవి కావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియగోరువారు బర్నెలువ్రాసిన 'సౌదిండియన్ పేలియాగ్రఫీ' అనే పుస్తకముగాని ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

సీ. పొసఁగ దీర్ఘాఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ్ఞ లొ గట్టిబొట్టులకును
హ్రస్వఖండార్ధంబు లనుశబ్దములు మూఁడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనె జనియించుబిందువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞ మున వెలయు

తే. నిక్కమీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియెక్రమ్మఱ హ్రస్వదీర్ఘాక్షరముల,మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁగృష్ణ.

ఆ. వెలఁది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మైనయింతిపొందు సొం పగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 23

క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్ల సాధ్యోద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపల్లినివేశా. 24

క. కెందమ్ములు చెంగలువలు, ముందర చెంగావిచీర ముంగొంగ గన నీ
చందము లెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:—హ్రస్వా త్పూర్ణోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చే త్ఖండ ఏవ విజ్ఞేయః.

తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బొసంగు
ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బొసఁగ దెందు. 26

క. కొలఁకులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తెగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జెఱుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27

క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్ధము భూ
తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. 28

తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్ధబిందువు [1]లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములె కాని పూర్ణముల్ గావు సుమ్ము.

ఆ. లోఁగ వించు కైన జాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
గీఁబూర కొమ్మ నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30

తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూఁడవవర్ణములకుఁ
దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

1 లెల్లను.

సీ. కొంకక వీఁకమై కొమ్మతోఁ జనుదెంచి ముంగల నాఁగినమురు వధించె
మించి చెయ్యాఁచక మేదినీసుతుఁ ద్రుంచి నెంజిలి రోఁజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోఁటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా వేఁడిన మెలఁత కిచ్చె
వింతనేఁతల గోపకాంతల వలపించి [1]పాం దూఁది బహువిధంబుల రమించె
తే. కంపుతూఁపులు గలవన్నె కానిఁ గాంచె,గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁ బేటికరణినొప్పె
నౌర హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్ధములును, బరుషసరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. 32
తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగముసున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండుసున్న
యయ్యెఁనీభేదము లెఱింగి యాంధ్రకృతుల,వ్రాయఁదగుబిందువులుపొండవేయపక్ష.
వ. ఁ ఇది యర్ధబిందువు, ం ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయు
. చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమాత్పరుషాః,
స్తంభ విరేఖాధికాస్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాఖ్యాః. ౫
సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాళనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ
వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైదును వరుసఁ జెన్నారుచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీఁటొక్క టిడిన నాద్యములు రెండవలిపు లై పొసంగుఁ
బైనున్నగీఁటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును
తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీఁటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ, గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్ కారము, ఖ - ఇది, ఖ్ కారము, గ - ఇది గ్ కారము, ఘ -
ఇది ఘ్ కారము, ఙ - ఇది ఙ్ కారము, చ -ఇది చ్ కారము, ఛ -ఇది ఛ్ కార-
ము, ఛ - ఇది ఛ్ కారము, జ్-ఇది జ్ కారము, జ్ -, ఇది జ్ కారము, ఝ
ఇది ఝ్ కారము, ఞ - ఇది ఞ్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ఠ - ఇది ఠ్ కా
రము, డ - ఇది డ్ కారము, ఢ - ఇది ఢ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము,
త - ఇది త్ కారము, థ - ఇది థ్ కారము, ద - ఇది ద్ కారము, ధ -ఇది ధ్ కా
రము, న - ఇది న్ కారము, . ప - ఇది ప్ కారము, ఫ - ఇది ఫ్ కారము, బ -
ఇది బ్ కారము, భ -ఇది భ్ కారము, మ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనం
బడును.

---

1 పొందూఁచి (ప).

మూ. సూ:—కీర[1]తరిహస్తిమస్తకశుక్తితలాసనవితర్దిసీరసమాః,
అంతస్థాః శ్చేష్మాణో దంత్యచజా గురురలా చ బిందుయుతౌ. 6

'తరి' అనఁగా నావకుపేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశుక్తిసన్నిభంబు లంతస్థములు తులాభద్రపీఠ
వేదికాహాలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకుఁ దనరు బొట్లు. 35

య - ఇది య్కారము, ర - ఇది ర్కారము, ఱ - ఇది ఱ్కారము, ల - ఇది ల్కారము, వ-ఇది వ్కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

శ - ఇది శ్వర్ణము, ష-ఇది ష్కారము, స - ఇది స్కారము, హ - ఇది హ్కారము, ళ- ఇది ళ్కారము. ఇవి యూష్మము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము పుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, ముల్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చున్. 36

వ. అది యెట్లనిన. 37

క్కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

క - ఇది క్. క్కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా. క్కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. క్కారమునకు కొమ్ముఇచ్చిన కు. కొమ్మున దీర్ఘమిచ్చిన కూ. క్కారమునకు వట్రువసుడియిచ్చిన కృ. వట్రువసుడిని దీర్ఘమిచ్చిన కౄ. క్కారమునకు ఌత్వమిచ్చిన కౢ. ఌత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కౣ. క్కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకుదీర్ఘమిచ్చిన కే. క్కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కో. క్కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. క్కారమునకు ఔత్వమిచ్చిన కౌ. క్కారమునకుఅరసున్న పెట్టిన కఁ. నెరసున్న పెట్టిన కం. క్కారమునకు విసర్గములుపెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసికొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్నిహల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయుఁద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు,దానితలకట్టుమొదలైనవానినెల్ల.

---

1 శా.

వ. ప్రద్యుమ్నుఁడు — [illegible] ఇటువలెఁ గ్రిందను వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్లు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిపియందు రేఫమునకు నొత్తులు వ్రాయునదిగాని వలపలగిలక లేదు. అది యె ట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు
గిలుక [1]లిఖియించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గ మనుటకు — [illegible] యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములఁగ నజ్ఝలు కృతులం
జైద్యహర వ్రాయుదురు తమ, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వన్. 43

క. ఇరు లీఁగ లుఋత లూ ళ్ళు,వ్వరు నేమిటి కొక్కఁ డోపు వానికి ననుని
కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యార్థిన్. 44

క. బలుబొట్టులపైవర్ణం, బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ
డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ,మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు
సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రెందు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. సూ:-ఆద్యా యాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్సుఋః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరమ్ము
లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు వడఁగిపోవు
[2]దొలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు దెలుఁగుబాస
కెనఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధా ఖ ఏచో నుస్వారో విసర్గ ష్షోడశ స్వరాః,
స్పర్శా అంతస్థ ళోష్మాణ శ్చతు స్త్రింశ ద్ధల స్మృతాః.

---

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 2 దొలఁగిచనునవి పదమూఁడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అక్ప్రత్యాహారము, అక్కు అనఁగా—అ ఇ ఉ ఋ ఌ, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యె ట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హల న్త్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్త్యం హ లి త్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అంత్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యంజనాక్షరము (తుదపొల్లు), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాత్=అగును—ఇందుచేత నిత్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్లు అనుట.

ఆది రం త్యేన సహేతా.

వృ. అంత్యేన ఇతా సహితః ఆదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్.

టీ. అంత్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, ఆదిః=మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యాత్= పేరగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటన్నందుచేత తుద నున్న క కారమునకు పొల్లు పనిలేదాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న యిత్తునకు లోప మవును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్లు లోపముకాఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అని పదిఆయెను. ఏచః= ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, చ్ అను ఏచ్ప్రత్యాహారమునందు మానుపటివలె కొన నున్నచకారము పొల్లుగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:— "ఏజ్ హ్రస్వో నాస్తి"

అను సూత్రముచేత ఈయేచ్చునకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలు లేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతము నందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనీయ మొకటి ఇవన్నియు కూడంగాను, స్వరాః=అచ్చులు, షోడశ=పదియాఱు, స్పర్శాః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అంతస్థలోష్మాణః=అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డశకారమును, ఊష్మములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాఱు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేఁబది వర్ణము లాయెను.

తే. అచ్చు లొకపదియాఱును వ్యంజనములు
పాండుపుత్రసహాయ ముప్పదియు మూఁడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేఁబది యక్షరములు. 49

సీ. ఏకనిళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామ్నాయంబునందు లేదా
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదా
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్కు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదా
పాళం బెఱుంగనికూళ విరాళి పిసాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదా
తే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డుబీజాక్షరంబు, లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, క్షాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. ఆగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మహావిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్దళో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
పత్రై ర్ద్వాదశభి స్తనాహతపురీ హైమీ కఠాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం క్షేత్యక్షరపద్మపత్రయుగళం రక్తోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై ? సమ శ్శాశ్వతం.

తే. కాకు షా జడ్డ లైన క్షకార మగుట, దలఁప కేఁబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము. 53

క. యరలవ లంతస్థులు నాఁ, బరఁగును శషసహలు దేటపడు నూష్మ లనన్
సారిది క్షకారము గూడుక, సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిన్. 54

క. ళళలకు భేదము లే దను, పలుకున శా దొలఁగి యైదుపదు లగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుఁగున ఱళ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55

ప్రాకృతోక్తాక్షరపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋౡవర్ణౌ హ్రస్వదీర్ఘౌ వైజాద్యా వనునాసికౌ,
శషౌచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః.

టీ. హ్రస్వదీర్ఘౌ=హ్రస్వమును దీర్ఘమును ఐనటువంటి, ఋౡవర్ణౌ=ఋకార ౡకారములును, అనఁగా ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అనునవి ఈరెండును, ఐచ్=ఐ ఔలును, ఆద్యౌ=మొదటి వైనటువంటి రెండును, అనునాసికౌ = అనునాసికములును, అనఁగా మొదటియనునాసికము లైనఙకార ఞకారము లనునవి, శషౌ చ=శవర్ణ షకారములును, తే దశ=ఆపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవచనముల యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేఁబదింటిలో ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఐ, ఔ, ఙ, ఞ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాషకు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
నుర్వి నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియుఁ లేవు.

వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితశాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ:—ద్వివిధావిదు దేవోతోచో వక్రతనూ వనుస్వారౌ,
కగచజయుగటడణతదనపబమయురయుగలయుగవసహాళ్ఛహాలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా వరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బంచవర్గములను సమము లై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్గములను రెంటను దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూష్మవర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు

తే. నెన్న నీరొండు కడమగా నిరువదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన.

క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుఁగులందుఁ గలసెను గాఁ దో
యదమవర తత్సమపదముల, పొదలాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁగగునే. 59

సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కలనైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చులు దెలుఁగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమె కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుఁగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేని రేఫాక్షరంబు
రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెఱఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాబ్ధిశయన.

వ. హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చు లనఁగాను గణితశాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హార యనఁ బదు నొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూఁడవయచ్చు ఒకారము, దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూఁడచ్చులకును దెలుఁగున హ్రస్వమ్మును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘముకాఁగా అం అయె ను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును ఆకారంబును రెండును ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు చెప్పుట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యముః కాదు గనుక బాణి న్యాచార్యులవ్యాకరణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. ఆబిందువునకు హ్రస్వ దీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61

ఆ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘరూపములను దెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్ధబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62

క. తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో నీ
లెక్కను ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునన్. 63

వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64

మూ. సూః—వికృతిపదాదౌ ప్రథమాంతస్థస్మృతీయానునాసికా న స్తః.

క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిన్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలీశా. 65

క్రారకొమ్ములు.

సీ. క్రుత్ క్రుధ క్రూర శిగ్రు శ్రుతి విశ్రుతి శుశ్రూష నిఃస్రుతి స్రు క్స్రివములు
భ్రూణ భ్రుకుంశ బభ్రు బ్రువాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

క ద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిణ ద్రుహి సారద్రు విద్రుమ శత్రువులును
ధ్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ములై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్రువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిపు లెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దునుము నిందాకఁజైద్యుఁడు ద్రుళ్లెననఁగ, రోహిణీభర్తచరమాద్రిఁ గ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. క్రూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి.(ఆ. 2. 35.)

వ. మఱియు. 67

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పురంబునన్
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మునా
రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితులైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహితవ్రతపారగులై నబోధనుల్. (ఆ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగా
రావిర్భావనిదానము, భ్రూవల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. (ఆ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గావింప. (ఆ. 2. 15) 70

ఆ. అద్రువ విద్రువ ననుక్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్రసుడులపగిది నుండు
వ్రాలు తేలఁ బల్కఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్రసుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైరృతి ఋతుసక్కుమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజుఋణమును ఋద్ధిఋజువు
ననునీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరములై జగతి వెలయుఁ
తే. గృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
పల్లులందును వట్రువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశసార్వభౌమ.

వక్రభేదంబులు.

ఆ. ఏక మోక మిట్లు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
హ్రస్వలిపులు గావు పల్లుపై నట్లన, యగును గేకికోకిలాలి యనఁగ. 73

ఆ. పెక్కు రేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డోపఁడె పసి, నెలవు నేల మరసి పొలము నోవ
ననఁగ నిట్లు దెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, హ్రస్వములును నిడుదవ్రాలు నగును,

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగసెఁ బొదవెఁ బొనరెఁ బొందె నటన్న, పలుకులందు మొదలఁగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [1]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లై సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4) 76

హల్లు లోప మైన ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మానక్రోధము లచేత మరలిచి చింతా
దీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ.1.114)

నెగసె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్మబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుడుఁ, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్లు
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముఁడు, నీరిలోననుండి నెగయుఁ దెంచె. (ఆ.5.177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ.1.162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు వ్రేగడఁచి సొగసి త్రెళ్లి వివశుఁడై
యఱచిన నోడకు మని వారి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగ నృపతోన్.
(ఆ. 3. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు.—

సీ.పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్మిమారుతములఁ జిగురుటెక్కల రేకు లెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున [3]వెస విచ్చి పొదవికొనిన, [4]దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్చుకొనియెనో యిప్పు డనఁగ, వమరుఁ దాళవృంతములమందానిలంబు.

---

1 చాల్చి. 2 లఁజేత మాజిచి (అచ్చుప్రతి). 3. వేసవి. 4 గలఁగి తలఁగి పోనే రక. 5 నా నింపానర్చి (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

తే. పొదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ
 పొదవికొని యుండుచీఁకటి ప్రోవువలన
 మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రుక్కినట్లు
 కరవటంబన జగదండ ఖండ మమరె. (ఆ. 3. 80) 83

అందే:—

క. అది యట్లు గాదె నిప్పునఁ, జెద లంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశున్
 మదినుంచుకొన్న వానిని, బొదవునె యాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (ఆ.4.32)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మఱ, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁ డై వాణీశ
 త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మనిచె నుభయసైన్యయోధుల నెల్లన్. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూఁడవయేఁడు గడవఁబడుట యరిది ద
 క్షైదు లెఱుఁగకుండ నాపద, లొదవఁగ సైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (ఆ.1.9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశం, బును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించును స
 జ్జను లైనవారి కడఁదువ్వ,యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (ఆ.2.35)

అందే:—

మ. అని నిన్మెచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తెల్లంబుగాఁ
 బొనరం బల్కెనె యంచుఁ బేరలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా
 ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములకుం బొం గారుతద్బృంహిత
 ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది' పొల్చెం దగన్. (ఆ.3.143)

పకారములోనిస్వరమే నిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో
 మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపన్. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్
 వినుతి [1]యొనర్పఁ బొల్పెసఁగి విద్రుమమౌక్తిక నీలవజ్ర కాం

---

1 యొసంగె (ప).

చనయుతము న్నువేగహయసంఘటితంబును నైనతేరు సొం
పొనరఁగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీథులన్. 90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీనృసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెన్నియుం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందుఁ బ్రియంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్రసౌఖ్యములుఁ బొందు సమున్నతకీర్తు లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిణద్ధగరిష్ఠచిత్తులన్. (ఆ. 2. 31) 91

ఓదాదేశహ్రస్వంబులు.

తే. కాంచు హ్రస్వద్వితీయవక్త్రంబు నంద, యొక్కఁ డనువీనికెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందు మొదలివర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

'అందొఱు' అనుట కాదిపర్వమున:—

క. [1]గిఱపు నెడ నేయు నెడ వడిఁ, [2]బిఱపు నెడం బెనఁగు నెడ నపారబలంబుల్
మెఱయు నెడభీమునకునం, దొఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులురాజసుతుల్.(ఆ.5.168)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. కూరులు ధృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱపక దక్కరుచితప్రకారము శుభముల్
గొలుపిటు లట్లగుట నం,ద ఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్.(ఆ.1.116)

ఒక్కొ యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్నుసైనేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్గర్వంబు శోభిల్ల శౌ
ర్యము సొంపార నిలింపకోటి వొగడన్ రారాజుసైన్యంబు లొ
క్కొ మొగిం బెల్లగిలంగ బె ట్టదిమె సత్క్రీధాంతరంగంబునన్.(ఆ. 2.352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూథినియు నొ,క్కొటఁ గతిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకఝుళంఝుళరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (ఆ. 3. 72) 97

1 కఱచు. 2 బిఱచు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

స్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తముం డిట్లనుదితరభసుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బిట్లోర్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్మాంగనాశుల్కతాదృ
క్షారోగ్రేష్వాస మట్లశ్రమజిత మగు టెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్వాసంబు లే దొక్కఁడుగలుగునె మద్ఘోరయుద్ధంబు సైపన్.(ఆ.2.93)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకున్
వంటక మించునే, యితరవైభవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిన్
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినన్. (ఆ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(ఆ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకట పేరినవెన్నె,త్తుట జొత్తిలి యున్న మోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో య, చ్చోటుఁ జూపెడువారు లేరె చూచెద వానిన్.
(ఆ. 2. 251)

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోవ్యాతిశంక వార్ధిరవిరశ్మి ల్మిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్ఛటగార్యంబుగఁ గాలుకొంచు ఘన మై త్స్మాధీర వర్షింప న
చ్చోటునం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీసూనుండు గాకున్న నొ
క్కొటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్తమై తోఁచునే.
(ఆ. 4. 145)

హ్రస్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన[1]నెపం బిడి యేడ్చెఁ [2]గలస్వనంబునన్
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందు వందఁగాన్. (ఆ. 2. 70) 103

---

1 నెపంబున నే. 2 గలస్వనంబుతో.

వక్రభేదంబులు. పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే ష్వచా మాదేః.

వృ. ఞితి ణితి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్స్యాత్.

క. హైయంగవీనమనఁగ, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
   నైత్రియజితాదుల కాదిని, వ్రాయంగా వలయుఁ బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థ్యత్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్యవైయాఘ్రపదీ
   వైయాత్యంబుల మొదలను, వ్రాయల దగు బుధులు ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యౌవనయౌవతకౌస్తుభ, సౌవర్ణకయౌవరాజ్యసౌవీరమహీ
   దౌవారికశబ్దంబులఁ, దావుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలన్. 106

క. సౌవగ్రామికశౌవన, [1]సౌవర్చససౌవిదల్లసౌవస్త్యలస
   త్సౌవరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచున్ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషిక్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
   త్కౌస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసౌరభ
   ప్రస్తుతమత్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
   ల్పాస్తరణుం దలంచుసుకృతాత్ము లపాస్తసమస్తకల్మషుల్. (ఆ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకబ్బములలో, నచ్చతెనుఁగుపల్కులందు నైత్వౌత్వంబుల్
   వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూ:-అయిగవుగా దేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయియ్యును నవుక్కు ననియెడునాదే
   శములు వికల్పంబున దైత్యౌమధాపహ యాంధ్రభాషయం దెల్లెడలన్. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకుఁ జైకొని దుష్టుల, నయ మొనర్చి శిష్టు లయిననృపుల
   నేల యేల నిలిపెఁ గా లిచ్చి నలుదెసఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

కవర్గాతుర భేదంబులు.

మూ. సూ:—వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పవడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
   నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

---

1 సౌవర్చన సౌవిదల్ల సౌదళ్య (అచ్చు).

త్రొగుట త్రొవుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ
తే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె
ననుచు నిబ్బంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్ని మాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు వకారములు వచ్చు. 112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవిసంగంబునఁ దాప మొందినశచీప్రాణేశుకెంగేలికిం
జివురుంగైదుసజోదువైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా
ననిహారిపయోమిళన్మలయజస్నానార్ద్రిపర్యంకమై
యివతాళించువిదర్భరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (ఆ. 3. 34) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెన్ జమదగ్నిసుతుండు శాప మి
చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా
న్చె నలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్రరా
జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె [1]నరుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్. (ఆ. 1. 35)114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపు[2]ఖండనచండమయూఖరాజిచే
ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు లేఁగఁగా
వనజము లుల్లసిల్లఁగఁ [3]దొవ ల్మూడుఁగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చున
ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (ఆ. 7.123) 115

తే. ఆఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, వాఁగె ననునివి మొద లగువాక్యములను
బొదలునక్షరములు చిన్నబొట్లపైఁ గ, కారములు గాని యనునాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్దంత్యా స్తాలవ్యా శ్చ రవకారః స్యా న్మిథ స్సవర్ణ శ్చ. 6

ఆ. ధరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, వికృతిచజలు రెండువిధము లయ్యె
వీనిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

---

1 నరుం డటు సంపె. 2 ఖండపచండ. 3 దొవల్మోగుడం ; దొవల్మసఁగం.

ఆ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు హ్రస్వాది, వక్రయుతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఆ. చలము మాని కడుపు చట్టకేశవ ప్రొద్దు, చాల నయ్యెఁ బసి వ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

ఆ. చెప్ప రాని క్రొవ్వు చేఁ గంసు పంపునఁ, జెలఁగి కొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుపెట్టెఁ జిఱుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

ఆ. చేతఁ జీర లైన చేరెడువరహాలు, జేనెఁ డంత జిత్తు చేక టొకటి
చేదుకొనియెఁ గృష్ణుఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘవక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్లు లేవు
ప్రాకృతమునందుఁ దద్భవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములు లేవు.

వ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123

ఆ. ౘందమామ గాయఁ ౙక్కెఱవిలుకాఁడు, ౙాజిపువ్వుటంపౙల్లు గురియఁ
ౙామ గాక కోర్వఁ ౙాలక మారి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు ౘందమామ జాతికి ౙాజి శ్యామకును ౙామ
శర్కరకుఁ ౙక్కెఱయు జలము (?)

వ. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు "లళయో రభేదః" అనుసూత్రముచేత జళము, దానికి
"లడయో రభేదః" అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జానం
గడు నచ్చతెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరీ.

వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127

ఆ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమ్రానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెఱింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. దేహకాంతు[1]లు జాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుపల్లవశంకఁ జేయ.
(ఆ. 1. 44) 129

---

1 లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.).

నైషధమునందు:—

సీ పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల¹తూండ్లు,భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోఁడి. (ఆ. 2. 49)

అనంతునిఛందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెన్, జా నొప్ప గెల్చె న్జమదగ్నిసూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటన్, జా నైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘంటునఁ జంచః, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ
గ్రామణులు చంచు లని వెసఁ, దా మేత్వం బిడరు వడికి తలక ట్టగుటన్. 132

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నుడుగ రాదు
పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 133

ఆ. రాచనెలఁతలందు నేచెలియకు భోజ,రాజతనయవంటిమోజ గలదె
చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి ప్రాసు, తజని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి
ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రారె యితరు లేమన సుతో
దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్న వైతతి
క్రూరదశరథేశకులము రోయ. (ఆ.1. 29) 136

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ బలుక అవర్ణమే మరల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగంబులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటి వోయి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృతమైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానేరదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణికమతము కాదు. అట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 137

1 తూఁడ్లు (ప).

పాణినీయసూత్రము.

సూ:—ఛే చ.

వృ. హ్రస్వస్య, ఛే పరే తుగాగమ స్స్యా త్సంహితాయాం విషయే. 'హ లంత్య' మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతిలోపః తు, "ఉప దేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

సూ:—స్తో శ్చునా శ్చుః.

వృ. స్తోస్సకారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ స్తః. [1]శివచ్ఛాయా.

సూ:—ఆఙ్మాఙో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్. ఆచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్. 'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పాపవాదః.

సూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా చ్ఛే పరే తు క్స్యాత్. హ్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూ:—పదాన్తాద్వా.

వృ. దీర్ఘా త్పదాన్తా చ్ఛే పరే తు గ్వా స్యాత్, లక్ష్మీచ్ఛాయా,లక్ష్మీఛాయా.

సీ. చాగపుచ్ఛచ్ఛటాచ్ఛందోయదృచ్ఛాసితచ్ఛత్రపద్మచ్ఛదచ్ఛలాచ్ఛ
విచ్ఛిత్తికచ్ఛాపకచ్ఛపరిచ్ఛేదపృచ్ఛాచ్ఛవిచ్ఛిరతుచ్ఛగుచ్ఛ
పదములు మొద లైనత్రిదళభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద లగునక్కరంబులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్మమయవాస శ్రీకామెపలినివాస. 138

టవరాకురభేదంబులు.

ఆ. తవర ఠీవి ఠేవ ఠావును ఢాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు:—

క. కొమ్మపయి నీవు పక్షము, లిమ్మెయి నెరపుదు వి దేల యేచెద ఐకటా
తమ్మఁగ నవాతుచక్కెర, గ్రమ్మఁగ మాటాడు తవర కలకంఠవరా. (ఆ. ౩. 56) 140

1 శివ (తుక్+తు+త్+చ్) శిచ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసరుహబాంధవసైంధవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లే కరుగుక
భువి నంతదవ్వు మేమును, రవళవ లే కరుగుదము హుటాహుటినడలక. 141
(ఆ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యువతి,భుక్తనిర్ముక్తపరిధానయుక్తుఁడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలఠీవి జాతిమాత్రోపజీవి. 142
(ఆ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ.పా. [1]తేవ మీఱఁ దటిన్నటీపంక్తిఁ బ్రేరించి కోపుగా మెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(ఆ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు .—

శా.దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు ప్రియవక్తృత్వంబుకాణాచి వి
ద్యావైశేష్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దార్కాణ మర్యాదకుఁ
దా వౌచిత్యముజీవగఱ్ఱ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవజ్రాంగి యజాతశత్రుఁడు మహీభృన్మాత్రుఁ డే చూడఁగఁ.(ఆ. 1. 86)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకాకసు లైనను నీ, ఢాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, నీ కిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. క్ష్వేళంబు క్ష్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము దడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గాళి గాడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక వళి వడి హేళి సర్వజ్ఞహేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర
భాషలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ "లడయో రభేద" యటన్నసూత్ర
మున ళకారంబునకు డత్వములు ఘటించు. 146

1. తేవ మీరంగఁ దటిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా మెఱపులు గొనఁగఁజేసి (పూ. ము.).

సీ. డిండీరదీప్తి పోఁడిమి మీఱు నీకీర్తి దిండీరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేఁగి దంభంబు మిత్రవిందకడఁ జేయు
డాడిమీఫల మియ్యోడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమీఫలను సుదంతి కిమ్ము
డోలిక నూఁగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోలిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలను గలుగువ్రాలు
డత్వదత్వంబులందు రెంటను బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడిండీరడోలికాడాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సంస్కృతమున
నుపరివర్గతృతీయ మై యొప్పునట్లు, తెనుఁగున డకారము [1]దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గిర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గ మను వైకృతముల మొదల
డాక డగ్గరి డిగ్గియ డాయ డోయ, డాపలను డిగ్గు మని డా కడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

శా. డాకేల న్నిజకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి వీ
ణాకంజాతము లాత్మపాద నఖరేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోవ మీ
రు గడఁక [2]దక్కి పెట్టకుఁడు రూపఱ నాయుధము ల్మహాస్త్రశ
క్తి గెలుతు [3]నేన మత్కులిశతీవ్రశరంబులనా భవంబు [4]భూ
రిగదవిహారభంగియు నరిప్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్ముని భాగ మీక నీ
వెక్కటి మ్రింగఁ జూచెద వ దెట్లరుగున్ విను మీను లోలతన్
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రింగినమాడ్కి నువ్వె యి
ట్లుక్కివు డైననీకొడుకునుల్లము నిన్నిటు లాడఁ [5]గూడునే. (ఆ. 2. 52) 152

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁడు (వా); దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా); ఁజామద త్కులిశ (ప); గోత్రభిత్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా). 5 గూఱునే (వా).

వై జయంతీవిలాసమునందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ [1]డొంగిసావ, దేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాఁడ, వేమనందును ముసలాపె యేవివేకి. 153
(ఆ. 4. 36)

వ. డంభడిండీరాదిశబ్దములవలె నేయన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగడ్తకును వెలితి చేసి పొలయొడలికి నై
తగు నేజన్మవ్రతములు, దిగ విడువఁగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (ఆ.7.290)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందముకొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి [2]తేర్పు పెంపేర్పడఁగన్. (ఆ.2.96)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర[3]దోయలోఁ దవిలి దాఁటిడు తేటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగినీ రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాళియనాగభేదికిన్. (ఆ.2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుకచెంతఁ, గడము మ్రాఁకులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేఁడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోఁడి ననఁగఁ, గడలిపులు గావు సరళము ల్గాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. వడిగాలి సుడిసిన మిడుఁగురులందందఁబొదవినఁ దాలిమి[4]వదలనీక. (ఆ.2.14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భునిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్పగయు నీసును రోషము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ జౌరుషంబు గొని వాని జయించుట ప్రేఁగు చూడఁగన్. (ఆ.2.135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ. పా. పుడమి చేఁడీరీతిఁగడఁగి డెందమువృగవ్యాపారఖేలనమఖిలషింప. (ఆ.1.19)

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదుల (అచ్చు).

తే. పోఁడిమియు నురువడియును సాఁడెమునను
బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
బలుకఁబడు నాదికవులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథునిరామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోఁడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘవపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోఁడిమిగ వకుళకుజపున్నాగములఁ బూగముల,రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల. (ఆ.2.6)

కర్ణపర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునిసైన్య మురవణించఁ గా కేమిటికి నిల్చి నృపవరేణ్య
పూని చేయంగ[1] దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె. (ఆ.2.148)

శాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్మములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుక్
బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్మముల్ కురు
ప్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్మము వీనిలోపలన్. (ఆ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాణెము [2]నూడ నున్న దితినందను లందఱు నొక్కరాశి చ
ప్పాణుఁడు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజాండు జగంబు గాల్పఁ గ
ల్యాణవిదూరు లౌకడమయందఱు పుణ్యజనాఖ్యులు న్జగ
త్ప్రాణసమాఖ్యుఁ డీఖలుఁడు సైరి సుఁడీ [3]విపరీతలక్షణుల్. 165

తవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. వెతకి వాని కలికె జతికిలఁ బడి యావు, బిటుక చీర లుతికె గొతికె ననుచుఁ
బలుకుచోఁ దకారములు దకారములును, వలసె నేని నిలుప వచ్చుఁ గృతుల. 166

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయు (అచ్చు). 2 నూదగొన్న (ప). 3 విపరీతలక్షణన్ (బా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒనుగుచు లక్షణ మెఱుఁగక, గొదుకుచుఁ బ్రాసంబు వడియుఁ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు వెడకవిత చెప్పు నతఁడుం గవియే. 166

ఆము క్తమాల్యదయందు:—

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాచ్ఛటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గుగురుగ నిల్పి యోపుగతి గూనల నూనియనించి త్రాట ము
న్నుదికినశాటి వ్రేల నది నొక్కటఁ గ్రుంకిడి వత్తు రెంద ఱే
వదలక యాతనింట కనివారమునం [1]బరదేశవైష్ణవుల్. (ఆ. 1. 83) 167

చిత్రభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి న్వినినసభ్యుల కున్నది వాంఛ సేయుబ
ల్లిదులకుఁ గల్గు విప్రులకు లేఁగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్మొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్హయమేధము సేయుపుణ్యముం
గొదకక ధాత్రి యంతయు నకుంఠితదాన మొనర్చుశ్రేయముం. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతతాళదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
ప్రదములలోఁ బొగడ్తఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికిం
బ్రదుకులె యంచు (ఆ. 4. 56) 169

వసిష్ఠరామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన[2]నోరువోయిమతి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గదుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుబ్బనిస్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి [3]నసహ్యమౌ శునకమార్గమునం [4]జరియించుచున్నత
ప్పదకవు లెల్ల మత్కవిత తప్పులు పట్టక యూర కుండుఁడీ. (ఆ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదంబులు:—

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.

మూ. సూ:—లఘువో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా న్వద న్తి శాస్తారః,
అన్యోఽన్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్తవత్ర గృహ్యా తేద్వివిధః. 12

1 బరదేశి (అచ్చు). 2 నోరవోవుదురు; నోరువోయియొరు. 3 నసహ్యమై.
4 జరియింపనున్న సత్పద; జరియించుచున్న సత్పద.

క. అలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుడెలంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నర్యోను రేఫము, యలవలు సెప్పఁబడి యుండు వ్యాకరణములన్.

క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినీయసూత్రమువలనన్
హృద్యము లై యాగమసం,వేద్యా లఘ్వలఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెన్. 172

వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోప స్స్యా ద్ధలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్ష్మీః, భోవిద్వద్బృంద, భగో నమ స్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
న్వెలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173

వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్న మనుట.

లకారము రెండువిధము లైనందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళః పై శాచ్యాన్.

వృ. లకారస్య ళ స్స్యాత్, ముకులస్య, ముకుళః. గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.

క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్ణం బీగ్రం
థాంతరమున నిరుడెలఁ గగుఁ, గంతుజనక రేఫమన లకారం బనఁగాన్. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 13

రస్తు=రేఫమన్నన్, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః= రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా సర్వః.

సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
నడుగులనడుమను గడను యా కెందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యూకు భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టునెత్త్వము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్గాల్చునేరెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిప్పు డీవంకఁ గనుగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగె ననఁగ నాద్యచ్చు లయ్యెఁ
గయ్య మైనను గానిమ్ము గాయకమున, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.

సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెడుఁ జక్రి చెలులార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నీవేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేగె న న్నేమనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్ప రే వాని నేరీతిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెదు సవతుల కిది హేతు వయ్యె

తే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంత,ముల విశేషణభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకారాగంబునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచికుడువ మేలు, పనులయెడదుఃఖమోర్చి యల్పంబుసుఖము
ననుభవించుట హితముశత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(ఆ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాఁచి యే
పునఁ బల్మాఱును బట్టి రాఁ దిగుచువేల్పుంబ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్కృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నముల్. (ఆ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన న్నిమ్మదిలోఁ దలంచునది మే లా సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా ర మ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజుగా రిప్డు దే
మనినా రయ్యెవి వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (ఆ. 2. 4.)

వ. భూతాదిక్రియార్థంబులు దెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి [1]దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగన్. (ఆ. 2. 331.)

---

1 కదియన్ (ప.).

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరలో నీ ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్సత్కళా
నిరతి న్మించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హారణం బే కరజాలముల్ సొనిపి [1]చేయం బూను నీచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే. 182

క్రియాపదాంతయకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబనై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్క భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ వనుచుఁ బల్కినచందము దోఁచె మానినీ. (ఆ. 2. 58.) 183

తే. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమాఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య. 184

తే. ఊఁచు నెలకొ కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిని యెద కున్కి వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ [2]దగినసరులు
తేలఁ బల్కఁగఁ దాయెతు లేద్యమనను. 185

వ. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకాకుచేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బ
లికిన ఎల అయినది. ఊఁచెడిఎల.గనుక ఉయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుతద్భవము ఎద
అయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్రసమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తు
లనఁగా దక్షిణదేశీయమున.దండలకుపేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను.
తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక
తాయెతులు.అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను ల
ఘుయకారము లైనవి.ఇవిమాఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు.
వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

"తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ దెవ్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెవ్వంబు గదియ దాది
నవ్వ యొందదు దెనుఁగున నబ్జనాభ. 187

---

1 సేయం (ధూ. మూ); సేయం (ప). 2. దగినయెత్తు (ప).

ఉయ్యేలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింభొరిఁ బాయ నోపఁ డా
లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకార్యుఁ డయ్యె ను
య్యేలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁ డై. (అ.2.78)

పయ్యెదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బడ్డజక్కవల్ వలె నున్న జిలుగుపయ్యెదలోనిగుబ్బపాలిండ్లు మెఱయ. 189

తాయెతులకుఁ జంద్రభానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వు జెత్తులు[1]దొరయుతాయెతులుచుట్టి."

లఘుయకారమునకు.

మూ. సూ:— య శ్శృతి మార్యా లఘుయం ప్రవద న్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదివర్ణంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి యాఁ[2]గనయబ్ధియిరువు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెఱఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపల నే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవిసఖు, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును ఱకారములును.

రేఫాఱరసీసమాలిక.

శ్రీకామెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ
నాదికవీంద్రకావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత హ్రస్వములు దీర్ఘములు నై న

1 చొరయు (ప). 2 యబ్ధియునాలుఁ బరపు (పూ. ము).

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
దాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళదీధితి [1]పెద్దతిరుమలదేశికుండు
మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితిఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండితాలు
వీనిద్విత్వము లోకవేళఁ బోయినఁ బోవు జెటిపోఁతు కటిమేఁక గొటియ యనఁగఁ
జనిరి కాంచితిరి చేకొనియెద రనియెదునవి మొదలైన క్రియాపదముల
తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
క్రచ్చఱ బ్రతుకుట గ్రాలుట మొదలగు క్రారము రేఫవర్ణములె యగును
జేకూఱె ననుటకుఁ జేకుఱె నని యిట్లు పాడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగాఁ జేసి
పలికెడువేళ రేఫములును ఱాలును మునుపటియట్లనే తనరుచుండు
రా దక్క సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారఱకారము లన
నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బై నిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగె
నరదంబు సేనాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
యరయుట వెదకుట యిరవొంచు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థ మిరవు నెళవు
కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించు టురు [2]లొడ్డు టురలఁ ద్రోయు
టుఱవడించుట [3]వీఁక నొత్తుట యురువడి యూరియాడుటయు డెంద మూరియఁ జేయు
టెరగలి చిచ్చు మేఁకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
యొరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట [4]యొరిమె కేకరివాఁడితూపులుకరిసెముకృషి
కరువలి పుత్తడి కరఁగి యాకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుఁడు చేసెఁ
గరవాలు ముక్కర కరకరల్ కరకరి కరిగొరుటలు కనికరము వాన
గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
గరిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచేడి గరిగ చేఁబట్టుట గరువతనము
గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గుసుసు పట్టి
గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటను జెరుగుట చెరువులోఁ జొరవఁ జేసి
చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికొకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
తరము శక్యము మూఁడుతరములచుట్టంబు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
తిరిసినకూడు మార్తురమేనినెత్తురు తెరలఁ గాఁగిననెయ్యి తెరవుతోడు

---

1 మేటి(ప); వేద(పూ.ము). 2 లొగ్గు (ప). 3 వీఁగ (ప). 4 యొరిమి(వా).

తెర తెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట రెండు*తెరఁగులవారిలో దొరలుకొనుట
తొరితొరి చెమ్మట దొరగుట బెదరుట దరి ద్రొక్కి జాదరి దరికొలుపుట
దురము సేయుట దురదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
దొర రాజు దొరకోలు దొరసుట బొసఁగుట నర [1]వెండ్రుకలు పెద్దనరము నురుగు
నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు దెప్పరము పరగఁ
బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బిరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
పురుడీడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
పెర తేనె పొరిపొరి పొరుగునఁ బొరిగొని పొరిగడుగుట పొరపొచ్చెము పొర
పొరలుట చీపురు పొరకలు బరికట్టె బరుజులు గజ్జెలు బరవసంబు
బరు లుబ్బఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్క మీఁదిబరడు
బిరుదు లబ్బరము గొబ్బెరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట †బురద నేల
మరులు మోహముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
మిరియంబు మురిపెంబు మూరియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
మొరప నేలయుఁ దేంట్లు మొరయుట మొరడును రమ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట రెండు
దేవర వివరంబు తెరుపరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
వరిచేను వరుజులు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
విరిసినవిరు లెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
వెరువరి [2]వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
సిరికి సై సురియల సురుగుట సిరిబడి [3]సారిది మోహరములు హరువు గనుట
మొదలుగా నొక కొన్నిపదముల హ్రస్వాక్షరములపై రేఫంబు లమరియుండు
[4]నారెకు త్తలవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసెఁ దనకన్నులారఁ జూచె
శ్రమ మారెఁ బొంగారెఁ జల్లారెఁ దనరారె సిరికె లెత్తుట యిగురు వెట్టు
టీరేడు జగము లీరెలుఁగు హీనస్వర మీ రన నిమ్ము పేరూరు పల్లె

---

1 వెంట్రుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సారది (ప. వా) కాని శ. ర. లో సారిది అనియేకాని సారది అనిలేదు. 4 అరిక.

* శ. ర. లో, తెలుఁగు అనియేకాని తెరఁగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బుడద అనిలేదు.

యూరార్చు టూరట యూర కుండుట దొంగ లేరీ యనుట యిది యేరి కనుట
యోరోరి యనుమాట కోరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరసిలుట
*కారులు కల్లలు కారుమెఱుంగులు పటుకారు ముక్కారుపంట రిపులు
కారు కారించుట కడు నొప్పి పెట్టుట కారాకు కోరాట కారియంబు
కూరుట పొరలుట కూరుకు నిద్ర చేకూరుట కూరిమి కూర దినుట
రొమ్ములు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికిఁ గూరుతు ననఁ
గోరిక గోరుట కోరప్పనము పంది కోరాడె కోరడి కోర గిన్నె
గారెలు భక్ష్యముల్ గారాము బంగారు గోరు గారాబంబు గారవంబు
చీరికిఁ గొన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెంతలఁ జేరఁ డనఁగఁ
జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ బొడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
తా రెల్ల నేగిరి తీరనికినుకతోఁ దూరుపునాటికిఁ దేరు లెక్క
తేరెద మనుచు నేతేర తేరకు తేర తేరోరి సొమ్ములు తోరముగను
దూరులు వలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నారు కన్నార మనఁగ
నీరు ద్రావుట పోర నీరయి పోవుట నేరుపు నేరేడు నోరు వడుట
పూరేడు జగడంబు పేరుట పే రాఖ్య పేరిన నేతులు పేరురంబు
పోరామి పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
బారు గట్టుట దైత్యు బారికిఁ దప్పుట బారెడు బీరంబు బూరటిలుట
బూరుగుచెట్లలో బూరగ యూఁదుట బూరెలు బేరంబు బేరజంబు
బోరనిమ్రోయుట బోరుఁగొండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
మారటమూర్తి యై మారిమసంగుట మ్రారేడు వేమారు మారుతు రన
మీరలు మేరలు మోరతోపు లనంగ రాయంచ రాచూరి రాయడి పడి
రాణ రాణించుట రాయలు రాణువ రాపాడి రాముల్క రాను రావి
రాచుట రాఁజుట రాయుట రాలుట రాగిల్లుటయును రారా యనుటయు
రాము పొమ్మనుటయు రారాపు వలదు పోరా వినురా యేలరా చలంబు
రీతి గా దనక నీరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి రూపు రూక
రేయి గేదంగిపూరేకులు రేయెండ రోఁజు రోకలి రోలు రోవెలంది
ఘనులార బాలుర కాలారి జాలారి లేరు కోలారి తలారి[1]కాండ్లు
వారువ మశ్వంబు వారనికోపంబు వారించుకొనుటయు వారకులును
వారక వార లెవ్వారును దెలియనివారు గా రిది యెల్ల వారకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమే కాని లఘురేఫము లేదు.

1 కాండ్రు (పూ. ము); కాండ్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె
సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లను నేరుపసపు
తే. సౌరు సౌరంబు స్ఫోడబేహారి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుఁగుపలుకులఁజిప్పల దీర్ఘలిపుల, పైనిఁ దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము
అరుగుట=పోవుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటెదొ
డ్డరాజునకు బెట్టెడుపన్ను
అర, అనఁగా సగము. దీనికి
లక్ష్యము:—
అరగంటఁజూచుట=సగము
కంటఁజూచుట, అరవా
యి=సగమునోరు, అర
గొఱఁతె= సగముతక్కు
వ-ఇవి మొదలైనవి
అరును=వింత
అరయుట=వెదకుట
ఇర వొందుట=అమరుట
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు
ఇరువంక,
ఇరువురు=ఇద్దఱు,
ఇరువాయి=రెండునోరులు,
ఇరుగేలు= రెండు చేతులు,
ఇరుమేను, ఇవిమొదయినవి
ఇరవు=నెళవు, [చుట
ఉరుముట=జగడమునగద్దిం
ఉరణించుట [పని
ఉరు లొడ్డుట=వేఁటకాని
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోట
లు మొదలయినవి పడఁ
గొట్టుట

ఉరవడించుట= వీఁకనొత్తు
ఉరువడి=బిగ్గర [ట
ఉరియాడుట=డెంద మురి
యఁ జేయుట
ఎరగలి=చిచ్చు [లు
మేఁకెరువు=మేఁక పెంట్రిక
ఎరమానుట=[1]ఎరపరికము వి
డుచుట, ఎరగా నాహా
రముఁబెట్టుట
ఎరియుట
ఒరులు=అన్యులు
ఒండొరులు=ఒకరొకరు
సామ్ములొరయుట=ఒరగం
టను వ్రాయుట
ఒరిమి = కలిసికోలుతనము,
ఒరిమి యనియుం గలదు
కేకరి=వాఁడితూఁపులు
కరిసెము=కృషి
కరువలి=గాలి [వానిపని
పుత్తడి కరఁగుట= కంసాల
ఈకరణిని=ఈరీతిని
కరఁగునఁబోయుట = పోఁ
ఒక్కరుఁడు [తేఁబోయుట
కరవాలు=ఖడ్గము
ముక్కర=ముత్తైము
కరకరలు
కరకరి
కరి గోరుట

కనికరము=పాడి
వాన గురియుట
తొలకరివానలు
కొరఁబ్రాణము
కరకరఁగ్రాలుట [ప్పుట
కరమొప్పుట=మిక్కిలి రొ
కెరలుట
గరిత=పతివ్రత
బంగరు=పైఁడి
మేను గరు దాల్చుట=గగు
రుపాడుచుట
గరిచేడిగరిగ= పెండ్లివేళ చే
తఁబట్టుకొనియుండెడిముంత
గరవతనము = సరకుసేయక
పోవుట
గిరగిర వ్రాయుట
వేగిరపడుట
జేగురుకొండ
గురుపోతు
గురుసులవరపు గురుసులు
గురువులు బారుట = గమన
విశేషము [ట
గురువుగాను= దొడ్డగానను
గురుగాకు=గురుగుకూర
గురుగులు=పీడతలు
ముగ్గురు
చెరుచుట
చెచ్చెర

1. విపరికము విడుచుట (వా).

చేటను చెరగుట
చెరువు=తటాకము
చౌరవఁ జేసికొనుట
చౌరక=చౌరకపోవుట
అచ్చెరువందుట
అచ్చెరువు
చిరుగనికోక
చెరఁగులు=అంచులు ట
చెరగుమనుట=తరచియాడు
చిత్తరువు=బొమ్మ
తరఁగలు=కెరల్లు
తరచినమజ్జిగ
తరము=బడిత
తరము గాదు, అనఁగా శక్యము గాదనుట
మూఁడుతరముల చుట్టము
దేహము తరలఁ బారుట
తరతర
తిరుగుట=సంచరించుట
తిరిసినకూడు
మార్తురు=పగవాఁడు
మేనినెత్తురు
తెరలఁ గాఁగిననేయి
తెరువు తోడు
తెరతెర వచ్చుట
తెరలు గట్టుట
రెండు తెరఁగులు = రెండు తెగలు
తొరలుట=కలయుట
తొరితొరి
చెమట దొరగుట
బెదరుట చింత్యము
దరి ద్రొక్కుట
జూదరి
దరికొలుపుట [సేయుట
దురము సేయుట = జగడము

దురదురఁ బోవుట
కుదురు సేయుట
దొరయుట=సరి వచ్చుట
దొరకొనుట
దొర=రాజు
దొరకోలు
దొరసుట=పొసఁగుట
నర వెండ్రుకలు
పెద్దనరము=జీవనరము
పిటినురుగులు
నెరయఁ జల్లుట
నెరసులు
పరుసము
పరువులు వెట్టుట
పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట
పరిగొనుట
పరిపరి
పరపుట=నించుట
పరువడి
పరిమారుచుట
పెనుపరి
నేరుపరి
దొడ్డపరి
చప్పరము
దెప్పరము
పరగ
పరికింపుట
పరసు
పొంపిరి వోవుట
పిరిగొనుట
పురపురఁ బొక్కుట
పురిటితగవు
పురుడు...ఈడు
పురికొల్పుట
తుట్టెపురువులు

పెరుగుట=నిక్కుట
పెరుగు:
పెరడు=ఇంటివెనుక
పెర=తేనెతెట్టె
పొఁపారి
పొరుగు
పొరిగొనుట
పొరిగడుగుట
పొరపొచ్చెము
పొర
పొరలుట
చీపురు
పొరకలు
బరిగట్టె
బరుజులు=గజ్జెలు
బరవసము
బటలు=వసులు
బరిమేను=దిసమొల
గంధపుచెక్క మీఁది బరడు తాఁట
బిరుదులు
అబ్బురము
కొబ్బరకాయ
పెరయుట
బురబురఁ బొంగుట
బురద నేల
మరులు=మోహము
బుద్ధి మరపుట
తామరపువ్వు
మరియాద
భ్రమర
మరలి చనుట
మిరియము
మురిపెము
మురియులు=తునియలు
మురమూలాడుట=కోపము

మదిలో మెర మెర
మెరపనేల
తేంట్లు మెరయుట=కూ
యుట
మెరడు=మోటు
ర మ్మని పిలుచుట
రచ్చ రంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాఁడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తకు రిత్త
రెట్టవడుట
రెండుచేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేను
వరుజాలుగట్టుట
వరుపు=వాన లేకుంట
వరుస
శీవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పుట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కొలువురు=కొల్చలము
పలువురు
నలువురు
పదువురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరసులు వేయుట
దూసరివడ్లు
కేసరులు [యు
దినసరులు మొదలయిన పన్ని
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవ సేయక
పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరకత్తులు
సురుఁగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సారిది=చాలు
మోహారము = దండునకుఁ
బెద్దమొన
హారువు=ఉపాయము

ఇవి హ్రస్వాక్షరముల
మీఁది రేఫములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది
రేఫములకురూపములు.

ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినశోకము = తీర
నాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలము = శమింపని
యగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=క
న్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక
దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లఁదనము నిం
తనరారుట [డుట
ఈరికలెత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈరేడుజగములు [ట
ఈరెలుఁగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము [పుట
ఊరార్చుట = దుఃఖ మడు
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లేరని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లలు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట
=యెముకలు నాట సే
యుట
గాతము గూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
కోరిక
కోరుట
కోరు అప్పనము
పంది కోరాడుట
కోరడి=ఆవరణముగా వేసిన పాడిమట్టిగోడ
కోరగిన్నె
గారెలు=భక్ష్యములు
గారాము
బంగారు
గోరు=నఖము
గారాబము
గారవము
చీరికిఁ గొనక
అయిదు చీరలు=కోకలు
చేరుట
చేరువ=సమీపము
చేరఁడు
చీరుట=పిలుచుట
చూరు=పాడి
చేరుద్రావుట
చూరి=కొంచెపాటికత్తి
తారెల్లరు=తమరందఱు
తీరనికినుక=శమింపని కోపము
తూరుపునాఁడు
తేరులు=రథములు
తేరెదము అనుట
ఏతేరిన వచ్చితేని అనుట
తేరకు తేర, తేతేర యని యుం గలదు [నుట
తేరోరి=సొమ్ములు తేరోరియ
తోరము
దూరులువలుకుట
నారచీరలు

వింటినారి
విన్నారు
కన్నారము
నీరు ద్రావుట
పోరనీ రయి పోవుట=చచ్చుట
నేరుపు
నేరేడుచెట్టు
నోరు వడుట
పూరేడుపిట్ట
జగడము పేరుట
పేరు=నామము
పేరిన నేతులు
పేరురము=పెద్దఱొమ్ము, పేరాముదపుగింజలు మొదలయినవి
పోరామి
పోరచి=కూర [ట
పోరోరి=పోరాయోరియను
పోరు
పోరాటము
పోరితము
బారు కట్టుట
వానిబారికిఁ దప్పుట
బారెడు
బీరము
బూరటిలుట
బూరుగుచెట్టు
పెద్దబూరుగ యూఁదుట
బూరెలు=పిండివంటలు
ఓడబేరము
బేరజము
బోరని మ్రోయుట
బోరుగొండలు
బోరలు క్రిందుగాను బోరగిలుట

మారట=మార్తి
మారి మసంగుట
మారేడు
వేమారు
మారుట
మారుతురు=పగవారు
మీరలు=మీరును
మేరలు
మోరత్రోపు
రాయంచ
రాచూలి
రాయడిపడి
రాణ
రాణించుట
రాయలు
రాణువ
రాపాడి=రాచినపాడి
రామాల్కపండు
రాను=యథార్థము
రావిచెట్టు
రాచుట
రాఁజుట
రాయుట
రాలుట
రాగిల్లుట
రారా యని పిలుచుట
రాను పొమ్మనుట
రారాపు
వలదుపోరా
వినురా
ఏలరా చలము
రీతి గాదు=నడితి గాదు
ఈరీతి
రూపించుట
రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
రూపరి

రూపుచెడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాఁడు	సారెలజూదము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికాఁడు	సారసారె
రేయెండ=వెన్నెల	వారువము=గుఱ్ఱము	సైరణ లేక
రోఁజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని కోపము	వేసారుట
రోఁకలి	వారించుకొనుట	నూరెలు
రోలు	వారకలుఁ	సోరణగండ్లు
రోవెలఁది=లంజ	వారక	సేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారలు	సౌరు
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము	ఎవ్వారు	సౌరంబు
కౌలారి	తెలియనివారు గారు	ఓడబేహారి
		వింతహోరలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

అకార సీసమాలిక:—

ఆఱవఱ లనఁ దునియలు నోట నఱచుట యఱిముఱి యఱగొఱ లఱము టబ్బ
[1]టఱకటఁ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు లఱవు డఱిసె
లఱిగిపోవుట కొంచె మగు టఱమఱ సేయు టఱ లేక చను టఱ గఱపుకొనుట
అఱువది తోట్లఱ పొఱఁడు గుజ్జుక్కఱి రూపఱి పొలపఱి రేపఱచుట
పెంపఱి సిగ్గఱి బిట్టఱి బెల్లఱి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యక్కఱపడి
[2]యఱకమ్మ టమ అంటులఱ టఱకం బిఱియుట కదియుట యిఱియుటయును నన
నిఱులు చీఁకటిబండియిఱుసు క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్న మిఱిసిచెడుట
యుఱఁడు సైకొనఁ డేరి నుఱుకుట వే చను టుఱపదం బెల్లెడ నురుతరార్థ
ముఱు వన్నలా వసు టుఱిది బెట్టిద మయ్యె నుఱక మానక మొగు లొడ్డి యుఱిమె
నుఱుకఱి బలముఱి యుఱియని ల్లిఱియుట యుఱనిరోపంబున నుఱుతపట్టి
రొఱపఱికంబన నెఱగుట మ్రొక్కుట రొఱుపు కెంపెఱుకువాఁ డెఱికెఁజెప్ప
పెఱికలు నా పెక్క లెఱుఁగుట తెలుసుట రొఱవుసామ్మొకరిది రొఱచి మాంస

1 టఱకట పొదుగుట (ప); టఱకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అఱకడ అనిరేకాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్మ టమఱటులఱకువ యిఱియుట కదియుట యిఱియుట కలసుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ కత్తిమూఁత
యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్కు¹లొఱుగుబిల్ల తలాడయొఱగువంక
కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
కఱుకు కాఠిన్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మేకములఁ గఱచుఁ గుక్క
కిఱపుటకెఱయునక్కఱయుఁబక్కఱయునుగుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱఁగడ²కుఱుపు వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట కొఱఁత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కోపంబు కొఱడు వడుట
కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
వా చఱచుట గొడవలి కాఁచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయుఁ జిఱునవ్వు చిఱికొట్టి చిఱిమి ముచ్చిఱితనమునఁ
జుఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని ²జఱపుట జఱజఱ ఝఱిగ ననుట
చేతుల వెజఱుట జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట జుంజుఱువెంట్రుకల్ జొఱజొఱ యనఁ
దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి పైచుటయును నగువలసినపుడు
తుఱగలి బేహారి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
తఱి వేళ పయనంబు దఱలుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తిఱుగ రెండవసారి తిఱిఁబెనుచుట
తిఱుగలి తుఱుము వాతెఱ మోవి యేత్తెఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
దెఱపి సేయుట కన్ను దెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
తొఱలుట కలయుట తొఱగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొంద ఱింద
ఱిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱా కట్టెదుఱను
నఱుజుఱొంచెము వ్రాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవుపాడవు
నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొద్దు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
³నిటుల నెఱపుట నెఱి లేనిమిత్రుఁడు నెఱసుట నిండుట నెఱికకాసె
నెఱఁకు లాయంబులు నెఱులు కేళంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱుసదనము

1 శ-ర. ఒరగుబిల్ల (రూ). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ప).

పఱచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బఱికెలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతెంచి పఱిగొని పఱి పఱియలు
పఱు వైనపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ డప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁసు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిఱికితనము
పుఱియ కపాలంబు పెఱికెలు గోనెలు పెఱిగినమీసముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెఱుసనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట బిఱుసులు బుఱుజులు మఱవ మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడుమఱఁదలు మఱఁదియుమఱియు నేమఱుటపల్మఱుమఱుగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మఱి పడమఱ మఱఁగాలు పెడమఱలుట
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు ముఱిముఱి చీఁకటిముఱిమొంగె ముఱిముఱి మెఱములిడుట
[1]మెఱుపులు మెఱుసుట మెఱుఁగు లీనుట కనుమొఱఁగుట దాఁగుట మొఱకవెలితి
మొఱలుపెట్టుట మొఱమొఱలుగా మొఱయుట మొఱగుడుకుక్కలు మొఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లుట ఱవ ఱంకు ఱవికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిళి
ఱిక్కలు వైచుట ఱివ్వన ఱువ్వుట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు [2]ఱెమ్మ ఱొమ్ము
[3]వఱతయు వఱదయు వఱడు గూయుట వంగవఱుగులు వఱలుట విఱిగిచనుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱుసు ఱను టివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుఁగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండిఱా లొప్పుచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండిఱా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దఱా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాఱికెపంట చిచ్చాఱెఁ బాపంబు లాఱె
నాఱనితేజ మాటాఱినముత్తెంబు తడియాఱె శ్రమ మాఱెఁ దాప మాఱె
నాఱుపు లాడె నో టాఱె దేహం బెల్ల నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యోఁక పం డ్లేఱుట యేఱుపసీమలో నేఱు దాఁటి
కాఱుపోతులు హొంతకాఱి కాఱడవులు కాఱిముఁ బెట్టుట గాసిలుట తూఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱలు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యోఁ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండుగాఁ జేయుట యయ్యోలఁ జేఱు లనఁగఁ
జూఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱబెబ్బులి చాఱపప్పు
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు హజాఱంబులోన దుబాఱు లనఁగఁ

---

1 శ-ర. మెఱపులు. 2 శ-ర. లో రెమ్మ అనియే కాని ఱెమ్మలేదు. 3 శ-ర. లో పఱద అనియే కాని వఱత లేదు.

ఱాలు మెకంబు లీలీఱున దీఱిమ దీఱుట పొదలలోఁ దూఱిచనుట
దేఱి చూచుట గడి దేఱుట ధర్మంబు దేఱుట యింతకు దేఱుదు రన
సొన్నాఱి నాఱు వైచుట నాఱు విడుచుట నీఱు నిప్పులమీఁదినిండుబూఁది
పసపు నూఱుట నూఱుపదులు నన్నూఱు మున్నూఱు అన నెస దొమ్మన్నూఱును నసఁ
బాఱుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేఱు పాఱుట యింకఁ బాఱుట వెన్నిచ్చి పాఱుటయును
బడఁలిదేహము గఱు పాఱుట పీఱుట చీఱుట పోఱఁడు చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవక యినుమాఱు మా ఱడుగుట మాఱి మసంగుట మాఱుపడుట
మాఱుమా టాడుట మాఱుమొగంబు వేమాఱు పెద్దలమాట మీఱి చనుట
ఱాచు నీలపుఱాయి ఱాఁగ వెన్నెలఱేఁడు ఱేసి ఱేసున గంగ ఱేవుతెప్ప
ఱేఁచుకుక్కలు ఱేల ఱేఁగు ప్రేఱేఁచుట ఱోయుట వెదకుట ఱోఁత వడుట

తే. వేఱు వడుటయు వీఱిడి వే ఱొకటియు
నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండిఱాలు
వీని నెఱుఁగక కృతిసేయ వెట్టి గలఁడె. 197

కుఱుచలమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

అఱవఱలు = తునకలు
నోట నఱచుట = కూయుట
అఱిముఱి = బడిబడినియనుట
అఱగొఱలు
అఱముట = అబ్బుట
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట = పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట
అఱచేయి
అఱకాలు
అఱవలు = ద్రావిడులు
అఱువుడు = కుప్పసము
అఱిసెలు = అప్పములు
అఱిగిపోవుట = తక్కువయి పోవుట
అఱమఱ సేయుట

అఱ లేక చనుట = ఆపోహము లేకపోవుట
పెండ్లియఱుగు
అఱపుకొనుట = దక్కించుకొనుట
అఱుపదికోట్లు
అఱపోఁడు = పొట్టివాఁడు
ఉక్కఱి
రూపఱి
పొలుపఱి
ఏపఱచుట
పెంపఱి
సిగ్గఱి
బిట్టఱి
పెల్లఱి
అఱమూఁత యిల్లు

క్రచ్చఱ
అక్కఱపడి
అఱకమ్మటలు
అఱంటులు = అఱటికంబము
అఱటులు = స్త్రీలు మెడను గట్టుకొనెడుపూసలు
అఱకము = అన్నమఱుగకుండుట
ఇఱియుట = కదియుట దీనికి లక్ష్యములు:—
ఇఱిచను = చిన్న చనుగవ
ఇఱికికొనిపోవుట = కదియించుకొని పోవుట ఇవి మొదలైనవి
ఇఱియుట = నలిగిపోవుట
ఇఱులు = చీఁకటులు

బండియిఱుసు [కదియుట
క్రిక్కిఱియుట = మిక్కిలి
ఇఱకటము=కుసిలి
ఇఱుకు=కొంచెము
అన్న మిఱిసిపోవుట=కది
యఁబడి మూద్ద కట్టుట
ఉఱేఁడు=సురేంద్రు సైన
ను గైకొనేఁడు [వుట
ఉఱుకుట=వేగముగఁ బో
ఉఱు అనఁగా మిక్కిలియు
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉఱునట్టివరము ఉఱుత
నదుశక్తివాలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి.
ఉఱువు=లావు
ఉఱుది=బెట్టిదము
ఉఱక=మానక
మేఘము ఉఱుముట
ఉఱుకటి
బలముఱి
ఉఱియ=దిట్ట
ఉఱియుట
ఉఱని=తెగువ
ఉఱుతపట్టె
ఎఱపఱికము
అడుగుల కెఱఁగుట=మ్రొ
క్కుట
ఎఱుపవన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికె=చెప్పుట
ఎఱకలు=ఱెక్కలు
ఎఱుఁగుట=తెలిసికొనుట
ఎఱువుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము
ఎఱచి=మాంసము
ఒఱలుట=శోకించుట

ఒఱవ=దేహము
ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱ=కత్తిమీఁదిమూఁత
ఒఱకటపుదోవనుబోవుట
ఒఱపులు=ఎమ్మెలు
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వంక
కఱపుట=నేర్పుట
కఱతలు=పోకిళ్లు
కఱదలు=బుద్ధులు
కఱటి=మంకువాఁడు
కఱకు=కాఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కఱకెక్కుట
కఱకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కఱవు=దుర్భిక్షము
కఱ = కప్పు దీనికిలక్ష్యము
లు:-కఱకంఠుఁడు
పోఁకకఱ
తమ్మకఱ
సిలకఱ ఇవిమొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట వేళ్లు
గఱచుట పూరి గఱచుట
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కెఱయుట
ఉక్కెఱ=పిండివంట
పక్కెఱ
కుఱుమాపుచీర=కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కుఱు=కంటు
కుఱుచ=కొంచెము
కుఱులు=వెంట్రుకలు
కుఱువలిగొనుట

కుఱుకుఱ
కుఱుకులు
కుఱుగోని
కుఱుగడ
కుఱుపు=వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట
కొఱఁత=తక్కువ
పండ్లు గొఱుకుట
గుబ్బిపుకొఱడ [డుచునది
కొఱడు=ఆకాశమునఁ బొ
కొఱ=పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱగామి కొఱ
గాదు కొఱమాలుట కొ
ఱ అవుట కొఱగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱలుట=పూర్ణమవుట
కొఱవినిగాల్చుట
వానికొఱకు-చతుర్థి
గఱికెనట్టులు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగ్గఱ=సమీపము
అంపగఱి
పగఱ=పగవాఁడు
గిఱికొనుట=కుప్ప వడుట
మోటగిఱుక
గిఱుమెట్లు=గిఱుకచెప్పులు
గిఱులు వ్రాయుట
గీఱుట [రము
గుఱుకపెట్టుట=నిద్రావికా
గుఱగుఱ
గుఱపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట=మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుతు

గుఱుములు=గింజలు
తలఁగొఱుగుట
గొఱవంకపిట్టలు
గొఱకకట్టె
వాచఱచుట
కొడవలికోఁచఱచుట అడచుట దీనికిలక్ష్యములు:— చేతఁ జఱచుట వీఁపు జఱచుట నేలఁ జఱచుట గోడ సున్నము జఱచుట యివి మొదలైనవి.
గట్టుచఱులు=కొండచరులు
చిచ్చఱ = ఇంగలము దీనికి లక్ష్యములు:— చిచ్చఱపిడుగు చిచ్చఱకన్ను చిచ్చఱకోల = ఆగ్నేయాస్త్రము ఇవి మొదలయినవి.
చిఱుత = కొంచెము దీనికి లక్ష్యములు:—చిఱుతప్రాయము చిఱుతనడుము చిఱుతగండు ఇవి మొదలైనవి.
చిఱు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్యములు:— చిఱునవ్వు చిఱుచెమట చిఱుధోడ మొదలయినవి.
చిటికొట్టి
చిటిమి
ముచ్చిటితనము
చుఱుకుపుట్టుట
మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట
చెఱువు
చెఱకబట్టుట
చెఱలాడుట
చెఱచుట
చెఱుముట=రాచుట
చెఱుగుట
చెఱసాల
చెఱుకులు
చెఱిసగము
జటిజటి
పూజటి
జాజటి
జటిగొని
జఱపుట = అలస్యముచేయుట
జఱజఱ
జఱుగుట=పోవుట
వెజఱుట
జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట
జుంజుఱువెంట్రుకలు
జొఱజొఱ
తఱుగుట = వెలితిఅవుట దీనికి లక్ష్యములు:— నెయ్యి తఱుగుట, మఱియు, తఱగుటఅనఁగా తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్యములు:— ధారణ తఱుగుట కొంత తఱుగుట ఇవి మొదలయినవి. కొన్నిచోట్ల తఱుగుట, అనఁగా కోసివైచుట. దీనికి లక్ష్యములు:— తల తఱుగుట కూర తఱుగుట ఇవి మొదలయినవి.
తఱుగటి = నిర్ణయించెడి వాఁడు
తఱుగని సంపద
తటి గొలుపుట
ముత్తఱులు=నడసులు
తఱుచు=దట్టము
తటి=వేళ
పయనమూతఱలుట
పుచ్చినతఱుకలు
శత్రువులను దటియఁ జొచ్చుట
తఱుముకవచ్చుట
తటిగొని నడచుట
తిఱుగ=రెండవసారి
తిటి=పెనచుట
తుఱఁగలి=కొంతి
తుఱుము
వాతెఱ=మోవి
ఏడ్తెఱ
తెఱలినవాసన
తెఱకొలుపుట
తెఱపిసేయుట
కన్ను తెఱచుట = పాపుట దీనికి లక్ష్యములు:— నోరు తెఱచుట, తలుపు తెఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
తెఱవలు=స్త్రీలు
తెఱువ
తెఱఁగు=విధము దీనికిలక్ష్యములు:— తెఱఁగెట్టిదకో, తెఱఁగొప్ప, తెఱఁగులేమి,ఇత్తెఱఁగున ఇవి మొదలయినవి.
తొఱలుట=కలయుట
తొఱగుట
ముందఱను
అందఱు
ఎందఱు
కొందఱు
ఇందఱు
ఇద్దఱు
పదఱుట

పెద్దతిక్కము
గద్దతిక్కాఁడు
అడ్డిఱ
కట్టెదుఱు
నఱుజు=కొంచెము - దీనికి
లక్ష్యములు:— నఱుజు
పేలు నఱుజుముత్తెములు
మొదలగునవి.
మ్రాను నఱుకుట
నిఱుఁ బేద
నుఱుము=నుగ్గు
ధాన్యము నుఱుపుట
కోకనెఱవు=పొడవు
నెఱి=బాగు దీనికి లక్ష్యము
లు:- నెఱి దప్పి పడుట
నెఱి చెడుట నెఱిఁ బ
డుట నెఱిమొగము నె
ఱికుఱులు నెఱినొచ్చుట
నెఱిద్రోవ నెఱిచక్కఁ
ద్రోచుట ఇవి మొద
లైనవి.
నెఱ యనఁగా దొడ్డ దీనికి
లక్ష్యములు:— నెఱతన
ము నెఱగూఱుట=దొడ్డ
నాటుట నెఱనారసము
నెఱసటి నెఱవాదులు
నెఱదాతలు నెఱబిరుదు
లు నెఱపంటలు నెఱ
చందురుఁడు ఇవి మొ
దలైనవి.
మఱియు నెఱ యనఁగా గొ
ప్ప దీనికి లక్ష్యములు:-
నెఱమంట నెఱదెవులు
నెఱవెంట్రుకలు మొద
లైనవి.
నెఱియను=మిగులను

నీటులు నెఱపుట
నెఱిలేనిమిత్రుఁడు [చుట
నెఱసుట=అంతట విస్తరిం
నెఱిక=కాసె
నెఱకులు=ఆయములు
నెఱులు=తలవెంట్రుకలు
కోక పఱపఱ చించుట
పఱుసదనము
పఱచుట = నేయుట దీనికి
లక్ష్యములు:—పఱచిన
పాట్లు చిక్కు పఱచుట
సిగ్గుపఱచుట భంగపఱ
చుట ఇవి మొదలైనవి.
కొన్నిచోట్ల పఱచుట య
నఁగా ప్రవహించుట దీ
నికిలక్ష్యము:— నెత్తురు
కాలువలైపఱచుట.
ఒకచోట పఱదుట - యన
వేగ నుఱుకుట దీనికి
లక్ష్యములు:— వెనుకో
ని పఱచుట గుఱ్ఱము ప
ఱచుట శత్రులఁ బఱ
పుట అమ్ములఁ బఱపుట
ఇవి మొదలైనవి.
పఱికెలు
పఱియలు సేయుట [ట
పఱివోవుట = మంచుకొను
అంపఱక=ఓపక
పఱతెంచుట=వచ్చుట
పఱిగొనుట=నిండికొనుట
పఱిపఱియలు సేయుట
పఱు పైనపువ్వు
చూపఱ పొగడను
పఱిమార్చుట
తెంపఱ
పెంపఱ

తెప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను=వెనుకను దీనికి
లక్ష్యములు:-వానిపిఱుఁ
దనె చొచ్చుట విఱిగి
పిఱిఁదికిఁ బాఱుట ఇవి
మొదలైనవి. [ము
ఒకపట్టు పిఱుఁదు=కటిస్థల
పిఱిసనుట
పిఱివోవుట=వెనుకదీనుట
దొడ్డపిఱికితనము
తలపుఱియ=కపాలము
పెఱికెలు=గోనెలు
పొడవు పెఱుగుట
అమ్ములు పెఱుకుట=పీకుట.
పెఱ యన మఱియొకటి. దీ
నికి లక్ష్యములు:— పెఱ
మూఁకలు పెఱచేతలు
పెఱవారు పెఱచోట
ఇవి మొదలైనవి.
పెఱుసనిపోవుట
బఱబఱ నీడ్చుట
దబ్బఱమాటలు
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట
బిఱుసు గాల్చుట
కోటబురుజులు
మఱువ=మంటికుండ
మఱుఁగు=చాటు దీనికి ల
క్ష్యములు:—మాట మ
ఱుఁగు పెట్టుట కనుమ
ఱుగుచోటు బలవంతుని
మఱుఁగుచొచ్చుట పై
మఱుఁగు=కవచము కొం
దఱు మఱు అని యనిరి
ఇవి మొదలైనవి.
మఱచిపోవుట
మఱునాఁడు

మఱఁదలు
మఱఁది
మఱియు
ఏమఱిపాటు
పలుమఱు
మఱుగుట=మచ్చికయవుట
మఱుపడి
క్రమ్మఱ=తిరుగ
మఱులేక= మఱుఁగులేక
క్రమ్మఱుట=తిరుగుట
పడమఱ=దిక్కు
మఱగాలు
పెడమఱలుట
మిఱిచూపుట
మిఱుమిట్లుగొనుట
ముఱిముఱి చీఁకటి
ముఱి=మొండెము
ముఱిముఱి=బడిబడిని
పిల్లమెఱుములు వైచుట
మెఱుపులఁ మెఱయుట
మెఱుఁగు లీనుట
కను మొఱఁగుట=దాఁగుట
మొఱక=వెలితి
మొఱ పెట్టుట
మొఱమొఱ లాడుట
మొఱసుట=కోపవికారము
కుక్కలు మొఱగుట
మొఱకుతనము
ఱట్టువొందుట
ఱంపిల్లుట
వజ్రపుఱవలు
ఱంకువోవుట
పట్టుఱవికె
ఱవఱవలు=కోపము
ఱంపము
ఱంతు

ఱవిళి
ఱిక్కలువైచుట
ఱివ్వున నెగయుట
ఱాళ్లను ఱువ్వుట
చిలుక ఱెక్కలు
కను ఱెప్పలు
ఱెల్లుగడ్డి
పూ ఱెమ్మలు
బలుఱొమ్ము
వఱత వెల్లి
ఏఱివఱద
వఱదుగూయుట
వంగవఱుగు
వఱలుట
దండు విఱిగి చనుట
విఱివోవుట
విఱిగాలి
విఱివిడి
కంబము విఱుగుట
వెఱబొమ్మలు
వెఱచఱచుట
వెఱచుట
వెఱగొంనుట
నివ్వెఱపడుట
సుఱసుఱ స్రుక్కుట
ఆసు ఱుసు ఱనుట

ఇవి కుఱుచలమీఁది ఱకారములు.

నిడుదలమీఁది ఱకారములకురూపములు.

ఆఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్యములు:-ఆఱుచవులు ఆఱమ్ములు ఆఱుమాట లివి మొదలైనవి.

ఆఱడిపోవుట
ఆఱికెపంట
చిచ్చాఱుట
పాపము లాఱుట
ఆఱని తేజము
ఊటాఱినముత్యములు
కోకతడియాఱుట
శ్రమ మాఱుట
ఆఱపులు
దేహమంతయు నోటాఱుట
ఊఱడి విశ్రమించి
ఊఱుగాయలు
నోరూఱుట
ఓఁకపండ్లేఱుట
ఏఱువసీమ
ఏఱు దాటుట
కాఱుపోతులు
హొంతకాఱి
కాఱడవులు
కాఱియఁ బెట్టుట=గాసిపెట్టుట
కాఱుట=జాఱు
కోఱలు=నోటిపండ్లు
గీఱుట=నాటుట
పండ్లను గీఱుట=తీవుట
చేఱెడుమాడలు
చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁజేయుట
ఉయ్యాలచేఱులు
చూఱ=అందఱినిదోఁచుకొనుట
చేఱమీను=చేఁప
చాఱలబెబ్బులి
చాఱపప్పు
పయ్యెదజాఱుట
బజాఱివాండ్లు

హజాఱము = పెద్దకొలువు సావడి
తుజాఱి=ధనముగలవాఁడు
తాఱుట=పఱువెత్తుట
యీతీఱిన తీఱుట = సేయ వలసిన పనితీఱుట
తీఱినమిట్టగుడ్లు
పొదలలో దూఱుట
తేఱిచూచుట
తేఱికొనచూచుట
గడిదేఱుట
ధర్మముదేఱుట
ఇంతకుఁ దేఱుదురు
సొన్నాఱి = అగసాలవాఁడు
వంగనాఱు వైచుట
నీఱు అనఁగా నిప్పుపైఁగప్పి యుండెడుబూడిద
పసపు నూఱుట
నూఱుపదులు
పాఱుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు
ఏఱు పాఱుట
ఇంకఁ బాఱుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట
దేహము గఱుపాఱుట
పీఱుట=చినుగుట
పోఱఁడు=చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవుట

ఇనుమాఱు
మాఱడుగుట
మాఱి మసంగుట=గావు పట్టుట
మాఱుపడుట
మాఱుమాట
మాఱుమొగము
వేమాఱు
పెద్దలమాట మీఱుట
ఱాచుట
నీలపుఱాయి
వెన్నెలఱేఁడు = చంద్రుఁడు
ఱేని
ఱేసున
గంగఱేవున
ఱేవు
ఱేఁచుకుక్కలు
ఱేల
ఱేఁగు
త్రె ఱేచుట
ఱోయుట=వెదకుట
ఱోఁతపడుట
వేఱు పడుట
వీఱఁడి
వేఱొకటి

ఇవి నిడుదలమీఁదిబండిఱాలు ఉభయ రేఫలు.

అరుగుట=పోవుట
చెఱుచుట
తెఱఁగులు
తొఱలుట
తొఱఁగుట
నెరయుట=విస్తరించుట
పరిగొనుట
కరిచను దెంచుట
పరిమెయి=పరయొకటి
పరిమార్చుట
పెరుగుట
క్రమ్మర
మరలుట

ఇవికుఱుచలమీఁది రేఫ అకారములు రెండు నగును.

అరుట=శమించుట
తీరనికినుక
తీరుట
పోర నీరయి పోవుట
మారిమసంగుట
వేమారు

ఇవిదీర్ఘములమీఁది రేఫ అకారములు.

కుఱుచలమీఁది రేఫఱకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాఁడ యగుట లెస్సగ
నఱిగె; నినుం డపుడు వేఁడి యడరినదీప్తుల్
కుఱఁగలి గొని పశ్చిమగిరి
చఱికి ననలిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోఁచెన్.

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. వెఱచఱవ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం
జెఱుతు నని యిసుమఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయోన్నతి నరిగెన్.
(అ. 2. 305)

తెలుఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. నెఱయంగా నీఛందము, తెలుఁ గెఱుఁగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద
బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్. 200
(అ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్మ పదములఁ దొరఁగి పారెడు నేటి, తరఁగలపై లీల దాఁటి దాఁటి.
(అ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడ ప్రాఁకుల మొదలను బుష్పరసము
[1]తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ నొప్పెఁ
బూచుకొఱకును మున్ను నింపులు దలిర్పఁ
గడఁగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కళ్లయనఁగ. (అ. 2. 69) 202

పరిగొనుటకు.

పరిచను దెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచను దెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్విని పిన్న గాన మీఁ
దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱతెంచి సైన్యవి
స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె నీ
పురుషునిశౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్.(అ. 4. 78) 203

పరిమెయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాఱి పాఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె
చ్చి రసురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ దేవల దీకృతఘ్ననిం
బొరిగొని వేలిసుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్యు యి
ద్దురితశరీరముం దినఁగ [2]దోసము మా కని వార లొల్లమిన్.(అ. 3. 505) 204

---

1 అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటను లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడును (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట ప్రగ్గుట చపలం, బొరయుట యరుచంబు గాఁగఁ బుట్టుట సావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరముల నైజంబులెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205

(ఆ. 1. 24)

క్రమ్మటకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పఱచుం దవ్వుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బ ట్టీక యాసాసలం
బిఱువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడమం బి ట్టుల్కి వే దాఁటుఁ గ్ర
మ్మఱి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్మట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206

(ఆ. 6. 327)

మఱఁద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱిఁగి యెఱింగి ము న్నతఁడె యె గ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి దిర్దిరం దిరిగెఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె ని
ర్జరనాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిపై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ శ్రీ
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోష మై. (ఆ. 3. 141) 208

నిడుదలమీఁది రేఫఱకారములు రెండునుఅయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. శౌరవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్జునివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ [1] శ్రమ, మారు న్నావళము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209

(ఆ. 1. 13)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, [2]నూఱడకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ బైవీచె నన్నదీపవనంబుల్. (ఆ. 4. 18) 210

---

1 శమ. 2 నూఱకడం (వా).

కాఱులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ఆఱడిపోకయు స్థలము నందుటయుం గని పల్క నేరమి
న్నాఱటనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కేఁ
గాఱులు [1]ప్రేలెద న్వినుఁడు కర్జము నెగ్గును గాన నల్క పైఁ
[2]బీఱిఁడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (అ. 3. 107) 211

తీఱుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోఱలు న్మిగిలి మింటికిఁ బర్వినపల్ల[3]వెంద్రుకల్
తీఱినమిట్టగ్రుడ్లు నతితీగ్మతరం బగునట్టిసాహసం
బాఱనితేజము న్నిశిల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేఱినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్చిరి రాక్షసు ల్వడిన్. 212

తేఱుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేఱుదురు రిపుల నక్కఱ, మీఱుదురును నిపుడు మూర్ఛ నెయి నిట్లున్నా
రాఱనితేజంబులతో, నీఱు పయిం గవిసి యున్ననిప్పులువో లెన్. 213

నీఱనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. ఆఱడియాస నీరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకిళుల్
దూఱుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూటి పాపముల్
నీఱుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
చ్చాఱఁగఁజేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాఱె యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవనృపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
కాఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
న్మీఱినసీవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
[4]ల్మాఱె తలంప నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్. (అ. 3. 10) 215

వేమాఱనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమానులకినుకకు, మాఱులుగక యున్నమీసమగ్రక్షమ వే
మాఱు గొనియాడఁగాఁ దగు, గీఱునె సాత్త్వికులబుద్ధిఁ గిల్బిషచయముల్. 216
(అ. . 95)

---

1 చీఱెద (ప. వా). 2 వీఱిఁడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).
4 మాఱె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టాదుల కావ్యములందు నాకు దొరకిన రేఫం
బులు జాలు మఱియు నెందులఁ, గలిగినఁ దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పున్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుఁగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్పరు తద్భేదం,బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకున్. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. దురితసంహార నిర్జరోక్తులనె కాదు, వెలయుదొడ్డళకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నీళ్లనంగఁ, బళ్లెరం బనఁ గక్కులకళ్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీఁద నుండుపంచమవర్గాది, వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాఁతి యనువకార మూఁతమై తెలుఁగునఁ, బవువు వెట్టి చిక్కువడిరొ యనఁగ. 220

మూ. సూ.—క్వచి దపిన స్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ.

సీ. జాతివాగలవోష్ఠ్యశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రములమజ్జగములందు
శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులును గల్గ వొకటి కైన
వాకు శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్క పుట్ట మోదినఁ జెట్టు వాలెనె యనఁగ

తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసిజాత్యుత్తరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁడనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వు లనఁగ.

లఘ్వలఘుభేదంబులకు:—

మూ. సూ.—నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్.— 17

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాకోదరశయన లఘుయకారము వాళ్లై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకరొ స్వరహాయలు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెఱుఁగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునన్
నిండారుహల్లు నప మురు, ఖండన వలసినను లఘుయకారము కృతులన్. 224

రాఘవపాండవీయమునందు:—

క. విని యశనిం దనపై నిడు, కొని యేఁగిని యమికిఁ దగ నిఘోరార్తి యొన
ర్చినవాఁడ మీకు దండ్యుఁడ, నని తనుఁ దెలుపుచును వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225

(ఆ. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్మదీయ మదీయ ప్రభృతులను [1]గియ్యలు పెట్ట రాదు
త్యయ్యజయ్య న్యాయ్య సాహాయ్య సాన్నాయ్యాథాయ్య హేయ్యములని కాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప వలయు

తే. పైరెద సయాటయు నొయారి బలుగయాళి, మునుపదంబులఁ గొన్నిటినరసిచూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలు దెలుఁగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబింబచరిత్రమునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ జాపి గుబ్బలను జామలఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవిమున్ననను దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పుడో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేఁగు నిచ్చి యంకశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిఢవిల్లెడుశింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు [2]నొక్కమాత్రమున నంగము వ్రయ్యఁగ మోది మించి తాఁ
దీయునివింటనే వెనుకఁ దీయనిబీరమున న్మనోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఱకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229

క. భ్రమయక రేఫములకు రేఫములను ఱాలకును ఱాలఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుఁగక రెండుసం గుకవి గూర్చుఁగృతిన్.

ఆ. [3]సారిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱఁది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాల, ఱట్టు చేసె ననఁగ ఱా మకుంద. 231

తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచుఁ, గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
దుష్టకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

1. గీయలు. 2 మాట (వా). 3 సారది (ప. వా).

క. వలసిన రేఫలకారము, లలవడుఁ జా మొకటి కొక్కటని భీమనరచే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొక టైనఁ గనఁబడ కున్నే. 233

ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొదువ యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు డాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

తే. చఛజఝలకు మొదలియూష్మములు మూఁడు, సరసవడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండిడాకు రేఫము వడి కుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్ప రాదు గాని. 235

*ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:-

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజఝలను నీ రెండక్షరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేనక్షరములు తమతమకె వళ్లు కమలాధీశా. 236

అనంతుని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివళు లై తగు, లరమలవలు దానితోఁ దొలంగక లాకు
న్సరి శా యని విశ్రమవేళ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తించున్. 237

ఆ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
డాఁగ వేలు పనఁగ లంపిల్లు నెక్కటి, వళ్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. లరమలవ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూఁదిన దూరి చనినఁ బుఫుబు[1]భువు లగున్.

(ఆ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. లజ్జ లాడి యాగి డాపడి సభలోన, తెనిపోరిలోన జిచ్చుఁ బొరసి
అన్న మదుగుపుడమి తేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. మహిమ నెక్కటివళు లన మరపలలలు, రహిని దమతమకయ యొసగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణవాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

* ఇది(వా) లోనే కనఁబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పసునట్టిలపితము, లో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనన్. 242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరి,భూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్. (ఆ. 1. 196)

మౌసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్లచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్. (ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డట్టివారు నీరజనేత్రా. 245

క్రారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ ద్రోవయుఁ ద్రిమ్మరుటయుఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వ్రేలుటయు స్రుక్కుటయు వన వీని మొదలి
వ్రా లిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు. 246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును శ్రాసా, క్షరములకును ళళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము తెలుంగక చెల్లును, వారనుత "ళళయో రభేద" యనుసూత్రమునన్.

ఆ. గంగకొడుకుమాట గాదని సభను బె, ట్లపడ నెల్ల నృపులలోన హరిని
గొల్లఁ డనుచుఁ జాలఁ దుల్లి చేదివిభుండు, వాలిసెఁ బఱచి బలము నెళవుఁ జేర.

వకారమునకు.

తే. పొలుపడి నిల్చు లాఁతివా ప్రాసమునకు, జాతివాడు సవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లదు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ. 249

తే. అవనితనయునిచేతఁ బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి రేలెఁ
దవిలి పదియాఱువేవురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాఁతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడుపంచమామ్నాయమునను, నిలుపులక్ష్యంబులకుమాఱు వలుకవలె మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమ్మతబుద్ధియుఁ జిత్తశాంతియు
న్మానమదప్రహారము సమత్వము సంతతవేదవిద్యయు
స్థానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతమును గరుణాపరత్వముల్. (ఆ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, వ్వవఁ డెవ్వాఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగాఁ
బువు పువ్వు పూవు పూము, గ్గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయు నెడల్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బిరుసుముత్తెపుంజల్లి దగ
న్దా వైచె ననఁగ ముంగర,తో వనరుహనేత్ర నాస తుల లే కొప్పన్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. నీ వొకతె రేల యిలఁ బడి, వేపురు వేఁ వలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
బై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుఁగవు కంటే. (ఆ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు గృశుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్శ్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా.
(ఆ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవిన మేడపైవలభి వేణికఁ జంట సహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతతిఁ బోయెడు తేఁటుల మ్రోఁత కామికిం
గావహ మౌఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపు మెట్ల వెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కుఁడలించుటలున్ [1]సమంబుగన్. (ఆ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శస లెఱుఁగక చదువంగాఁ, బొసఁగ ద దెట్లనిన శకలము సకృ త్తనుచో
వసుధ సకలము శకృ త్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

సీ. వికృతిపదాదిని వెలయు నాఱవహల్లు మొదలివిభక్తిపైఁ గదిసె నేని
యరయఁ దృతీయోష్మ మగు శౌరి సీరలు దాఁచి గోపస్త్రీల నేఁచె ననఁగఁ

1 సరింబడన్ (అచ్చుప్రతి).

ప్రథమోష్మవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యంధ్రదేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు [1]సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెఁడు పసి గొనఁ జేసి రనఁగ
తే. భీష్మసన్నుత యివి తృతీయోష్మలిపులు, గాని ప్రథమోష్మవర్ణము ల్గావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.
క. తెలుఁగుపదంబుల నెత్వము, గలమూఁడవయూష్మమును శకారముఁ గాఁగం
బలుకుదు రజ్ఞజనంబులు, సెలగోలలు సెనగ లాఱుసేరులు ననుచోన్. 260

హకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వాల జిహ్వ హ్వ లాహ్వాన గహ్వ రోపహ్వార ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహూతి సంహితా సంహార సంహాన నాంహో నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు
తే. మామనులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్మగపదములఁ
జిహ్న మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
బ్రాసముల వీని నెఱిఁగి చెప్పంగ వలయు. 261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా
గ్రాహ్యాః. 18
తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.
క. జడ్డలు గలమాతృక [2]తొలి, నిడ్డ నథోర్ణములకెల్ల నేఁటికి మీఁదన్
దొడ్డదొరబిడ్డకైవడి, నొడ్డై కనుపడ్డ వ్రాల నూహింపఁ దగున్. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలు కంతురమ లంబికామరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.
సీ. స్పర్శవర్గములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతినరమృగేంద్రు
లింద్రావరజగుహాద్రీంద్రజాభైరవజిను లంతకాస్రపశివమహేశ

1 సిరిదరిసెనమును (ప. వా). 2 తొ, నిడ్డ (ప).

వాణులు ఫణినాథవాసుకినందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర
భద్రకేశవదప్రభద్రకాళీశూలధారులు నింక నంతస్థములకు
ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, శాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్పినాకధరులు వల మాటిశాకు భూతములు నాగమోక్షదైవతములు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర [1]దేవత పతికి సుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, లెలమిఁ గల్పించుచుండు మహీస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను స్త్రీలింగములు మహిని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్ల లగుఁ గకారముఖ్యములు నలినాక్షా. 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు షండలింగలిపులు
భూరివైభవంబుఁ బొందించుఁ బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖవినుత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు.

ఆ. స్పర్శవర్గజాతసమలిపు ల్మూఁడవ, వర్గమునను విషమవర్ణములును
నాలు గూష్మములును నలిమహాప్రాణంబు, లల్పసంజ్ఞికంబు లన్యలిపులు. 269
క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నీల్గును నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్షములు జీవించున్. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రౌరవగతులు.

సీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాక్షరములఁ బానినస్పర్శములును
హ్రస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుఁ
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్యగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కారంబును గూడ రౌరవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్పసురగతు లీక్కీర్తిఁజేయు,మనుజగతులువిరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్యగ్గతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

ఆ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కావ్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు ముకుంద.
సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభంగద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

1 దైవత (వా).

ధైర్యతేజఃపరితాపంబులును శౌర్యభీతిసిరోగసంప్రీతివంశ
నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ
తే. ఖేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయశ్రీ సుఖంబు లూష్మము లొనర్చు
నాయు వల్పంబుగా దొడ్డశా యొసంగుఁ, గవికిఁ బతికిని బద్యాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాషట్క మడ్డంబుగా గీఁచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానిపైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి
తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యై వాతాగ్నిభూమి, జలఖబీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలుప ఖేదార్తిధనహర్ష నిర్ధనంబు, లొసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.

అఆ	ఎ	క	చ	ట	త	ప	య	ష	ఇవిగంయుః	వాయుబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఖేదమునుజేయును.
ఇఈ	ఐ	ఖ	ఛ	ఠ	థ	ఫ	ర	స	ఇవిగంయు	అగ్నిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఆర్తిని జేయును.
ఉఊ	ఓ	గ	జ	డ	ద	బ	ల	హ	ఇవిగంయు	భూమిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ధనమును జేయును.
ఋౠ	ఔ	ఘ	ఝ	ఢ	ధ	భ	వ	ళ	ఇవిగంయు	జలబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన హర్షముఁజేయును.
ఌౡ	అం	ఙ	ఞ	ణ	న	మ	శ	అః	ఇవిగంయు	గగనబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు.

తే. వట్రుసుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములును
గుడుసులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

బార్శ్వముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
ఖేదసంపద లొసఁగుఁ గావ్యాదినిలిచి. 275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు.

క. పరువడి హ్రస్వము లమృతా,క్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్ప గదము లడంచున్
[1]ధర నిడుపులు విషలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడన్. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. క్రూరఖేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలిది ధూమితంబివి మూఁడుఁగృతికి, మొదలఁ[2]గదిసినమృతిదుఃఖగదము[3]లొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. సైంహికేయగ్రహస్థితర్క్షంబుమీఁది, తార మొదలుగఁ బదుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము లవతలి పన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తన్మిచుట్టి మున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేదు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది వశిష్ఠమతము యదుకులేశ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లొనరించున్
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ దెవులు సేయు రోగభము నెలలోనన్. 281

అవకాద్యర్ణస్వరనిర్ణయము.

వరరుచిసంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా అ, ఇ, ఉ, ఏ ఓతి క్రమాత్,
తైర్యుక్తా అవకాద్యర్ణా ఏకైకం పంచధా భవేత్.
అవకహడా మటపరతా నయబజఖా శ్ఛాధ గసదచలాః,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.
ఇత్వ మాత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా [4]భవే ద్యథా,
సర్వస్వరాణాం మాత్రృత్వా దేతేషా మస్వరో భవేత్.

1 ధరనిడుపు విషమ లిపులవి (వా). 2 గదసిన (ప. వా). 3 లొసఁగు (ప).
4 భవేద్యది (ప).

[1]ఋత్త్వేత్వయో ర్మిథో హ్రస్వదీర్ఘయో రైక్య ముచ్యతే,
యామళోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వదే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెస నేత్వములు నోత్వములు ననఁ బ్రాణం
బులు పంచవిధము లై హల్లుల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకుఁ. 282

తే. అవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్గములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచుఁ, గృత్తికాదుల నాల్గేసిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణషోడశమునకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుఱుచలగు వట్రుసుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్విన్ప్రభృతుల కై దింటికిని దస్రయమకీలిధాతృనిశాకరకిరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్రశిఖండిసంభవభుజంగమ[2]పితలును
నిజముపూర్వాఫల్గునీముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వష్ట్రహరిణహయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ

తే. నాలుగింటికి మిత్రేంద్రనైరృతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండి యష్టోడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్న్యపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, డాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనశ్శత్త్వా. 286

వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్పోక్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషౌ వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, ఙం, ఛ, శివాయుగం,
కే, కో, హా, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబా[3]కులీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కి డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా,మీ,మూ,మే,మఘాసింహాః మో,టా,టీ,టూ,భగేభభుక్.
టే, ఉత్తరాభహర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, ష, ణా, ఠా, హస్తకన్యా పే, పో, చిత్రా కుమారికా.

1 ఋత్వేత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కులీరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా, తులారాశీ రూ, రే, రో, తా, మరు త్తులా,
తీ, తూ, తే, వైశాఖతౌలీ తో విశాఖా సరీసృపః.
నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరాడలిః,
యే, యో, బా, బీ, దైత్యచాపో బూ, ధా, ఫా, డా, జలం ధనుః.
బే, విశ్వేదేవకోదండో బో, జా, జీ విశ్వవాళ్చరః,
జూ, జే, జో, ఖాభిజిన్నక్రో ఖీ,ఖూ,ఖే,ఖో, హరిగ్రహః.
గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్ఘటరాశి రుదాహృతః.
సే, సో, దా, [1]అజరాట్కుంభో ధిఅజైకపదో ఝషః,
దూ, శా, ఝా, దా అహిర్బుధ్న్యతారాష్ట్రేత్రం తిమింగిలః.
దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాఠీనసంజ్ఞకః,
చూ, చే, చో, లా అశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

వ. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల వవియును జెప్పెద. 288

శ్లో. [2]ఘోరార్ద్రిక్ష ద్వితీయేంఘ్రా వహిర్బుధ్న్యతృతీయకే,
డకారో జలభ స్యాంతే తద్వితీయే థ కారకః.
భవర్ణక స్తత్తృతీయే ఏతే వర్గ చతుర్థకాః,
ద్వితీయే హిర్బుధ్న్యభస్య ప్రథమోష్ప్రాక్షరం విదుః.
రౌద్రాహిర్బుధ్న్యతో యార్కనక్షత్రాణాం మనీషిభిః,
ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీర్తితాః పురా.
తేషామేకైకవర్ణ స్స్యాత్సర్వస్వరసమన్వితః,
మాత్రాత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
ఆద్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్మిథః,
భేదో నా స్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమార్ణయోః.
యత్ర తిష్ఠంతి నామాదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షగాః,
తత్రాదివ్యం జనం గ్రాహ్య మిత్యుక్తం బ్రహ్మయామళే.

---

1 అజపాట్కుంభో (ప. వా).
2 ఘోరార్ద్రిక్షద్వితీయక్షోర్ఘ్య హిర్బుధ్న్య (అచ్చుప్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపత్యో ర్గ్రాహ్యో రేఫస్తు నేతరః.

తే. హరునిరిక్క రెండవకాల నవలిభాద్ర, మూఁడవపదంబునను సలిలోడువునకు
నబ్ధినేత్రకృశానుసంఖ్యాంఘ్రులందుఁ, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివో త్తరాభా,ద్రలతొలిపాదములఁ దక్కఁ దక్కినయూఁటన్
గలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జవర్గాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచింపక స్వద్వితీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యర్ణమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయికిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధో,గతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొను టొప్పున్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునందు రేఫం,బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేతృనామాది నుండెడిమాతృకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాఁతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ[1]నక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱఁగి కూర్పంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షరకాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయషష్ఠాష్టమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లిందునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలశుభ్రశోణార్జునకృష్ణంబు లసితవినీలారుణాంజనాభ
కాళిమ లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసితేతరరక్తంబు లిందుకాంతి
హారిణమేచకహారిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్గములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. నాల్గునంతస్థములకుఁ గుందనఁపుతేట, గెంపుఱాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమిసిమియు నూష్మములకుఁ దెలుపు, నెఱి ళకారంబునకునువన్ని యలువరుస.

ఆ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, నర్ణ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

---

[1] నక్షత్రదూర (పూ. ము).

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునఁ బీతరక్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెలఁగున దెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. అదిషోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్గమాత్రకాదశకసమాంతస్థములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతస్థములలోన బేసులు నూష్మంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుఁబళల్ జగతి నంఘ్రిజవంశసంభవములు

తే. వీనిఁ దెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి తజ్జాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెసఁగు సకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షాక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులము వ్రాయి యల్పాసు వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె[1] నాదిసిరు లొసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి దూర్ధ్వ రేఖలయందుఁ దిర్యగ్రేఖ లై దిడి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళకారాంతములుగ
నాద్యగ్ని హరనిధిహ స్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరినృపతిమునుబాణ
శైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖియించి యామీఁదిలిపులు మరల

తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మూఁడవ తావునఁ గుదురుపఱిచి
జగతి నరివర్ణశోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేఁబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. [2]నాల్గిండ్లు పైని గ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జత గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచౌకములు నాల్గవి క్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞ మలగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్గునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షితి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ

తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁ గడమమూఁడు చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖవర్ణములు గనుపట్టెనేని, పతికి నెటువంటిహితుఁడైనఁ బగర యగును. 303

1 నేని (పూ. ము). 2 నాల్గింల్ల (ప).

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము.

౧ ఎటర	౨ అంణవ	౩ ఐతల	౪ అఃతస
౫ ఛబఊ	౬ గధఅ	౭ జభఊ	౮ ఘనఆ
౯ ఔఢళ	౧౦ ఖదళ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కథహ
౧౩ ఇయబుూ ఌౡ	౧౪ చఫఈ	౧౫ ఝమఋ	౧౬ జపఇ

ఎఱ్ఱాప్రగడ తనకును, ఆరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెఱ్ఱాప్రగడనామాద్యక్షర మచ్చుగనక, ఎకారము ఆది మొదలుకొనియు ప్రాయఁగా పద్యాదివర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనక సకారము సాధ్యపుచోకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే. 304

*శ్లో. అద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేద రవిర్దిశర్తు వసుషోడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసర త్ర్రయోదశాస్యుః పదవర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధముల్
వైరియుఁ గావ్యనాయకుని వర్ణగృహాదిఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపు లన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్యమా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్. 305

౫. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. ఆరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశతారాగణముల్
వైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పున్. 306

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టినరిక్కయు నంతనుండి
నామధేయంబు మొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుం, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్ఠుండు గోచరాధ్యాయమునన్. 308

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూఁడువిధంబు లయ్యె
వాయమ్య గాదితిపుష్యహ స్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్రవరుణచిత్రాహిమూలలు విశాఖావసుమఖలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశర్వో త్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాహ్వయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309

ఆ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్క్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు వగు వైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజిశతోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నిజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మేందు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫల్గును లెలికెలూన
లుత్తరాహిర్బుధ్న్య లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహారిపులు
దలఁప నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్ద్రే
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేఁటముంగి
లజపదంబు ధనిష్ఠయు నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311

ఆ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెలుఁగు గాతమోక్తి దెలియ వలయు. 312

సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రసైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేఁకకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్రశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరైణాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హస్తిద్వీపంబు
తే. గుక్క శేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే సమయుఁ గాని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబంధాదిమవ
ర్ణభలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ సుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

ఆ. ప్రథమయోని [1]పురుషభం బొక్క టైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
నుత్తమంబు స్త్రీభయుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు వుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సం
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కళ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రదూరము.

ఆ. కృతిముఖంబు వ్రాయిరిక్కకు విభుతార, పదియు మూఁటిమీఁదఁ బొదలునేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న, నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు. 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతొలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కశుభాశుభము లెఱిఁగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి,నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునినామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్రమునుసింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెఁ గళ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాఱు తొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగు నేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నపత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు. 321

ఆ. కన్యకాకులీరకార్పిజలగ్రహ, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైనజాయకు దీర్ఘాయు, వనుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె. 322

తే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రురాజి నడఁచు
రిక్క యొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

---

1 పురుషభంబు బిందుకఫది (ప. వా).

క. మూను దూషించినరాసులు, గనుఁగొన నేకాధిపత్యభగమైత్రము లొం
దినఁ దద్దోషము లెల్లను, జను నని నారదుఁడు సెప్పె సంహితలోనన్. 324

అథరగ్రహకూటము.

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పవాఁడు కొలయముండు, గాని కవివరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యశుక్రవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

వ. మఱియు నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కినరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాళి[1]భర్త గ
హ్వరితనయుండు, యుగ్మవనితాధిపుఁ డిందుసుతుండు, చాపమ
త్స్యరమణుఁ డింద్రమంత్రి వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గా దని, మాతృకలకు భైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహాసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహముశే బలవంతు లామహిమఁ గాదె
యుడుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు,గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

సీ. భానుని కాప్తులు భౌమేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులుఁ శత్రుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజునకుఁ జుట్టలు గురురవీందు
లరి రౌహిణేయుఁడు,హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీను తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులుఁ, బలిగురునకు
తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞు
లహితు లారార్కతారేశు లందఱకును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేకురుఁ బతికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
సమకూడిన భయ మొదవును, సమశాత్రవు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

---

1 కర్త.

తే. ఈశుఁ డొకఁ డైన నిద్దఱి కిష్ట మైన, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు నేకొన నవియెఁ బితామహుండు.

తే. రవిసుతుఁడు నీచగతుఁడు పరాజితుండు, నహితరాశిస్థితుండు నై యప్పు డుండు
గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.

తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబువలుకఁబడియె
దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణద్వయయోగలక్షణములు.

ఆ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిఖేటతత్ప్రికాళబీజ
చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336

తే. ఆదిలిపి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చినప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337

క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీఁదిలిపికిఁ బని లేదు హరీ. 338

క. క్రిందను జడ్డక్కరములు, సెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339

తే. త్రిదళసుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాఱు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలిఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
దెలియఁ బలికెద నిఁకఁ దేటతెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

క. మొన నున్న మాతృకాద్యము,మునకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచో
ప్పున నైన ఖేచరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

క. రవిభౌములు రక్తాంగులు, కవిశైవాతృకులు ధవళకాయులు సోమో
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342

తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగుచు,గ్రూరసంగతి బుధుఁడును గ్రూరుఁడగును.

తే. రెండుసుఖలగ్రహములైన మృత్యువగును, సౌమ్యుఁడునొకండునైనను శర్మమగును
బాపశుభఖేచరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

ఆ. [1]శ్రేణినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్నఁ, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడొ హరియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండు రెండు వ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మిత్రము లైనను బతికి శుభము దార్కొను టరుదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షితియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్నమైత్రి.
ఆ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్తు మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాలు నెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కము మొనలిఫి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కురకబ్బం బొడయనిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురుల కాఱు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజాలకు
మూఁడు రెండునుశుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియెసంహితలోనశౌనకుండు.
తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య మర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లివి వృద్ధగర్గమతము.
క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, [2]నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించున్. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. క్షారహరిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీతవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్పున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలసి
తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పఁగతిశుద్ధిఫలుసంయుతములగుచు
నధికమంగళకరము లైయమరు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁ జెప్పె.

---

1 నృపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను వినవు మతిజగడించున్ (వా).

శ్రీకారప్రభావము.

తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.

క. ఎంతయు శ్రీకారము లా,ద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంపిన నగు న
శ్రాంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాదిఁ గూర్ప నరుదె శుభంబుల్. 355

క. పదపడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొదవించుఁ బరుస మినుమును, [1]కదిసి సువర్ణంబు సేయుకరణిన్ ధరణిన్. 356

క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుదే. 357

వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా శ్రీకారమాయెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీదేవి గనుక రేఫమున కగ్ని దేవుఁడు అయిననేమి. "శ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్" అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుం డే. అటుగనుక మూఁడు వర్ణములకును శుభదేవతలే అయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫమునకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రుఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభగ్రహములే అయిరి. "కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా" అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి శుభవాచకమును ఆయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించిన శ్రీకారమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358

సీ. మొదలితాలుభవోష్మములకు నభోబీజకారవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్యగ్గమనదాహ ఫలవీతిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బతికిని వైశ్యశాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు

తే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెతింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియు నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. సూ:—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తఏవ కావ్యాదౌ
గ్రాహ్యాః. 19

1 కదసి (ప.వా).

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు నైనశబ్దములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్దొలఁగఁ ద్రోచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, శైవాత్మకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకసిరోగాయు, ర్గాత్రివాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడన్. 361

క. మొదంబున సత్కవి ప్రతిపాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని వరునకు నాశీర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనన్. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభీ
ష్టాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధముమొదలన్. 363

వ. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు "ప్రాలేయాచలకన్యకా" యనియును, కల్పితకల్పవల్లియందు, "హేరంబ మవలంబే" యనియును రామాయణమునందు "రాముని శుభచరితమ్ములు" అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండకంబునందు "జయమాతంగతనయే" యనియును త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబునన్నిల్చి" యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబునంగు "పాయా దపాయా" త్తనియును సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు "ప్రణమ్య లోకకర్తారఁ" మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు "సువర్ణదణ్డైకసితాతపత్త్రితజ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండల" యనియును అభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్లీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపుల్లింగశబ్దము లిడ, సంపదలు వైభవంబులు చాలఁ గలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన నీ
క్షితి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లన్. 366

తత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

మూ. సూ:—పురాస్త్రరసగిరిరుద్రే ష్వకచటహా మాతృకానింద్యాః.

క. ఆదిస్వరమును బ్రథమై, కాదళపఞ్చార్ణములు కకారాదులలో
నాదట దంతోష్మము లిడ, రాదు పురశరర్తుగిరిహరస్థానములన్. 367

క. మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరళవర్ణములును మూఁడవస్వరమున్
మూఁడవయూష్మాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళకు నైనన్. 368

తే. వ్యంజనాహ్వయమున నొప్పు వ్రాలలోన, షోడశాక్షర మాఱవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చివట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియలోపల మూఁడు[1]కంద్రిక లై తాఁడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్క-మహూర్తమున బ్రహ్మదండిముం డ్లెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజాముననుఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్ని భట్టుసుకవి

తే. వాసరత్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము దోఁచుతుక్కని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆఱవచోట తకారము నిలిపి గడియకుఁ డ్రాటిచెట్టు విఱుగఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళమ ముత్తునియ లగుచు ధరపైఁ బడుమా. 371

ప్రౌఢకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియలకు బ్రహ్మదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. గుడియన్న నృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
గుడియడుగుమడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లన్. 372

వేములవాఁడభీమకవి పదునొకండవచోట హాకారంబు నిలిపి మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున ముత్తిక దిగినమారని జావఁ దిట్టినచాటుధార:—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కి పడం గలండు చలము న్బలముం గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 373

బడబానలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు దెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధార:-

1 గంద్రగ. (ప).

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడి నీలో, బడియెం దటాకంబ నీటిం బాయుము వేగన్. 374

ఏలూరి శేషమంత్రి వైదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం దోఁచిన తుక్కరునును మూఁడుదినములకుం జావం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పౌలకేల రావణుఁడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యల శ్రీగిరి గడ్డపారలన్
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీ కిపు డాతఁ డోఁపునే. 375

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆఱవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుఱ్ఱమును దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధార:—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నవి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు నూడుఁడీ. 376

వ. మఱియును గొన్ని యుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానంబునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుం డై
యింగలపుగంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెన్. 377

పింగళిరామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థానమున చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగెడకొండఁడే బకుఁడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజుతమ్ముఁడు భీముఁ డిప్పుడీ
యెంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేఁడుఁడు భీముఁ డయ్యెడిన్. 378

తెనాలిరామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గస వేటికిఁ దినఁ డంటేఁ, గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళన్. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢముగాఁ దిట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లిలింగ భవగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబుమొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాదుకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పఁగఁ గావ్యంబుమొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము లెఱుఁగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
ది ట్టగు నది దెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బలికి నిక్క మగున్. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబుపథ మెఱుఁగనియా
యొడ్డె కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప [1]నది రే మగునో. 384

గుణావగుణభావాభావవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్ప నగునె
ప్రస్త మైనను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెద్దిదానిఁ జేకొనఁగ వలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియాఱమృతాం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱఁగున
సద్గుణం బొక్కటియ దోషసమితిఁ జెఱుచు. 387

---

*పూ.ము.లో 'పసరంబైనన్'...'డనఁగా' అనిఉండెను. గాని వ్రాతప్రతులలోమాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంటే' అనుప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగున్ (ప).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కుకుకుకవులకావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్నగశయనా. 388

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యు ర్మాతృకాహ్వయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్త స్సన్ దంతధావనపూర్వకమ్,
పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.
శుచి ర్ధౌతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,
పూజాగృహం వ్రజే న్మాని గీతవాద్యాదినిస్వనైః.
శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాఙ్ముఖో న్యాసపూర్వకమ్,
విప్రాదిమాతృకా స్తత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్య మొండెఁ జాటుకావ్య మొండెఁ
జెప్పి రేని తమకుఁ ద ప్పగుఁ బతికిని, హాని వచ్చుఁ గృతియు నడఁగి పోవు. 389

సీ. ప్లక్షకాష్ఠంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁ డై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు పైఁ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి
కవిలాక్షణికలేఖకగ్రంథవాచకశాబ్దికతార్కికసహితముగను
గానతతానద్ధఘనసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ
తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకము గాఁగ, మాని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ
జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమున సుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమ స్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,
నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణున్
ధూమధ్వజుఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి సుకవి సమధికభక్తిన్. 391

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తముహూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుశాలి
తండులంబులను హ స్తద్వయవిస్తారసమచతురశ్రకస్థండిలంబు

గావించి నాల్గుచౌకపుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజాచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగమునఁ గలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకానిర్ణయము.

శారదాదర్పణే —
శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గౌ సమాంతస్థౌ బాహుసంభవమాతృకాః.
యలౌశాదిహాకారాంత వర్ణాశ్చోరవ్యమాతృకాః,
దంత్యౌ చ జౌ గురు ఆళౌ జఘన్య భవమాతృకాః.

అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ౠ, ఌ ౡ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వర
ములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, టఠడఢణ, ఈకచటవర్గాక్షర
ములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూల
యింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పది
యును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగాఁ
బన్నెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కుననుంచవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు
రెండు శ ష స హ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిరృతిభాగ
మున నిలుపునది. దంత్య జచలు రెండును ఱకారళకారములు రెండును గూడ నాలు
గును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వరం మవుదల యా ఫాల మిద్వయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋత్వయుగంబు చెక్కులు ఌవర్ణద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్త్రమూల్ భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవసూచకంబులు కచవర్గములు పాణికరరుహములు
తే. టాదు లైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్గముదరంబు పంచమవర్గజములు
జఘన మంతస్థలిపులు సూక్ష్మములు నంఘ్రి, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు.
క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బిదపఁ జేయ నగున్. 394

న్యాసప్రకారము.

అం శిరసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే,
ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోలే, ౠం వామకపోలే, ఌం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౡం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం ఙం దక్షిణహస్తాంగుళిషు, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిషు, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్క మాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేఱువేఱే పూజించునది. 395

సీ. వెలిపట్టుఁబుట్టంబు మలయజగంధంబు ముత్తికౌమలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామసృణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరస్థ
తే. దారకాకుందమందారధవళదేహఁ, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన వశ్యముఖీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజసేయునది. 397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావిచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాలక్తధూపంబులు తిలబీజతైలదీపికయును దామ్రచషక
పూరితగోఘృతాపూరంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. గోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నీమంత్రము చదువుచును జేయునది. 399

సీ. ఆతతబహురత్నపీతకౌశేయంబు నవహరిద్రాలేపనంబు పుష్య
రాగగారుత్మత రత్నకీలితమండనంబులు పచ్చకొన్నలసరులు
సాంద్రసౌరభహరిచందనధూపంబు బస్త్రాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన
తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజకుట్మలాన్వితకరద్వంద్వ వైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మత్రదర్పణే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధి
రత్నవిభూషణరాజియుఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమాల
రచితధూపంబు నేరండబీజస్నేహనీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచషకాన్వితమద్యానైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెంపొంది మదిని
తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచశాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం బింక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 403

తే. సభలను సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నపుడు వాగ్దేవతాధ్యాన మాత్రమఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బద్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాధ్యాన ముక్తమ్.

సీ. [1]త్రయివేణి మీమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొమలనడుము
కడపలి ప్రాబల్కు కణతలు శ్రౌతంబు తళుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బక్షులు శిక్ష గంధవహంబు స్మృతి రదములు
కావ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృతి కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవభూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405

ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్ప వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

క. వెస నయనమాసపక్షది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి సద,వసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికిన్. 407

తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
డార్ద్రి మొదలుగఁ బదితారలందు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408

సీ. అబ్దంబు మొదలిదినాష్టకం బయనర్తుమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రంకకమందుఁ బొడిచినవెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబుతొలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు బుక్షంబుమొదల
తే. నాడికాయుగ్మమును విలగ్నమున కాది, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పుడు శుభములు సేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁ జెప్పె.

సీ. షష్ఠ్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశిగ్రహణాదివివిధమహోత్పాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు లెక్క
తే. కొనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదినిఁ,గదియుసార్ధనవాంశంబు వదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

1 తర్కమీమాంసలు (ప).

క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకావ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చుఁ
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చుఁ.
తే. శ్రావణజ్యైష్ఠకార్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్మములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412
తే. నింద్యములుభాద్రపదమనునెలయుశుచియు, సరవిఋషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బుష్యంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘస్రములును.
క. కావ్యమునకు నారంభము, కావ్యుఁడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగుని తేతరంబున నైనన్. 414
క. దశమీద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశశాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415
తే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దినవాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ నెంచిచూడ.
క. లిపులను బూర్వాహ్ణంబున, నుపక్రమించిన శుభంబు లొసఁగును గావ్యం
బపరాహ్ణంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417
సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు
తే. చెందు దిన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగ, వలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418
క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాఁటేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419
సీ. వరుస భూజలవహ్నివాయునభస్తత్త్వములు దంతిగతశాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాఱు దిరుగుచుండు
నూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు
తే. కావ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమముసేయ, ధనముదకతత్త్వమునసుఖమనలతత్త్వ
మున భయంబు మరుత్తత్త్వమునగదార్తి, గగనతత్త్వంబునమృతంబుగలుగుఁబతికి.
సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబులై పద్మరిపునుతేజ్య

దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేళయుఁ జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేళయు నాదిగా సూర్యోదయమున నుండి
తే. పదియు నెనిమిదిమాఱులు ప్రతిదినంబుఁ, దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ దెలిసికవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళఁ, జెప్పమరు కబ్బములు వానిఁ జెలుచుకొఱకు.
తే. సత్త్వపరిపంథులు కుళీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్పివృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడమ లెల్ల. 422
తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కనిశాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
తే. వజ్రశూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూఁడవదానను బ్రతుకునాస, నేయువారు శుభంబులు నేయఁ బోరు.
క. బవ మొదల లగునాటింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దివిరి మొదలు నేయఁ దోడ తెవులు జనించున్. 425
తే. వ్యప్రలత్తలు క్రాంతయోగావయోగ, దుర్ముహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోడుబలములు దొరలునపుడు, కృతికి దొరకొనునట్టిదుర్మతియుఁ గలఁడె.
తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదశారి, జన్మములు గానిశుభఖేటసదనములను
మొదలు నేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.
తే. పాపు లాటింట మూఁటను బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదిశాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడతేఱు విఘ్నములు లేక.
క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టిన్
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్యు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియు వసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూర్ణఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగపాలు తేనె, గలిపి యూకొత్తు దినినసూక్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన మండూకబ్రహ్మికి పేరు.

సీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతీఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు శాపంచివిత్తనమ్ములు నపామార్గమ్ము మొదలివేళ్లు
వాయువిళంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్నపిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
పాడవిత్తనంబులు బోడతరంబును వలమాటితుంగము స్తలును వసయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్షమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియకొకపద్యశతకంబు నుడువు టరుదె.

సీ. చెంగల్వకోష్టును జిలుతపిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
పైపూఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబుఁ చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంఠియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి
తే. పొడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత
సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి
వేసరక చిన్న మెత్తు సేవించునరుని
నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ. 432

కందద్వయరుగ్మవతీకమలవిలసితగర్భక్రౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితమారా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 433

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా. 434

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవి,చారా శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజిత, మారా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 435

గర్భరుగ్మవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితమారా. 436

గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరసుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశమ్బా
శరరుహభవముఖసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 437

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషప్రాభవవెంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేష
సురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివిరచితం బైనయంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకర
ణశాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును
శుద్ధాంధ్రకలిపివిలేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనా
క్షరపరిగణనయు నంధ్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గావ్యాది
గ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదివర్ణద్వయయోగఫలం
బులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబు
లును దత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణావగుణ
బాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతా
షధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

శైలభ్రమరాంబా
ధీశైశానివిదిజ్మహీతలవిలస
త్కాళీసమతంగొడనగ
రీళమదాశానివేళరిపుజననాళా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనీ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. ఇమ్మగ వర్ణపరిచ్ఛే, దమ్మునఁ జెప్పంగఁబడియెఁ దగ నేకళ్లో
కమ్మున ముఖ్యవళిప్రాసమ్ములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా. 3

మూ. సూ:—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో౽త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 21

వ. ఈశ్లోకం బొక్కటి యొకసూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నింపు వివరించెదను. 4

క. చరణచరణమున కాద్యక్షరములు వళు లయ్యె నవియె క్రమ్మఱఁ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్. 5

తే. విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామ, విశ్రమము, క్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసత్తుఫలాయామ్యభాగగేహ. 6

క. భీమన పది చెప్పె నసం, తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి, గ్రామణు లిరువదియుః నేడు గావించి రొగిన్. 7

ఆ. పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమ్మతింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీఁద నొకటి విదితముగను. 8

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిశ్రాంతులు నాఁ
బరికింప వాల్గుదెఱఁగుల, విరమణములు వఱలుచుండు విహగతురంగా. 9

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:—

స్వరవళులు.

తే. రసను స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లుప్తవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధు లన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె. 10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు వక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు నంత్యవక్రద్వయంబుఁ, జెల్లు స్వరమైత్రివళు లన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

ఆ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్తావనచరిత్ర, అతతాయిజైత్ర ఐంద్రమిత్ర
ఐందవప్రగోత్ర ఔర్వశేయస్తోత్ర, యనుచుఁ జెప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

ఆ. ఇందువంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటు లైన మాభామ, ఎడఁగటాక్ష మంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉద్విరామము.

ఆ. ఉరగరాజశాయి ఊర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఊర్జితోరుకీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒదవ కుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకశిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, ములతోఁ బైశబ్దములకు మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల కృవ్వల స్వరములె నిలుచు నుభయవళులను దక్కౌ. 15

తే. అతులగుణధామ భానువంశాబ్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతోగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లుప్తవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమీఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేళ
నమరు నోత్వంబునకుఁ జెల్లు నయహలిపులుఁ, జగతి లుప్తవిసర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. అంబుదశ్యామ తవ కింకరోహ మనఁగ, యామినీచరగర్వతమోర్క యనఁగ
హరిసుతుండును నీవు నన్యోన్యమిత్రు, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

మరున్నందనశతకమునందు:—

శా. కోపాటోపము కుప్పిగంతులు నిజాకుంఠీభవచ్చాతుర్యరే
ఖాపాండిత్య మయారె నీకును నసుస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగనాకుచతటీపైతాపతద్గాత్రివా బా
హాపాటచ్చర రామదాస తన దాసోహ మ్మరున్నందనా. 19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా. తా సైరింప కపర్ణ యుండఁగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి తే
జోసహ్యుం[1] శరజన్ము: గాంచి యలనీహారక్షమాభృత్కుమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుఁబురంధ్రీరత్నము న్నీవ కా
దే సర్వజ్ఞున కేల నిన్నుఁ దలపై నెక్కించుకో జాహ్నవీ. (1-114) 20

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. దైన్యము దక్కి దూత యుచితంబుగఁ బాండునృపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డందెడిన్. (1-32) 21

ఋవళి. 4.

క. ఇత్త్వైత్త్వంబులఁ [2]దొలఁగక, ఋత్వంబును ఋవళి యనఁగ రేఫముతో మి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిమృ, హత్త్వము యట్ల నగుఁ గాదులం దున్నపుడున్. 22

క. రతివల్లభజనక వినిర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీకృతఖేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

సభాపర్వమునందు:—

సీ: పా. ఋత్విజుం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి. (2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. ఆణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషము
ల్రాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిందొనరించు నిత్యక
ల్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగాన్. (1.83) 25

---

1 రత్నమాదీవ (వా). 2 గలయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

ఋత్వసంబంధవళులు. 5.

తే. సారిదిఁ గాదులఁ గలవర్ణసుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు లగునచ్చు లెనయ నైదుఁ
. జెల్లు వాయలఁను స్వరమైత్రిఁ జెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవళులనంగ.
ఆ. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేసె, ఋభునదీసుతుండు కృష్ణు నేసె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్ణికులుని. 27

జైమినిభారతమునందు:—

సీ.గీ. తండ్రితరమునఁ జెనిమిటితరమునందు, వీసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుఁగ
వార్ధకంబున నిం కేల వట్టితొడుసు, కృష్ణు దర్శింప కున్న నాకేమి చిక్కు. 28
(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేఁగు దవ్వంత రైన
నేఁగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికిఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాతిథ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్నసంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్దరఁ గల్గువనధిపర్వతసరిత్తీర్థమాహాత్మ్యము ల్దెలియ నడుగు. (1.57) 29

నరసింహపురాణమున:—

సీ. పా. ఏదేవులీల లై యొసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.30)

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. హితులు భిషగ్గ్రిహజ్ఞబుధబృందకవీంద్రపురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదినృపకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దళాదళార్పితసమృద్ధరమాచర[1]ణేప్సు లౌట నా
హితమును నట్ల కాఁ జతురవృత్తిఁ జరించుట నీతి యేనికిన్. (4.278) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱకువిలుకానిశారికి వెఱచి నీదు, మఱుఁగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుఁగవే ధర్మపరుఁడవు నృపకుమార.
(1-158)

ఎడపల్లిపర్వతన్న చాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీశితాసి యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దాహా చిత్ర మూహింపఁగాఁ
దృణమే కావలె దారికట్టు మొన కట్టిద్దారుణీమండలిన్
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలా క్షమావల్లభా. 33

---

1 ణేచ్ఛు (ప్రా. ము).

ఋత్వసామ్యవళులు. 6.

తే. వట్రువలు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియును గూడు ఋత్వసామ్యవళులనఁగ
వృష్ణివంశాబ్ధిసోముఁడై పృథివిఁ బుట్టి, వృతునిఁ గావించెఁ గంసునిఁ గృష్ణుఁ డనఁగ.

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుదు రయారె సురపురి సురల మతిఁగి, బహుళవాలఫాలభరితకల్భరిగనగర
సగరపురవరపరివృఢజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. (1-41) 35

అందే:—

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార[1]పల్యంకికా
వహనంబో ఘనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య[2]లక్ష్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో స్రగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (2. 91) 36

వృద్ధివళులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృతములఁ గడియుపదాదివర్ణములకు వరుసతో
నెలకొనువక్రతమంబుల, కిల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనఁగన్. 37

తే. ఇభభయవిదార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువనప్రశస్త జితైణహస్త
ఉదధిజాశ్రితవక్ష భక్తౌఘరక్ష, హతపరానీక నందవ్రజౌక యనఁగ. 38

ఏత్వమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేఁదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావికట్టారికో
గిరము [3]శ్రైక్కి తవిం [4]బసు ల్వోలము వోఁ గ్రేవుల్ మెయి న్నాక మేఁ
కెరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్. (4-134) 39

ఐత్వమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఈకమలాక్షిరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణు ల్పురుషు లంగజుఁ డప్రతిమానచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురంబునవారి కెమ్మెయిన్
గా కెటు లుండు నిట్టియవగాఢపుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-82) 40

---

1 పర్యంకికా (ప). 2 శార్ఙ్ష్యధ్వజ (ప). 3 పేసి (వా). 4 కౌవిల్ (వా).

ఓకారమునకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కాకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకకన్య న్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రాముని౦ గనుము నీ కీబుద్ధి గా కుండినన్. (సుం. ప. 448) 41

ఔకారమున కయ్యల[1]రాజు రామభద్రునిచాటుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనార్థికల్పభూజా రిపుసం
ఘాజా వైభవవిజితబి,డౌజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42

ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాత్మరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి వర్గజ బిందు తద్భవవ్యాజ విశేష సమాన్వయములు
మహి ననుస్వారసంబంధానునాసికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
మొగి మవ ర్ణవిరామములు బుజు ప్రత్యేక భిన్నైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవ ర్గోష్మవిశ్రాంతులు సరస సంయుక్తవిశ్రామములును

తే. గరిమ నంత్యోష్మసంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాఁగ వ్యంజనాత్మరవిరతులు
నిఖిలసుకవిప్రయోగము లెన్నెమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుఁగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. 8.

తే. ప్రాణములు నాఁగ స్వరసమాన్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యెఁ
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికిఁ
బ్రాణు లని పల్కఁ గూడదు వాని నెందు. 44

తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రివలనఁ దమకుఁ, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
జెంది మూఁడు తెఱంగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుఁగక కృతి సేయ వలను గాదు.

క. చెలఁలు తలకట్లు నాచా, పులు నైత్వౌత్వములు మిత్రములు గుడిగవయుల్
[2]సుడిగవయు నేత్వయుగమును, జెలు వగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగౌత్వమ్ముల్. 46

---

1 విటరాజు రామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 సుడి (ప); సుళి (వా). లడలప్రాసము. అప్పకవికిసమ్మతమే (అ. 3-366).

సీ. కలశాబ్ధిగంభీర కాంచనాచలధీర కాళియోరగవైరి కైటభారి
కైలాసపతిమిత్ర కౌశికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్మతో నేగి కెలఁకు లాఁగి
కెరలి చైద్యుఁడు నూడఁ గేకయు గ్లానియాడఁ గుండిసేశునిపట్టిఁ గూడ ముట్టి
తే. కూర్మి నలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ, గొని శతాంగంబుపై నుంచి కోర్కె మించి
ద్వారకకు వచ్చునీవైభవంబుఁ బొగడ, శక్యమే యనఁ గాకు లక్ష్యంబు లయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

ఆ. శబ్దసూత్రములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేళఁ
గలసవర్ణసంజ్ఞఁ దలపోసి యతులకుఁ, గూర్ప వచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48
క. తమతమయనునాసికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ
దమకు [1]నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్గయతు లనఁ బరఁగుఁ. 49
ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాభదేహ గానమోహ
గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజస్నేహ, భర్గవినుత యనిన వర్గయతులు. 50
వ. తక్కిననాలుగువర్గములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమ,యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకఁ
గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బిఱుఁదఁ గడియుచోన్.
తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, ణాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు
సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
నడుగునఁ గలతాలుజానునాసికములు తద్భవంబున ద్రుతత్వంబు గాంచి
తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞా తనర్చు
జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషినృపనాశనకర యనఁగ. 54

గణితమునందుఁ బావులూరి మల్లన్న:—

ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మనసుఁ మఱి సూర్యదేవునిఁ
ధీనిధిఁ బోలనార్యులను దేజమునన్ రవితుల్యులైనయా

1 సెరి (వా).

నూనుల నల్వురం బడసె సూరిజనస్తుతసత్యభారతీ
జ్ఞానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలె వారిలోన్. 56

విశేషవళులు. 12.

తే. ప్రౌఢకవులు కొందఱు జ్ఞకారంబునకును, బ్రథమవర్గంబుతొలియక్కరములునాల్గు
నిడుదుర ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేషవళులనుచుసోమయాజులువాడుకతన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేవలకృప నజ్ఞానికి నుపదేశవిధిఁ బ్రకాశము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగున్. (4-255) 57

అనుస్వారసంబంధయతులు. 13.

ఆ. ఆదిపూర్ణయుతము లై టతవర్గాక్షరములు తుదను గలుగువ్రాలు దక్కఁ
బొసఁగు నొకటి కొకటి భువి ననుస్వారసంబంధయతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

శా. శీలంబుం గులము న్శమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁబ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినన్
సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచం
దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయున్. (1-55) 59

రావిపాటితిప్పరాజుచాటుధార:—

మ. సరిచేసై రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా నసుం
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె [1]వినుకొండ న్రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ ల్లే వదే యున్నవే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రేయుచో వ్రాయుచో. 60

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

మ. దవధూమం[2]పుతమంబులోఁ దమరసద్రవ్యంబు పంకేజబాం
ధవభానుప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట న్వ్రేళ్లనూన్యోరుకూ
పవితానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్పు లై
యనసం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్యాళి న్రజశ్చక్రముల్. (2-48) 61

---

1 వినికొండ (వా). 2 ధూమంబుతమంబు (వా).

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటఁడఢలును, దథదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భం,డనవిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పఙ్క్తిస్యందననం,దన చందనచక్రవారణలసత్కీర్తీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁడైనవాలికిఁ, దలఁకుచుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాటి మహీమం,డల మెల్లను జూచినాఁడ నాఁడు నరేంద్రా. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతముల్ పిండివం
టలు బాల్తేనియ జున్ను వెన్న యిడి యానా లుక్కెర ల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ళ్లూరుబిం డ్లూరుఁగా
యలు బజ్జు ల్దధిపిండఖండములు నం దావిర్భవించె న్వెసన్. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమచోరకుని ఖండించినయులఁతయో యబ్ధిలోఁ గిరి మోచినట్టియులఁతొ. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. నకులసహదేవులార భండనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేఁడు నాపొందు విడిచి, యనుచు విలపించు నలుదిక్కు లాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15.

తే. పున్నపుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమానాంధ్రదేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదిసినము కారశృంగముల్ కావ్యములను, బొసఁగుమువిభక్తియతులనఁబుఫుబుభులకు.

తే. పుష్కరము సూక్ష్మమధ్యముమగ నొనర్చి, ఫుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చి
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చి, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజుండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఎట్టివిశేషకులంబున, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (5-58) 71

మకారయతులు. 16.

క. హెచ్చరికను బుధులకు, నచ్చపుమాకొమ్ములే మహాకవులాదిన్
మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను మకారయతు లటంచును గృతులన్. 72

వసంతవిలాసమునందు:—

క. అత్తఱి విటనాగరకులు, చిత్తమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి, ముత్తెపుఁబుఘల్లరులతోడిబుట్టికొమ్ముల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచరుఁ గాఁగ నేలె నిరపాయచరిత్రుని బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సమజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వపరస్తుతిపాత్రుని న్మనో
హరఫలశేముషీకబలితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. ముందు మీ కెఱిఁగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబుఁ బోనాడి క్రమ్మఱను.

మవర్ణవిరామములు. 17.

సీ. మర్దితదైత్యసంయమిమనోజ్ఞాదిత్య మహితమేఘాభ సంరక్షితేభ
మాయాప్రవర్తి సంలబ్ధనిర్మలకీర్తిమణిహార సురవళంవదవిహార
మందరధైర్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూప యువతిపుంషండరూప
మంజులస్వాంత కంసధరావరకృతాంత స్మరహరారాధ్య సింహనిభమధ్య

తే. యనుచుఁ జరమానునాసికంబునకు నిట్లు, గ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణవిరామము లన
దండిసున్నలు దాపల నుండెనేని, పెలుచ నంతస్థములు నూష్మములును గృష్ణ. 76

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సప్తిటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోరలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికిరంబు డాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణ[1]గుణాభిరాముఁ డగుమైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్. 77

అనంతునిఛందమునందు:—

తే. యరలవలు శషసహలును నాదిబిందు, యుతము లై మకారవిరామయుక్తిఁ దనరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దనుజసంహారుఁ డనఁగ. 78

(1–117)

---

1 రణాభిరాముఁడగు (వా).

ఋజుయతులు. 18.

తే. మొదలియంతస్థవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూష్మమును ఋజుసంజ్ఞచే నొకటికొకటి
యతు లగు నపారశూరసంహార యనఁగ, హరముఖార్చితపాదతోయజ యనంగ.

ప్రత్యేకయతులు. 19.

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవ కుండు, తటిని బ్రత్యేకయతి నాఁగఁ దనరుచుండు
నరయ శార్ఙ్గంబు హరిచేతియదియ నాఁగ, దివ్యచాపంబు శూలిచేతిది యనంగ. 30

భిన్నయతులు. 20.

తే. గుడుసుపైఁ గ్రియనడుమ నాగుడుసు వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెఱయతి యగు
నెదను లచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ
రిపుల నెల్లను జోర హరించె ననఁగ. 31

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్తజుఁ డగ్గిఱితూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమున్కలు గంటిమీలకున్. (3-15) 32

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి పుచ్చి తోఁ
బుట్టినయామెయి[1]ల్వెటిచి పుట్టినబిడ్డనికిం బగైన నీ
యిట్టినిశాటకృత్యముల కెవ్వఁడు రోయక సమ్మతించు నీ
వెట్టిప్రదోషవేళ జనియించినవాఁడవొ గాక చంద్రమా. 33

పెఱయతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండనెత్తములఁ గందువమేలిమితీవయిండ్లలోఁ
గొందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునుం
జెందిన[2]చెంచుగుబ్బెతలచెక్కులఁ జిమ్ముజవాదివాసనల్
విందులు సేయుచు న్మెలఁగు వేడుకఁ గోమలగంధవాహముల్. 34

1 చెఱిచి (పా). 2 చంచు (ప).

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఫాక్షరంబును మఱి శకారాంగ
నామకఱకారమును సవర్ణంబు లయ్యెఁ
గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయక
దమకుఁ దా మయె యగు నేకతరయతు లన. 85

ఆ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, ఱాఁగ యనుచు నిన్ను నవ్వఁబెట్టు
వాండ్రయిండ్ల కేగి వా దేల దెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు. 86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వబ లొక్కటొక్కటి నిలుదు విరతి
కవని లడలకు ళళలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెల్లుచుండు. 87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకచైత్ర గానక, లాలసత్కలాప[1]డంభ గోప
లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లప్రమేయ. 88

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూఱిటికంటె సూనృత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూఱిటికంటె నొక్కస
త్క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకసూనృతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4-94) 89

అరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము
న్నతి నతిధీరుఁ డై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప
ర్వతము [2]గ్రసించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోరన
క్షతలసుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1-811) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భ[3]శాపతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
దెసలను రాముబాణము యుధిష్ఠిరకోపముఁ గాలుదండముం

---

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము.) 3 శాపమును (వా); పాశమును (ప).

* పాఠాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భశాపతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముం
దశరథసూనుబాణమును ధర్మజుకోపము మౌనిశాపముం

మసకపుసామునకౌటును గుమారునిశక్తియు మానిరోపమున్
బసవనిరౌతుశూలమును బండితవాక్యము రిత్తవోవునే. 91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్ప మొసన్ముఖాబ్జుఁడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి తటాలునఁ ద్రుంచె సాధను
శ్చంగుఁడు గోపయావతభుజంగుఁడు మోచితసంగుఁడుం గృపా
పాంగుఁడు దృప్తదర్పబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రమున్. 92

తే. పెద్దకాకును దనకు నభేద మగుట, లకలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరకంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతుని ఛందమునందు డళలకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నితఁ, డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితదీర్ఘమున నితఁ, డే కవ్వడిరథముఁ గడిపె నిమ్ముల ననఁగన్. (1-95) 94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నోరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవు ప్రోల నున్నయా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవళంబునఁ దూలి చాలపై
వలు వెడల న్భయల్పడియె వల్దకుచంబులుఁ గత్తుయుగ్మమున్
లలితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియున్. (4-42) 95

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

శా. చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాళిపుణ్యతోయంబునన్
జేసె న్మజ్జనముం గుటుంబున మారించెన్ బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బైతగ ఫాలలోచనములీలం గట్టెఁ గావేరి వే
లాసాధ్యాఖలదిఙ్ముఖుండు కలికాళత్మావిభుం డల్పుఁడే. (1-26) 96

పారిజాతాపహరణమునందు:—

మ. అలినీలాలక నీవు నీపతి రహస్యక్రీడ వర్తించువే
ళ లతాంతాయుధుసంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించును
జ్జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్రమతనూసంజాతధారాకఘు
ర్మలవంబుల్ దొలఁగింపఁగా సురటి యై రంజిల్లు నిచ్చారతిన్. (1-60) 97

మసకపుసామునకౌటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలదండమున్
బశుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్తవోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరలేని[1]బకారం,బునకు స్వవర్గజము లైన మొదలిలిపులరెం
టను బైలిఫి నొకటను వా, యనుప్రాయి యభేదవర్గయతి నా నెనయుక్. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రల్లదు డైనయొక్కఖలపాంసను చేసినదాన దక్కులం
బెల్లను దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము కావున న్మహీ
వల్లభ తక్షకాధము నెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలో
బ్రెల్లగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేయుము విప్రసమ్మతిన్. (1–126) 99

అందే:—

క. ఉరగకళేబర మంసాం,తరమున బడి వ్రేలుచునికి దలపక యచల
స్థిరు డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని కమీకున్.(2–172) 100

అరణ్యపర్వమునందు:—

క. కోరి యనేకయుగంబు ల,పారతపోయుక్తు లైనవారికి బడయన్
దూరము నీసభ [2]మునిసీ, కారుణ్యమునంతకంటె గడుద వ్వెందున్. (1–371) 101

ఫకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహరునాటోప, స్ఫురణమ్మునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువ గలడె బాణా,సురునకు దోడుపడ వచ్చి సొలయుట వినరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రశస్తగుణు ల్ప్రసి
ద్ధోరుకీర్తులు నాకు నిద్దఱు నొక్కరూప తలంపగా
వీరు వా రనునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నడు లేదు గాం
ధారిపుత్రశతంబునందు బృథాతనూజులయందునన్. (8–29) 103

ఊష్మవిశ్రాంతులు. 24.

తే. అంత్యవర్ణంబు బాసి యూష్మాక్షరంబు,లూష్మవిశ్రాంతు లన జెల్లు నొకటి కొకటి
శతమఖోపలభూషానుషంగ యనగ, షడ్జయుత వేణునాదప్రసంగ యనగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. హయలు లత్వమునకు శషసలు, నయవర్తన చఛజఝులకు నలి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము ని,శ్చయముగ ద్రుతమునకు జెల్లు సరసవళులనన్. 105

---

1 భకారం. (పూ. ము 1902). 2 మేదిని (పూ. ము).

తే. హరిహయాదిసురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిదూర
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనఁగ సరసాఖ్యవళ్యుదాహరణము లగు.106
తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, కరుణ నను బ్రోవు మన నర్యో సరసవళులు.

సంయుక్తవిశ్రామములు. 26.

ఆ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యవల దాని కెద్దిరైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞ చేఁ బొసంగుచుండు. 108
తే. క్ష్మాధరం బాతపత్త్రంబుగా ధరించె, క్ష్మాకుమారుని బోరను సంహరించె
క్ష్మారుహంబునకై నిలింపపతి నొంచె, జక్రి యనిన సంయుక్తవిశ్రామములగు.109

యతినియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్న లిపిరెు యన్నిటఁ, బ్రాకటముగ నిలుచు నీసపదములఁ దక్కన్. 110
ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జఱుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
నడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటిరెుకాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడ:—

క్ష్మాపుత్రి కాలోల కమనీయగుణజాల, ఘననీల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లొప్ప
క్ష్మాపాలకలలామ కంధిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన మహిని రెంటికిఁ దప్ప.
తే. ఒంటియడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరణాదికి సవర్ణ మర్యో నెద్ది, దానికయ నిల్చు విరతి మొందరసు గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

వైరిమదకమదగపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
ప్రజవధూభుజంగ యనఁగ వలయుఁ బెక్కు వడులరొడల
దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
వ్యాససన్నుతప్రచార యనఁగఁ దప్పకడకు వెడల. 114

అంత్యోష్మసంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

సూ. ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

వృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్గచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్ఘరిః.

సీ. కైరవకామధుగ్ఘరవాహకవికుందహైరణ్యగర్భవాగ్ఘరిసబృంద
డిండీరభోగిరాడ్ఢిమశైలకైలాసహరిధవళాంబురుడ్ఢరినివాస
దేవాశ్వసురసరిద్ధీరముక్తాకాశహరిచందనైణభృద్ధాత్రిదిశ
పారదప్రాక్కృకుబ్భస్తికంబుక్షీరహాలధరశారదాభ్రయపటీర
తే. పాండుసత్కీర్తి యని యిట్లు వర్గహల్లు, పొల్లులకుఁ బైహకారంబు పొందునపుడు
శంధిబంధన యంత్యోష్మసంధివిరమ, ణాఖ్యచే దాని కయ్యెడి దైనఁ జెల్లు. 115

విశల్పవిరమణములు. 28.

పాణినీయసూత్రము:—

సూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా:

వృ. యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్మురారిః, ఏతద్మురారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్మయః.

తే. వ్యాకరణసూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల విశల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.
తే. నందసుకుమార గూఢపాన్మదవిహార, దళితశిశుపాల గోత్రభిన్మణివిశాల
నాగపర్యంకశాయి సన్మార్గదాయి, ధాతృసుతనాను యోగివాఙ్మధ్యధామ. 117

[1]ఆదిపురాణమునందు:—

ఉ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు పారిజాతకుసుమాళీకంబు పైఁ జల్ల ద
ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్ల యగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకానధసత్త్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా
శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే సేవింప కుద్దండగం
డకవేదండవరాహవాహరిపుఖడ్గవ్యాఘ్రమిమ్మంచుకాం
డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్. (2-16) 119

తే. హాలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
నప్పు డనునాసికంబె నిత్యమయి నిల్చు, నలినలోచనుమేను చిన్మయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

---

1 ఆదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమనిఉత్తరహరివంశములో ఉన్నది. ఇందు ధరోపాఖ్యానమందు మొదటిపద్యము.

ఇఁక నుభయవళు లెట్టివనిన వివరించెద.

సీ. సర్వేశ యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులును బరరూపవిరతులు ప్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవిశ్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
రాగమసంధివిభాగనామాఖండపంచమీవికృతివిభక్తియతులు
కాకుస్వరప్లుతాక్షరయుగవిశ్రామములు నన నుభయాఖ్య వెలయువళులు

తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బదియు రెండువిధంబు లై పరఁగుచుండుఁ,దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులు.

క. క్షితి నస్మద్యుష్మత్పద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్మదస్మచ్ఛబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు.—

క. చతురాననందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్మ దాగమనమునఁ
గృతకృత్యుఁడ నైతిని నే, నతిపావన మయ్యె నస్మదన్వయ మెల్లన్. 123

అధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

ఆ. ధర్మతనయ యుష్మదాజ్ఞానిగళవిని,బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమత్తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విష్టపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ, త్రస్తాత్ముల మైనయస్మదాదుల కెల్లన్
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తికున కయ్యె నిప్పు డంబుజనేత్రా. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

సూ. అచోఽన్త్యాది టి.

వృ. అన్త్యాచ్ ప్రభృతిశబ్ద ష్టిసంజ్ఞ స్స్యాత్. శకంధ్వాదిషు (టేః) పరరూపం వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽల క్తపర్కటీ,
లాంగలీషా హాలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.
కుల్కిలో ష్ఠీషమంజీరమ స్తిమ్కకులటాదయః,
తథా వృకంధుసీమన్తా శకంధ్వాదిగణే స్మృతాః,

శకానాం దేశానా మంధుః కూపః శకంధుః, శకంధు వనఁగాను, శకదేశమందలి బావిపేరు. కర్కన్ధ్వాంధూః,కర్కంధూః. 'కర్కంధూర్బదరీకోలీ'త్యమరః. కర్కంధువనఁగాను రేఁగుచెట్టు.కం శిరః,ఉష్ణవీర్యత్వా ద్దుద్దాలయతీతి కుద్దాలః;కుం భూమిము ద్దాలయతీతి వా. దళ విశరణే. ఉ దిత్యుపసర్గః. 'కుద్దాలో బహువారక' ఇత్యమరః. కుద్దాలమనఁగాను విరిగిచెట్టు. పాద మలతీ త్యలక్తః.అల భూషణే-'యావో లక్తోద్రుమామయ'ఇత్యమరః.అలక్త మనఁగాను లత్తుకపేరు.పర్చ్యతేపరస్పరం స్పృశ్యతఇతిపర్కటీ. పృచిసంసర్గే. 'ప్లక్షో జటీపర్కటీ స్యా'దిత్యమరః. పర్కటి యనఁగాను జువ్విచెట్టు. లాంగలస్యేషా లాంగలీషా,'ఈషాలాంగలదండస్స్యా'దిత్యమరః.హలస్యేషాహలీషా. ఈరెండును ఏడికోలపేళ్లు.మనస ఈషా లాంగలదండవత్సంబద్ధా మనీషా.'బుద్ధిర్మనీషాధిషణే'త్యమరః. మనీష యనఁగా బుద్ధిపేరు. పతత్ అంజలిః పతంజలిః. పతంజలి యనఁగానువ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము చేసిననాగముపేరు.కో ర్భ్వామే రుత్కీలఃకుత్కీలః.'అగ కుత్కీలజీమూత సానుమన్నగపర్వతా' ఇత్యమరః.కుత్కీలమనఁగాను గట్టుపేరు. ఉష్ణస్యఈషః, ఉష్ణీషః. ఉష్ణీషః శిరోవేష్టకిరీటయో రితి నానార్థే. ఉష్ణీష మనఁగా దలపాగ పేరు. మంజు రుచ్య మీర యతీతి మంజీరః ఈర స్వనే. 'మంజీరో నూపురో స్త్రియా' మిత్యమరః. మంజీరమనఁగాఁ గాలిగజ్జె. మస్తం శిర ఇష్యతి ప్రాప్నోతీతి మస్తిష్కం; ఇష గతౌ.'తిలకం క్లోమమస్తిష్క' మిత్యమరః.మస్తిష్కమనఁగాఁ దలమెదడుపేరు. కులం విటమల మటతీతి కులటా, అట గతౌ. 'అసతీ కులటేత్వరీ' త్యమరః. కులట యనఁగా లంజెపేరు. ఆదిశబ్దముచేత వేదండసారంగములు మొదలైనవి మఱి కొన్ని గలవు. వేదః సామవేదః అండః జననకారణం యస్యసః వేదండః, సామోద్భవ ఇతి ప్రసిద్ధిః. 'సామజ స్సింధురోపి స' ఇత్యమరః. వేదండ మనఁగా నేనుఁగుపేరు. సారా ణ్యంగాని యస్య సః సారంగః. 'సారంగ శ్చాతకే భృంగే కురంగేచ మతంగజ' ఇత్యమరః. సారంగ మనఁగాను చాతకాదులపేరు. వృకస్య అంధుః వృకంధుః వృకంధువనఁగాను వృకదేశమం దున్నబావిపేరు. సీమ్నః అంతః సీమంతః. సీమంత మనఁగాఁ బాపటపేరు. ఇవి శకంధుశబ్దము మొదలుగాఁ గలవి గనకను శకంధ్వాదిగణ మనఁబడును.

క. విరతికి వ్యాకరణమునను, వరరుచిచేఁ జెప్పఁబడినవాక్యమువలనన్
బరరూపము నిత్యం బై, పరఁగుశకంధ్వానులకు నుభయముం జెల్లున్. 126

వేదండశబ్దమునకు నాదిపర్వమునందు.—

మత్తకోకిల. దండితాహితవీర సూరినిధాన దానవినోద కో
దండపార్థ పరాక్రమప్రథధామ దిక్పరిపూరితా

ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ వైరివే
దండదండవిదారిఘోరతరాసిభాసిభుజార్గళా. (3-228) 127

భీష్మపర్వమునందు:—

ఉ. పాండునృపాలనందనులు పావని ముందుగఁ దాఁకనట్లు భీ
ష్ముండు గడంకమై నడుచుచోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం
డొండ గడంగి సేన తమయుబ్బున కుబ్బగ నన్యసైన్యవే
దండముఖాంగము ల్తృణవితానముఁగాఁ గొని నిర్వికారులై. (1-234) 128

సారంగశబ్దమునకుఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పురిఁ గల్గుభద్రసా
రంగవరేణ్యము ల్వయికి హస్తము లించుక సాఁచి యవ్వియ
ద్గాంగరుచిరంబు పీల్చి మఱి తద్వమధుప్రకరంబు దప్పి వా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించినచాతకాళికిన్. 129

ద్రోణపర్వమునందు.—

ఉ. అంగద సాధుమ్రింగినవృకావలి దవ్వైసఁ జుట్టుకొన్న స
ర్వాంగములుం జలింప బెగ డందుచు దిక్కులు చూచుచున్న సా
రంగియ పోలె నుండెఁ గురురాజ భవత్సుతుసేన భీష్ము నా
జిం గబళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమలీలఁ బొల్చుటన్. (1-17) 130

3. ప్రాదియతులు : ఉపసర్గలు.

శ్లో. ప్ర పరా ప్రతి ప ర్యత్య ధ్య భ్యవానూప సం స్వప,
నివి ని ర్దు రుద ప్యాఙిత్యుపసర్గా స్తు వింశతిః.

ప్ర, పర, ప్రతి, పరి, అతి, అధి, అభి, అవ, అను, ఉప, సమ్, సు, అప, ని, వి, నిర్, దుర్, ఉత్, అపి ఆఙ్, ఇవి యిరువదియును నుపసర్గలు.

వ. ప్రకారోపసర్గం బాది యగుటంజేసి ప్రాదు లనంబడును. 131

తే. ఆంధ్రమునకుఁ జేరనిపరాజవులు మూఁడు, గాక తక్కినయుపసర్గకములతలల
స్వరము లతికిన వాని కవ్వలను నిలుచు,న చ్చయిన హల్లయినఁ బ్రాదియతి యనంగ.

తే. అబ్జయోని రజోగుణప్రాప్తిఁ దనరుఁ, బద్మనాభుఁడు సాత్త్వికప్రాప్తిఁ దనరు
రజతగిరిమందిరుఁడు తమఃప్రాప్తిఁ దనరు, ననఁగ నిభ్భంగిఁ బ్రాదుల కమరుయతులు

వ. కడచు నుపసర్గములకు అన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండుమూడు జెల్లు నని తెలిసికొనునది.

4. నిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. ఒక్కసమసనమున శబ్దయుగము గూడి, పదము లేర్పాటుగాఁ గానఁ బడనిప్రాణ
సంధులకు నిత్యసమసనశ్రాంతులును నఖండవిశ్రమములు నన రెండుఁ జెల్లు. 135

క. లోకంబునఁ గర్ణాటవ, నాశోద్వీపాంతరీపనాస్తిపదార్థా
నేకాన్యోన్యజనార్దన, నాకాదులు నిత్యసమసనము లండ్రు బుధుల్. 136

వ. ఆదిశబ్దముచేత మందారనారికేళశబ్దాదులు మఱియు అనేకములు గలవు. 137

కర్ణాటశబ్దమునకు రామాయణమునందు:—

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీగీతకళాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా
వాటీమంజరి గౌళవామనయనావక్షోజవక్షోజవాళి యై
పాటింపం దగు నీదుకీర్తి రథినీపాలాగ్రణీ సాహిణీ. (కిష్కిం. 826) 138

శ్రీనాథునివీథినాటకమునందు:—

మ. కుసుమం బద్దినచీరకొంగు వోలయం గ్రొవ్వారు[1] పాలిండ్లపైఁ
ద్రిసరంబుల్ వ్రేలుపార వేణి యవటూదేశంబుపై రాయఁగాఁ
బస సెవ్వాఁడొ యొకండు రాత్రి రతులం బల్గాసి గావించిన
న్వసివాళ్వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే. 139

వ. వనాశబ్దమునకు వనే కాననే, ఓకః స్థాన మస్యేతివనాకాః. 140

అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

క. శ్రీకంఠుఁ డెదురునపుడు వనాశోధ్వజ మింద్రమకుట మర్జునతురగా
నీకము దివ్యశతాంగము, నాకవ్వడి కబ్బియున్న నతఁ డే మగునో. 141

వ. దానియందు.

క. ఆకర్ణదురాలాపము, లాకర్ణింపఁగ నసహ్యమై ద్రోణునితో
నాకనదీసుతుఁ డనియె వనాశోధ్వజ మెఱుఁగ వచ్చునరుఁ జూపి తగన్. 142

ద్వీపశబ్దమునకుఁ గావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తిజాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నుఁ డై
గోపతిధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రర్వరన్. (7-65) 143

---

1 పాలిండ్ల.

నైషధమునందు:—

సీ. పా. వితతనవద్వయద్వీపనానాజయశ్రీవధూటీసమాశ్లిష్టభుజుఁడు. (1-44) 144

వ. అంతరీపప్రతీపశబ్దములకును ఇటువలెనే. 145

నాస్తిపదమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ
కాఁడె యితఁ డేమి చేసినఁ గనలఁదగునె
నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయవృత్తి
"నాస్తి తత్త్వం గురోః పర" మ్మనఁగ వినవె. 146

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

శా. అనిష్ఠానిధిగేహసీమ నడురే యాలించిన న్శ్రోత్రియు డెం
తే నాగేంద్రశయానుపుణ్యకథలుం దివ్యప్రబంధానుసం
ధానధ్వానము "నాస్తి శాకబహుతా, నాస్త్యుష్ణతా, నాస్త్యపూ
పో, నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ, కృపయా భోక్తవ్య" [1]మన్పల్కులుఁ. (1-84)

పదార్థశబ్దమునకు సాంబవిలాసమునందు:—

తే. వాలికి నెదు రేఁగి సకలపదార్థములు న్పాయనము వెట్టి నిముద్దుపట్టితోడ
జాంబవంతుఁ డిదె హిత్రు శౌరిపుత్రు, పాఁటు నొప్పించి బ్రతికించు సకలజనుల.

భాస్కరశతకమునందు:—

ఉ. దక్షత లేనియింటికిఁ బదార్థము వేలొకచోటనుండి వే
లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయనమై చనుఁ గల్ల గాదు ప్ర
త్యక్షము వాగులు న్వఱద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చునే
యక్షయమైనగండి తెగినట్టితటాకములోన భాస్కరా. 149

అనేకశబ్దమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

క. తునియలు తొమ్మిది యఁట పదు, నెనమండ్రఁట మోచువా రనేకపకిటికూ
ర్మనగాహులు లేటిలాపరు, లని తావక బాహు వొకటి యని భరించెన్. (1-66) 150

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. తాను గుమారజంగమసుధాకరవశాలియుఁ గూడి మాడి యిం
పైనరతిప్రసంగముల నర్ధనిమీలితనేత్రపద్మముల్
[2]మానని చుంబనం బలర [3]మాటలుసొక్కులు వీడి వీడిపో
వనిశ వుంగిలింతలు ననేకవిలాసములుం జెలంగఁగాన్. (1-42) 151

1 మఁబల్కులుఁ (ప). 2 మానిత (వా). 3 మాటలసొమ్ములు (అచ్చు).

కర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. మ్రొగ్గెడువాహనంబులును మోములు ద్రెళ్లఁగ జారువాజులన్
డిగ్గి తొలంగుసైనికు లనేకులు గప్పఁ బ్రపాటు చొప్పడన్
[1] మ్రగ్గసిడంబులుం గులను మాటికి నేటి [2]యెదిర్చి యొంటిమై
మ్రగ్గెడువార లై కురుధరావరుసైన్యము రూపు మాయఁగాన్. (2-355) 152

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. మలిచి పయోజకోశములమాడ్కి నొనర్చినపద్మరాగపుం
గలశపుటెల్లడాల్బొమిడికంబులతో నపరంజియోడుబి
ల్లల నలసై జయంతముఁ జలంబున గెల్వఁ దదంశితంబులై
నిలిచినభంగి మాడువు లనేకము లుల్లసిలుం బురంబునన్. (1-62) 153

వ. అనాది అనంత అనంగ అమాయశబ్దములు మొదలైననఞ్సమాసముల కన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండునుం జెప్ప వచ్చును. 154

అన్యోన్యశబ్దమునకు గావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి నేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వసంపదల నొందిరి దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుపిండు న
న్యోన్యసుపుష్టితుష్టికళలాదుల నొందిరి నాఁడునాఁటికిన్. (7-68) 155

జనార్దనశబ్దమునకు:—

వ. జనా నర్దయతి సుఖయతీతి జనార్దనః. అర్ద గతౌ యాచనే చ. 'విష్వక్సేనో జనార్దనః' ఇత్యమరః.

సాంబవిలాసమునందు:—

చ. శరధిసుతాకళత్రనవసారసనేత్ర బలాంతకాదిని
ర్జరసుతనామ పాతకవిరామ విహంగమయాన చారుక
ర్బురపరిధాన పాండవవిరోధివిభంజన నిర్మలాత్మకా
యరుచిజితాభ్రఖంజన జనార్దన కైటభదైత్యమర్దనా. 156

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. నగినగిరేనియు న్నిను జనార్దన యెన్నఁడు బొంకు వల్క మ
త్యగణితవిక్రమోరుబలధైర్యసముగ్రుల మట్లుగాక కా
లగతి దొలంగఁ ద్రోవఁగఁ దలం బగునే యగుఁ గాక నీకు మె
చ్చుగ నిదె పాణి మిచ్చెదము స్రుక్కము చావున కాత్మ నేమియున్. (4-397)

1 మ్రొగ్గ...మఁటికి (ప). 2 యడిర్చి.

వ. నాకశబ్దమునకు, న విద్యతే అకం దుఃఖ మత్రేతి నాకః. 'స్వ రవ్యయం స్వర్గనాక త్రిదివత్రిదశాలయా' ఇత్యమరః.

గౌరరాజుచాటుధార:—

ఉ. సాత్రికటదర్పులై సకలరాయని లక్కనృపాలు నాజిలో
దాఁకువిరోధిసైన్యము ముదం బొదవ న్వరియింప వచ్చుచో
నాకస మెల్లఁ గ్రమ్మకొను నంచితదివ్యవిమానసంచర
న్నాకవిలాసినీచరణహంసకభూరిఝణంఝణధ్వనుల్. 158

విరాటపర్వమునందు:—

క. మును వెఱతు నేయ మీరలు, నను నేసినఁ గాని యనుడు నాకేశసుతుఁ
ధనురాచార్యుఁడు డెబ్బది, సునిశితబాణముల నేసెఁ జూపఱు వొగడన్. (5–124)

కావ్యాలంకారచూడామణియందు.—

క. సికరవాలము పాలై, నాకంబున కేఁగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనువో, నాకవిటోత్తములఁ దూల నడఁతురు కడిమిన్. (7–66)

వ. నఞ్ సమాసశబ్దము లెన్ని యున్నను అన్నిటికిని ఇటువలెనే అని తెలిసికొనునది.

విశ్వామిత్రశబ్దమునకు రంగనాథునిరామాయణమునందు:—

ద్వి. ఎక్కడా గురుఁడని యెఱుఁగనినీకు, నక్కటా గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁడయ్యె. 161

రామాయణమునందు:—

మ. హరకోదండవిఖండనుండు జనకక్ష్మాధీశుజామాత భా
స్కరవంశాగ్రణి జానకీప్రియుఁడు విశ్వామిత్రయాగాహితా
సురసంహారి విరాధకాలుఁడు ఖరాసుధ్వంసి మారీచసం
హరుఁ డన్యప్రమదాపరాఙ్ముఖుఁ డయోధ్యానాయకుం డాదటన్. (సుం. 263)

ఆపోశనశబ్దమునకుఁ జమత్కారరామాయణమునందు:—

క. ఓశశిముఖి లోపాముద్రేశుఁడు కలశభవుఁ డుండు నిట నతఁడు తపో
రాశి మహాత్ముఁడు మును ప్రాపోశనముగఁ గొనియె సాగరాంబువు లెల్లన్. 163

శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. తత్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి, భూసురుం డెత్తు నుత్తరాపోశనంబు. 164

స్వాంతశబ్దమునకు శృంగారనైషధమునందు:—

గీ. అధికరోపకషాయితస్వాంతుఁ డైన, నరపతికి విన్నవింపకు నాయనస్థ
పైత్యదోషోదయంబునఁ [1]బరుస నైన, జిహ్వకును బంచదారయుఁ జేదు గాదె. (2–82)

1 పరుసు.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వమునసంతమసాంధముగాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నంచు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగాన్. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ఘనశాంబుజనేత్రుఁడు వచ్చి రుక్మిణీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందుఁ గొందఱు మృగాయతనేత్రలు గొల్వ జూద మ
త్యంతవినోదకేళి మెయి నాడుచు నుండఁగ నద్భుతంబుగాన్. (1-43) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము, పొలిచిపొలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన వర్గత్రయానురమ్య, లైనజనుల కెంతయునొప్పు నప్పురంబు.(8-74)

వ. సిద్ధాంత రాద్ధాంత లతాంత పాంత నిశాంతాదిశబ్దముల కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

వ. నారాయణశబ్దమునకు, నారాః ఆపః అయనం స్థాన మస్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దాను ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిష్టుఁడు న్సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాన్. (1-25)170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చరలు నందనంబునఁ దెచ్చుకొనుసు, రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూఁది తత్పుర స్త్రీలకొసఁగి, వేఁడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు.171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. తరుణులుఁ బతులువాతాయనమ్ముల నల్లమలయవేఁబోకలమలయపవను.(2-238)

ఉపాయనశబ్దమునకు సుదక్షిణాపరిణయమునందు:—

చ. వలఁ బడి యున్నజక్కవకవం బురుణింపుచు సన్నపైటలో
పల బిగిగుబ్బదోయి కనుపండువు సేయఁగ మోడ్పుఁజేతు లౌ

దలను ఘటించి (మొ) క్కిడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తో
య్యాలి విరిబంతి దోయిట నుపాయన మాయన కిచ్చి యిట్లనున్. 173

అష్టమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతులమేల్బంతియిడినసేనంతి, బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి. 174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతునిఛందమునందు:—

ఆ. నాస్తి యనక మహి ననంతసంపదలు న్నారాయణుండొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బుధుల కతఁ డన నిత్యస్వమాసయుతులు రెంటి నంటియుండు. (1–21)

జైమినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టిపేరు, పేరుపలెఁగాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బివరీరవాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు. (1–22) 176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం [1]దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ్రవచస్స్థితి భారతంబు రా
మాయణమున్ రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద న్జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యునిని [2]దిక్కన నెఱ్ఱన భాస్కరాఖ్యునిన్. (1–4)[3] 177

జైమినిభారతమునందు:—

తే. మానిజల్పిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఛనాసరణి దెలిసి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ, బాడి రాలాపములఁ దిసప్తములు మట్ట. (6–96)

వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, శాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్స్యాయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే రెం
డును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. వలవను భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు వచ్చువార, లనుచు బుద్ధిగఁ జెప్పె మార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిర్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంఠితప
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంకె [1]న్మిన్న దర్చె న్మహీ

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కనసుధీమణి నెఱ్ఱసత్కవిన్ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె దిర్చెన్ (వా); మిన్ను (మో) సెన్ (ప).

ధరసంతానము లోన గ్రక్కదల [1]సుద్భ్రాంతంబులై యంబుధుల్
పొరలె నగ్ధ్రుల మీఁద బెట్టుపిడుగుల్ [2]మ్రోసె న్నితాంతధ్వనిన్. (5-877) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పఁదగును. 182

ఉపసర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారరతిం జనుదెంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వ గుంజదళిశింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్. 183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచితమై స్వర మూఁదినం దదీ
యానుగుణాక్షరంబ కొనియైనను జెప్పఁగ నొప్పు నీక్రియన్
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు. లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండపడి పొల్పగు నాదికవిప్రణీత[?]మై. (సం.66) 184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వే యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్ట' మితిసూత్రేణ ద్విశబ్దాంశస్య ఇకారలోపః అకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులవర్తులచారుకుచోపగూహముల్
గోరక కోరకోల్లసితపుంజములం జిగురాకుపానుపుల్
చేరక చేరకేరళకళింగకులింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్వరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు.—

ఉ. వారలు వారిభూరిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ
గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణచిత్రమైన త
ద్వారనికాయమైననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం
డారుమనంబున న్భరతునాకృతి బాలిశవృత్తిఁ గ్రాలఁగాన్. (1-84) 186

క్యజ్ప్రత్యయాంతములు.

వ. కుమారవ దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా శాలత ఇతి కుమారాయితశక్తిశాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతవా నిత్యర్థః.

---

1 సుత్క్రాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్న కవిసంజీవని). 2 మ్రోసెన్న మో ఘోగ్రతన్; మఱికొన్ని పాఠభేదములును గలవు.

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. ఆయము గర్వము న్విడిచి యన్యపతుల్వని సేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృత్తవిరోధిసమాజుఁడై కుమా
రాయితశక్తిశాలి ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము సేయుచుండె న
త్యాయతకీర్తితోఁ దనకు హస్తిపురంబది రాజధానిగాన్. (5-6) 187

వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి యావత్, అయ మపి క్యజ్ప్రత్యయాన్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగురూపము దాల్చి "విష్ణురూ
పాయ నమశ్శివాయ" యని పల్కెడుభక్తజనంబువైదిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్. (1-1) 188

వ. ఈరెండుపద్యములయందును నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యజ్ప్రత్యయాంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రామంబులుగాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక కొందఱా రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు లని భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రమువలన వానికే దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులో పల అత్తులు లేవు. 189

౯. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. శబ్దశాసనముఖకవీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకలన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరంబైన వ్యంజనవర్ణమైన. 190

క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, రూపఱచుట గ్రిక్కిఱియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం
జూపటి యుక్కఱి మొదలుగ, క్ష్మాపతి యివి దేశ్యనిత్యసమసనపదముల్. 191

వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఛందమునందు:—(పేజీ. 81)

తే. అఱ యనంగను బోవుట కర్థమైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కఱ వధించె, భానుకులుఁడు రావణుని నేపఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(౭-౩45)

క. ఏఱుకలు గలకులశైలము, [1]తెఱఁగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి వి

---

1 తెఱఁగు మెఱయ నంత వఱకు.

ట్టుబుముజలధరముక్రియ నుక్కఱఁ దద్వన మెల్ల నద్రువ నార్పుచుఁ గడిమిన్.

యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిఁగియెఱింగి మున్నతఁడె యెగ్గొనరించినదానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత లేయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధిఁ జేసినన్. (784) 195

వశిష్ఠరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహిళచిత్రగతులఁ బెం
పఱ జనించి దుఃఖభాజి యై చరించి వెండియున్
వఱలువిప్రవరునియింట వాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పుటేటితీరభూములన్. 196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిఱునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
క్కఱ రభసంబుమై నడరఁ గవ్వడి ద్రోణియు నీడువోక య
త్తఱిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దందడి దార్కొని మండుచుండెఁ జి
చ్చుఱపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరవీథి నుగ్రమై. (5-143) 197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చువాల్లును దేశీయమనియెడి వడ్రియెన్న నొక్కొక్కచోట గ్రిక్కిఱియెఁగృతుల
సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొనర్ప, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్తఱి నుడి వోవ కుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసినచిన్నిచన్నుఁగవ యిం పెసలారఁగ నాదుచిత్తమ
న్వఱలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్ప కోమలీ. (5-14) 199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిఁగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుఁడ వీవు జగత్త్రియంబు గ్ర
చ్చఱ భవదీయరక్షణమునంద వెలుంగుచునుండు నట్టని
న్నుఱువుగ నేను వేఁడుకొన నుత్తుఁడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
క్కఱపడి నీవు వేఁడు టిది కర్జమె నిర్జితదైత్య చెప్పుమా. (7-367) 200

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

చ. తతి యగునంతకు న్నృపునదగ్రత నైచుట నీతి నీవు నా
కెఱిఁగినయట్లు సేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి [1]నన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గలదేనియు నింత యేల క్రు
చ్చుల మునివర్గవాహనుఁడవై చనుదెమ్మను మంతఁ దీఱెడున్.(1-176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబులకావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పుత్రోవ లె
ల్లి న్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే. 202

వ. అది యె ట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటతిమ్మన వ్రాసినయప్రశస్తంబు లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపుస్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను బ్రక్షిప్తంబులుగా నెఱింగినవాఁడనై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తంబులు వివరించెద. 203

ఆదిపర్వమునందు:—

క. నావచనమున నపత్యము, గావించుము నీవు గొంతి కడు నెయ్యమునన్
నీవగచినయాయర్థము, నూవె మనంబునఁ దలంతు సుందరి యెపుడున్. (5-135)

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

క. తమతండ్రిభంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనుతమా
ర్గమునను జరియింపంగా, నమలమతీ కన్నకొడుకుల ట్లరయఁ జనున్.(2-74) 205

అనుశాసనికపర్వమునందు.—

క. అతిథి నినుఁ గోరనేనియు, నతిఁ గింకిరిపడక యోలమాస పడక నీ
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము,సతికిం బతిపనుపు సేయఁ జను నెల్లవియున్.(1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నవు తండ్రియట్ల విను మంతియ కాదటమీఁద రాజ వే
మన్నఁ గొలంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కుకానుక
ల్మన్నగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్ముఁ బ్రోవు మీ
సన్నపుకార్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినన్. (యు. 142) 207

1 నిన్ను (వా. ప).

మఱియు, దానియందే:—

ఉ. ఓకపివీరులార సుగుణోదధి సిరఘురాము సర్వలో
కైకశరణ్యునిం గొలువ నిప్పుడు వచ్చితి నొండు గాదు నా
రాక మహాపరాధి యగురావణుతమ్ముఁడ నే విభీషణా
ఖ్యాకుఁడ వీరు నాసచివు లర్కకులాగ్రణితోడఁ జెప్పరే. (యు.165) 208

దేవకీనందనశతకమునందు:—

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరాజన్యాలికోటీరరం
జితమాణిక్యవిరాజితచ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్మజుం
డతికార్పణ్యముతోడ మత్స్యపతిఁ దా నాసింపఁడే [1]సిదుళా
శ్వతకారుణ్యము గల్గునంతకును గృష్ణా దేవకీనందనా. 209

ఆరణ్యపర్వమునందు,—

చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర
స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభాసమూం గరం
బరుదుగ నుగ్రమైనవికృతాకృతితోడ నశేషసత్త్వసం
హారుఁ డగుచున్నవాని దివిజారిఁ గబంధుని గాంచి రచ్చటన్. (6-367) 210

ఉద్యోగపర్వమునందు,—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱఁ బిల్వఁగఁ బంచి వారితో
ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా
కొనరినసైన్యము ల్పదునొకొంటికిఁ బ్రాభవ మాచరింపఁ జొ
చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ డుత్సవంబునన్. (4-140) 211

వ. దీనిమూఁడవపాదంబునందు "పదునొకొంటికి" నని యున్నచోట సంధి గూర్చి స్వరప్రధానవడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇది తెలియక కొందఱు మూఢులు దేశ్యనిత్యసమాసవడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనుసాంధ్రశబ్దము,తో నతికినపూర్వపదము తుదిప్రాయికి న
చ్చైనను వ్యంజనవర్ణం, బైన రచింపుదురు నిత్యయతు లనుచుఁ గవుల్. 213

శేషధర్మములయందు,—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్ముఁ డేనియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక పెమ్మనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

1 తాపకారాయత (ప).

7. రాగమసంధివళులు.

తే. ఆ లసుపదంబు మొదలను రాగమంబు, వచ్చుసంధికి నుభయంబు వళికిఁ జెల్లు
నతివ జవరాలు బాలింతరాలు ముద్ద,రాలు ధర్మాత్మురా లన రాఘ్నసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్నజవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియె కాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవచొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్.(2-41) 216

చారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవ,రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కాకీ, భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, దెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱచుప
ట్టుల నేసి యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును హల్లున్. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-104)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కౌతుక కాఁబోతు నాఁబోతుఁగుమ్మలాడ,నడిమియాఁబెయ్యదెస వచ్చెనాకుఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ఆ. కృష్ణుఁ డిచ్చె నాలుగేసిచీరలు కూర్మి, నింతులకును నాలుగేసిమణులు
తీవితోడ దోసెడేసిమాడలు కడు, నిం పెసంగ గంపెడేసిసొమ్ము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ఆ. అప్ప అయ్య అన్న [1]అర సవ్వ అమ్మక్క, ఆయి యనుపదంబు లదుకసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, వళు లనంగ నూఁదఁబడక సైన. 221

అప్ప యనుటకు నంది తిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టుకర్ణ శిబిఖేచరులన్
జెప్పుము మూర్తిఘనునివెం, కప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలన్. 222

1 అరను (వా).

మహాలిక్కి భాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్ప లిడునతఁడు ఘనుఁడా, యప్పు డొసఁగి మరలఁ జెందునాతఁడు రాజా
చెప్పగ వలె సాహిణిమా,రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజా నటంచున్. 228

అన్న అనుటకు పొట్టూరిగోపన:—

క. అన్నలుఁడు రూపమున సిరి, యన్న కళాయుక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్నసముద్రపు పెదచిన్నన్నకుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలన్. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుఁగు
న్నిన్నంది మెరసె నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:—

చ. అనఘుఁడు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసంగుఁడు లింగనయుం గ్రమంబునన్. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ...

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యపుడు చెప్పఁదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

ఊఁదఁబడక ఉన్నందునకు ననంతునిఛందమునందు:—

తే. ఒరుల నమ్మయ్య యనుచోట నూఁదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామయ యనంగ
నతని[1]పట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరయశోరుంద్ర
ఆకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

---

1 పట్టంపు (వా).

అమ్మ అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు:—

క. చేపట్టిన ధుర్రిపు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతిన్
స్థాపింపఁ బోడవఁ జాలని, యాపందలు సాల్వకోన మమ్మన కెనయే. 230

వలకలూరిగోపన:—

ఆ. గోలకొండమలక గోవుల భక్షించు, గొండవీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచమరుసు చేరి భక్షించుచున్నాఁడు, మలక మేలా బాచమమ్మ మేలా. 231

అవ్వ అనుటకు.—

... ...

అమ్మయనుటకు ఈపనిపెద్దిరాజురామరాజుచాటుధార:—

క. ఇమ్మహిలో మహనీయగుణమ్ముల నీపాటి గలరె నానావిధదే
శమ్ముల శ్రీ రామునిసీతమ్మా మాయమ్మ నిత్యహర్షము లిమ్మా. 232

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామ్రొక్కు లెల్ల గుణమతిలో మా
యమ్మా రఘునందనుసీతమ్మా సౌభాగ్యసిద్ధిదాయిని నమ్మా. 233

అక్క యనుటకుఁ జాటుధార:—

క. ఇక్కలిముఖశక్తులలో, లెక్కింపగ భట్టశంక లేక ధరిత్రిన్
మిక్కిలి మల్లేశునియా, బక్కకు సరివేల్పు గలదె యమస్థలిలోన్. 234

క. చొక్కపుశ్రీగిరినిలయుని, మక్కన మదిలో నెఱింగి మనుజులఁ బోవన్
దిక్కయి నిల్చినమాయా, బక్కకు సరిగలదె సకలభాగ్యస్ఫురణన్. 235

ఆయి యనుటకు రాచపూఁడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాయామజనితమాయో, పాయసమస్తాఘములు నివారణ మగు దు
ష్కాయంబు పూత మగు గం, గాయిని బోడగన్నఁ దాన మాడినమాత్రన్. 236

వణుకూరిగుర్వరాజు శమంతకమణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవచోమనఃస్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిన్
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి [1]మహత్ఫలసిద్ధిదాయిఁగన్. 237

---

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని షష్ఠీసమాసము చేసికొనినచోఁ దృప్తిఁజెందనగును.

10. పంచమీవిభక్తివిరామము.

ఆ. తత్సమంబుఁ జేయుతతిని బంచమి కన్న, నంటె ననువిభక్తి లమకుసంధి
మెలఁగుఁ గృతులఁ బంచమీవిభక్తివిరామ, మనఁగ నచ్చునకును హల్లునకును. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. నిన్నుఁ జెఱఁ గొన్న హైహయుఁ, కన్నఁ దోర్వీర్య మెక్కుడగుభార్గవు లీ
ల న్నిర్జించినరాముని, కన్నను శూరుండు మజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. వితతమఖప్రయోగవిధివిత్తము లుత్తమధీయుతు ల్జగ
న్నుతసుమహాతపోధను లనుగ్రహనిగ్రహశక్తియుక్తు లీ
క్రతువున ఋత్విజు ల్కమలగర్భసమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలన్.(2-227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులతలఁ గలవ్రాలకు, వల నగుచోఁ బ్లుతము నిలిపి వానికి రెండున్
వళులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యం,బుల నది కాకుస్వరంబుఁ బ్లుతవళియు నగున్. 241

ఆ. ఏకమాత్ర హ్రస్వ మినుమడించిన దీర్ఘ, మయ్యె మూఁడుమాత్ర లయినఁ బ్లుతము
భీతశోకతర్కగీతదూరాహ్వాన, సంశయార్థములను జరుగుఁ బ్లుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరునిరామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్మజ న్దశరథేశ్వరుకోడల రాముభార్యఁ జం
డోజనులార యడ్డపడరో సురలార సురారి కంచు నం
భోజదళాక్షి శైలవనభూములు దాఁటుచు భీతి నేఁగుచో
నీజలరాశిఁ జూచి మది నెంత దలంకెనొ యేమి సేయుదున్. (యు.41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోఁట లే
కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవ్వున నిన్నగాగ్రమునకుం జనుదెంచి పురంబుఁ జేర నిం
కెవ్విధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁ గదవే తెరువేది శుభంబు నీ కగున్. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

శా. అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞాననై పల్కితి
న్నన్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనెనో న్నాపాలిదైవంబవై

యున్నిచుం బరిమార్ప వేగఁ బలితేనే నన్ను రక్షింపు మీ
యన్నం గ్రక్కునఁ జీరవే యరుగవే యత్యుగ్రశీఘ్రంబునన్. (అర. 2-111)

తర్కప్లుతమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు.—

శా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేఁట రారో మద
క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమరో ఘోరాటవుల్ లేవో నా
యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్మత్కుమా
రీరత్నంబులు వేఁడ వచ్చినను వారిన్ నొంచినా వేమిరా. (2-147) 246

శాంతిపర్వమునందు.—

మ. అనుమానింపక తోఁడఁబుట్టులనె కాదా తున్మి తూఁటాడె నెం
దునుఁ గ్రొన్నెత్తురు లేఁబులై పఱవ నింద్రుం డుగ్రతన్ దైత్యులన్
మును లవ్వీరు భజింపరో క్రతువు లామోదంబుతో నమ్మహా
త్మునిఁ జేయింపరొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథుని రామాయణమునందు.—

ద్వి. అట్టినామీఁద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టలు వాపి సాఱవై చెదను. 248

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

ఉ. అనరనాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ
బూని మహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రాహ్మణుం
డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ
వే నృప నీదుపుత్త్రిఁ గృప యేర్పడ దానముగాఁగ నావుడున్. (1-53) 249

దూరాహ్వానప్లుతము:—

తే. అదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ
నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యేమని దూరుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం
దిక గాఁ బాదము లొత్త రమ్మనుట గానీ యొంటి యేమో కదా
నికటక్షోణికిఁ జేర రమ్మనుట గానీ కొంత నెయ్యంపుపూ
నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూమటయ కానీ లే దొకింతేనియున్. (4-112) 251

సంశయప్లుతము:—

ఆ. హరి యనంగ నాతఁడా నిన్నఁ గంసు నడంచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద
కంతభాగ్య మబ్బెనే కోటి నాహోటె, నెలఁత కన్ను గలుగునే తలంప. 252

రామాభ్యుదయమునందు:—

సుగంధి. అంగనాలలామ! గానవా లతాకుడుంగమా
తంగమా భుజంగమా పతంగమా కురంగమా
లుంగమా లవంగమాతులుంగమాధవీనట
ద్భృంగమా పసీరమా కరీరమా సమీరమా. (5-239) 253

విజయసేనమునందు:—

ఉ. వల్లభు డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసం దగు లూఁది యిష్మెయిన్
దల్లడ మందె దేల యుచితస్థితికి న్ననుఁ బాపఁ జూపినన్
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నే మనువా రెఱింగి రే
నుల్లమ యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా. 254

రామాయణమునందు:—

క. జనకజకు సుమిత్రానందనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచితస్థితి దర్భా
సనమున నుండఁగ రఘుపతి, యనుజన్మని జూచి సేమమా [1]జనపతికిన్. (అ.258)

12. ప్లుతయుగవిశ్రామములు.

క. తా మేనర్లము లైనను, క్ష్మామండలమునను బ్రాణమైత్రి గలిగినన్
దామోదర ప్లుతయుగవిశ్రామము లనఁగాఁ బ్లుతాక్షరద్వయ మమరున్. 256

వజ్రపంజరశతకమునందు.—

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతను గా నిరపాయిఁగాఁ ద్రిలో
కీగృహమేధిఁగా గరుడకేతనుఁగా భవరోగవైద్యుఁగా
నాగురువాన నిన్నె మది నమ్మితి వేల్పుఁ గొల్వ నీ
వే గతి కావవే రఘుపతీ శరణాగతవజ్రపంజరా. 257

ఈపంద్రెండును నుభయవళిభేదంబులు.

ఇంకం బ్రాసయతు లెట్టి వనిన:—

ప్రాసయతులు.

గీ. గీతముల సీసములను సంగీతములను, విరతి విడనాడి యొక్కొక్కచరణమునను
రెంటికిని బ్రాసవర్ణంబు నంటఁ బలుకఁ, బ్రాసవిశ్రాంతు లండ్రు కబ్బముల వాని.

ఆ. దేవకీకుమార గోవర్ధనోద్ధార, తోయజాక్ష పాండవేయపక్ష
ఘనవినీలగాత్ర మునిజనస్తుతిపాత్ర, యదుకులాబ్ధిసోమ కదనభీమ. 259

అగ్రాహ్యవిరామంబులు:—

ఆ. వికటకవులు కొన్ని వింతలు గల్పించి, కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు

---

1 రాజునకున్.

వానిఁ గైకొనంగ వల దప్రయుక్తంబు, లేల సెప్పఁ భీమఁ జెఱఁగిరొఱఁగి. 260

వ. అవి యెవ్వి యనిన. 261

క. వెలయఁ గకారాదులు భూ,తలమున నైదైదువళులు దా మగు ననుచున్
లలనామదనుఁడు రేచన, నలినభవనిభుండు గుణవతంసుఁడు చెప్పెన్. 262

వ. ఈపద్యములోఁ జెప్పినయయిదువర్గములయందును మొదలివర్ణములు నాల్గింటికి వర్గవళ్లు గనుకఁ జెల్లుబడి యవి యన్నియుఁ దాపలఁ బూర్ణబిందువు లేకుండిన ననునాసికములకుం జెల్లవు. ఆబిందువు లున్నట్లాయెనా బిందుయతులు గనుక నవియు చెల్లును. ఈభేదము చెప్పనందుచేత నీపద్య మగ్రాహ్యము. 263

అగ్రాహ్యసంబంధవళులు.

క. దడలకు భేదము లెంచక, వడియును బ్రాసంబు నిలుప వచ్చును గృతులం
దది యె ట్లన్నను శ్రీహరి, దొడిబడి దానవులఁ జంప డులి యాయె ననన్. 264

వ. ఈచెప్పినదడలకు పదాదినున్న చతుర్థవర్గసరళము ఆదేశమై వచ్చునప్పుడు ఆదేశయతిగాఁ జెప్పవచ్చును. అదియుఁ గాక అరెంటికిని దాపలించి నెలసున్న లున్నప్పు డనుస్వారసంబంధయతులు గనుక అటులైనను జెప్పవచ్చును. అవి గలుగఁ జెప్ప లేదు గనుక నిదియు సమ్మతము గాదు. 265

అగ్రాహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.

క. యరలవ లనునీనాల్గును, వరుసం దమలోన వళ్లు రయమునఁ జెల్లున్
ధరశషసహావర్ణంబులు, సరవి నొకటి కొకటి చెల్లు హరినిభ రేచా. 266

వ. ఈమొదలను జెప్పినయరలవలకు నాల్గింటికిని చెల్లుబడి గాదు. శషసహాలలోపలను లోలుతటివిమూఁడును ఊష్మవిశ్రాంతులు గనుక చెల్లును. వానికి హకారము చెల్లదు. ఇవి తెలియక చెప్పినకతంబున ఇదియు అప్రయుక్తమే ఆయెను. 267

అగ్రాహ్యభేదవర్గయతులు.

క. ధరఁ బఫబభమాక్షరములు, పరువడి నీరేనుగూడ వాతోఁ జెల్లున్
సరి సంభావన వడి యన, మరుదీమము లేమ కీరవాణి యనంగన్. 268

వ. పంచమవర్గాక్షరము లైదింటిలోనున్న వబల కభేదయతి గనుకను ప్రథమద్వితీయచతుర్థవర్ణములు వకారమునకు నభేదవర్గయతులు గనుకను అవియు నిలుచును. మకారము నడవదు. ఇది విచారించక చెప్పినాఁడు గనుక నిదియు అబద్ధమని తెలిసికొనునది. 269

తే. భరితభువనార్ణవంబుతో బ్రంత సరియె, రమ్యమణిరాజరాజుతో లక్క సరియె
లలితవీణారవంబుతో ఢక్క సరియె, యనఁగఁ జెల్లు నభేదాఖ్య నమరువళ్లు. 270

వ. ఈమూఁటిలోపలను భకార వకారములకు నభేదవర్గవిరతి గనుక ప్రయోగించ వచ్చును. లవర్ణ ధవర్ణములకు నభేదవర్గయతులును గావు. కనుక ప్రయోగించరాదు. రేఫమునకును లకారమునకును గ్రాహ్యంబు గాదు. వానికిని లక్షణవిలాసమువారు తెలియక *కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద. 271

శృంగారనైషధమునందు:—

క. కైలాటరాయ యభినవ, లీలామకరాంక చంద్రరేఖాంబరచూ
డాలంకారపదాంబురు, హాలింగితసుఖితనిర్మలాంతఃకరణా. (1–11?) 272

రామాయణమునందు:—

క. దానవసుందరు లత్తఱి, జానకి నందలము మీఁద సమ్మద మొదవన్
గా నిలుప శారదాభ్ర వి, లీనత నేపారుచంద్రరేఖయ పోలెన్. (యు.2823)273

వ. సంస్కృతమునందు రేఖాలేఖాశబ్దములు రెండును గలవు గనుక ఈరెండు పద్యములయందును చెప్పినరేఖాశబ్దము మొదల ద్వితీయాంతస్థ మని యెఱుఁగునది. 274

హరిశ్చంద్రునికథయందు:—

ద్వి. చీఁకటి విరియించుఁ జిఱునవ్వు పసిఁడి, రేకులతో నెదిరించు చెక్కులును. 275

వ. కొందఱు రేకులతో మురాళించు చెక్కులును అని చదువుదురు అది వ్రాతతప్పె గాని కవిహృదయము గాదు. 276

వసుచరిత్రమునందు:—

శా. ఓలంబాలక యోల యోల యన నోలోలంచు మేలంబునన్
లోలంబాలక యోర్తు గ్రుంకి బిసవల్లుల్నిగ్గి తూఁటాడి కెం
గేలం బూని తటాలున న్నెగసె నక్షీణాంబునాథాంబుజా
క్షీలోకంబు జయించి వారలయశశ్రీఁ దెచ్చుచందంబునన్. (3–162) 277

వ. ఈపద్యము రెండవచరణము మొదలను లోలంబాలక గ్రుంకియనికవిహృదయము. ఇది గానక కొందఱు "ఇందిందిర శ్చంచరీకో రోలంబో బంభరోపిచ" అని నిఘంటునను న్నదని రోలంబాలక యని చదువుదురు. ఇట్లని రామరాజభూషణము తలంపుగాదు. 278

క. నణ లనురెండక్షరములకును వడి ప్రాసంబుఁ బెట్టుకొన వచ్చుఁ గృతిన్
విను ఱరల కిట్లు పెట్టం, జను లళల కభేద మరయ సర్వజ్ఞనిధీ. 279

* (వా) ప్రతిలో 'సుప్రూ శ్వాససిద్ధయము' అని ఈతావున 'తలస్టీల' కలదు.

వ. ఈచెప్పినమూఁటిలోపలను మొదలం జెప్పినననణలకును సరసపడియు కడను జెప్పిన లళలకు అభేదవిరతియుఁ గనుక నీరెండును గూర్పవచ్చును. నడుమను జెప్పినరడలకు "రయోస్తునిత్యంస్యాత్" అని శబ్దశాసనసూత్రముకలిమింజేసి యేకతరయతు ల గుటనుం గూర్పరాదు అటుగనుక ఈపద్యమును బ్రశస్తము గాదు. 280

ఇవి నలుఁవదియొక్కటియు యతిభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసస్వభావం బెట్టి దనిన.

మూ. సూ:—ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు, కించ ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 22

తే. ప్రథమపాదద్వితీయాక్షరంబు ప్రాస, మయ్యెఁ బదపద్యముల నడుఁగడుగునందు నదియు రెండవవర్ణమై యమరు సీస, గీతదండకమంజరీకృతులఁ దక్క. 281

ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది, మురహర తొలిచరణమునను మొదల నిలుచు ని ద్ధర నాపై నిడుఁ బ్రాసాక్షరములఁ బూర్వమున నదియ కదియింప నగున్. 282

ఆ. దాసపారిజాత వాసవావరజాత, ఘనఘనాఘనాంగ దనుజగర్వ భంగ యనుచు నిట్లు ప్రాసాదులను గూర్ప, నలయు నొక్కభంగి వ్రాలు కృతుల.

ఆ. క్రింద జడ్డలును బిఱుంద బిందువులును, నూఁది ప్రాసములకు నుండెనేని హ్రస్వ మొకటి నిడుదయక్కరం బొక్కటి, వాని మొదల నిలుప వచ్చు నెందు.

ఆ. పక్షిరాజపత్ర రాక్షసతృణదాత్ర, దంతిభయవిరామ శాంతిధామ యింద్రనీలమూర్తి సాంద్రపాండురకీర్తి, యనఁగఁ బ్రాసమాత్ర కాదు లొప్పు.

ఆ. వేదవేద్య యసమవృత్తపాదములను, బ్రాసనియమరహితపాదములను వలసినట్లు మొదలి వ్రాలు సెప్పఁగ నొప్పు, నొక్కదానగురువు నొకట లఘువు.

స్వస్థానార్థసమవృత్తోపజాతివృత్తము.

క్షమాకళత్రున్ వనజాతనేత్రున్, గామేపలీశుం ద్రిజగత్ప్రికాశున్ దమాలనీలు న్సముదారశీలున్, హేమాక్షవైరి న్భజియింతు శౌరిన్. 287

ఆ. వారిజాతగర్భవామదేవసహస్ర, నయనముఖ్యపుణ్యనామ యనుచుఁ బ్రాసనియతి లేనిసీసాదిపదముల, మొదల రెండు నిట్లు గదియుచుండు. 288

ప్రాసాక్షరమైత్రి.

తే. ప్రాసముల కెల్లఁ దుల్యాక్షరంబులైనఁ, జాలు స్వరభేదమైన దోషంబు లేదు చరణములకడఁ గూర్చుప్రాసముల కెల్ల, నన్నియు సమస్వరంబులై యమరవలయు.

ఆ. సరసిజాతనేత్ర దురితగుల్మలవిత్ర, హరితనూజమిత్ర గరుడపత్త్రి ధారుణీకళత్ర నీరదాసితగాత్ర, యనుచుఁ గూర్ప వచ్చు నచ్చు లెల్ల. 290

క. దురితద్విపహర్యక్షా, నరకమురాసురనిపక్ష నాళీకాక్షా
శరధిసుతాలయవక్షా, కరినాయకరక్ష హరముఖసురాధ్యక్షా. 291

తే.*వట్రువయు ద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాస మై యుండు నెడఁ బెఱప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జాలు, వానిపై నేస్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ఆ. సకియ పూర్వజన్మసుకృతఫలంబునఁ, గాక తనువిభానిరాకృతాభ్రి
నిక్కి పాపయోధి దక్కఁగఁ గొనుటకుఁ, దరమె భోజసుతకుఁ దక్క ననఁగ.

శల్యపర్వమునందు:—

క. చావరు నొవ్వరు పాండవు, లేవురు నని నీవు సెప్ప నిప్పలుకులు దు
ఖావేశకరము లై చేతోవృత్తిఁ గరంపఁ జొచ్చె దుర్భరభంగిన్. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ. అపరీవిభ్రమరీతిలోలనయనాహస్తాబ్జదోధూయమా
నమణీదండకచామరాగ్రపవమానాస్పందనాందోళన
క్రమశోభానృపకుంతలప్రకర ముక్తాకర్ణనా మయ్యెం దదీ
యమృదుస్పర్శసుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునన్. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటన్
స్వరసంధిఁ జెందునపుడును, బ్రరుచిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెన్. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరెన్
దానవసంహరుఁ డేక్రియ, చే నీకఁ జనుదెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగన్. 297

ప్రాసభేదంబులు.

సీ. అర్ధబిందుసమాహ్వాయమును బూర్ణబిందుఖండాఖండములు సంయుతాక్షరంబు
ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్ వెస నుభయము
ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు
బుప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగఁ

తే. బదియు నేడు నెఱుంగులఁ బరిఢవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను
గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబు గాఁగ, చేటపఱచెద వాని నిశాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే. పూర్వమున నర్ధమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి
ప్రాస ముండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనఁ గదియవలయు.

* నైత్వము (ప. వా.).

సమప్రాసములం దర్ధబిందుప్రాసము.

ఆ. వీఁకఁ బక్షికముఖుని దాఁకి కోసలవల్లఁ భుఁడు బలాసురాంతకుఁడు సెలంగ
నవనిఁ గూల్చె ననుట నర్ధబింసుప్రాస, మిట్లు గూర్ప వలయు నెల్లకడల. 300

పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందింప వలయు నెల్లెడ, బృందావనచారి పూర్ణబిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి, భీష్మక, నందనఁ జేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగన్. 301

ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు నరసున్నలు దమ; కెడమను గలకచటతపల కిలఁ బ్రాసము లై
దొడరును నిర్బిందువు లొ, క్కెడ ఖండాఖండసంజ్ఞ నివశ శినయనా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీఁక [1]బలు తెంచునిరుగడఁ, దాఁకినఁ గడు నలిగి ఘోరతరశరహతి న
మ్మూఁకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, [2]డాఁకతమున నేసె నుగ్రుఁడై రణభూమిన్.(8–208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱఁత దీర్చి వచ్చితి, [3]నీకొఱఁతయు యింక సూతుని న్దైగఁ జూడ
న్లోకము వంచింపఁగఁ దగు, చీఁకటికే యొదవె నేమి సేయుదొ చెపుమా.(2–271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

*సీ. పా. మూఁకలువిరియించి వీఁకనాచార్యాదియోధుల కెల్లను నొక్కొ—దెసను.(2–136)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడన్
గాకులు చంప కుండ ననుఁ గైకొని కాచినసికృపాగుణం
బే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భర్తపెఁ
గాఁకలు సేసినట్టిఘనకల్మషము ల్విన నీకుఁ జెప్పెదన్. (4–99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్త. తీఁగయుయ్యెల నూగుఁ జల్లనితియ్యమామిడిమోకలం
డాఁగుఁ బువ్వులతేనెసోనలఁ దాఁచుఁ గేతకిఁ జేరుఁ బు

---

1 బలు తెంచినల్గడ (పూ. ము). 2 డాఁకతమున (ప. వా. పె). 3 నీకొద వయు (వా. ప). * మూఁకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్ధానుస్వారముగఁ జేర్చి యీసీసపాదము నే యుదాహరించినాఁడు; కాని యప్పకవిమతమున సార్ధానుస్వారము గాదు.

న్నాగపూగమహాగవీథుల నాట్యము ల్పచరించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గనువేడుకన్. 307

రామాయణమునందు.—

ద్వి. మూఁగి చరించునక్షౌంకరితుక్షౌదలు, బా గొప్పఁ గొప్పునఁ బరఁగినదాని. 308

వరాహపురాణమునందు:—

క. ఆచింతామణి ముని తన, పేఁచ మడఁచుదాఁక నీక పృథులోభముచే
దాఁచుకొనుఁ గాక నాచే, నీచే నీక మోసపోవునే నరనాథా. 309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. [1]మీటుగతి రథికులను నొక, నాటికి వేవుర వధింతు నరశరములు నో
నాటి పడవైచునంతకు, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4-407) 310

ఆ. బోఁటి యొకతె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను
బేరు గూర్చి తాను బెండ్లికూఁతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. అపన్నగముఖ్యులఁ దన,వీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలది,శాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2-42)

సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డర్చించుదైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ
బక్ష్మలేక్షణకానతినూత్న మనఁగఁ, జంద్రవంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 313

సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలబు తమక్రింద జడ్డ లైఁ గ్రాలువ్రాలు, ప్రాసవర్ణంబు లై వానిఁ బాసియైనఁ
గూడియైనను బెఱయఁమగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాఁడి ద్రచ్చఁగ నిమ్ము నాతండ్రి కృష్ణ
వేఁడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లు దినుము
దుండగపుచేష్టలును నోటిగాండ్రతనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై దేండ్లు కనఁగ. 315

రేఫశ్లిష్టమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యు లై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ దగునాలుగుజాతుల న్స్వచా

1 నీటుగల; మేటులగు (అచ్చు. భా).

రి త్రమునఁ దప్ప కుండఁగఁ బరిక్షితు కాచినయట్ల రామమాం
ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరి యీయుగంబునన్. (అ. 2-178) 316

వ. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్రువ
సుడిగాని కొమ్మురవడి కాదు. అందులకు. 317

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణశాలి భూసముద్ధరణదక్షుఁ
డనిశమఖదీక్షితుండు మత్తారివారణ
విఖ్యాతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు
ఘనుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలమునను. (2-58) 318

సోమునిహరివంశమునందు:—

శా. నాతో మార్కొన లేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా
రాతుల్మున్నుగ దేవసంఘములు పోర న్ధీరసంగ్రామకుం
డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణం బెచ్చోట లేకుండఁ గాఁ
జేతుల్వ్రేయు వృథాభరం బగుచు వచ్చె న్దేవ యీమేనికిన్. 319

దేవీవిజయమునందు:—

తే. వాక్త్రినేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య
హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—

క. శ్రీకరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును ఋష్యులును నగుదురు వా
రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతిన్. 321

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

శా. లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్కభా
షా*క్లృప్తప్రథమద్వితీయపదగుంభన్మంజుమంజీరగ
ర్జాకల్పామలరామభారతకథాసర్గంబుల న్మించువా
ల్మీకివ్యాసులఁ గొల్చెదం దదుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్. (పీఠిక. 3) 322

రేఫయుతప్రాసము.

ఆ. సుడులు తెలుగులఁదుఁ బొడమ వాశైవడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రారవడులు గాన

* 'క్లృప్త' లో 'క్లృ' లకారశ్లిష్టము గాదు. అప్పకవి యీపద్యమును లకార
శ్లిష్టమున కుదాహరణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

రేఫయుతసమాఖ్యఁగృతులఁ బ్రాసము లగు, సారిదిఁ దమకుఁదామ సుడులఁజాసి.

క. సంగ్రామరంగమునఁ బెలుచం గుర్విమ్మలుచున్న సాల్వజగతీవరుమే
నం గుర్చిచ్చిపార నాటించెం గ్రూరాస్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుఁ డొగిన్. 324

క. ఈకార్యిర పలుకునకు మొదలై కార్యిలుచుఁ దేలిపార్యిస మగుఁ దనలనకే
శ్రీ బ్రొమ్మడిసౌందర్యము, వాకుర్విం దరమె యుఁరగవరునకు నైనన్. 325

లఘుద్విత్వప్రాసము.

తే. భువి లఘుద్విత్వసంజ్ఞికంబు లయి కొన్ని
యూఁదఁ బడనికార్యిరలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసముల కగుఁ దమలోనఁ బత్త్రయుగము
విద్రుచె వినతాత్మజుఁడు దిక్కుల నద్రువ ననఁగ. 326

వికల్పప్రాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
పొల్లు లనునాసికాక్షరంబులను గదిసి
తనదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పావ్యయముల. 327

తే. ప్రాజ్ఞగసమానధృతి సుధారుజ్నిభాస్య, ప్రజ్ఞచయసక్తకంఠ దావాగ్నిపాయి
వాఙ్మనోహారసుత యసదృఙ్మహాత్మ, దిఙ్మహితకీర్తి యర్జునయుగ్మభేది. 328

ఉభయప్రాసము.

ఆ. ధాత్రిఁ బాణినీయసూత్రములను దృతీయోష్మమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత షాక్షరము ణకారము నై ప్రాసములకు నుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందు:—

క. ఝషకేతుద్విషునకుఁ గిల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు, విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపతునకున్. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

క. వసుధాకళత్రునకు సారసదళనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమో
విసరాంబుజమిత్రునకు, న్విషమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకున్. 331

తే. ప్రాణములఁ బాపె నాహవక్షోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్నదానవేంద్రుఁ
దమ్మఁడును దాను గీశజాలమ్ముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు ద్రోణసుతుండును గర్ణశల్యులున్
బ్రాణము లాసుయోధనునిపాలివ యంద్రు నిజానుజన్ము ల
క్షీణపరాక్రము ల్సుతు లజేయులు బాహ్లికసోమదత్తు లా
స్థాణునకైన నోడరు వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299) 333

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

మ. ప్రణతు ల్సేయుచుఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికావరకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసమున్ భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతనటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. (1-109) 334

కాశీఖండమునందు:—

క. †త్రిణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
మణికర్ణిక ముక్తివధూ, మణికర్ణికఁ దలఁచె ఘని మానసవీథిన్. (2-150) 335

రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్రసాయకపరంపర భానుకులం బరామల
క్షణము జగం బవానరముగా విలు నేర్పును మద్భుజావిజృం
భణమును జూపి తండ్రి మదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి కా
ర్పణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీఁగుదు నే నవశ్యమున్. (యు. 544) 336

మధుసేవనమునందు:—

క. పో సుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 337

శృంగారషష్ఠమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపా, యనతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతి వై
విను మతిగుహ్యము నారా, యణకవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్. 338

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిమ్మఱు మహామునిసప్తకమండలంబుతో

---

†ఇచ్చట ణత్వముకాదు; కాని శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పుకొనవలసివచ్చును.

ననఘు తదీయశైలశిఖరాగ్రమునందుఁ బయోరుహాసన
*త్రిణయనవిష్ణు లుండుదురు దేవగణంబులు గొల్చుచుండఁగన్. (4-38) 339

అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరునవియుఁ
బూర్ణబిందులు డాపలఁ బొరయునవియుఁ
గలసి యనునాసికప్రాసము లనుపేర
నమ లమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దాము. 340

క. మిన్నేఱు పాదమున ధాత్రి స్నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను సనకాదు లజా. 341

క. తమ్ములను మల్లెకొకసు,మమ్ముల మరువాదిపత్రమాలికలను భ
క్తి మ్మురసంహారుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్. 342

ప్రాసమైత్రిప్రాసము.

తే. గట్టిబిందువుమీఁదిబకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరుగుచుండుఁ
గమ్మతావులు వెదచల్లునంబుజములు, శంబరారాతిచేతివాలమ్ము లనఁగ. 343

ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేఫమునకు ఱకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస
వైర మనుచును గలపరు వాని నెగడుఁ, గూర్తు రాఱెండు నెఱుఁగక కుకవిజనులు.

స్వవర్గజప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును నఘోషవర్ణము లగు
నైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

వ. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే'యనుధాతువులవల్లను'శాస్త్రద్రవిణయో ర్గ్రంథః'అని నా
మలింగానుశాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే
అపఠసింపఁబడు చెప్పుటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవవ్రాయి తవర్గ
మునందు ద్వితీయాక్షర మైనఁగాని ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవి
ప్రయోగములు గలుగుటవల్లను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు.—

ఉ. అంధకవృష్ణిభోజకుకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీ దెసన్
బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

---

*ఇచ్చట ణత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ణత్వమే కనఁబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయు నెసకంబునఁ బూనినవారు లోభమో
హాంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయమ్ము మెయి న్మన కర్వి యిత్తురే. (ఆ. 4–160) 347

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. బాంధవళాత్రవా కలితభావభవా భవపాశబంధసం
బంధవిరామకామపరిపక్వవివేకనిరూఢభక్తహృ
ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః
ఖేంధనపావకాయితసమిత్క్షణ[1]చైత్యమహాద్భుతాత్మకా. (1–333) 348

వ. మంథ విలోడనే యనుధాతువు కవికల్పద్రుమమునందుఁ దవర్గద్వితీయాంతధాతువు లలోను బరిగణిత మైనది గనుక మంథరశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు ద్వితీయాక్షర మైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు గలుగుటచేతను జతుర్థవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును. 349

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. సింధురము మదోద్రేకమ,దాంధం బై వచ్చునోజ నాచార్యునిపై
గంధవహసుతుఁడు [2]గవయఁగ, మంథరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోన్. (1–88)

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. కంధరనీలవర్ణ మధుకైటభ నాగసుపర్ణ యోగిహృ
ద్గ్రంథిభిదోత్థభోగివనితాస్వనవచ్ఛ్వసనస్రవచ్ఛర
స్సంధివసన్నిశాపతిరసస్రుతిదుగ్ధపయోధివీచికా
మంథరకేళికాధర సమాశ్రితపఙ్క్తిశిరోధిసోదరా. (5–158) 351

వ. బుధ అవగమనే అను ధాతువ్రవలనను బుధశబ్దములోనిరెండవవ్రాయి తవర్గమునందు చతుర్థాక్షర మైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను దృతీయవర్ణమునకుఁ జెప్ప వచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే యని తెలిసికొనునది. 352

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు ననేకభూసురా
పాదితసర్పయాగమున భస్మము సేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిన్ హుతవహోగ్రమహోగ్రశిఖాచయంబులన్. (2–200) 353

---

1 చైత్య (అచ్చు. భా). 2 గవయన, మంధరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదము లాదిగఁ గలయ,ష్టాదశవిద్యలకు నీవ స్రష్టవు తత్త
ద్బోధకులును భవదాజ్ఞా, సాదకులు సమస్తధర్మపాలనచతురా. 354

విరాటపర్వమునందు.—

క. మొద మొదవ రమ్యహర్మ్యముఁ, తుది నిలువున నిష్టసఖులతోడ విహారా
స్పద మగు[1]నెళవున మెలఁగెడు, సుధేష్ణ లేజ్జాలకములఁజూచెం బ్రీతిన్. (1–301)

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రిపోలె నాప్రతి, వింధ్యుఁ డచలితో గ్రమూర్తి వెలయ నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరఁగను దీప్తానంధ్యాస్త్రము లక్కుమారవరుపైఁబఱపెన్.(1–135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండకు వాన కోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుచోటనాకనా
కొంటి నలంగిలి న్నిదురకుం దతి దప్పెను డప్పి వుట్టె నొ
క్కండను నెట్లకో యనకఁ గార్యము గల్గినవేళ నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దత్పరతం బని సేయు టొప్పగున్. (1–135) 357

ఋప్రాసము.

తే. స్వరము లెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు,రావెనుక వ్రాయి యగుఋస్వరంబొకండు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వళిపట్ల గాదు. 358

క. ధారుణి ఋప్రాస మనం,గా రేఫాక్షరమునకు ఋకారము చెల్లున్
నారికి నై నాకకుజం, బాఋభుపతిఁ గెలిచి తెచ్చె నచ్యుతుఁ డనఁగన్. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. ఆఋషిపుత్త్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములు మనో
హరులు నాతనిపృథుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలున్.(3–104) 360

లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావంబుఁ జెందినప్రాణములకు, మొదలిపంతస్థములు ప్రాసములకునిలుచు
నటమటలులేక లఘుయకారాహ్వయములు,నాయజునితండ్రి ఫణిరాజశాయియనఁగ

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ.ఏయెడ నెన్నడుం గననియింపులు గుల్కెడుఁ ద ద్గళస్వనం
బాయత మైనకౌతుకము నద్భుతము న్మొలపింప నెయ్యు ద

---

1 నెళవున్న (పూ.ము).

ద్దీ యిది చాలఁ గ్రొత్తబళి యింకొకమాటికి నొక్కమాటటం
చాయలనీలవేణి నలకాధిపసూనుఁడు వేఁడె వేఁడినన్. (1-92) 362

అభేదప్రాసము.

తే. రేఫమునకుఁ బై నుండుమాత్రకకుఁ బెద్ద, లా యభేదాహ్వయప్రాస మై యొసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళనిభాక్ష, కాళియోరగమదవనకేళి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

శా. కేళీకాంచనసౌధవీధికలచక్కిన్ దొట్లిలోఁ బెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకాధవకృపాపారంగతా నిద్ర వో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో
జోలల్పాడుదు రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంతకాంతామణుల్. (2-4) 364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నీరు నేఱుపఱుపం గలమావుల వేదవీధి వా
హ్యాళి యొనర్చు నేర్పులికులాలక తా సితపర్ణ యయ్యు నే
ఛాల సువర్ణదేహమున భాసిలు నానలుమోములేల్పుప్రో
యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతన్. (1-8) 365

తే. పెద్దలాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లను గలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస,ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి నిలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెన్
గడు నింపులు గులుకుచుఁ దన,రెడు నీపురలక్ష్మి యవధరించితె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—(1-220)

క. కొడుకులు దానును గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం
బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ దోడు సూపెఁ గాంతేయులకున్.

భీష్మపర్వము:—

క. కొడుకులు దమ్ములు గుఱ్ఱపు, దళములు పెక్కైనబలవితానము తగునై
నడపింపుచు మెలపున సం,గడములతో నడుచుళకుని కడు నొప్పారెన్. (1-93)

శృంగారనైషధమునందు:—

చ. చిలుకలు గూయునో చెవులు సిల్లులు వోవఁగ నంచు నెన్నఁడు
న్వెడలఁడు నందనోపవనవీథులకై యట హాళిభాగని

ర్మలకశిరేఖ చేయునపరాధమునన్ గజదైత్యశాసనుం
గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీదెసఁ గూర్మి యెట్టిదో. (4-24) 370

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపసపత్నుల్, వ్రీడమనంబున వీడ్కొని జాలిన్
లోలమదాలసలోచనపఙ్క్తిన్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలన్. 371

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబులైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు
దివిజు లాశ్చర్య మొంద శౌరి వడకైచెఁ, జెంగి పోసికమధురలోనం గరి నన. 372

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే
ను విదప డిగిరొెద శుభకర,మవు నివ్విఘ మిట్లు సేయు మనుడు నతండున్.(2-334)

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

శా.ఆవాలుంగనుదోయి యానగుమొగం బాగుబ్బపాలిండ్లపెం
పావేణీభర మాతనూవిలసనం బాయొప్పు లేఁ జెప్పినం
గైవారం బగుఁ గాదె కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా
హా పుట్టింపదె యిక్షుధన్వునకు నయ్యబ్జాక్షి నీక్షించినన్. 374

విరాటపర్వమునందు:—

శా.సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుపై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూధదర్శనసముద్యత్క్రోధమై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.(4-95) 375

లకారప్రాసము, కాకుత్స్థవిజయమునందు.—

శా.మారుం డద్భుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్మధ్యక
స్తూరీచర్చ నెపంబునం దనదుకే ల్దోపన్ సువర్ణత్వరే
ఖాలిప్సన్ శశి క్రత్తిఁ జూప నతఁ డుత్కంఠోత్థుఁడై చేర నిం
పారన్ బట్టుట దోఁచెఁ దద్గళము శేశౌఘంబు మోముం గనన్. 376

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్సన్' అన్నచోటను రభరాభస్యే యనుధాతువువలనఁ
బుట్టినది లిప్సాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను. 377

అప్రశస్తప్రాసము.

ఆ. అప్రశస్తము లగుప్రాసజాలము లలం,కారవిస్మితములు గావు గానఁ

దివిరి ధూర్తులైనకవులు కల్పనఁ జేసి, యొప్పిదంబు లనుచుఁ జెప్ప రాదు. 378

వీథినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెడుప్రకారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవకేళి సల్పెడువిధంబునఁ బాపరభామ లేతని
రెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలమీఁదిహారముల్
కుండలము ల్కురు ల్గదల గోమయపిండము లింటిముందటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిమై
నడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్పగుహారయష్టి ప
య్యద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్మలరత్నభూషలన్
దదుదితదృశ్యమానమణిధామసముజ్జ్వలభాతి దోఁపగన్. 380

ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగువిశేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బొసఁగెనేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్వ్యక్షరప్రాసమును జతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు నంత్యప్రాసమునకు నెందు

తే. బడిఁబడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడకు వెడలఁ,బలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారశాస్త్ర,కథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర మ
ద్రమహీశప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుక సుఖకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధనుత దనుజో
చ్చిష్కశాహార యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల్. 383

ద్వంద్వప్రాసము.

క. వ్యాసమునివినుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
వాసముగ నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 384

త్ర్యక్షరప్రాసము.

క. తిర మగుఁ ద్రిప్రాసము సుం, దర మగుమారవైరిరూపు తరుణులకు మనో

హార మగు దానవులకు భీకర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననిరఁట. 385

చతుష్ప్రాసము.

క. ధీరుఁడు కమనీయశుభా, కారుఁడు కమలావధూటికామృదువృదయా
ధారుఁడు కుమతిజనాధిక, దూరుఁడు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుష్ప్రాసమజా. 386

అంత్యప్రాసము.

క. లోలుతను గురులఘువులలో, పల నెయ్యది పదముతుదిని బ్రాసమునకుఁ డాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గడు, గులకడఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్పఁగవలయుఁన్. 387

తే. అంఘ్రితుదిప్రాయి డాఁపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరమ యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్మంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదసంహారా
బృందాగహనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలనచతుర కుందకుట్మలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహాప్త ధవళగోసమవదనా. 390

అనుప్రాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
వింద యన ననుప్రాసం, బందం బగు నెందుఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. వడులకుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కవు, లాడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగుఁన్. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకారహావిద్భగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవసనసుందరదేహా వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయుగ. 393

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహావిద్భగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

అయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగాత్రివవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా. 394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనసుం,దరదేహః వనధిశయన సనకమునినుతా. 395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనందనందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను వ్యాకరణశాస్త్రంబునందు వళిస్వరూపంబును నేకచత్వారింశత్సంఖ్యావిశ్రామంబులును నగాత్రివ్యావిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధాన ప్రాసనిర్ణయంబును, ఉభయప్రాసంబులును, శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల వళిపాత్రిసపరిచ్ఛేదం బనుతృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహ్యాప్రత్యంతో
ర్వీసంభృత్ప్రిథనకృష్ణవేణీతటభూ
[1]వాసైకేశ్వరపూర్వా
శాసిస్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతుక్. 2

తే. ఘనుఁడు వాగనుశాసనకవివరుండు, ముందు వర్ణపరిచ్ఛేదమునకుఁ దుదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సారది సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

వద్యపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌలౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్తాల్గౌ,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః [2]క్రమశః.
మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవసహాభలభగసలలనలలనగగసవసహాః.
దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్చైషా స్సర్వే లఘవ్వశ్వరా ఇతి జ్ఞేయాః.

---

1 వాసైలేశ్వర (వా); వాసైశేశ్వార (పె); వాసైవేశ్వార(పూ. ము. 1859). 2 సప్తమ (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

వ. ఈశ్లోకంబు [1]లైదును తొమ్మిదినూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

[2]ఆ. సకలభాషలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హారభక్తుం డగుభీమసత్కవి ననంతామాత్యునిం బెద్దన
ద్వయునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప న్భైరవు న్శ్రీధరుం
బరమోత్సాహమునం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్వారిచే
త రచింపంబడినట్టిఛందములచందం బెల్ల నందంబుగాన్. 6

క. భువి నీఛందముఁ దెలియక, [3]కవితను రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లన్
వివరింప నీత [4]నెఱుఁగక, తవిలి యమున దాఁటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము.

తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱు ప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱిఁగింతుఁ జేదిభూవరకృతాంత, తంగెడాహ్వయదేశమధ్యమనిశాంత. 8

తే. శిక్ష నాస నిరుక్తంబు చెవులు ఛంద,మంఘ్రియుగ్మంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రయుగళంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.

తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ సమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజూనిసతిగళమున్. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నంద దె ముందు, శివునిచే నంత నొక్కనిచేత నాకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర నాసుకిపింగళాహిప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళకాఖ్యో, దరపతి వెసఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
ధరనిర్జరగంధర్వా, ప్సరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లన్. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

క. ప్రేమమున [5]బ్రహ్మ గాయ,త్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
నామము లింకను దెలిపెదఁ, గా మెపలీపురనివేశ కంసవినాశా. 15

---

1 లేనును (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.; పూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; పూ. ము). 5 ధర్మ (ప. పె).

అనుష్టుప్ [1]శ్లోకత్రయము.

ఉక్తాత్త్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా న్యా సుపూర్వికా,
గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీ పఙ్క్తి రేవ చ. 1
త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ తథా తిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా స్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ. 2
ధృతి శ్చాతిధృతి శ్చైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి స్సంకృతి శ్చైవ తథా భికృతి రుత్కృతిః. 3

పదవిభాగగద్యము.

ఉక్తా, అత్త్యుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పఙ్క్తిః, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అష్టిః, అత్యష్టిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి శ్ఛందో నామాని.

క. [2]యదుతిలక కామెపలిపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుఛందంబులకు
మొదలుతొని వరుస వెంబడి, సదమల నామములు వీనిఁ జనుఁ దెలియంగాఁ. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము.

ఆ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
నతనిఁ జూచి చెప్పి రామీఁదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామినీశ. 17

వ. అది యెట్లంటేని. 18

తే. ఎఱుక మును క్రౌంచమిథునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును
బద్య మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
బూర్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత. 19

క. విను మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం
బనుపమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా. 20

క. పుడమిని గవిచేఁ జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుదు రార్యుల్
తొడిబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూనుతచరితా. 21

---

1 చ్ఛన్దో (పూ. ము). 2 యదుపతి కామెపలీపుర (పె).

ఆ. ద్వివిధ మయ్యెఁ గావ్య మవని సంగీతసా,హిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయు, దేవకావ్య మదియె పో వచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు న్గద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్స్ఫురణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పం గావ్యుఁ డెంతేనియున్
మరుతండ్రీ మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబునన్. 23

గద్యము. శ్రీవిలాసినీవక్షోరుహాద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష, దక్షజామాతృధాతృప్రథమవిశాలనేత్రప్రముఖనిఖిలబర్హిర్ముఖప్రస్తూయమానశుభశీల ధరణీతనూజాదిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుతప్రభృతిదుష్టక్షితిపతినిగ్రహోపాయపారీణ,సౌందర్యవిజితారవిందబాణ,బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్రబాహుదంభా స్తంభసునిశితకుఠార,ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకరకుండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర,భూమిధరారాతిపుత్త్రమిత్ర,మిత్రకుమారీకాంతికాంతారాంతరలతానిశాంత సంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీంద్రహృదయపయోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ,నాగారిస్యందన,నందగోపనందన,కరుణాలవాల,కాంచనచేల,భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతశూన్యుండును, చతుర్దశభువనమాన్యుండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండును, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనుండును, బంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును,గామెపల్లినివాసుండును నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు ముంగొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగెటిచెట్టునంబెట్టినజుంటితేనియపెరయ, మోక్షం బంగణంబునం గలవేల్పుటావు వివి నిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచురంబు లై వెలయుచుండు. 25

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవాల్మ,లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యెఁ బద్యంబు నంద్రు, దానిఁగొందఱునాల్గుపాదములకలిమి.

మూ-సూ॥—వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నియతైః, సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 1

తే. పాదనియమంబు గలయట్టిపద్యసమితి
వృత్తములు జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యె
నిట నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు
జాతు లుపగణమాత్రల జరుగుచుండు. 2

ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణ[1]క్రమము.

క. అత్యాశ్చర్యము లగుషట్ప్రత్యయములు దాన నైనప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, దైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న దెట్లన్నన్. 28

మూ. సూ:—శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కౌమోదకీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకున్
గురువు ద్విమాత్రాయుత మిా, [2]యురవులన రెండులఘువు లొకగురువునకున్. 29

తే. మహిని లఘువులు నిలువుగా మసలరముల, నైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానిరెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిగువకొనలు, కలయఁగాఁ గ్రొన్నెలలభంగి నిలుపఁ దగును.

క. సమవృత్త ప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపన్. 31

ఆ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురు వెంను, దానిక్రింద లఘువు దానికడిని
పైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యె సర్వ[3]లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్నిసమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్కసమవృత్తపాదగణము
లయ్యె నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇందునకుటీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనంగా: ఇన్నవఛందంబున నెన్నిసమవృత్తంబులు పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు లని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము:-వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపఙ్క్తిగాను వ్రాసి ప్రస్తరించునది. అదియెట్లనిన: అబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో దానిక్రిందగా లఘువునువ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలపలనుమీఁదను గురువుండిన గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమదిక్కునను మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలుపుచు వచ్చునది. మీఁదను ఏదియును లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప్పుడు వ్రాసిన క్రమముననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిగుగాఁ దిగుగా బంతిని అన్నియు

1 చక్రిమ (పె. ప). 2 యొరవు (పూ.ము). 3 గురువు (పె. ప).

లఘువులు వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్నిబంతులను లెక్కఁబెట్టఁగా నెన్నియవునో యాఛందమున నన్నిసమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన నన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి అవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పునది. నాలుగుచరణములకును అగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియాఱుఛందములకును ప్రస్తరించుక్రమము ఈలాగున నే యని తెలిసికొనునది. 34

క. భూమి నిసర్గోపగణ,స్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామెపలీపుటభేదన,ధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా. 35

క. ఉక్తాత్యుక్తా మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలిపురవాసా. 36

నైసర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా యనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణముల,పై యోగం బైనఁ గలయఁ బలుకఁగ వలయున్. 37

ద్వితీయఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ:—గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 3

క. గగ మాఱె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగతిని లఘుయుగ్మము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ.—గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమా న్త్యాన్తాః। గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః క్రమశః. 4

తే. మూఁడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజస
లవియె లఘ్వక్షరము లైన యరత లయ్యెఁ, గ్రమము దప్పక నెనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

మూ సూ.—మిత్రౌ నగలౌ వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా

మలఘుః, రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలనలలనగగసవసహాః. 5

క. ద్వివిధం బర్యేను గణచయ; మవని నిసర్గములు నుపగణాలియు ననఁగా
నివి నైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశశాంకు లివి ధరణి నుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూఁట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్న పంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియునునిల్ప రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: అత్యుక్త యను రెండవఛందము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు పుట్టెను, మధ్య యనుమూఁడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది ప్రాసినఁ బదహాఱువీథులవును. ఈమూఁడుఛందములయందును మొదలివి రెండేసిపంక్తులు విడిచి మిగిలినవీథులలోను ఏవీథి మొదలను లఘువు వుండిన ఆవీథిని ఆలఘువునకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్క లఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి యొక్కొక్క చాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన అత్యుక్తయందలి రెండుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగువీథులవియు చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగున్
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నుపగణము లిట్లొప్పున్. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనివడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పున్. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహాలున్
నలలనగగములు నాల్గును, సలలసవసహములు మూఁడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

∪ గగణము.
। లగణము.
వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

అత్యుక్తాఛందోజాతగణంబులు.

∪∪ గగ గణము.
। ∪ లగ గణము.
∪ । గల గణము(ఇదేహగణము)
। । లల గణము.
వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యాఛందోజాతగణంబులు.

∪∪∪ మగణము.
। ∪∪ యగణము.
∪ । ∪ రగణము.
। । ∪ సగణము.
∪∪ । తగణము.
। ∪ । జగణము.
∪ । । భగణము.
। । । నగణము.
వెరసి ౮ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

సూర్యగణములు:—

{ U U / I U }	
U I	గలగణము.
I I I	నగణము.
వెరసి ౨	ఉభయమున్న.

ఇంద్రగణములు.

{ U U U / I U U }	
U I U	రగణము.
I I I U	నగము.
U U I	తగణము.
I I U I	సలము.
U I I	భగణము.
I I I I	నలము.
వెరసి ౬	గణములు.

చంద్రగణములు.

{ U U U U / I I U U U }	
U I U U	రగగణము.
I I I U U	నగగగణము.
U U I U	తగణము.
I I U I U	సవగణము.
U I I U	భగురుగణము.
I I I I U	నవగణము.
U U U I	మలఘుగణము.
I I U U I	సహగణము.
U I U I	రలగణము.
I I I U I	నహగణము.
U U I I	తలగణము.
I I U I I	సలగణము.
U I I I	భలగణము.
I I I I I	నలలగణము.
వెరసి ౧౪	గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రికృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ-సూ:—దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలి యక్కరములకుఁ, బలుసున్నకు నెడమ నాఁది పల్కెడువర్ణం
బులుఁ జాపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడమలివ్రలు లఘువు లఘారీ. 47

క. విను తన్వంగీ యని పల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూఁడు లఘువులయ్యెను, దనరు లివ్రల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ. 48

తే. కొమ్ముక్రారలు ద్విత్వ[1]వర్ణంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు వట్రుసుడులు
ప్రాణములు గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కమాగను.

---

1 వర్ణమ్ము (వ్రా. మ).

ఆ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాఁత, లైనవట్రుసుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు గాని జడ్డక్కరములు గావు యజ్ఞరూప. 50

ఆ. అనృతసదృశ మగు మహావృజినంబును, బిత్రృసమర్చఁ బోలునతిసుకృతము
నమృతసింధుశాయిసమమగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51

ఆ. ఆంధ్రకృతులమాట కాదినర్ణము క్రింద, నూఁదఁబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడమ నున్న వ్రాలునందును గూడి, గురువు లనుచు గణము గూర్పవలదు. 52

తే. భవవినుతనామ వ్రజధామ ప్రధనభీమ, కంజదళనేత్ర స్తుతిపాత్ర క్ష్మాకళత్ర
శౌరి ప్రధ్వస్తవైరి భ్రాజత్కిరీట, హారకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుల్.

క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుఁడు దొల్లి పక్షీంద్రునితో
రయమునఁ బల్కినమాటల, పయిపొల్ల లటంచుఁ జెప్పఁబడు నెనిమిదియుల్. 55

వ. అవి యెయ్యవి యనిన: ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుదాస్, సా
తేక్వల్, కదాసజ్, కింపిదభ్, నసహన్, అనియెడు నీయెనిమిది వాక్యంబులయం
దు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూఁడక్షరంబులకు నైనగురులఘువులకు
నాలవది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరఁగిణీరంగదుత్తుంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగ
మపుంగవుండు వేదాంగంబునందు మాంగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56

క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యవసానఁబుల, నీరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుఁగఁగ వలయున్. 57

క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు ము,రారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58

క. సారది నుపేంద్రా యనినను, బరుపడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుదుగ గోవింద యనన్, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమూఁడున్.

తే. సరమృగా యన నగమగు సరసఖ యనఁ, దలఁకొను సలంబు నరకజైత్రా యనంగ
నగగ నైతగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను నుపేంద్ర.

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

తే. కంసమర్దన కృతిముఖగ్రావ్యావర్ణ, మాత్రమున శబ్దశాసననూరివరుని

చేత సంక్షేపముగ మును జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు సుకవు లలర.

మూ. సూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయకములు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల్
నిలుపఁ దగు గృతిముఖంబునఁ, దెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రేయముఁగాఁ. 62

ఆ. బాలచంద్రనిభము పార్వతీవల్లభు, దాని యుచ్చరించుతటి ద్విమాత్ర
హరలఁ దక్క గణములం దెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వలెను.

క. శరసన్నిభము లలసజే,తరగణములమొదల భద్రదాయి పలుకుచో
ధర నేకమాత్ర హిమభూ,ధరనందన దాని లఘువు తరమే పొగడన్. 64

ఆ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ
కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్సమా,నంబు లై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూ,పయోగ్నిపవనగగనరవిపద్మారివృషా
వ్యాయు లీశులు శివజయలయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసన్. 66

వ. అది యెట్లనిన నథర్వణవేదముఖంబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివప్రదంబని మహానాటకంబునందు "విఘ్నేశో నస్స పాయా" త్తని హనుమంతుం డును, సూర్యశతకంబునందు, "జంభారాతీభకుంభోద్భవ" మని మయూరుండును, మేఘసందేశంబునందు "కశ్చి త్కాంతావిరహగురుణా" యని కాళిదాసుండును, కాలామృతమునందు "శ్రీమద్వేంకటనాయక" మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు "శ్రీ వాణీగిరిజా" యని వాగనుశాసనుం డును, కవిజనాశ్రయమునందు, "శ్రీకాంతా" యని వేములవాడభీమకవియును, ఛందంబునందు "శ్రీరామా స్తనమండలీమిళితకాశ్మీరార్ద్రవక్షంబుతో" నని య నంతుండును మొదలం గదియించిరి. యాజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవ నదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, "తపస్స్వాధ్యాయ నిరత"మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవ స్తవంబునందు "మహిమ్నః పారంతే" యని పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు "శివ శ్శక్త్యాయుక్తో" యని శంకరా చార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి బుక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మా శ్రయాశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవి కంఠపాశంబునందు"వ్యోమమార్యం వితను తే"యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు నొందె.సగణంబు దహనసఖదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం గూర్చి వెఱచిరి. వెఱవక 'శాలీనసహాకారంబు'నందు "అవలంబ్యస్వహేరంబ"మని సార్వభౌముఁడును, వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మని కేదా రకవియును రచియించి పంచత్వంబునొందిరి. 67

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము శూన్యం బటండు రాపలుకు మిథ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్య మయి నిల్చు, వ్యోమముశుభప్రదంబుగాకుండు టెట్లు.

ఆకాశము నిత్య మైనందుకు భాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వ[1]శక్తియుక్
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వ[2]గుణుండును నైనచక్రి యా
సర్వశరీరులు [3]న్విగతసంగతిఁ జెంది [4]విశీర్యమాణు లై
పర్వినచో [5]నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లరును శుభదము అని యెన్నినట్టి, గణములను వ్రాయు టేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు మహాక,విప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి చెప్ప.

వ. అవి యెయ్యెవి యనినఁ బ్రక్రియాకౌముదియందు "యేనాక్షరసమామ్నాయ"మని ధర్మకీర్తియు, తర్కభాషయందు "బాలోపి యో న్యాయనయే" యని కేశవమిశ్రుండును,మంత్రదర్పణమునందు "ఆధారపద్మవనఖేలనరాజహంసీ"మనిపృథివీధరాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా"త్తని కుసుమాయుధుండును,సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యని పరిమళుండును కావ్యాదిని బ్రతిపాదించిరి. మఱియు "ఆరోగ్యం భాస్కరా [6]దిచ్ఛేత్" యని మనువచనంబు గలుగుటంజేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైనయరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు దుక్ప
దార్థ మనుచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె. 72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునందు "శ్రియః పతి శ్శ్రీమతి" యని మణిజ్ఞాఘుండును, కిరాతార్జునీయంబునందు "శ్రియః కురూణా" మని భారవియును, మణిదర్పణమునందు "దివాకరంనమస్కృత్య" యని యును [7]శాకుననామగ్రంథంబునందు "విరించి నారాయణశంకరేభ్య" యని యును ఛప్పన్నంబునందుఁ "బ్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును భోజరాజీయంబునందు "సునీతిశాస్త్రసద్విద్యా" యనియును మొదలుం

1 శక్తియుక్ (అచ్చు. భా). 2 గతుండగు చక్రపాణియా. 3 విగమ. 4 విశీర్య. 5 నభంగ. (అచ్చు. భా.) ఈపాఠము అప్పకవిమతమున కాధారము గాదు. నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మమగు నిత్యత్వమేర్పడును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాకునలనామశాకునగ్రంథంబునందు (పె); లూకుండును శాకువనామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతశేషమగువిరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, "శ్రీ యన గౌరి నాఁబరఁగు" నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు "రామునిశుభచరితములను" అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును "శ్రీయుతమూర్తియైన" యని యయ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు "శ్రీకి నిరంతరం" బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు "శ్రీమదుపత్రమున్ జడలు" అని ప్రౌఢకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంధోనాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు "హృదయసదా" యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు "ప్రణమిత శిరసి" యని కవివరుండును, అరణ్యపర్వానశిష్టంబునందు భీమకవిశాపభయంబున జయము గోరి "స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి" యని శంభుదాసుండును, త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబున న్నిల్చి" యని నందితిమ్మనయుం జెప్పిరదియునుం గాక. 73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్ష్మాధరంబులలోనఁ గనకాద్రికైవడి నదులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
[1]మృగములలోన గరిద్వేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్రియ
తే. క్షేత్రములలోన వారణాశీస్థలంబు, శీవి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చించి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతిమొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి యాఫలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్రశిశభానులమహిమన్. 75

అష్టగణ[2]లక్షణంబులు.

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటిమూఁడు నేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాహ్నందమున కాది యై మగణం బయ్యె నందువలన
జనియించెఁ బ్రస్తరించినక్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
లివి మగణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు వీటికి రూపదైవవర్ణ
తే. కులరసస్వరదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

1 'మృగములలోఁ గరిద్వేషిభాతినిజూడ' అనిపూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ గలదు గాని యతిభంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను 'లక్ష్యంబు' లనియున్నది; గాని తప్పు.

తనయ ఫలములు నాఁబడు నెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁ గూర్పవలయుఁ గృష్ణ.

మగణలక్షణము.

సీ. అలఘుత్రియంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రౌద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ మూత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణమును నగువృషర్క్షంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకాంతి యెఱుపు
తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 77

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు వరుణునిదిక్కు నివాసభూమి
తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూఁడవయది క్షాత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనసుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త్మ యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము
తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనఁగఁబట్టి సకారంబు వ్యథఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కౌశిక మున్కిపట్టు వాయవ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహము బుధుఁడు
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది
తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, ప్రాయి జనకుఁడు గగనదైవత్య మాత్మ
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 80

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుఁడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుఁడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము వర్ణ మసితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
శౌరంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుళీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛవి తుహినశైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుంకువర్ణము గురు వాఽవయది యామ మన్వవాయంబు క్షత్రి
యము రుక్కు ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞికంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్క రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైచాయ కెంపు పూర్వాళ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రియాతనుండు
జలజబంధుఁడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలము గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహోరగంబు
యోని మృగోక్షంబు లుడురాసు లుశనుఁడు ఖచర మాతఁడు మల్లికానిభాంగుఁ
డూరుజంబు కులంబు నూరదైవత్యంబు జనకుఁ డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహరము
తే. రసము హాస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 83

నగణలక్షణము.

సీ. ఏకమాత్రలు మూఁడు నింద్రుఁడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీథదైవతాక
మారయఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేళ వేగుజాము
రవము షడ్జము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేవతి గాము సురగురుండు
తే. వాని తేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
నందనుఁడు లేఁడు మధ్యను నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, బరికించి కవీశ్వరుండు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూ, ర్తురు గానకళాయుగంధరులు భద్రేచ్ఛన్. 86

యామకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా,మునను రచింపంగ వలయు మొనలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనని కాళప్రకాళ కామెపలీశా. 87

దిక్కూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖమై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదయుతము నగు తారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభునకు నిష్టసిద్ధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89

వ. వీనిలక్షణం బంతయు ముందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్ణదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్మయిటి కాంతులు న్గణం
బులు నడురాశి ఖేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రవరు ల్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్.

గణకులకూటము.

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబవదన, గేలు పట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, వర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమునిక్కలింగంబును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మునిగోత్రాం
కితము లగుగణము లతిని,దితములు కావ్యాది [1]నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలువు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁగూర్చినఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబుచెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతెఱఁగునఁ దెలియవలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

ఆ. ఆదిగణముదిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూఁటి కెక్కుఁ డైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, [2]గదియు గణమురాశి[3]నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభ,ప్రద మై యుండంగ సుకవి పరికింపఁ దగున్. 103

గణఖేటకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి,గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశిగ్రహముం
మిహిరేందులఁ దమగతిలో, సుహృత్తు లై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

---

1 నాడెనేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (వె.ప. పూ. ము.) లోను, 4-ఆ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుప్రతులలో 'నుంచి' అనియేయున్నది.

క. కొండలు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్యాదిగణద్వయకూటములు.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు లెస్సఁ, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
ఖచరతత్కాంతినైసర్గికరసనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నిశాటదమన. 106

ఆ. ప్రథమగణము వధువు పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్రంబు ముంగిటఁ, గలుగు వేల్పుటావు గాదె పతికి. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాతృకాపరి, చ్ఛేదమునను దెలియఁ జెప్పఁబడియెఁ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు వొగడ. 108

గణనైసర్గికకూటము.

ఆ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
[1]రసలనడుమఁ బచ్చికసవు వైచిన మండు, నగ్నిపవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు [2]గదిసిన ధన, యుతుఁ డగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుతలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగపడురసములకు వైర మగుపొత్తము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపా, ముగతిం దత్ప్రాణపవనములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రౌద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు లెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ, రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం, తస మన్యరసములు గూడినను ముద మొదవున్. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురల కాఱు ధారణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియెసంహితలోనశౌనకుండు.

తే. విప్రులకు గ్రహమైత్రి యుర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులు.

ఆ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన నుత్తఫలము లధిక మగును

---

1 పసల (పె.ప). 2 గలసిన (పె).

సద్గుణంబు లిచ్చు సప్తాశ్వపవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిమఖమున. 116

తే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచెమైన, నాథునకు మెండు దుష్టగణంబు లిచ్చు
సోఁకనీయ వొకింతయు శుభగణములు, నిజఫలములను బద్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వయయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులే కాన ఏకయోనులే కనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠ ప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రము రెండును బుల్లింగతారలే ఆయెను. పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణముపురుషుఁడును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతారఅయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగణము తారనుండి రెండవగణము తారదనుకను లెక్కపెట్టవలెను గనుక రెంటింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే ఆయెనుగనుక లెక్కకుమొదలిదేఆయెను. పదమూఁడులోపలఉండుటచేతను కృతిపతికల్పాయువు. 5. రాశికూటము, ప్రథమగణరాశినుండి ద్వితీయగణమురాశిదనుకను నెన్నవలెనుగనుక రెండునువృశ్చికరాసులే కనుక సంఖ్యకుఁదొలుతటిదేఆయెను గనుకసామ్రాజ్యము. 6 ఖేటకూటము, రెంటికినికుజుఁడే కనుకమంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁడెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆరెంటికిని పాపగ్రహమైనను వలెఁ డొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగణాలే కనుక కులాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రౌద్రరసములేఆయెను గనుక సంతసము. వీనికి తేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటములెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన ఆదినున్న మగణము తనమీఁద మగణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగానిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బుంలింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యైనకుజుఁడును ధనురధిపతి యైన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడును గాన పాప

శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తరించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనకయోగమున నిధనము. 9. రసకూటము, రౌద్రకారుణ్యారసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహాకాంతికూటములు మూఁడును చెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యొనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకు శని సముఁడు ఆమందునకు భౌముఁడు శత్రుఁడు కాఁగాను సమశాత్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁడెఱుపును శని నలుపును గనుక నిద్దఱును పాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణరగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశృంగారము లన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిఁదేరుగడవివరము: ఉడుఖేటగ్రహాకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగును చెడ్డవి కడపకూటములయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక ఆదినున్నమగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్త యిరువదినాలుగవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను గృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక సైన్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునికి బుధుఁడు శత్రుఁడు ఆసౌమ్యునకు భౌముఁడు సముఁడు కాఁగాను సమశాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపి బుధుఁడు పచ్చ గనుక శుభుఁడు అయినను క్రూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును గ్రూరుండే కావునను ఖలద్వయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రభయానకము లన్యరసములు గనుక మదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశిఖేటగ్రహకాంతికూటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము తనమీఁదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్యమీనక్షత్రము పందొమ్మిదవది గనుక పదుమూఁటికిం బై నుండుటంజేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కాటకము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకుఁ జంద్రుఁడు మిత్రుఁడు అశశికి మంగళుఁడు సముఁడును గాఁగాను సమమిత్రముగనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలానుగనుక యాది నున్నమగణము తనమీఁదఁ దగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, రెంటికినిబుంలింగతారలేకనుక పోరువుట్టును. అయిననువధూగణమునకుఁ బుంలింగతారయయినందుచే నాదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము,రాక్షసమనుష్యగణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5.రాశికూటము,వృశ్చికమునకు సింహముపదవరాశిగనుక దుఃఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతియైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడునుఅన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున నాదోషము పని లేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజసూర్యులన్యోన్యమిత్రులుగనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాపగ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రవీరము లన్య రసములు గనుక మదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూఁడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోష ములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను ఆది నున్న మగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఱవనక్షత్ర ముగనుక పదుమూఁటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజ శుక్రు లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియు,శుక్రుఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయో గముగనుకజగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మర ణము. 9. రసకూటము, రౌద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక మదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచా లానుగనుక ఆది నున్న మగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షస దేవగణములుగనుక 'నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్ష త్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను గృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశి కూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూట ము,కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుకమంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము,మం గళుఁడెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చ గనుక శుభగ్రహముకాఁగాను పాప శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితర గణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్వసము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము:గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యదు.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక
విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, దెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు.

వ. ఇది కావ్యముఖంబున నుండురెండుగణంబులకుం గవిరాత్మసమతానుసారంబు లగు యోన్యాదినవకూటఫలంబులు. ఇంక నథోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగఫలంబు లెఱింగించెద. 119

తే. అష్టగణములు శిపివిష్టునష్టమూర్తు, లయి వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ
జెల్లుచుండెడునామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి ఛందంబులం దెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరవీందుదేవపతులు గదియఁ
బ్రమదవిత్తతాపభద్రార్థజయసౌఖ్య, శత్రునాశనము లొసంగు వరుస. 121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసవు లున్నన్
శ్రీయోవ్యాధిక్లేశా, ల్పాయుర్మరణసుఖభోగహర్షము లబ్బున్. 122

ఆ. వీతిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యవారిజారి
వృషులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు. 123

చ. అవనిజలాగ్నివాయుగగనార్కశశీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం
ధవహుపయిన్ స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్
దివిపయిఁ గీర్తిశర్మలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదముల్
రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్. 124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభో,గ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరనాథుల్
క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడున్. 125

సీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధుర మై యొనసినట్లు
గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రంబునఁ బొందునట్లు
పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయఃపిండంబు బంగార మై కనుపట్టునట్లు
చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోది యై పరఁగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి దుష్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ
శోభనగణంబు గదసినచోట నిత్య, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాదె.126

వ. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద. 127

---

1 బయి లెనరినట్లు (వ్రా. ము).

తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిదైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొసఁగు నేడు వనిప ల్కెఁ దాతనాజ్ఞ.
తే. చందనోదకములను నిచ్చలును బెంపఁ, బడియు వెల్లల్లి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజశూన్యఫలము,తగణము త్యజింప దనియెనథర్వణుండు.
ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల,చేతఁ గూర్పఁబడుచుఁ జెల్వు మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ షట్ప్రత్యయములు తేటపఱుతు మొదల.

షట్ప్రత్యయములు.

తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెస నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయు వానిఁ గవీంద్రులు దెలియ వలయు. 131

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

ఉ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
సన్నుతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మౌ సమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగున్. 132
తే. ప్రత్యయము లాఱు నీచెప్పుపద్యములను, దెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం డీక వ్రాయ వలసెఁ, దెనుఁగుమాటలఁ గడు తేటతెల్ల గాఁగ.
టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవఛందమునందు ఎన్నిసమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రెన్నవఛందమున కడిగినఅన్నిగురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాఛందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పునది. 134
తే అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోత్తరాధికంబు
లుక్తయం దెల్ల సమవృత్తయుగము పుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యెరెట్టి.

తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను రాజు లన్వాలిసుప్రతిష్ఠను నేత్రపావకులు గాయత్రియందు

విద్యు లుష్ణిక్కున వేదండలోచనతతుము లనుష్టుప్పున శాస్త్రబాణ
పాణులు బృహతిని [1]బాహుభూశరములు పఙ్క్తిని గతికరాంబరజగతులు
త్రిష్టుప్పునందు దంతియుగాభ్రనయనముల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతిభసలిలయోని
శాస్త్రకుంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురామ లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్నిశశులు
ధృతియందు గతియుగక్షితిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షినిగమ
శయబాణములు కృతిచ్ఛందంబున రసాద్రిపర్వేభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాత్తు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్షపావకయుగబ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగశూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
హస్త్రాద్రిగిరిపర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని, బాహుకృశానుగతియుగాస్త్ర

తే. రతిపశరశిఖవహ్ను లుత్కృతిని వేద,శాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్టుద్భవం బయ్యెఁ [2]బ్రస్తుతింప, సమపదము లగువృత్తముల్ఛందములను.

టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబులై యొ
క్కొక్కఛందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితశాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను దెలిసికొనునది. 187

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.

టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనఁగా ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని యిన్నవ
ఛందమువద్దికి ఈవెనుకటిఛందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
యు ఎన్నియాయెనని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ది
కడిగిన ఆఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
దీసివేయఁగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దినుంచి
వారడిగిన దానివద్దికి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబుల నన్నిం
టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము: మునుపటివలెనే కడపటిఛందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

[1] బాద (పూ. మ). [2] బ్రస్తరింప (ప).

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడను దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్నిసమవృత్తములు ఇరువదాఱుఛందములయందును బుట్టిన వని చెప్పునది. 139

క. పదుమూఁడుగోటులును నలు,బదిరెండును లక్ష లవలఁ [1]బదియే డ్వేలుగా
దుది నేడునూటిపై నిరు,వదియాఱు సమాంఘ్రివృత్తపద్యములు వారీ. 140

తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన,ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెసఁ జెప్పుకొని రనంతాదికవులు.

2. ప్రస్తారప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఛందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఛందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ
సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రిందుక్రిందులను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును నాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ దొలుబంతి నొక్కటొకటి
తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాళ్లుగాఁగఁ

తే. బాదవునకు నడ్డవరుసలు పాఁగ నిలుప, నందనందన వేడినఛంద మగును
ధారుణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్నఛందమునందు ఎన్నిసమవృత్తములు పుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయునది. అది యె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూఁడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవఛందమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్టుగాను పాదవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు అగణంబు లని చెప్పునది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందమగా నేఛందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్ధములం
బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుగా. 144

టీక. ఎదియేని యొకఛందము ప్రస్తరించి యాఛందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి ఆఛందమే ప్రస్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా సగముదనుక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన అమీఁదటిఛంద మవును. 145

---

1 బదిహేడ్వేలుగా (ప. పె).

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము.

సీ. జలజాక్ష యిన్నవఛందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
వావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్ధించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు దెలిసి
సరిలెక్క లెడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను [1]బాలు వెలయ మఱొక్కటి, గలిపి యర్ధము సేయుకాలములను
తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవఛందమునందు వారు
దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నష్టలబ్ధి రమాసహాయ! 146

టీక. నష్టలబ్ధిప్రత్యయ మనఁగా:ఇన్నవఛందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పువిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క నుండి తేపతేపకు నర్ధించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను: సరిలెక్క యర్ధించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. బేసిలెక్కయైనప్పు డర్ధించుటకుఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జేసి యర్ధించునది. ఒకటి కూడి యర్ధించునపు డెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది. తన్ను వా రెన్నవఛందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్టుగాను గురులఘువులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆఛందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్కపాదమునకు అవి గణము లని చెప్పునది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్ఛ వచ్చినట్టును గురులఘువులు జగతిపై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేఛందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి [2]గలుపుక యుగ్గళింప
ఆ. నైనవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య ఛందమునకు సంఖ్య యిట్లు
దెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండ్రు ప్రత్యయజ్ఞు లంబుజాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగాఁ దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డచాలుగా వ్రాసి యిది యేఛందమునఁ బుట్టినది, ఆఛందమునం దిది యెన్నవసమవృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. ఆతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుసకును ఒకటి మొదలుకొని లెక్కలినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువుల క్రిందివి అన్నియుఁ విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడి

1 బోలి (పూ. మా). 2 గలుపుకో (పె).

అందులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని అయెనో అన్నవృత్త మనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవఛందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాటింటిలోపల నెన్ని గురులఘువులు వ్రాసినను ఇటులనెనే వ్రాపి సరి చెప్పునది. 149

5. లఘుగురుక్రియాప్రత్యయము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి [1]నిరుమేల నొక్కొకయిల్లు మించి యుండ
మొదలనుంచియు నిరువదియునాఱడ్డవీథు లమర్చి రెండుకోవులను గల్గ
గీముల నన్నింట సోముల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట
నిలుచు లెక్కలు గూడి విలిఖింప [2]సిమేరుచక్రపార్శ్వాద్యంతసదనములను
తే. వెలయఁనవి సర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ. 150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్ని?యని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము. మొదల అడ్డవీథిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండునట్టుగా మొదటివీథితోఁగూడ నిరువదియాఱడ్డవీథులుగా గీటులు తివిచి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీఁదియిండ్లు మొదలుకొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీఁదివీథి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీథియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్టుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీఁదివీథికంటెఁ గ్రిందివీథి ఒక్కొక్కయి ల్లెక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీథి మొదలుగా అడ్డవీథు లన్నియు ఉక్త మొద లైనయిరువదియాఱు ఛందములను గ్రమమననే యవును. ఆవీథులయందు మొదలియిండ్లనున్న యొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లవి మూఁడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీథిని నున్న లెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడ అఛందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

---

1 నిరుమైల (పె). 2 నిరుమైల (వ. పె.).

యవును. వారెన్నవఛందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీథి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పనది. ఏఛందముదనుకను వ్రాయం మన్నను ఆఛందముదనుక వ్రాయ వచ్చును. 151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
క్రమతఁ బైవీథిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య
కచ్చిన మానుచు నీరీతి నావృత్తసంఖ్యపఙ్క్తికిఁ దొలిసదనమునను
తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్ని వ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడను వేకాదిలఘునియుక్తంబు లిందు. 152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఒకలఘువాదిగా ఎన్నెనిలఘువృత్తములు. ఎన్నవ వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిగినఛందమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లువ్రాసి యాయింట లెక్కయొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు ఆయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీథియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటేని: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయువ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్నిమాఱు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడపుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాఛందంబునం బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీథిని అతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయఁనది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీథిలెక్కలయ్యేనేని అంతటను ఆవీథిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మునుపటియట్లనే చేయఁనది. ఆక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునుండఁగా బంతికి మొదలియింట ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క[1]రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

1 రావచ్చును (పె. ప).

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదలిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్ల ఎన్నియుండిన అన్నవయవి ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయడ్డవీథిని నెన్నియుండిన అన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున నెన్నియుండిన అన్నవయవి మూఁడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమునన ముందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియులెక్కింప ఎన్ని అయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములురెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్రమందురు. 153

6. అధ్వభాగప్రత్యయము.

క. నందసుత యధ్వభాగము
ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటన్
బొందుగ గుణించి యొక్కటి
యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్. 154

టీ. అధ్వభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళములపాడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు లెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలియఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపాడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పునది. 155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.
అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు
పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిలెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక ఐదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచున్నవి. 156

పంచమచ్ఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUU	౧	UUUUI	౧౭
IUUUU	౨	IUUUI	౧౮
UIUUU	౩	UIUUI	౧౯
IIUUU	౪	IIUUI	౨౦
UUIUU	౫	UUIUI	౨౧
IUIUU	౬	IUIUI	౨౨
UIIUU	౭	UIIUI	౨౩
IIIUU	౮	IIIUI	౨౪
UUUIU	౯	UUUII	౨౫
IUUIU	౧౦	IUUII	౨౬
UIUIU	౧౧	UIUII	౨౭
IIUIU	౧౨	IIUII	౨౮
UUIIU	౧౩	UUIII	౨౯
IUIIU	౧౪	IUIII	౩౦
UIIIU	౧౫	UIIII	౩౧
IIIIU	౧౬	IIIII	౩౨

పంచమచ్ఛందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తము లేవులైను.

ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉక్తయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ అత్యుక్త	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉష్ణిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్పు	౨౫౬	౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పఙ్క్తి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్పు	౨౦౪౮	౨౪ సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగుసుక్త మొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దికి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

U U U U

౧ ౨ ౪ ౮

[1]పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతిష్ఠవద్దికి నాలుగుఛందములయందును ౩౦ సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువద్దికి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే. 158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

[2]ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్నిసమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పెడువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచి వైచిన ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ ఆయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నని చెప్పునది వెరసివేసి కూడినను సరి. 159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

U U U U	౧ మగము	U U U I	౯ మలఘువు
I U U U	౨ యగము	I U U I	౧౦ యలము
U I U U	౩ రగము	U I U I	౧౧ రలము
I I U U	౪ సగము	I I U I	౧౨ సలము
U U I U	౫ తగము	U U I I	౧౩ తలము
I U I U	౬ జగము	I U I I	౧౪ జలము
U I I U	౭ భగము	U I I I	౧౫ భలము
I I I U	౮ నగము	I I I I	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంతిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పునది. ఏఛందమునకడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 160

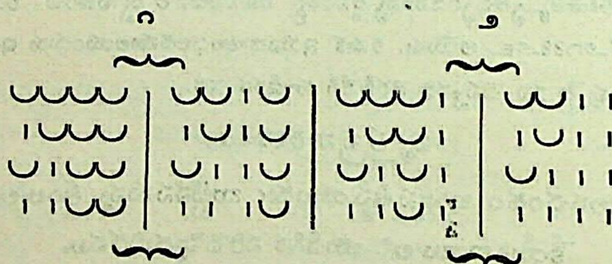
1 పదహారు (వా. పె. ప.). 2 ఇరువైయారు (వా. పె. ప.).

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మూఁడవఛందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము.

∪∪∪	మగణము	౧	∪∪∪	మగణము	౧
I∪∪	యగణము	౨	I∪∪	యగణము	౨
∪I∪	రగణము	౩	∪I∪	రగణము	౩
II∪	సగణము	౪	II∪	సగణము	౪
∪∪I	తగణము	౫	∪∪I	తగణము	౫
I∪I	జగణము	౬	I∪I	జగణము	౬
∪II	భగణము	౭	∪II	భగణము	౭
III	నగణము	౮	III	నగణము	౮

ఈమూఁడవఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము.ఒకప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నష్టవృత్తప్రస్తారము.

ఆఱవఛందమున నలువదినాల్గవసమవృత్తమునకు నేయేగణము లని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలఁవదినాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్ధించి లఘువుపెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువుంచునది.చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూఁడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. కడమరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. వారాఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును.

162

౪౪ ౨౨ ౧౧ ౧ ౧౨ ౬ — I I U — స

౩ ౧ ౪ ౨ ౧ — I U I — జ

ఆజవఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUUU	౧	UIIUIU	౨౩
IUUUUU	౨	IIIUIU	౨౪
UIUUUU	౩	UUUIII	౨౫
IIUUUU	౪	IUUIIU	౨౬
UUIUUU	౫	UIUIIU	౨౭
IUIUUU	౬	IIUIIU	౨౮
UIIUUU	౭	UUIIIU	౨౯
IIIUUU	౮	IUIIIU	౩౦
UUUIUU	౯	UIIIIU	౩౧
IUUIUU	౧౦	IIIIIU	౩౨
UIUIUU	౧౧	UUUUUI	౩౩
IIUIUU	౧౨	IUUUUI	౩౪
UUIIUU	౧౩	UIUUUI	౩౫
IUIIUU	౧౪	IIUUUI	౩౬
UIIIUU	౧౫	UUIUUI	౩౭
IIIIUU	౧౬	IUIUUI	౩౮
UUUUIU	౧౭	UIIUUI	౩౯
IUUUIU	౧౮	IIIUUI	౪౦
UIUUIU	౧౯	UUUIUI	౪౧
IIUUIU	౨౦	IUUIUI	౪౨
UUIUIU	౨౧	UIUIUI	౪౩
IUIUIU	౨౨	IIUIUI	౪౪

ప్రస్తరించినను సగణజగణములే ఆయెను.

ఉదిష్టవృత్తనిర్ణయము.

U U I U U I U
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨ ౬౪

౪
౩౨
౩౬
౧
౩౭

I I U I U I
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨

౧
౨
౮
౩౨
౪౩
౧
౪౪

“ఇది యెన్నవఛందమునందుఁ బుట్టినది? ఆఛందమునం దెన్నవసమవృత్తము?” అని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. వారు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుస వెంబడిని ఏకాదిద్విగుణితముగా వ్రాసినలెక్కలలో లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియు వెరసువేసి వానిక్రింద మఱొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేడాయెను. కనుక అన్నవసమవృత్త మనునది వారు వైచినగురులఘువులు లెక్కపెట్టఁగా నేడు ఆయెను. గనుక నేడవఛందమునను బుట్టినది యనునది. 163

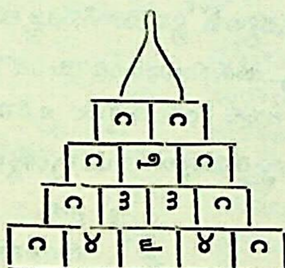
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారము.

U U U U U U U	౧	I I U U I U U	౨౦
I U U U U U U	౨	U U I U I U U	౨౧
U I U U U U U	౩	I U I U I U U	౨౨
I I U U U U U	౪	U I I U I U U	౨౩
U U I U U U U	౫	I I I U I U U	౨౪
I U I U U U U	౬	U U U I I U U	౨౫
U I I U U U U	౭	I U U I I U U	౨౬
I I I U U U U	౮	U I U I I U U	౨౭
U U U I U U U	౯	I I U I I U U	౨౮
I U U I U U U	౧౦	U U I I I U U	౨౯
U I U I U U U	౧౧	I U I I I U U	౩౦
I I U I U U U	౧౨	U I I I I U U	౩౧
U U I I U U U	౧౩	I I I I I U U	౩౨
I U I I U U U	౧౪	U U U U U I U	౩౩
U I I I U U U	౧౫	I U U U U I U	౩౪
I I I I U U U	౧౬	U I U U U I U	౩౫
U U U U I U U	౧౭	I I U U U I U	౩౬
I U U U I U U	౧౮	U U I U U I U	౩౭
U I U U I U U	౧౯		

ప్రస్తరించినను రెండుతగణములు నొకగురువు నాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము.

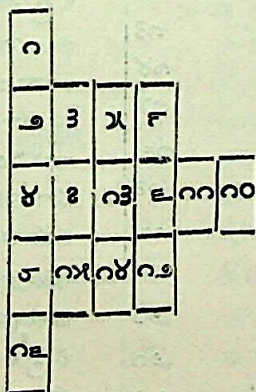
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వీథివీథి ఒక్కొక్క ఛందము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము ఆయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పవలెను. 164

నాలవబంతి మొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలవయింటినాలుగును మూఁడేసిలఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువులవృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈచక్రమునందు మీఁదియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయడ్డవీథినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౬ వది, ౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూఁడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయక్షరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నందు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను.168

ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.
౧	శ్రీవృత్తము	౧
౨	స్త్రీవృత్తము	౨
౩	నారీవృత్తము	౩
	మృగి	౪
	వినయ	౫
౪	కన్య	౬
	వ్రీడ	౭
	సుకాంతి	౮
	బింబము	౯
౫	ప్రీతి	౧౦
	ప్రగుణ	౧౧
	సతి	౧౨
	పఙ్క్తి (సుందరి)	౧౩
	నంద	౧౪
	అంబుజ	౧౫
౬	సావిత్రి	౧౬
	విచిత్ర	౧౭
	తనుమధ్య	౧౮
	చంద్రవదన	౧౯
	శశివదన	౨౦
	సురలత	౨౧
	వసుధ	౨౨
	వసుమతి	౨౩

ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.
౭	లోల	౨౪
	హంసమాల	౨౫
	మదరేఖ	౨౬
	కుమారలలిత	౨౭
	సరసిజము	౨౮
	విభూతి	౨౯
	మధుమతి	౩౦
	మదనవిలసిత	౩౧
౮	విద్యున్మాల	౩౨
	వితానము	౩౩
	విమానము	౩౪
	సింహరేఖ	౩౫
	చిత్రపదము	౩౬
	హంసరుతము	౩౭
	నారాచము	౩౮
	ప్రమాణి	౩౯
	నాగరము	౪౦
	మాణవకము	౪౧
	సమాని	౪౨
౯	భుజంగశిశురతము	౪౩
	ఉత్సుకము	౪౪
	భద్రకము	౪౫
	హాలముఖి	౪౬
౧౦	పణవము	౪౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగన్
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తమణులకు, సముద్రము లనంగఁ దనరి షడ్వింశతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసన్. 170

తే. జగతి సమవృత్త మెన్నవఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరుఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొదువ లేక
గణములను నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

ఆ. ఒంటికాలఁ గొంద ఱుండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఱుండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృషముల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకాలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లే, ఖకుఁ డొకలిపి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తవి, తానములో నొకట రెంటఁ దప్పుండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదముల, లో నరసి యతులు గణములును దెలియఁ దగున్. 174

తే. అడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁ జేసి
యందు నుక్తాప్రభృతినవచ్ఛందములను
బొడము వృత్తములకు నెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్నడచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞలయ, క్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెండై
పరువడి సంయుక్తము లై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంబడి గాన్. 176

౫. ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్క యక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧

∪ గ.

శ్రీ
గో
పా
లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁబ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

స్త్రీవృత్తము. ౨-౧

∪∪ గగము.

స్త్రీనా
గాని
త్తానిం
పూనుక.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూఁడేసియక్షరంబు లై యెనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

నారీ. ౩-౧

∪∪∪ మగణము.

శ్రీసాధుక
నే నెంతుక
మా నొప్పం
గా నాదిక.

మృగీ. ౩-౩

∪ । ∪ రగణము.

భూమిలో
రా మహో
ద్దాము మా
దా మృగిక.

అందు వినయవృత్తము. ౩-౮

। । ∪ సగణము.

వినయం
బనఁగా
జను సా
వనఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪-౧

∪∪∪∪ మగ.

భావింప స్వా
గావా త్రి న్గ
న్యావృత్తంబీ
శేవన్నొప్పున్.

వ్రీడ. ౪-౨

। ∪∪ య ∪ గ.

యగల్ చెప్పం
దగు వ్రీడన్
నగోద్ధర్తా
జగద్భర్తా.

సుకాంతి. ౪-౬

। ∪ । జ ∪ గ.

జకారమున్
గకారమున్
సుకాంతికిన్
శుకస్తుతా.

బింబ. ౪-౭

∪ । । భ ∪ గ.

ఇమ్మహిలోఁ
గ్రమ్మ భగల్
బింబమునం
గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగుసుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నైదేసియక్షరంబుల ముప్పదిరెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-౩

∪ । ∪ ర ∪∪ గగ.

ప్రీతికి శ్రేష్ఠా
స్వీతగద్వంద్వం
బై తగుఁ దైత్యా
రాతివర్ణింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

।। ∪ స ∪∪ గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బొ
ప్పగుఁ జెప్పంగా
సగగాసక్తిన్
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

।∪।∪∪ గగము.

క్షితిం జగాసం
గతిం దనర్చున్
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పఙ్క్తి (సుందరి). ౫-౭

∪।।భ∪∪ గగము.

ఏకభకారం
బేకగగంబున్
గైకొనుఁ బఙ్క్తిన్
శ్రీకమలాక్షా.

నంద. ౫-౧౩

∪∪।త।∪ వగణము.

దేవనుత నం
దావృత్తమునన్
తేవ న్నిలుపం
గా వచ్చుఁ దనల్.

అంబుజము. ౫-౧౬

∪।।భ। ∪లగము.

ఇమ్ముల భకా
రమ్ము లగయు
క్తిం బరఁగుఁ దా
నంబుజమనన్.

వ. షష్ఠచ్ఛందం బగుగాయత్రియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నాఱేసియక్షరంబు లైయఱువదినాల్గువృత్తంబులు వుట్టెనందు:

సావిత్రి. ౬-౧

∪∪∪ మ ∪∪∪ మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్నామోక్తిన్
సావిత్రీవృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

। ∪∪ య । ∪∪ య.

తనర్చు న్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తిన్
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

∪∪।త।∪∪ యగణము.

కామేపలివాసున్
మే మెంతు మనంగన్
స్వామీ తనుమధ్యన్
భూమిన్ దయ లొప్పన్.

చంద్రవదన. ౬-౧౬

∪।।భ।∪∪ య.

చంద్రవదనన్ దే
వేంద్రవినుతా ని
స్తంద్ర తభయంబుల్
సాంద్రముగఁ జెప్పన్.

శశివదన. ౬-౧౬

।।। న। UU య.

శశివదనాఖ్యన్
విశదము లయ్యెన్
దిశల నయంబుల్
దశముఖవైరీ.

*సురలత. ౬-౧౭

।।। న। UU య.

మురహరుఁ దేవే
కురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత యొప్పన్.

అందు వసుధావృత్తము

వసుధ. ౬-౧౮

।। U స।। U స.

వసుదేవసుతున్
బొసఁగింపు మనన్
వసుధావ్వయ మిం
పెసఁగున్ ససలన్.

వసుమతి. ౬-౧౯

UU। త।। U స.

బృందావనవిహా
రిం దర్శించెద నం
చందు న్వసుమతిం
బొందింతురు తసల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్ణిక్కునందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నేడేసియక్షరంబు లై నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు పుట్టె నందు:—

లోల. ౭-౧౦

।UU య।UU య U గ.

ధరిత్రీసుతారాతిన్
సరోజాతపత్రాక్షున్
హరిన్ యాగలన్ లోలన్
గరం బొప్ప వర్ణింతున్.

హంసమాల. ౭-౨౦

।। U స U । U ర U గ.

సరగంబుల్ రచింపన్
బరఁగున్ హంసమాలా
నరసింహావతారా
సురవిద్విడ్విదారా.

మదరేఖ ౮-౨౯

UUU మ।। U స U గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మాపాలం గలఁ డంచున్
రూపింప న్మసగంబుల్, దీపించు న్మదరేఖన్.

కుమారలలిత ౮-౩౦

। U । జ।। U స U గ.

సుమాయుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జసగాప్తిన్.

---

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదము లేదు. కాఁబట్టి లక్షణమును మరలఁ జూప నవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

U II భ II U స U గ.

శౌరి సరసిజం బిం, పౌరు భసగయుక్తిఁ
సారదనుతిపాత్రా, నీరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

U I U ర I U I జ U గ.

ఇష్టహి స్రజంబులం, తమ్మునం గకారముఁ
గ్రమ్మి యుండునట్టివృ, త్తమ్ము దా విభూతి యా.

మధుమతి ౭-౫౬

I I I న U II భ U గ.

కుధరవైరికడఁ, విధుఁడు దా నమరుఁ
మధుమతి న్నవము, న్మథశరీర హారీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

I I I న I I I U గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినఁ
మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

వ. అష్టమచ్ఛందం బగుననుష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసియక్షరంబు లై యున్నాటరయేఁబదాఱు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్మాల ౮-౧

U U U మ U U U మ U U గగము.

శ్రీదేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యాద్యేష్టాదిస్తుత్యా
వేదోద్ధర్తా విద్యున్మాలం, బా ద్రై మాగాప్రాప్తిం బొల్చుఁ.

వితాన ౮-౬

I U I జ U U U మ U U గగము.

క్షితి న్జగాయుక్తం బైనఁ, వితానవృత్తం బై యొప్పుఁ
బితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

I U I జ U U I త U U గగము.

క్షమఁ జతాంతస్థగాయుక్తమై రచింపం బొసంగుఁ
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగనావాసవక్షా.

సింహరేఖ ౨-౪౩

∪ I ∪ ర I ∪ I జ ∪ ∪ గగము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా
కార సింహరేఖకుం బెం, పారు రేఫజల్ గగంబుల్.

చిత్రపదము ౨-౯౯

∪ I I భ ∪ I I భ ∪ ∪ గగము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునిస్తుతు శౌరిన్
స్తోత్రము సేయఁగ నొప్పున్, ధాత్రిని భాగగయుక్తిన్.

హంసరుతము ౨-౯౭

∪ ∪ ∪ మ I I I న ∪ ∪ గగము.

శ్రీవత్సాంకితసువక్షా, దేవా హంసరుత మెందున్
భావింప న్మనగగాప్తిన్, గావింపం దగు ధరిత్రిన్.

నారాచము ౨-౨౯

∪ ∪ I త ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిన్, నారాయణుం ద్రవంబులన్
దోరంబుగా నుతించినన్, నారాచవృత్త మై చనున్.

† ప్రమాణి ౨-౨౬

I ∪ I జ ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

అమిత్రలోకసంహారా, సమగ్రకాంతి భాసురా
క్షమన్ జరేభగంబులన్, ప్రమాణివృత్త మొప్పుగన్.

నాగరము ౨-౨౭

∪ I I భ ∪ I ∪ ర I ∪ వగణము.

బాగమరున్ భరేఫసం, యోగలగంబుల న్మహా
యోగినుతు న్వినంబడున్, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౨-౧౦౩

∪ I I భ ∪ ∪ I త I ∪ వగణము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణసుపర్వారిహరా
వేణుధరా భత్వములన్, మాణవకం బై తనరున్.

---

†ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంజ్ఞలపట్టీలోనున్నది (చూ. ౨. ౩౯.).

సమాని ౮-౧౦౭

∪ I ∪ ర I ∪ I జ I ∪ వగణము.

నారదాదిమౌనివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్తు రర్థి
గోరి రేఫముం జవముల్, ధారుణి న్సమాని కగుర్.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ దొమ్మిదేసియక్షరంబు లై
యేనూటపండ్రెండు వృత్తంబులు పుట్టి నందు:—

* భుజంగశిశురుతము ౮-౧ ౨౫

I I I న I I I న I ∪ ∪ యగణము.

నిజమున ననయ లొప్పన్, భుజగశిశురుత మయ్యెన్
సుజనవినుతచరిత్రా, వృజినతృణఘనదాత్రా.

ఉత్సుకము ౯-౧౮౩

∪ II భ ∪ II భ ∪ I ∪ రగణము.

వాసవముఖ్యసురస్తుతా, దాసమనోంబుజషట్పదా
వాసిగ భారము లొందినన్, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౮౪

∪ I ∪ ర I I I న ∪ I ∪ రగణము.

కౌద్రవేయశయనా సమ, న్నిద్రదైత్యమదభంజనా
రుద్రమిత్ర రనరేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలున్.

హాలముఖి ౯-౨౯౧

∪ I ∪ ర I I I న I I ∪ సగణము.

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా
పొంక మౌ రనసగణముల్, శంక లేక హాలముఖికిన్.

ఆ. పఙ్క్తి నుంచి వృత్త•పఙ్క్తి కిన్నవ ప్రాయి, వడి యటంచుఁ జెప్పఁ•బడియె నిచట
సంస్కృతంబునందుఁ•జనుఁ బదవిచ్ఛేద, మడుగు మొదలివర్ణ •మగుఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితశాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదంతినిధిది•శాశంకరభా
స్కరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్ణ•సంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపఙ్క్తియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదేసియక్షరంబు లై వేయు
నిరువదినాల్గువృత్తములు పుట్టె నందు:—

*సంజ్ఞలపట్టీలో 'భుజంగశిశు' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (పూ. ము)లో
'భుజంగశశి' అని తప్పుగనున్నది.

పణవము ౧౦-౧-౩౧

UUU మ । । । న । UU య U గ.

ఉర్వి న్మన్యగ • యుతపాదంబుల్, పర్వ న్నద్యతిఁ • బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణాహిత•గిరినాకేశా, సర్వేశా రవి•శతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౭౧

U । U ర । U । జ U । U ర U గ.

వెక్కసించె శైల • విశ్రమంబు, ల్వొక్కి రేఫజంబు•లు స్రగంబుల్
చక్కఁగా మయూర•సారి కొప్పున్, నిక్క మంబుజాత•నేత్ర శౌరీ.

రసాలి ౧౦-౧౮౭

U । U ర । । । న U । U ర U గ.

గోత్రవిశ్రమము • గూడి భక్తిన్, ధాత్రి రేఫనగ•ణంబు లొప్పెఁ
బోత్రిరూప రగ•ము ల్రసాలం, జిత్రభంగి నుతి•నేయు నిన్నున్.

రుగ్మవతి ౧౦-౧౯౯

U ॥ భ UUU మ ॥ U స U గ.

అంగయతిం బొం•దై భమస ల్పూర్వం గురుయుక్తి • స్రుగ్మవతి న్స
త్యాంగనకై తేఁ•డా సురశాఖిం, బొంగుచు గోపీ•పుత్త్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౯౯

U । భ UUU మ । । U స U గ.

భూమిధరక్రాంతు • ల్వొలుపారన్, ప్రేమ భమంబు ల్గో•రి సగంబుల్
దామ నలించు న్నం•దనుతు న్బా, మామకరాంకుం జం•పకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౨౧౧

U । U ర ॥ U స ॥ U స U గ.

అంగనామణు • లంగయతుల్గా, సంగ మెచ్చ ర•సాగురుయుక్తిన్
బొంగుచు న్యదు•పుంగవు వేడన్, రంగగున్ మణి•రంగ మనంగాన్.

మత్తి (హంసశ్రేణి) ౧౦-౨౧౧

UUU మ U ॥ భ ॥ U స U గ.

శైలక్రాంతి న్మభ•సగ లోలిం, గ్రాల న్మత్తాఖ్యను • గనుపట్టున్
బాలించె న్యాదవ•పతి యాపాం, చాలిం గౌరవ్యుల•సభ నాఁగన్.

---

*రుగ్మవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదములేదు; యతిస్థానమునమాత్రము భేదముగలదు గాన వేఱుగఁజెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౨౯౬

| | | న ∪∪ | త ∪∪ | త ∪ గ.

మునిసుతా కౌ•ముదీవృత్త మొప్పును నతాగం•బులన్ షడ్యతిన్
దునిమెఁ బౌల•స్త్య భూపుత్రి కై, కినుక రామ•క్షితీశుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౩౫౧

∪ ‖ భ ‖ ∪ స | ∪ | జ ∪ గ.

సాగభసములన్ • జగంబులన్, జా గగు నగవి•క్రమంబులన్
భోగివిలసితం•బుఁ జెప్పఁగా, సాగరతనయా•సమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౪౪

| | | న ∪ | ∪ ర | ∪ | జ ∪ గ.

నరజగంబుల • న్మనోరమల్, సరవి శైలవి•క్రమంబులన్
దురితదూరు సిం•ధుజాపతిన్, సొరిది సన్నుతిం•చు నెంతయున్.

*శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౪౫

∪∪∪ మ | | ∪ స | ∪ | జ ∪ గ.

చా లొప్ప న్మస•జ ల్గకారమున్, గ్రాలు న్శుద్ధవి•రాటిన్ షడ్యతిన్
నీలాంగా రమ•ణీమనోభవా, నాళీకాసన•నందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౫౯

∪ | | భ ∪∪ | త | ∪ | జ ∪ గ.

శ్రీరమణా ని•ర్జితదానవా, సారసపత్త్రే•క్షణ షడ్యతిన్
సార భతంబు•ల్జగము ల్దగన్, ధీరులచే నం•దిని నాఁ జనున్.

పఙ్క్తి ౧౦-౪౩౯

∪ | | భ ∪ | | భ ∪ | | భ ∪ గ.

గ్రావవిరామము•గా విబుధుల్, భావజుతంఘ్రిని•భాభగురుల్
గా వినుతించినఁ•గావ్యముల, న్వావిరిఁ బఙ్క్తియ•నం బరఁగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగుత్రిష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకం డేసియక్షరంబు లై ౨౦౪౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టీలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి; విరాట (ప).

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

UU I త UU I త I U I జ UU గగము.

ఇంతు ల్పదా పాడుచు•రింద్రవజ్రల్, స్వాంతంబున న్మోహము•సంధిలంగ౯
దంతావళ క్రాంతిని•తా జకార,ప్రాంతంబునం గద్వయ•మంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

I U I జ UU I త I U I జ UU గగము.

క్షపాచరారు ల్జత•జ ల్గగంబు౯, బ్రపూర్ణ మై దంతివి•రామ మొప్ప౯
ద్విపాధిపత్రాత ను•తింపఁ జే రై, యుపేంద్రవజ్ర ల్వెల•యు న్ధరిత్రిన్.

ఉపస్థితము ౧౧-౩౬౫

UU I త I U I జ I U I జ UU గగము.

భక్తు ల్హరిమీఁద ను•పస్థితం బా, సక్తి న్విరతు ల్కరి•సంఖ్య సాగ౯
సూక్తు ల్గాని చెప్పెడు•చోఁ దజాగా, యుక్తం బగుచుం జెలు•వొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

U I I భ U I I భ U I I భ UU గగము.

తోరపువేడుక • [1]దోదక మొప్ప౯, భూరివిరామము • భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగ•గాన్వితమై లక్ష్మీరమణా విర•చింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

U I U ర I I I న U I U ర I U వగము.

అంది రేఫనర•వాప్తి నొప్ప గో,వింద భూమిధర•విశ్రమంబుల౯
జెంది కబ్బములఁ • జిత్రభంగిఁ జె,న్నొందు నెంతయు ర•థోద్ధతం బిల౯.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

I I I న I I I న U I U ర I U వగము.

నరకదమన • నారవంబుల౯, సరగఁ గుధర•సమ్మితంబు లై
విరతు లమర • వేడ్కఁ జెప్పినం, బరఁగుఁ గృతుల•భద్రకం బన౯.[2]

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

I U ర I I I న U I I భ UU గగము.

స్వాగతంబు దగు • శైలవిరామం, బై గజేంద్రవర•దా రనభంబుల్
పై గురుద్వయము • భాసిలఁ జెప్ప౯, యోగిమానసప•యోజమిళిందా.

---

1 తోటక (పె. ప). 2 చూ. చంద్రిక.

కాంతి ౧౧-౮౭౭

UU | త | U | జ | U | జ | U లగము.

క్రాంతు ల్కారిసంఖ్యను • రాజిలఁగా, సంతోషముతోడఁ ద•జాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ • జెంద రమా, కాంతాహృదయేశ్వర • కాంతి యగున్.

శ్యేని ౧౧-౬౮౩

U | U ర | U | జ U | U ర | U వగణము.

మానితాద్రివిశ్ర•మంబుఁ బూనఁగా, శ్యేనికి న్రజ ల్వ•యి న్రవంబులన్
గాని యొండు గూర్పఁ • గాదు రుక్మిణీ, ప్రాణనాథ కామె•పల్లిమందిరా.

వాతోర్మి ౧౧-౮౧౭

UUU మ U | | భ UU | త | U వగణము.

ఆమోదం బొప్పఁగ • వ్యాసాదికవుల్, భూమిధ్రక్రాంతులు • పొంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మ•భంబుల్ తవలన్, దా మీవాతోర్మిని • దాపింతు రొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౮౭౭

U U | త | U | జ | U | జ | U లగము.

సామోద్భవవిశ్రమ•సంయుత మై, వేమాఱు తజాలగ•విస్తృత మై
దామోదరదేవుక•థ ల్పలుకన్, భూమిం గలితాంతము•పూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౨౮౯

U U U మ U U | త U U | త U U గగము.

ధీరశ్రేష్ఠు ల్సన్ను•తింపం గవీంద్రా,ధారం బై ధాత్రి న్మ•తాగాగణాప్తిన్
దోరం బై భూభృద్య•తుల్ సంఘటింపన్, నీరేజాక్షా శాలి•నీవృత్త మొప్పున్.

సుముఖి ౧౧-౮౮౦

| | | న | U | జ | U | జ | U లగము.

ఖగపతివాహ • కపర్దిసుతా, మృగపతిమధ్య • హితార్తిహరా
నగవిరమం బొ•నయంగ నజా, లగములచేఁ జె•లఁగు స్సుముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦౯

U U U మ U | | భ | | | న | U వగణము.

ఏఱుంఘిల్లిం బార•యి మగణభన, ల్వ్యా యొక్కం డవ్వా•లను నెలకొనన్
మాయాతీతా భ్ర•మరవిలసితం, బై యొప్పం దర్కా•యతుల నిలుచున్.

వృత్త ౧౧-౨౮౮

। । । న । । U స U U । త U U గగము.

అనయమును వేదాంగంబు సెప్పఁగ, దనుజహార న స్తంబు ల్గగంబుగ
దెనఁగొని ధరాభృద్విశ్రమంబుల్, దనరునది వృత్తావృత్త మంచున్.

పృథ్వి ౧౧-౮౯౬

। । । న । । । న । U । జ । U వగము.

నలినభవసుతానాజలగం, బులు గలయతులఁ బొందుపడం
దెలుపఁ బలికినఁ బృథ్వి యనఁగ, వెలయు నొకసమవృత్త మిలన్.

వృంత ౧౧-౨౫౬

। । । న । । । న । । U స U U గగము.

నగణయుగము సగణం బొందుఁగ, గగ మొకటియు జతిగాఁ గూడఁగ
ఖగవిరమములను గల్పింపఁగ, దగుఁ గవులకు వసుధ న్వృంతల్.

మౌక్తికమాల ౧౧-౪౮౭

U । । భ U U । త । । । న U U గగము.

భక్తజనత్రాత భతనగాసం, యుక్తము లై మౌనియుతయతుల్ సు
వ్యక్తము లై సూక్తులమరఁ జెప్పఁగ, మౌక్తికమాలాక్రమము లెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండివిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౮౬

। U । జ । । U స U U । త U U గగము.

ఉపస్థితమునం దొప్పారుచుండుఁగ, దపస్వివిరతు ల్దాకం జకారం
బుపై సతగణంబు ల్గద్వయంబుఁగ, గపిధ్వజసఖా కామేపలీశా.

ఏకరూప ౧౧-౩౯౬

U U U మ U । । భ । U । జ U U గగము.

ఏపారుం గావ్యముల నేకరూపల్, ప్రాపుగ్రీశుఁగ మభజగాగణంబుల్
శ్రాపించుం గుంజరవిరామ మొప్పఁగ, బాపంబుల్ వాయుటకుఁ బ్రస్తుతింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౭౦౪

। । । న । । । న U । U ర । U వగము.

అగవరధర నారవాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ బొందికై
తగ నిధివిరమంబు దాఁకఁగా, జగతిని నెగడొందుఁ జంద్రికల్.

వ. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బండ్రెండేసియక్షరంబు
లై ౪౦౯౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

స్రగ్విణి ౧౨-౧౧౭౧

∪ । ∪ ర ∪ । ∪ ర ∪ । ∪ ర ∪ । ∪ ర.

కామెపల్లీమహా ◆ గ్రామమధ్యంబునన్
భూమిదేవోత్తము ◆ ల్పూజ సేయంగ నా
స్వామియున్నాఁడనన్ ◆ స్రగ్విణిన్ శైలవి
క్రామయుక్తిం జతు ◆ ష్కంబగున్ రేఫముల్.

భుజంగప్రయాతము ౧౨-౫౮౬

। ∪ ∪ య । ∪ ∪ య । ∪ ∪ య । ∪ ∪ య.

భజింతున్ సదా కామె ◆ పల్లీనివాసున్
వ్రజస్త్రీవిటున్ యాద ◆ వశ్రేష్ఠు నంచున్
భుజంగప్రయాతాఖ్య ◆ మొల్నాల్గు యాలన్
గజవ్రాతవిశ్రాంతి ◆ గాఁ జెప్ప నొప్పున్.

తోటకము ౧౨-౧౭౫౬

।। ∪ స ।। ∪ స ।। ∪ స ।। ∪ స.

తగుఁ దోటకవృత్తము ◆ ధాతృయతిన్, సగణంబులు నాలుగు ◆ సాగినఁ బ
న్నగపుణ్యనదీసుర ◆ నాథదిశా, జగతీద్విజపట్టణ ◆ సంచరణా.

జలధరమాల ౧౨-౨౪౧

∪∪∪ మ ∪ ।। భ ।। ∪ స ∪∪∪ మ.

ధీరుల్ మెచ్చం గృతుల న ◆ తిశ్రీదం బై, మారాకారా జలధర ◆ మాలావృత్తం
బై రాజిల్లున్ భువిఁ జతు ◆ రాస్యక్రాంతుల్, సారం జేరన్ మభసమ ◆ సంయుక్తం బై.

వంశస్థము ౧౨-౧౩౮౨

। ∪ । జ ∪∪ । త । ∪ । జ ∪ । ∪ ర.

జతల్ జరేఫంబులు ◆ సామజాతస, మ్మితాక్షరక్రాంతుల ◆ మెప్పు వుట్టఁగాఁ
బతంగరాజధ్వజుఁ ◆ బద్మలోచనున్, నుతింప వంశస్థ మ ◆ నూన మై చనున్.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౩౮౧

∪∪ । త ∪∪ । త । ∪ । జ ∪ । ∪ ర.

ఇందీవరాక్షుల్ తగ ◆ నింద్రవంశ మా, నందంబునం బాడిరి ◆ నందనూతిపై
డెందంబుల న్మోహము ◆ లేవ మీఱఁగాఁ, బొం దై గజక్రాంతులు ◆ పూనఁదా బ్రలన్.

ద్రుతవిలంబితము ౧౨-౧౮౬౮

I I I న U I I భ U I I భ U I U ర.

ద్రుతవిలంబిత•రూప మగుం గుభృ, ద్యుతి నభారయు•తంబుగఁ జెప్పినన్
నతజనార్తివ•నవ్యసనప్రియా, వితతభూసుర•వీరపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౭౮౦.

I I I న I U I జ I U I జ I U U య.

సలలితతోదక•సామజవిశ్రాం, తులను నజాయలఁ • దోదకవృత్తం
బలవడుఁ గేశవ•రాసురకాష్ఠా, జ్వలనవశోకర•సాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౮౦౦

I I I న U I I భ I U I జ U I U ర.

విభు శమీరపృథు•వీజరత్నభా, గభవనాలయునిఁ గామెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రలను • బ్రస్తుతింప నా, నిభవిరామమున • నీప్రియంవదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౬౬౨

I I U స I U I జ I I U స I I U స.

ప్రమితాక్షరం • బమరుఁ బద్మజవి, శ్రమ మొప్పమీఱ • సజసాయుతమై
యమునానదీతటవి•హార పృథా, ప్రమదాకుమారసఖ • భద్రయశా.[1]

జలోద్ధతగతి ౧౨-౧౮౭౬.

I U I జ I I U స I U I జ I I U స.

జలోద్ధతగతిం ది•శాగజయతిన్, మెలంగు నిసుమాఱు • మెచ్చుగ జసల్
ఫలానుభవ కామె•పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర • కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౯౬౬

U U U మ U U U మ I U U య I U U య.

శ్రీవత్సాంకాపద్మాధ•రిత్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రా విశ్వ•దేవీసమాఖ్యం జెప్పన్.
బై విప్పొందు న్మాయాగ•ణావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిశ్రామంబుల్ చోద్య•మైయుండఁ

చంద్రవర్త్మ ౧౨-౧౮౭౯

U I U ర I I I న U I I భ I I U స.

ఇంద్రవంద్య జగ•దీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలి•సద్మ యదువరా
చంద్రవర్త్మ యగు • శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభ•సంబు లమరినన్.

---

1 (ప. పె) లో ౧౬౬౨ అనియే ఉన్నది. (పూ. ము) లో ౧౬౮౦ ఉన్నది. ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరి గానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

ప్రహేయము ౧౨-౫౭౬

।।న।।నUUUమUUయ.

కరివిరమణముల్ • గా నామయుంబుల్, బరఁగ నిలుపఁ జా•పట్టుం బ్రహేయం
బరగళయన భో•జోర్వీశపుత్రీ, వరపరమకృపా•వారాశి కృష్ణా.

ప్రముదితవదన ౧౨-౧౨౧౬

।।న।।నUIUరUIUర.

మమత నిభవిరా•మముల్ గూడఁగా, జమిలినరముల౯ • సదా చెన్నగు౯
బ్రముదితవదనల్ • రమానాయకా, సుమశరజనకా • సుపర్వస్తుతా.

కుసుమవిచిత్రము ౧౨-౯౭౬

।।నUUయ।।నUUయ.

కుతలములోనం • గుసుమవిచిత్రం, బతిశుభదం బై • యగయతు లన్నం
దతనయ యొప్పు౯ • నయ లినుమా రై, సతతము విద్వ•జ్జనులు నుతింపన్.

మణిమాల ౧౨-౭౮౧

UUIతIUUయUUIతIUUయ.

కామేపలినామ•గ్రామస్థలవాసా, స్వామీ తయకార•ద్వంద్వంబు పొసంగు౯
బేమాఋమహీభృ•ద్విక్రాంతులతోడ౯•భూమండలిఁగూర్పం•బొల్చున్మణిమాలల్.

మేఘవిలసితము ౧౨-౨౦౪౧

UUUమ।।।న।।।న।।Uస.

కాళిందీముఖ•కమలమధుకరా, నాళీకాసన•నతరసవిరతు
ల్గాంల స్మేఘవి•లసితము దనరు, న్వాలాయంబు మ•నసగణములన్.

వ. త్రయోదశచ్ఛందం బగునతిజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదమూఁడేసియక్ష
రంబు లై యెనిమిదివేలనూటతొంబదిరెండువృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తమయూరము ౧౩-౧౬౩౩

UUUమUUIతIUUయ।UసUగ.

శ్రీగోపాలా తంగెడ•సీమావనిగేహా
వాగీశాదిస్వర్గని•వాసస్తుతిపాత్రా
యోగిధ్యేయామత్తమ•యూరంబున కొప్పు౯
నాగక్రాంతు ల్మత్యగ•ణంబు ల్సగమొందన్.

ప్రహర్షిణి ౧౩-౧౮౦౧

UUU మ I I న I U జ U I U ర U గ.

ధీరుల్ సింధురవిర ◆ తిక్షా మనజ్ర గంబుల్, సారెంబాదములను ◆ సంఘటించుచుండన్
గ్రూరారి ప్రహరున ◆ కుం బ్రహర్షణుల్పెం, పారం జెప్పదురుమ ◆ హాముదంబులోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

I I I న U I జ U I జ U I U ర U గ.

మొనసి నజారగ ◆ ముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభస ◆ మూహవిశ్రమంబుల్
దనరఁగ నిల్పుఁ బృ ◆ దాకురాజతల్పా, కనకమయాంశుక ◆ కామెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౯౪౩

U I I భ U I U ర I I I న U I I భ U గ.

బంగరుచుంగుపచ్చడము ◆ పైఁ గలయా, తంగెడదేశవాసు జల ◆ దంబులచే
తంగడు సన్నుతింతు నవ ◆ తారయతిన్, బొంగుచు సార భర్న భగ ◆ ముల్ గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౭౯౬

I I U స I U జ I I U స I U జ U గ.

ఉరగాపగాదిహరి ◆ దుర్వారాలయా, కరుణాసముద్ర మార ◆ గర్వభంజనా
యిర వొందుచుండు సజ ◆ లిబ్బడింపఁ బ్ర్మరు గాప్తిధాత్రియతి ◆ మంజుభాషిణుల్.

రుచిరము ౧౩-౨౫౦౬

I U I జ U I I భ I I U స I U జ U గ.

గదాధరున్ జభసజ ◆ గంబులన్ గవుల్, సదా పితామహయతి ◆ సాగుచుండఁగా
ముదంబులోడ రుచిర ◆ ము ల్రచింతు రి, ట్లుదారభక్తిఁ గృతుల ◆ సర్వార్థసలిన్.

క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౩౬౮

I I I న I I I న U U I త U U I త U గ.

క్రమమున నిభవి ◆ శ్రాంతి నాతగయు, క్షమగ సుకవిప ◆ ద్యంబు లూహించిరన్
క్షమ ననఁ బరఁగుం ◆ గంజపత్రేక్షణా, సుమశరజనకా ◆ శూరవంశోత్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౭౩

UUU మ UUU మ U I U ర U I U ర U గ.

కంబుగ్రీవాసత్యా ◆ కామినీప్రాణనాథా, బింబోష్ఠామారాగ ◆ ల్పేర్చిభూభృద్యతుల్గాం
చుంబాదం బైధాత్రిం ◆ జంచరీకావళీనా, మంబొందుం గావ్యశ్రీ ◆ మానినీభూషణంబై.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౭౯౦

|ᑌ|జ|ᑌᑌ|త|||ᑌ|స||ᑌ|జ|ᑌ|గ.

మనోహరాకార • మధుదైత్యసంహారా, వినాయకారూఢ • విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స • జగురుల్ కుభృద్యతిఁ, దనర్చుంబద్యంబు • దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౨౭౨

||ᑌ|స|ᑌ|జ||ᑌ|స||ᑌ|స|ᑌ|గ.

సారిదిశ ధరిత్రిని • సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ • యతిఁ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు వి • ధిపూజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖర • మురాసురశౌరీ.

వ. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబు
లై ౧౬౩౮౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౮౩౩

ᑌ||భ|ᑌ|జ||ᑌ|స|||న ᑌᑌ గగము.

శ్రీకర ధరాధర • జిష్ణుసుత పుణ్య, శ్లోక భజసన్నగగ • లుఁ ద్రుహిణసంఖ్యా
సోడువిరమంబుగను • చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల • నత్తమిలుచుండుఁ.

వసంతతిలక (సింహోన్నతము, ఔద్ధర్షిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)
౧౪-౨౯౩౩

ᑌᑌ|త ᑌ||భ|ᑌ|జ|ᑌ|జ ᑌᑌ గగము.

శ్రీమేదినీరమణ • సింధుతరంగరంగ, ద్రామాహితల్ప విన • తానుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిల • కఁ దభజాగగంబుల్, సామప్రభూతయతి • సాగిధరం జెలంగఁ.

భూనుతము ౧౪-౩౫౧౫

|ᑌ|ర|||న ᑌ||భ ᑌ||భ ᑌᑌ గగము.

ముష్టరించి రనభాగగ • ముల్ దశవిశ్రా, మంబుభూతలమునందున • మానితమయ్యెఁ
జాంబవత్యధిప కేశవ • సారసనేత్రా, కంబునందకగదాధర • ఖండితసాళ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౮౧౫

ᑌ||భ ᑌ||భ ᑌ|ᑌ|ర|| ᑌ|స|ᑌ|వగణము.

సూరిజనప్రకరంబు • సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న • భాసితవిశ్రమా
ధారము గాఁ దనరారుఁ • దార్క్ష్యతురంగమా
శౌరి ముకుందమునీంద్ర • సన్నుతకేశవా.

ప్రహరణకలిత ౧౪-౮౧౨౮

। । । న । । । న ᑌ । । భ । । । న । ᑌ వగణము.

పనిగొను నెపుడుం బ్రహరణకలితన్, ననభనవలు మం దగజవిరమముల్
ఘననిభఘనవి గ్రహ బకమారమ, ర్దన మధునరక ప్రహరణకలితా.

నవనందిని ౧౪-౩౮౨౦

। । ᑌ స । ᑌ । జ । । ᑌ స । । న ᑌ ᑌ గగము.

నవనందినిన్ సజగణ స్నగగ లారయన్, నవవిశ్రమంబును ద నర్చి చెలువొప్పన్
నవనీతచోరకు జ నార్దనును పేంద్రున్, భవదూరు నెంతురు స భాసదులుభక్తిన్.

అపరాజితము ౧౪-౫౮౨౪

। । । న । । । న ᑌ । ᑌ ర । । ᑌ స । ᑌ వగణము.

ననరసలగ లొందిన న్నవవిశ్రమం, బుమ గలిగి కవీంద్ర భూషిత మై జనా
ర్దన నిగమనుగోచ రా యపరాజితం, బనఁగఁ దనరు శ్రావ్య మై వినువారికిన్.

అసంబాధ ౧౪-౪౦౬౫

ᑌ ᑌ ᑌ మ ᑌ ᑌ । త । । । న । । ᑌ స ᑌ ᑌ గగము.

వాలాయంబున్ సత్కవిజనములు వాక్రువ్వన్
వాలారున్ గోవింద వరద ధృవి వాత్సల్యా
కాళిందీప్రాణేశ మతనసగ గప్రాప్తిన్
జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను న సంబాధల్.

కమలవిలసితము ౧౪-౪౦౯౬

। । । న । । । న । । । న । । । న ᑌ ᑌ గగము.

క్రమమున ననన న గగములు గూడన్, గమలవిలసితము కమలజవిశ్రా
మము జగతిని నగు మహితచరిత్రా, కమలదళనయన కడుఁ బొగడొందున్.

వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదిహేనేసి యక్షరంబులై ౩౨౭౬౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

మాలిని ౧౫-౪౬౭౨

। । । న । । । న ᑌ ᑌ ᑌ మ । ᑌ ᑌ య । ᑌ ᑌ య.

కనకకశిపువార్తన్ గానలోలున్ శుభాంగున్
దనుజవారణదక్షున్ ధర్మమార్గానుసారిన్
మనసిజగురు నెంతున్ మాలినీవృత్త మందున్
ననమయయుగణంబుల్ నందివిశ్రాంతి గూడన్.

సుకేసరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮౪

।।।న∪।జ∪।భ∪।జ∪।∪ర.

సురుచిరధర్మమూల మయి♦సొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసు♦కేసరంబువై
ఖరి నజభర్రము ల్గదియఁ♦గల్పనంబునన్, గిరిశ విరామసంగతి సు♦కేసరంబునన్.

మనోజ్ఞ ౧౫-౧౧౯౩౨

।।। న ∪ ।జ।∪। జ∪। ।భ∪।∪ర.

అజమృడవాసవసంత♦తార్చితపాదపం
కజయుగళున్ హరి నిర్వి♦కారు మనోజ్ఞ నా
బుజా వగువృత్తమునందుఁ ♦ బ్రీతి నుతింపఁగా
నజజభరంబులు వొల్చు ♦ నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧౭౦౭

∪ । ∪ ర । । । న ∪ । । భ ∪ । । భ ∪ । ∪ ర.

వింత లైనమణిభూషణ♦వృత్తమునందు న
త్యంతమోదమున నెన్నను ♦ నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రనభారలఁ ♦ గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు ♦ నార్యసమూహముల్.

సుగంధి (*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౧౯౩౩

∪।∪ర।∪।జ∪।∪ర।∪।జ∪।∪ర.

రంబు జంబు రంబు జంబు ♦ రంబు చెన్ను మీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు ♦ తోర మై సుగంధికిన్
గ్రమ్మఁగా నుతింప నొప్పుఁ ♦ గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు ♦ డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల ౧౫-౧౯౩౯౪

।।∪స∪।జ। । ।న। । ।న।। ∪స.

గజవిశ్రమంబునఁ ♦ గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండిన♦సకలకవికృత మై
భుజగాశనధ్వజు♦భుజగపతిశయనున్, వ్రజసుందరీముఖ♦వనజహితుఁ బొగడన్.

---

* ౧౧వఛందములో మఱియొకశాలినీవృత్తము గలదు. (౨౨౯ పుట)

చంద్రరేఖ ౧౫-౪౬-౨౫

UUUమUIUరUUUమIUUయIUUయ.

మత్తేభక్రాంతిచే రమ్యం బౌనుహిం జంద్రరేఖా
వృత్తం బౌ మ్రమ్యయంబుల్ • వేడ్కఁ హృషీకేశుఁ బార్థ
క్షత్త న్నారాయణు న్విశ్వామిత్రయాగారిదైత్య
చ్ఛేత్త ద్దాశార్హ లక్ష్మీచిత్తాబ్జవాసు న్నుతింపన్.

నలిని ౧౫-౧౪౦౪౪

IIU స IIUసIIUసIIUసIIUస.

ససపాసలచే దళవిశ్రమయు క్తతచేఁ, బొసఁగ న్నలినిన్ మణికంబు సుదర్శనహ
స్తసరోరుహువామనుఁగేశవుశౌరినజున్, వసుదేవనృపాలతనూభవుఁ బాడుదురా.

అలసగతి ౧౫-౭౬౪౮

II ||న| |Uస II |నU| |భ|UUయ.

అలసగతి నాఁ జను సభాంతరమునందు, న్విలసదవతారయతి • నిండి నసనభ్యల్
గలయ శకటాసురవిఘాతను విశిష్టున్, బలుమఱుఁగవీశ్వరులు ప్రార్థనలు సేయన్.

మణిగణనికరము ౧౫-౧౬౩౮౪

I I |న| I |న| I |న| I |న| |Uస.

మణిగణనికరమను లఘుగురువై, మణివిరమణమయి • మధుదనుజహరున్
ఫణిపతిశయనునిఁ • బ్రమథితనరకు, న్ఘృణిమదయుతనిభుని బొగడఁ దనరున్.

వ. షోడశచ్ఛందం బగుఅష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాఱేసియక్షరంబులై ౬౫౫౩౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

ప్రియకాంత ౧౬-౧౩౨౬౪

I I |న|UUయ| I |న|UUయ| |UసUగ.

అమరులు భృత్యు ల్తనయ వి • యద్గంగ ధరిత్రి
కమలలు [1]పెండ్లాములు రవి • కంజారులు గన్నుల్
శమితతృణావర్తున కని • చాటుం బ్రియకాంతా
ఖ్యము శివసంఖ్యావిరమణ • మై న్యన్యసగంబై.

పంచచామరము ౧౬-౨౧౮౪౬

|U|జU|Uర|U|జU|Uర|U|జUగ.

జరజ్రజంబులున్ గమ్ం బొసంగి తొమ్మిదింటిపై
విరామ మొంది సత్కవు ల్సవిస్తరంబు సేయఁగా

---

1 పెంళాములు.

బరాత్పరుండు మాధవుండు • పంచచామరంబునన్
బ్రరూఢగుంభనంబులంపఁ • బాడ నొప్పు ధాత్రిలోన్.

పద్మకము ౧౬—౨౩౪౧౬

III నUIIభIUIజIUIజIUIజUగ.

నభజజాగగణయుక్తిఁ బి • నాకివిరామక
ప్రభవ మై కృతుల నొప్పును • బద్మక మందమై
ప్రభుఁడు నక్రమును ద్రుంచి సు • రక్షితుఁ జేయ సా
మభవపద్మకముచాడ్పున • మానిత మై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౭౮

IUUయUUUమIIIనIIUసUIUరUగ.

క్షమం జంద్రశ్రీతోయమనసర • గల్బానువిశ్రా
మముల్ సంబంధించు న్నరహరి ర • మాచిత్తచోరా
శమిూయామ్యాగారా శమనసమ • జానాథకృష్ణా
పరిమత్తకరివ్యాదక్షణదళన • రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౧౧౮౪

IIIనIUIజUIIభIUIజUIUరUగ.

మృడయతి నజ్భజర్గములు • మేదినిసమాఖ్యన్
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు • దంష్ట్రి పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత • సాళ్వరాట్కృతాంతా
కడు హితభక్తి నీకు నతి • గావుమయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౮౪

IIIనIIIనIIIనIIIనIIUసUగ.

ననననసగములు ద • నరఁగ దళవిశ్రాం
తిని ఫలసదనము ల • లితయ మగుచొప్పన్
మునిజనహృదయములఁ • బొలుచువానిన్(?)
గొనబుగముద మొదవఁ • గొలిచెద మటంచున్.

అశ్వగతి ౧౬--౨౮౦౮౭

UIIభUIIభUIIభUIIభUIIభUగ.

అందము లైనభకారము • లైదును గాంతము లై
పొంది పదింట విరామముఁ, • బూనినయశ్వగతిం

గందసమానమహోన్నత • గాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ • వేడుక యయ్యెఁ జామీ.

మదనదర్పణము ౧౯ - ౨౧౮౫౫౭

U॥భ॥Uస॥Uజ॥U॥Uర॥ Uజ U గ.

చారుమదనదర్పణంబు భ • స్జరజగము ల్దగుణ్
మారవిమతవిశ్రమంబున • న్మహిం జెలంగు నా
ధీరుల యమునాతటంబునం • బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భ • క్తి సన్నుతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౭౬౮

UU॥భ U॥Uర॥॥న॥॥న॥॥న॥॥న U గ.

బాలసరోజనాభ • వరద తనుమిళితజం, బాల దిగంబరా స • మసృణకబళకర లం
బాలక మంగళావ • హ గజవిలసితమున, గ్గారిలు భరేఫనాన • నగము లిభవిరమ మై.

వ. స్పష్టదళచ్ఛందం బగుఅత్యష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియేడేసియక్షరంబు లై ౧౩౧౦౭౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫౯౩౩౦

I UU యUUU మ॥ ॥న॥ U స U॥ భ॥ U గణము.

భజింతు న్నిత్యంబు న్మనిజనసదా • ప్రార్థనపరుణ్
గజేంద్రార్తిధ్వంసిం గృతకలనా • గ్రావు నజరుణ్
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ • విశ్వవిరతి
ప్రజాతాహ్లాదం బై శిఖరిణి యనా • భాసుర మగున్.

పృథ్వి ౧౭-౩౮౭౪౦

I U I జ I I U స I U I జ I I U స I UU య I U వగణము.

జసల్ జసయవంబు లుష్ణకర • సంఖ్యవిశ్రాంతులుణ్
బొసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక • భూమిలోఁ బృథ్వి నా
వసంశయ మగుం గళిందతన • యామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృత • పరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౪౬౧౨౨

I I I న I I U స UUU మ U I U ర I I U స I U వగణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్నభస్మ • రాత్తవిరామ మై
సరి నసమరేఫస్వం బై షోడ • శప్రమదాసవా

స్రరమణుఁ దృణావర్తక్రవ్యాద•సంహారు మస్తకో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీత•వస్త్రు నుతింపఁగా.

నర్కుటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౫౬౨౪౦

।।।న।∪।జ∪।।భ।∪।జ।∪।జ।∪వగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపద•కోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబామునఁ గు•దుర్వడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతి•తత్పరత న్జభజా
వలఁ దగునర్కుటంబునకు • భర్గవిరామములన్.

మందాక్రాంత ౧౭-౧౮౯౨౯

∪∪∪మ∪।।భ।।।న∪∪।త∪∪।త∪∪గగము.

మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతు • ల్మభ్నతాగాగణంబుల్
పొందె న్సాందీపునివలన సం•పూర్ణవిద్యాచయంబుల్
బృందించె న్ద్వారుణరణమునం • జొంద్రసాళ్వాదులం జే
యందెం జేరం డడుకులకు నం•దాత్మజుం డంచుఁ జెప్పన్.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౭.౩౨౭౬౮

। । । న । । । న । । । న । । । న । । । న∪∪ గగము.

అదనదనున హరిసుతు • లమర ధరఁ బాలా
శదళ మనఁ దనరుఁ గవి•జనులు వచియింపన్.
బదునొకఁ డగునెడ యతి • పదిలమునఁ జేరన్
గదియు నగణములయిదు • గగము తుద నొందన్.

వంశపత్త్రపతితము ౧౭-౬౪౯౮౩

∪।।భ∪।∪ర । । । న∪ ।। భ । । । న న । ∪వగ.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధన్ • భరనభనలగల్
సాగి పినాకివిక్రమమునన్ • సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్త్రపతిత • ప్రణామున నరకు
న్ప్రాగతనంబునం దునిమె నం•దతనయుఁ డనినన్.

చంపకకేసరి ౧౭-౪౬౭౨౭

॥Uస।U।జ॥Uస॥Uస।Uవగ.

సనకాదియోగినుతు • జాంబవతీప్రియు నిర్విక
ల్పు నమేయు నక్షర వి•భు న్యమళార్జునభంజనుఁ
వనమాలిఁ గృష్ణు ముర•భంజను నెంతురు వారిజా
సనవిక్రమంబు సజ•సాస్వలు చంపకకేసరిన్.

వ. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబులై ౨౬౨౧౪౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తకోకిల ౧౮-౯౩౦౧౯

U।Uర॥Uస।U।జ।U।జU॥భU।Uర.

అత్తమిల్లు మహేశవిక్రమ • మార్యసమ్మతి నొప్పఁగా
సత్తులౌ రసజాభరేఫలు • చాళలింపుచు నొందఁగా
మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి • మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జ•నార్దనాహ్వయు నెప్పుడున్.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

UUUమUU।త॥।నUUయ।UUయ।UUయ.

వేమా రెన్నంగాఁ గుసుమితలతా•వేల్లిత న్మత్నయాయల్
శ్రీమార్తండక్రాంతియుఁ గుదిరినం • జెన్ను మీఱు న్ధరిత్రిన్
గామేపల్లీశుం గనకవసనుం • గంజనేత్రున్ శుభాంగున్
గోమద్భాలుం గాలయవనహరుం • గుంజరేంద్రార్తినాశున్.

నిశి ౧౮-౭౪౯౪౪

॥।న॥।నU।Uర U।Uర U।Uర U।Uర.

ప్రబలు నిశను నార•రారంబుల నిత్తనవిశ్రాంతియున్
గబళితదవపావ•కాపూతనాజీవితాహారి కృ
ష్ణ బలసహజ పారి•జాతాపహారా యదుశ్రేష్ఠ దే
వబలదమనవంద్య • బంహిష్ఠ వార్ష్ణేయ శైనేయకా.

హారనర్తనము ౧౮-౯౦౯౭౧

U।Uర॥Uస।U।జ।UUయU॥భU।Uర.

దావపావకఖాది మా•ధవ దాశార్హా•దనుజాంతకా
దేవకీప్రియనందనా•దివిషద్వంద్యా•ధుత్రివసన్నుతా

భావగోచర విశ్వరూ । ప దగు న్వాయస్త్రివ్వ నవ ర్తసం
ఖ్యావిరామము రేఫస । జ్యభరేఫంబుల్ । హారన ర్తనన్.

త్స్వాహారము ౧౮-౩౦౮౪౧

UUU మ III న I UU య UU I త III న UUU మ.

బాహాబాహిని దమలో । భాగ్రితల్ దొడ్డ । పగలఁ బోరాడం
గా హంవీరుఁ డగుబుభు । క్షానూనున్ జ । గతిని గూలంగా
నాహా యేసినరపా । లా రత్నేషు । యతులు పొందంగా
త్స్వాహారంబు మనయత । న్మంబుల్ చెంది । [1]మనును నందం బై.

వ. ఏకోనవింశతిచ్ఛందం బగునతిధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బందొమ్మిదేసి యక్షరంబు లై ౫౨౪౨౮౮ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

శార్దూలవిక్రీడిత ౧౯-౧౪౯౩౩౭

UUU మ II U స I U I జ II U స UU I త UU I త U గము.

నీరేజాంచితలోచనాయ హరయే । నీలాంబుదాంగాయ మా
యారాత్రించరఖండనాయ విభవే । హార్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్క్ష్యారూఢాయ యటంచుఁ గూర్తురు నిరీ । హా విశ్వవిశ్రాంతి వి
స్తారింప న్మసజ స్తతంబులు గము । న్శార్దూలవిక్రీడితన్.

తరళ ౧౯-౧౮౭౦౪౮

III న UII భ UIU ర IIU స IUI జ UIజ U గము.

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు । శంఖచక్రగదాధరున్
గలశజాదిమునీంద్రసేవితుఁ । గాళియాంతకు నచ్యుతున్
బలుకుచోఁ దరళంబు లందుల । భానువిశ్రమపద్ధతిన్
గలియ నభ్రసజాగముల్ సమ । కట్టి చెప్పుదు రుత్తముల్.

మేఘవిస్ఫూర్జితము ౧౯-౭౯౭౭౧౪

I UU య UUU మ III న IIU స UIU ర UIU ర U గ.

క్షమాలక్ష్మీనాథున్ విదురవరదున్ । జాహ్నవీజాతపాదున్
సమామ్నాయస్తవ్యున్ గరుడతురగున్ । సామజప్రాణదాతన్
మిముం దాఁ జేర్కొన్న న్సభలఁ దనరు । న్మేఘవిస్ఫూర్జితంబుల్
విమర్శం గూర్పన్ యమ్నసరరగము । ల్విశ్వవిశ్రాంతిచేతన్.

1 కనలు.

చంద్రకళ ౧౯-౧౮౬౭౮౭

U|Uర||Uస||UసUU|త|U|జU|జUగ.

తానకంబుగఁ జంద్రకళావృ • త్తంబు కవు ల్విరచించిరన్
నీసులార మనోజ్ఞపదంబుల్ • పేర్చి కపర్ది విరామ మై
కాన వచ్చి రసస్తజజంబుల్ • గంబు దనర్చి కళిందజా
మానినీరమణస్తవగాథా • మానితరత్నములం దగున్.

భూతిలకము ౧౯-౧౮౬౦౩౯

U|భU||భU|Uర||Uస|U|జ|U|జUగము.

భారసజాగగణంబులుం బఱ•వంగ భానువిరామవి
స్ఫారత భూతిలకంబు పాండవ•పక్ష దైవతవృక్ష మిం
పార ధరిత్రికిఁ దెచ్చినట్టిమ•హాత్ము యంచుఁ గవీశ్వరుల్
చారుపదంబులు గూర్చి చెప్పిన • శ్రావ్య మౌ వినువారికిన్.

కవికంఠభూషణము. ౧౯-౧౭౭౯౦౦

||Uస|U|జ||Uస||Uస|U|జUగ.

నవరత్నవిశ్రమము•నన్ సజసాసజగంబులన్ గవుల్
గవికంఠభూషణము•గా రచియింతురు మాటిమాటికి
న్రవణిల్లు కబ్బమున • నందకపాణి నుపేంద్రు రుక్మిణీ
ధవు సత్కథాసుధలఁ • దత్పరు లైన మహాత్ము లట్లుగాన్.

వ. వింశతిచ్ఛందం బగుకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదేసియక్షరంబు లై ౧౦౪౮౫౭౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తేభవిక్రీడిత ౨౦-౨౯౮౬౭౬

||UసU||భU|Uర| ||నUUUమ|UUయ|Uవగణము.

మనువిశ్రాంతిని సభ్రనమ్యవములన్ • మత్తేభవిక్రీడితా
ఖ్యాను వృత్తంబు చెలంగె మానవతులా•రా వీఁడె యేతెంచె భ
క్తిని గాత్యాయనిఁ గొల్చునాఁడు యమునా•తీరంబునం బొంది వే
డ్కను మాచీరలు దోఁచుకొన్న వెడదొం•గం జూచినారా యనన్.

---

1 తవరారునటుగాన్.

ఉత్పలమాల ౨౦-౩౫౫౬౯

U।।భU।Uర।।।నU।।భU।।భUUర।Uవగణము.

పేరిన నేయిదుగ్ధములు • పెర్గును మీఁగడయు న్సదా వ్రజా
గారము సొచ్చి త్రాగి వెస • గంతులు వైచుమురారి నెంచఁ గా
ధారుణి రూఢి కెక్కునవ • తారవిరామముచే లసద్భర
భారలగంబులుం గలయఁ • బల్కిన నుత్పలమాల చెన్నగుఁ.

అంబురుహాము ౨౦-౩౬౨౧౫౧

U।।భU।।భU।।భU।।భU।Uర।।Uస।Uవగము.

చారుతమాలదళానితవర్ణునిఁ • జక్రహస్తుసనాతను
న్దారితకంసముఖక్షితిపాలకు • నందనందను నవ్యయుఁ
ఘోరకులోద్భవుఁ గైటభభేదిని • బోలి చేసి నుతింప భా
భారసవంబులు విశ్వవిరామముఁ • బల్కు నంబురుహం బగుఁ.

ఖచరప్లుతము ౨౦-౩౬౩౧౬౮

।।।నU।।భU।।భUUUమ।।Uస।।Uస।Uవగ.

యమునలోఁ జొర నోడిననానా • ప్రాకృతజంతువులం బ్రమో
దమునఁ బ్రోచుటకై కలఁచంగా • దర్పమునం జనుదెంచి ఘో
రముగఁ జుట్టినకాళియు సంహా • రం బొనరించినకృష్ణ య
*ర్యమవిరామముతోడ నభామ్సస్వల్ • రాజిలనా ఖచరప్లుతః.

ప్రభాకలిత ౨౦-౩౬౨౦౬౯

।।।న।Uజ।Uజ U।।భU।Uర।।Uస।Uవగము.

వళి పదమూఁడవయక్కరంబుగ • వాని కెక్కు నజాభరే
ఫలు సలగంబు లమర్చి సొం పాద • వం బ్రభాకలితాఖ్య మై
చెలు వగువృత్తమునందు సత్కవి • శేఖరు ల్వినుతింతు రా
జలనిధిమీఁదను బవ్వళించిన • జాంబవత్యధిపాలునిఁ.

వ. ఏకవింశతిచ్ఛందంబగు ప్రకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియొక్క యక్ష
రంబులై ౨౦౯౭౧౫౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

* ర్యమవిరామముతోడ నభామ్స • స్వల్వెలయుఁ (పూ. ము.) ఇందు యతి
తప్పినది ; ర్యమవిరామముతోడ నభామ్సస్వల్ • రాజిలనా (ప. ఓ. పె.) ఇందు
గణము తప్పినది.

చంపకమాల ౨౧-౭౧౧౬౦౦

|||న|∪|జ|∪||భ|∪|జ|∪|జ|∪|జ|∪|∪ర.

చపలమనీషతోడ నొక • సంయమి వే మొలఁ బెట్టుచుండఁగాఁ
గృపను దదీయపుత్త్రిఁ బ్రతి • కించినమేటివిభుండ వంచు నీ
సపరిగణంబుతో నజభ • జాజలు రేఫయుఁ గూర్చి సత్కవుల్
త్రిపురవిభేదనాఖ్యవిర • తిం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వనమంజరి ౨౧-౭౪౪౩౦౪

|||న|∪|జ|∪|జ|∪|జ|∪|జ|∪||భ|∪|∪ర.

మనువిరతు ల్నజజాజభర ల్వన • మంజరిం గవిశేఖరుల్
దనరఁగ నాజయుఁడు న్విజయుం డను • ద్వారపాలకు లిర్వురు
న్సనకునిశాపము దాఁకి నిశాటు ల • నంగఁ బుట్టి సుపర్వులన్
జెనకినవాండ్రను జంపినకోలన్ృ • సింహుని న్వినుతింతు రా.

* స్రగ్ధర ౨౧-౩౦౨౯౯౩

∪∪∪మ∪|∪ర∪||భ|||న|∪∪య|∪∪య|∪∪య.

మానొందున్ స్రగ్ధరాఖ్యన్ • మరభనయయయల్ • మత్తనాగాష్టవిశ్రా
మానూనప్రాప్తులైనన్ • హరిముఖదివిజుల్ • యాతుధానవ్రజంబుల్
సానందాసక్తితోఁ దో • యధికడ నమృతం • బారగింపంగ నచ్చో
మానిన్యాకారతన్ స • మ్మదమువొదలఁ బం • ద్మాధవానందపుత్త్రా!

లాటీవిటము ౨౧-౩౯౪౯౭౨

||∪స||∪స||∪స||∪స∪∪∪మ∪∪|త|∪∪య.

సగణంబులు నాల్గిట మత్యలవి • శ్వవిశ్రాంతి న్లాటీవిటవృత్తం
బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు స • మ్యక్ప్రీతి న్యాచించి యథేచ్ఛం
దగునేర్పున మూఁడు పదంబులుగాఁ • త్రైలోక్యంబు [2]గ్గాల్చి సురారుల్
వొగలం బలిదానవుఁ ద్రొక్కి నయా • పాట్టిం దిట్ట న్వామనుఁ గృష్ణున్.

మణిమాల ౨౧-౯౬౫౩౫౬

||∪స|∪|జ||∪స|∪|జ||∪స|∪|జ||∪స.

అజహాత్ప్రయోదధిఘృతంబు • లమ్ముచు మురారిఁ బాడి రెలమిన్
వజఁగాఁ దదీయచరణా త్త • నవ్యహృదయారవింద లగుచు

* ఇది (పూ. మూ)ల లో లేదు. (ప) లో ఉన్నది. 2 (పూ మూ.)లలో—గొల్వఁ గఖూరుల్.

స్వాత్రిజసుందరీజనము లొక్క—•నాఁడు మణిమాలయందుఁ బొసఁగ
న్నజము త్రివారము సముం బి•నాకివిరమంబు పొందు దనరఁ.

కరిబృంహితము ౨౧-౭౮౨౨౭౧

U||భ|||నU||భ|||నU||భ|||నU|Uర.

మూఁడు భనములు రేఫమును బదు • మూఁట విరతియు సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబృంహితము సమ•కూర్చి వసుమతి మండలా
పీడ మనుకరిబృంహితరవము • పెల్లుగఁ బలుకుచుండఁగాఁ
గోడిగవు[1]చిననాఁడు శకటునిఁ • గూల్చినహరి నుతించెదఁ.

కనకలత ౨౧-౧౦౪౮౫౭౬

|||న|||న|||న|||న|||న|||న||Uస.

జవమున భగభగ యనుచు ప్ర•జజనములఁ బొదవినం
దవశిఖి నుడిపినమధుముర • నరకదమన యని పే
లవముగఁ బలుమఱు నిరువది • లఘువులు గము పదుమూఁ
డవయెడ విరతిఁ బొసఁగిన బెఁ•డఁ గడరుఁ గనకలతఁ.

వ. ద్వావింశచ్ఛందం బగునాకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబున కిరువదిరెండేసి యక్షరం
బులై ౪౧౯౪౩౦౪ వృత్తములు వుట్టెనందు:—

మహాస్రగ్ధర ౨౨-౧౨౦౪౦౦౪

||UసUU|తUU|త|||న||UసU|UరU|UరUగ.

స్తతనస్రాగ ల్విరించా•ష్టవిరతులు మహా•స్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పుఁ
గ్రతువిఘ్నుం బావహిల్లం • బ్రమదమున వ్రజ• వ్రాతదత్తాన్న మెల్లఁ
క్షితిభృద్దర్పంబున న్మా•క్కిన రుష నమరా•గే౨సరుం డంప మ్రబ్బల్
ధృతిమై జాల్వానఁ [2]గూల్పఁ • దివిరి కరుణతో•[3]ధేనువృద్ధ్యద్రి మోఁచెఁ.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

U||భU|Uర|||నU|Uర|||నU|Uర|||నUగ.

భంబు రనత్రయంబు గము నొంది • భానుయతి భద్రకంబు దనరుఁ
బంబినపిల్లగోల కరయుగ్మ • పాదములఁ బట్టి యూఁది పశువ
ర్గంబు నరణ్యమధ్యమధరిత్రిఁ • గాచుసమయంబున న్యమున తీ
రంబున గొల్లలం గలసి యోగి•రంబు దినెఁ గృష్ణుఁ డంచుఁ బలుకఁ.

---

1 చిననాడుటకుసల. (పె). 2 గూల్పఁ (ఓ); గూల్వఁ(ప) గుర్వఁ (పూ.
ము). 3 ధేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

మానిని ౨౨-౧౭౯౭౫౫౯

∪||భ∪||భ∪||భ∪||భ∪||భ∪||భ∪||భ∪గ.

రాజిలు సప్తభము ల్గము విశ్వవి•రామము మానినియందు భర
ద్వాజముఖప్రముఖేశ్వరు లందఱు • దైత్యగురుర్ భృగువాక్యమునన్
రా జలనాయకతల్పుని దైవత•రాజు నజప్రము గొల్తురు వి
భ్రాజితమోక్షము చేకుఱఁ బుణ్యధ•రాస్థలి నంచు వచించుటచేన్.

విచికిలిత ౨౨-౨౦౯౭౧౫౨

|||న|||న|||న|||న|||న|||న|||న∪గ.

ప్రవిలయసమయమునను బద•పడి జలనిధినడుమ స
ద్భువనములు కడుపున నిడుక • భుజగపతిశయనముపై
నవిరళమతిఁ గురుకువరదుఁ • డని విచికిలితఁ బదుమూఁ
డవయెడ వడి యిరువదియొక•లఘువు గము బలుక నగున్.

తురగము ౨౨-౧౪౯౦౯౪౪

|||న|||న|||న|||న∪స∪|జ∪|జ∪గ.

ననననసజజగలు తిథివిరమ•ణం బగు న్దురగంబునన్
గనలుచు నగరముపయి విడిసిన • గాంచి తా నొకరుం డెదు
ర్కొని దవులకుఁ గొని చని గిరిగుహఁ • గూర్కునామచికుందుచే
తను యవనునిఁ బొరిగొని తని వసు•ధ న్గణింతురు భూసురుల్.

[1]మద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

∪||భ∪|∪ర|||న∪|∪ర||∪స|∪స|||న∪గ.

అధ్వమునందు నడ్డ మయి వా•హనాకృతి నున్న బకాసుర మహా
సాధ్వసదు న్వ్రజార్భకవినా•శనక్షము వక్త్రముఁ జొచ్చి సురలున్
శ్రాధ్యగు లై నుతింపఁగఁ దదీ•యదేహము వెళ్లినఁ గృష్ణునుతి న
శ్రధ్వజమద్విరామము భర•న్రసానగలుం దగుమద్రకమునన్.

వ. త్రయోవింశతిచ్ఛందం బగు వికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదిమూఁడేసి యక్షరంబు లై ౮౩౮౮౬౦౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

1 ఇది (ప) లో మహాస్రగ్ధర తర్వాత ఉన్నది.

కవిరాజవిరాజితము ౨౩-౩౫౯౫౧౨౦

IIIన|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|Uవగణము.

కలయఁగ నొక్క న•కారము నాఱుజ•కారములు న్వమ • గాటముగా
నలరినచో ద్విర•దాచలశైలము • లై త్రివిరామము • లంది నిర
ర్గళకవిరాజవి•రాజితవృత్తము • రాణ జనార్దన రమ్యకథా
వళులఁ గవీశులు • వర్ణన సేయఁగ • వ్రాలు నజప్రము • వావిరిగన్.

అశ్వలలిత ౨౩-౩౮౬౧౪౨౪

IIIన|U|జU||భ|U|జU||భ|U|జU||భ|Uవగ.

సలలితవిశ్వవిశ్రమము నజ్భ•జల్భజభవంబు లశ్వలలితన్
కెలువుగఁ గూర్చి సత్కవులు తల్లి • చిన్నిసమయంబునందున సులూ
ఖలమునఁ గట్టి వైచినను నీచ్చు • [1]కన్దరలి మద్దిచెట్లు ధరణిం
గలపినకృష్ణుఁ గీర్తనము సేయుఁ • గాఁ దనరు సర్వకాలము ధరన్.

పద్మనాభము ౨౩-౧౧౯౮౩౭౩

UU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUUగగము.

వేమాఱు నప్పద్మనాభంబున న్విశ్వ•విశ్రాంతియు న్సప్తతంబు ల్గగంబున్
గోమారుగా దేవశాత్రించరుల్ క్షీర•కూపారమధ్యంబున న్వేఁపుమీఁదన్
భ్రామంగ మంథాచలం బోపికం గచ్ఛ•పస్వామి యై మోచె నీకృష్ణుఁ డంచున్
గామించి విద్వాంసు లెల్ల న్వచింపంగఁ • గ్రాలు న్ధరిత్రి న్సదా మానితం బై.

మత్తాక్రీడ ౨౩-౪౧౯౩౦౪౯

UUUమUUUమUU|త|||న|||న|||న|||న|Uవగ.

మత్తాక్రీడాఖ్యం బెం పారు • న్మమతననననవ • మహిత మగుచు ర
త్నాత్తబ్రహ్మాణ్డింతు ల్గ్రిం దై • యమరగ రణమున • నధికబలు మదో
న్మత్తుం జాణూరక్రవ్యాదు • న్మనురనమునఁ బెడ • మరలి పిడికిటన్
సత్తామాత్రుం డుర్విం గూల్చె • న్సకలదివిషదులు • సమతను బొగడన్.

వ. చతుర్వింశతిచ్ఛందం బగుసంకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదినాలుగేసియ
క్షరంబు లై ౧౬౭౭౭౨౧౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

1 (ప) లో పాఠము ఇందులకు భిన్నముగానున్నది కాని దానిపై గీతలు గీచి యుండుటచే స్పష్టముగాలేదు. మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూడవలెను.

సరసిజము ౨౪-౮౩౮౮౧౯౩

∪∪∪మ∪∪∪త∪∪∪య|||న|||న|||న|||న∪స.

సంబంధించు న్మత్యలు నానా॥సలు దశనిధియతి ॥ సరసిజమునకుఁ
గంబూర న్బృందాటవిలోనం ॥ [1]గవిసికొనినసుర॥కరువలిదనుజుఁ
శంబాఖీలం బై తగుముష్టిం ॥ జదిపినయదుపతి॥ స్తవములు ననురా
గం బూర న్శోభిల్లఁగఁ క్రొంచ॥త్కావివరు లభినుతిఁ ॥ గలిపుదు రవనిఁ.

క్రౌంచపదము ౨౪-౪౧౯౩౪౬

∪||భ∪∪∪మ||∪స∪||భ|||న|||న|||న∪∪య.

పంచమకేశుం డిచ్చినభాస్వ॥ద్వరమున మనమున ॥ బవరము గోరఁ
వంచనతో బాణాసురహ స్త॥వ్రజములు దరిగెను ॥ వడి హరి యంచు
న్బాగించితలీల న్శంకరనంది॥ ప్రకటితవిరతులు ॥ భమసభనాన్యల్
క్రౌంచపదీవృత్తమ్మునఁ జె న్నా॥రఁగఁ బలుకుదు రిలఁ ॥ గవివరు లెల్లఁ.

తన్వి ౨౪-౪౧౭౭౩౬౨

∪||భ∪∪త|||న||∪స∪||భ∪||భ|||న∪∪య.

దూడలతోఁ గాపరులను గుహాలో ॥ దొంగిలిదాచినవిధి నదలింపఁ ;
గూడుక తద్రూపను లయి పసులుం ॥ గోపవధూటులు మురిపము నొందఁ
బాడి వినోదంబులు సలిపినగో॥పాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యల్
దాడి గొన న్విశ్వవిరమణముతోఁ ॥ దన్విని జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూర్తి ౨౪-౩౬౧౪౭౨౧

∪∪∪మ|||న∪∪త||∪స∪|∪ర∪||భ|∪జ|∪∪య.

శ్రీకృష్ణుం గనకవస్త్రుం ॥ జితతృణావర్తదైత్యు ॥ న్సితకుశేశయనాభుఁ
వైకుంఠు న్వరదు బృందా॥వనచరు న్వాసుదేవు ॥ న్వసుమయుం బరముం బ
ద్మాకాంతు న్నిధినిధానా॥మలవిరామంబు లొప్ప ॥ న్మనతసర్భజయుంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాం॥సు లిలలో నష్టమూర్తి॥న్సుప్రతిభు ల్కృతచర్యుల్.

వ. పంచవింశతిచ్ఛందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియైదేసి యక్షరంబు లై ౩౩౫౫౪౪౩ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

బంధురము ౨౭-౧౪౩౬౮౨౬౮

|||న|||న|||న|||న∪స∪||భ∪||భ∪||భ∪గ.

సారిది ననననసభభభగములతో ॥ షోడశసంఖ్యవిరామముతో
ఖరువడి దినదినము బుధజను లీ॥బంధురవృత్తమునందు నుతిం

1 గవసు (వ).

తురు హిమకరకుసుమము నొసటను గన్ను ఫణిపొగయుఁ దాల్చినయా
దొరజడలనడుమనిలిచిన తెలుపుం దూకొనువాఁగుకుఁ దండ్రి యనన్.

భాస్కరవిలసితము ౨౫-౭౩౭౧౩౧౧

U॥భ॥న॥U॥జ॥UU॥య॥U॥భ॥న॥న॥U॥స॥U॥గ.

చెల్లెలి విజయున కిచ్చినవానిం జేరెడుపృథుకములు దినినవానిన్
గొల్లతలను వలపించినవానిం గొల్లకుఁ గొడు కనఁ బరఁగినవానిన్
మల్లుర రణమునఁ జంపినవాని న్భజ్జయభననసగలు పదుమూఁటన్
బల్లిద మగువిరమంబు దలిర్ప న్భాస్కరవిలసితములు గొనియాడున్.

ధరణిధరగతి ౨౫-౧౬౪౪౪౨౧౬

॥న॥న॥న॥న॥న॥న॥న॥న॥U॥గ.

వసునములు గమ వసువసుయతులు వల నగు ధరణిధరగతిన్
గస లొదవి సుడి కరువలిపగిదిఁ గదసి యదుశిశుచయముతో
§మసలెడునెడ మురమథన నినుఁ గొని మదిని నలరుచు నెగసి యా
కసమున కెగయఁగ శకటదనుజాత్మఁ గలిపితి వని పలుకన్.

వ. షడ్వింశతిచ్ఛందం బగునుత్కృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదాఱేసి యక్షరంబు లై ౬౭౧౦౮౮౬౪ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

భుజంగవిజృంభిత ౨౬-౨౩౮౭౪౮౭౪

UUU॥మ॥UUU॥మ॥UU॥త॥న॥న॥న॥U॥U॥ర॥U॥స॥U॥వ॥గ.

వ్రాలు న్రత్నైకానక్రాంతుల్వాహి మమతననరసవల్ భుజంగవిజృంభితన్
గాళిందీయోషం బెండ్లాడ న్ఖరదనుజుఁ దునిమెను శిఖావలాంచితపింఛమున్
మాళిం దాల్చె న్పండిం ద్రోచె న్మఱఁదికి రథముఁ గడపె మద్దిచెట్లులు రెండు ని
ర్మాలిం చెన్దాలంబుల్గూల్చెన్ మొగుదలు భ్రమయమురళి మ్రోయఁజేసె విభుండనన్.

వరాహము ౨౬-౭౩౮౭౬౦౧

UUU॥మ॥న॥న॥న॥న॥న॥న॥U॥స॥UU॥గ॥గ.

రాజిల్లు న్గళకుధరవిరతులు మగణరసనసగగలు వరాహాఖ్యన్
జేజే లందఱు పొగడ నుచితుఁ డని తలఁచి భృగువు పలుకఁగ నిత్యంబున్
తేజశ్శ్రీ పెరుగఁగ మదిదృఢముగ నిడితిమురుచుఁ గొలిచిరి దాశార్హున్
రాజీవాక్షుని నరహరి రవికులవరు రఘుపతి బలసహాజున్ గృష్ణున్.

§ ఇచ్చటగణభంగము. 1 మద్దిచెట్టులఁగూలిచెన్, దాలంబుల్గూల్చె న్వేగన్ మొగ్గలు భ్రమయఁగను మురళిదాలిచెన్ సువిభుండనన్.(పూ.ము). 2 ధృవముగ(ప).

మంగళమహాశ్రీ [illegible]

U।।భ।U।జ।।U।స।।।నU।।భ।U।జ।।U।స।।। నUUగగము.

పొత్తు లెడఁబాయుటను • బోరుసమయంబునను • బొంగుచుఁ గురూద్వహుల నెల్లన్
దుత్తుమురు సేయఁగఁ గు • దుర్చును మనీష నది • దుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
క్షత్త్రకు భజసనభజ • సానగలు మణ్యాజుల • క్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర • నిచ్చిరి సువాసినులు • నిం పడర మంగళమహార్తుల్.

క. పొందుగ నిరువదియా ఱగు, ఛందములం దుదయ మైన • సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగడెదు, కందువల వచించినాఁడఁ • గా మెపలీశా. 178

వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

సీ. సమవృత్తపఙ్క్తి—స్వ • స్థానార్ధసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ • జనఁనవియును
బృథివిపై సమవృత్త • భేదంబు లీమూఁటి కక్షరంబులు సమం • బన్ని కాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు • లిఁకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తములు పర • స్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము • ల్సర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి • విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగు • పాదములను, సమముగాఁ జూపడవు వర్ణ • సంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమూఁటి • గౌణవృత్త, పద్యములటండ్రు శ్రీకామె • పల్లినిలయ.

సమవృత్తవివేకము.

గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవ • ఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని య • క్షరము లమరఁ
బదపదంబున హెచ్చును • గొదువ గాక, ప్రాసములు విరామంబులుఁ • బరిఢవింప.

స్వస్థానార్ధసమవివేకము.

ఆ. అక్షరములు సమము • లయ్యె స్వస్థానార్ధ, సమములందు నాల్గు • చరణములను
విషమపదము లొక్క • విధముగణంబులు, సమపదంబు లొక్క • సరిగణములు. 182

క. సగ మొక్కవిధంబునఁ జెలి, సగ మొక్క తెఱంగు గాఁగ • సమకూర్పఁ దగున్
జగతి నొకకా లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్క • యోజం దనరున్.

తే. సాధుకవికృతగ్రంథసం • జాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతుల • విచ్చలవిడిఁ
గాళిదాసుఁడు రఘువంశ • కావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ • జెప్పినాడు. 184

వ. అటు గాన స్వస్థానార్ధసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

ఈపాటితోఁ బేసుల • నింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రావ్యయ • మర్విసర్గం
దాపించినంతం గరు • ణాసముద్రా, జపిష్ఠలోలా యుపజాతి యయ్యెన్. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుప్ఛందంబునందలి యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసిపాదాలును నుపేంద్రవజ్రాఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. [1]దీనిపేరె నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జ•తజ్జగంబుల్, చాలొప్పసర్లందత•జల్గగంబుల్
జలంబులోనిట్లు • సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము • వాసుదేవా! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనీలాంగుఁ బృ•దాకుతల్పున్, గోపాలబాలు న్రవి•కోటితేజున్
కృపాసముద్రు న్నుతి•యించెద న్స్మ,కృష్ణ్యపాధిఁ గాంక్షించి స•మోపజాతిన్.

వ. ఇంద్రవజ్రాఛాయను మొదలిరెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ రెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు వి•ధాతృతాతన్, గప్తాలికోదండవి•ఖండనాఖ్యున్
గోపీభుజంగున్ ధృత•గోత్రు సన్మో, క్షోపాయు వ్యత్యస్త స•మోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ రెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి.

తాజ ల్గగంబొంట జ•తజ్జగంబుల్, గజిక్కన మ్మూఁటను•గంతువేయున్
వ్రజాంగనావల్లభ•వైపరీత్యో,పజాతివృత్తంబు స•భం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రాఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ మూఁడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరె [2]క్ష్మాతాంగి యగు, మఱియు నీవృత్తముననే యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏవైన మూఁడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచిసపావలు • బేసులన్, గాదిలి భాభగ•గంబులు సర్లన్
గుదు శై రసికస్తుతి•గూడినన్, శ్రీదయితా యుప•చిత్ర చెలంగున్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వారాంగిని (పూ. ము.); వారాంగి యందు ఏచ్చును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్ఛందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరంబు ల్వారోరి బేసి న్మతాగా, సారంబు సర్లన్ దత జల్లగంబుల్
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుతింపన్ ధరిత్రిన్, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొండవ త్రిష్టుప్ఛందస్సునందలి శాలినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాక్షు! బేసుల సజల్ ససలున్, బలుమఱున్ సరి నభజ్రలొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జజవిశాలయతుల్, దళము లైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను బ్రియంవదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

బేసి న్మజ్జరగలు పేర్చి సర్ల జంబున్, భసజ్జగల్గదిసిన పాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవచతురాస్యవిశ్రమఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు రతిప్రియం బనన్.

వ. ఇది పదుమూఁడవ అతిజగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్ధ సమవృత్తలక్షణం బింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టి వనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

ఆ. చరణములను వర్ణసంఖ్యలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధము లై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్య వెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సచతుష్కము రారసలున్, నాససల్ మాససల్ నాటిన న్మణితా
పసనగరసపరిపక్వయతు, లొప్పొరు న్వాలాయముగా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందస్సునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ మూఁడుచరణములను గవికల్పితము లై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి.

తాజల్గయుగ్మంబు జతజ్జగంబుల్, తజాగగంబుల్ మభతల్లగంబుల్
రాజిల్లు నిభేంద్రవిరామయుక్తిన్, వాజిగ్రీవా వారివారాంగి దగున్. 207

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను వాతోర్మివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుమను. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భమస్గల్ ♦ గ్రాలు మసజ్గల్, పొంగై మన్యగ♦ము ల్రజగ్గ లో
ప్పంగా నార్త♦వగిరివ లైతే, నంగజాస్త్రవృత్త ♦ మందగించుఁన్. 209

వ. ఇది రుగ్మవతీఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై శారరం♦బుల్ జతజ్రంబులున్
తలంచఁగా యాయముల్ ♦ దతజ్రుల్
విలాసాచలాష్టేభ♦విశ్రాంతితోడన్
దేలింప నొప్పారు న♦దీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్రగ్విణీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను వంశస్థచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘ్రి లోకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘ్రి లోక్య♦పోలికలిపులై
హీనాధిక్యములు పర,స్థానార్ధసమంబులందు ♦ సమవిషమములన్. 213

మనోహరవృత్తము.

పేరై నతజజ్వలు ♦ బేసియెడన్, సరులన్ సచతుష్క♦ము ♦ సాగిన గం
భీరేభపితామహ♦విక్రమముల్, పెరుగంగ మనోహర♦వృత్తము లౌ. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతబేసుల న్స♦జనగముల్, భాతి సరిన్ భరే♦ఫనగగంబుల్
యతిశైలసంఖ్య ♦ నమరఁగా, నాతతకేతుమ♦త్యభిధ మొప్పున్. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగల్పను భేసిన్, బాగుగ సర్లను భత్రిగగంబుల్
నగవిశ్రమ మందము నొందన్, వేగవతీసతవృత్తమునందున్. 217

వియోగినీ.

ససజల్ గము సాగ చేసులన్, బసస్రగ్లము భాసిలున్ సరిన్
రసశైలవిరామసంగతిన్, బొసఁగు న్వియోగిని భూరమాధిపా. 218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబు లంచి చేసులం,దులన్ జరస్రగంబులుం [1]గు దుర్వరింపఁగా
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్విరామ మొప్పఁగా,నిలం బరావతీసువృత్తమింపుగాంచున్.

ధృతమధ్య.

బారిగ చేసుల భాభగగంబుల్, సరుల నజాయులు సాగఁగమే ల
య్యారి శిలోచ్చయ మా స్తివిరామో, [2]దారత నొప్పను దా ధృతమధ్యన్. 220

వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను చేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 221

ఇది పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దానవహార యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన నక్షరగణసం
ధానములను బెఱతెఱ వగు, వీనికిఁ బేరు పరదేశవిషమము లయ్యెన్. 222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యశ్రాంతి న్యమనసర గ ల్సాఁడుకాళ్లన్
గనద్ధాతృశ్రాంతి న్మభసయజగద్వంద్వ మొందన్
దనర్పంగాఁ బౌరాణికకథలదాశార్హ వాక్ప్ర
వ్య నర్హాం బై చెన్నార పనిశరభక్రీడసంజ్ఞన్. [3] 223

వ. ఇది చంద్రశ్రీఛాయను బ్రథమచరణమునను విశాలచ్ఛాయను మూఁడుచరణములను నడుచును. 224

---

1 గుదిరింపఁగా (వ్రా. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణమువలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లేఉన్నది. 3 ఇందు నాలుగు చరణములును చంద్రశ్రీఛాయనే ఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధామశ్రాంతిన్మభనయజగద్వంద్వ మొందన్ (వ్రా. ము).

శ్రీరమణము.

ఆది భసగ౹లవ్వాత్తిన నాప్పై, గాదిలి భాభగ౹గంబులు మూఁటన్
బాదుకొనం గవి౹పల్కినచో లక్ష్మీదయితా ధర ౹ శ్రీరమణం బౌ. 225

వ. ఇది రుక్మవతీచ్ఛాయను దొలిచరణమును దోదకచ్ఛాయను మూఁడుచరణములును నడుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితనయుగరల౹గంబులుం బొసఁగం, బ్రథమతృతీయచతుర్థ౹పాదములు వచింపన్
విధిదళయుతు లొంది౹వింతగా నజార్యల్, రథగమనమనోహా౹రం బగున్ ధరిత్రిన్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనిన:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. ఉర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణ౹పఙ్క్తిగణనయున్
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమ౹సంజ్ఞలను వారి. 228

వీణారచనము.

వారిఁ దయసాగ లమితత౹జ్నభగాలు, న్సారించి తజ న్భసలు భ౹నాజనగంబుల్
జేర న్మణిదిగ్దళశశి౹శేఖరవళి వీణారచన ధరఁ జెలఁగును ౹ నాదవివుతా. 229

[1]ఉద్ధతము.

అనుపార సు౹ద్ధత మన్యో, న్మరి సజములున్ ౹ నసజ్గలున్
బాసభనజగలు ౹ పజ్సలున్, ధర షణ్మహీధ్రగజ ౹ ధాతృయతిన్. 230

మధుర.

వెసమధురాఖ్యము ౹ విన్నజారగల్ నా
రసలగములు మీద ౹ రాగననమ్యయల్
నసజజజగ లొందన్ ౹ దంతిరత్నాజది[2]
క్ప్రిసరవిరమంబు జెంది౹రసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్ఛాయను రెండవచరణమునను మాలినీచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహామఖ్యులఁ గినిసి ౹ ఘోరరణములోఁ
జెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్న౹దీపిక ల్దినరును న

1 ఉద్గతము (వ్రా. మా). 2 ఛందోభంగము-చివరగణము యగణమై యుండవలెను.

క్షరనభభ్నభస ల్నినాసజకారభసలు నభర్సనసనసలు
న్భరసజాగలు భూపతు ల్వినభానువిశ్రమయుక్తితోన్. 233

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి నుదయించువిరామములు న్గణంబులు౦
బ్రాసము లెల్లఁ దప్పక నమర్చి వచించిన నైదులోవ లై
భాసిలు వృత్తపద్యము లపారము లై విషమాహ్వయంబు లై
వానికి నెక్కు శిష్టజనపాలన దుష్టనిశాటచాలవా. 234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక వైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెద:—

మ. ప్రకటింతు న్ధర దక్షిణాంతికయు నౌపచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వైతాళీయము న్జారుహా
సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ జెన్నారువృత్తంబు లిం
దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్గలుగు నందుం గొన్ని వాక్రుచ్చెదన్. 235

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, వైతాళీయాఖ్యవృత్తవారములందున్
బీతాంబరగురువునకు, న్రీతిగఁ గృతుల న్లఘువులు రెండేసి యగున్. 236

దక్షిణాంతిక.

ఉరుసాజగ లుండు జేసులన్, సరులం దూకొను సభ్రవంబులున్
దొర లేడిటఁ దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగు దక్షిణాంతికల్. 237

ఔపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలము లేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూఱు న్యతిషడ్గ రేఫయుంబుల్
సమత న్వసుల సహ రేఫయుంబుల్, క్షమలో నౌపచ్ఛాందసంబు మించున్. 238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర జేసి నుదీచ్యవృత్తియున్, బరఁగు న్సర్గను బ్రాచ్యవృత్తియున్
గిరిమణియతి కీలితంబుగన్, బరమఁ గొల్వఁ బ్రవర్తకాఖ్య మా. 239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్భగగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్భగగంబుల్
క్షమ గిరినవ క్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితమర యాపాతలికాఖ్యల్. 240

పరాంతిక.

ఇలవర్తకవృత్తరీతితోఁ, దుల రైయె పాదచతుష్టయంబులన్
బలసినయది పద్మనాభ చెన్నలరుం గృతులఁ బరాంతికాఖ్యచే. 241

వైతాలీయము.

ఋతులఘువులు ♦ రేఫవంబులుక, ధృతవసులఘువులు ♦ రేఫవంబులుక
జత సమకొన ♦ సారసాక్ష పా, లితశుక వైతా♦లీయవృత్తమా. 242

చారుహాసిక.

[1]ప్రమదమునను ♦ వర్తకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున ♦ ధాత్రి సత్కవుల్
సమకూర్చిన♦శార్ఙ్గకార్ముకా, సమత న్మిఱును ♦ జారుహాసికల్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ ♦ దొమ్మిదింట క్రాం, తులు పదునాలుగు♦దూఱు బేసులం
దులఁ బదాఱు♦తొంగలించు స్వర్లలలి న్మాధవ♦ప్రాచ్యవృత్తి యా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు♦దక్షిణాంతికా,ఖ్యము తేజంబున ♦ నందగించు మే
లిమికృతులఁ గ♦డిందివేలుపా,తిమురు ధ్వాత్రి ను♦దీచ్యవృత్తికల్. 245

ఇది వైతాలీయజాతివృత్తవివేకం బింక మాలికావృత్తవివేకంబు లెఱింగించెద:—

మాలికావృత్తవివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ ♦ మఱియు నైదు
దనరు నిరువదియాఱు ఛం♦దముల మించి
యల లయగ్రాహి లయవిభా♦తి లయహారి
గదసమాఙత్రిభంగియు దండ♦కంబు లనఁగ. 246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపద♦మూలయంఘ్రులు నా
ల్గొప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనఁగఁ ♦ గొమ రొందు హరీ. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజస♦నంబులతుద న్భజస♦నంబులపదంపడి భ♦యంబులు లయగ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిర♦మంబునలుమాఱుగుదు♦రంబటుక వీశులఁతి♦రంబుగ వచింపఁగా
నంబరముగా వలసి♦తొంబగలి దానవక♦దంబము సహాయముగఁ♦బంబి త్రిదశు ల్బ
ద్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృ♦తంబు గొనఁజాలఁసమ♦యంబు దొరకించితి మ♦దంబున
ముకుందా. 248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గర్ణముపద♦ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనఁగఁ ♦ గొమ రొందు హరీ. 249

---

1 ప్రథమ (పూ. ము.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి.

పెనిమిటులు భార్యలును•దనయులను గాంచిరఁటె•మనమలర దొడ్డతప•మునసలదశ
స్యందనుఁడు సతికోసలియుఁ•దనకడుపులోపల భు•వనము లఖిలంబు నిడు•కొనిన
కొడుకున్రా, మునననినసనద్వయము•వెనుకనసగంబులును•జొనిపియతులుండు నెడ•లన
లుమలు ప్రాసంబునిలిపి కవీశ్వరులు•మును లయవిభాతి నిటు•నినువినుతిసేయఁ దురు•
వనజదళనేత్రా. 250

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్ణముపద•ములదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహారి యనఁగ • గొమరొందు హరీ. 251

లయహారి.

నగణములుపదునొకడు•సగణమునుగురువునిడి•మిగులనలువుఅయతులు•దగులఁలయ
హారిన్, బెగడిశతధృతిపరిప•రిగతుల మెఱయిడినమ•రిగిర్ఘుపతనువుఁబొడివి•నిగిడి
చనియంతన్, నిగమములు గొనివెసను•జగముఁ అద్రువఁబఱచి రొము•డిగికడపలిజడధి
ము•నిగిననభియాలిన్, బెగడుచునొడిసికరచి•తెగఁగొనినతురగగళుఁ•డగుహరివనఁగ
సుకవు•లగణుతిచెలంగన్. 252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము ము,ప్పదినాలుగువర్ణములను • బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభంగి యనువృత్త • మర్వురలోనన్. 253

త్రిభంగివృత్తము.

విసువక[1]సుకవులు•రసఁబ్రతిపదమున•హాసగగముఁడొకతీరై మతివేసైఆముఁడొక
తీరై, రసనగణములును•ససభసగములును•పొసఁగినషడ్యతిసంగి ప్రణతింగింజెల్లుఁద్రి
భంగిన్, మసలెడువ్రజమున•దుసికిలి మధురకుఁ•గసికిసమృద్ధశుభాంగిందగుభంగిం
జేరి త్రిభంగిన్, వెసమనిచిననవ•బిసరుహనయనయు•ని సభలవేడ్కగురింతుర్ విను
తింతుర్ నిచ్చలుఁగాంతుర్. 254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత • వ్యాఖ్యాణింపన్
గొదలేక సమరు దండక, ముదధీంద్రశయాన తావ•కోత్తమసుతులన్. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లన్ హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని పచిం
పం దగున్స్మందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామీఁది
వెల్లం దకారంబు లే మెందుగా నిచ్చకు న్వచ్చునందాఁక నిర్మించి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకం బంద్రుభక్తానుయాయీ భుజంగేంద్ర శాయీ పయస్తక్రదధ్యాదిక స్తేయి

1 సుపలురస (పూ. ము). ఛందోభంగము. 2 వఖ్యాణింపన్ (ప); వఖ్యాణింపన్ (ఓ).

నైర్మల్యతాపింఛగుచ్ఛచ్ఛవిస్వచ్ఛమాయూరపింఛావచూడాసదాపూతబృందాటవీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యార్భకక్రీడహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వర్వోర్వరాభారనిర్వాహకార్థాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటిప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలోల కాదంబినీనీల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః. 256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గడుగుల నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండవృష్ట్యాదికముల్. 257

దండకము. ధూర్తుల్ననకారంబులు న్రెంటిపై సప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యాఖ్య మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై నష్టరేఫంబులుం గూర్ప నర్ణాఖ్య మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన [1]న్నర్ణవం బయ్యె నోలి న్నకారంబులు న్రెంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పినన్ వ్యాళ మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రుద్రసంఖ్యాకరేఫంబులు న్నిల్ప జీమూత మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై నొప్పఁ బండ్రెండురేఫంబులుం జెంది లీలాకరం బయ్యెఁ బేర్మి న్నకారంబులు న్రెంటిపై మించు పద్మూఁడురేఫంబులు న్నంత నుద్దామ మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రూఢిఁ బద్నాల్గురేఫంబుల న్శంఖమన్దండకం బయ్యె నీరీతితోడ న్నకారంబులు న్రెంటితర్వాత నేడాదిగాఁ గారకారంబు లొప్పారఁగా నంఘ్రి నొక్కొక్కటెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండకంబు ల్ప్రసాధించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రులుం జేయఁగా వచ్చు [2]నీరీతి నేకోనసాహస్రపర్యంతముం గూర్చి యిచ్ఛావిధిం జెప్పఁగావచ్చు గాంతంబుగా రాధికాజార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా సుదంతాసునాథా కళిందాత్మజానాథవాఃకేళికాసక్త గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారాశుకాస్యోక్తవాక్యామృతాంభోధిచంద్రోదయా సాంద్రదేవా నమస్తే పునస్తే నమః. 258

జాత్యుపజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేదములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు సరసిజనయనా. 259

సీ. కందభేదము లాఱు గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యాక్కరలు నైదు
దీపించుమంజరీద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిషట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధములతో నొప్పురగడలు కళికలు నుత్కళికలును గూడ
జాతులు నవవిధగీతంబులును సీసషట్కంబును నుపజాతు లయ్యె

---

1 న్నర్హ్వవం (పూ.ము.). 2 నీతీరు (ప).

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీ◆మనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తి తాత[1]నా◆జ్జలు ననంత
మంత్రియునుఁ దిమ్మరాజు ని◆మ్మాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగఁ దాము చేసిన◆ఛందములను. 260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యెది
మురసంహార ప్రథమపాద◆ముఖమున నిలిచెన్
ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గు◆పదములమొదలన్. 261

మ. ధరణిన్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడే◆తప్పంగరా దెల్లెడన్
మరి తజ్జాతిగణంబులైన సరి యి◆ట్టట్లైనఁ గావచ్చు నుం
దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవ◆ర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు ని◆ల్చు న్వాళ్లకై యొక్కచోన్. 262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామ ◆ ప్రస్తుతపద్యం
బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో ◆ వివరింతున్. 263

క. గురులఘువ్రల కేరిటియ, త్షరములు నష్టగణనామ◆కము లగులిపులున్
సురరిపుగర్వతమోభా, స్కర దీర్ఘము లైన రెండు◆గా నెన్నఁబడున్. 264

కందషట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయు ◆ మరి విపులయుఁ
జపలయును ముఖచపలయు ◆ జఘనచపల
లనఁగ గందపద్యంబు లీ◆యాఱువిధము
లఖిలసుకవికృతులలోన ◆ నలరుచుండు. 265

సీ. నలగగభజసగ◆ణంబు లేసునె కాని కందంబునకు నొండు◆గణము సొరదు
[2]పీఁటిలోపల నొక◆మాఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము మందుఁ ◆ గానఁబడును
దరువాత దీర్ఘపా◆దము పంచగణములఁ దగుదాని మూఁడవ◆తావునందు
నలజలు దక్కంగఁ◆గలయు వామీఁదనే యతి దాఁకునిజపదా◆ద్యక్షరంబు
తే. తుదినిగాసలు దక్కంగఁ ◆ గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేసుల ◆ గొప్పకాల
సరుల జగణంబు గూడదీ◆చరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁ◆బూర్ణమయ్యె

1 నొజ్ఝ (ప). 2 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'ఫీఁటి' అనియేయున్నది.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, వారి యగు నాఱవయెడ నల • మాఁటిట్లై
విరతియుఁ గూడఁగ మూఁటను, నెరయుఁ జతుర్గణములు గమ • నిలిచినచోన్.

విపుల.

క్షమ జేవీశాలు సమపా, దములోఁ జొర శబ్ద మొకటి • తనరింపన్
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు • కంద మగున్. 268

చపల.

[1]సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడమదుగునను ద్విగ•ణలఘువులై
[2]సమకోనువిరతియు పదిరేన్, లములే ముకుంద చప•లకు నమరున్. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందమువై, ఖరిన్ మొదలియడుగు చెప్పఁ•గఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యనెడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద • యఘుజైత్రా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వా, ర్ధము చపలాకందముక్రియఁ • దగు నపరా
ర్ధము జఘనచపలకు మునం, ద్రమానసమరాళ•దాశార్హా. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త•చయములఁ దక్కన్
బెరజాత్యుపజాతులు వి,బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప•నచ్చున్ గృతులన్. 272

ఉత్సాహలక్షణము.

[3]ఈహ మీఱ సూర్యగణము•లేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ • జాగుచుండు సత్కవి
వ్యూహసుతులు గాంచి కృష్ణుఁ • డోడిసి కాళ్లు పట్టి పెన్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ • ద్రోచెఁ గాళ్లు మీఁదుగాన్. 273

తరువోజ.

శతమఖత్రితయంబు•జలజాప్తుఁడొకఁడు శతమఖత్రయిమీఁదఁ • జనువిశ్రమంబు
ప్రతిభ నీయడుగులో•ప్పఁగ రెండుగూర్పఁ బ్రతిమీఱనొక్కొక్క•పాదమైతనరఁ

---

1 సమపదముల మొదలం జగ,ణముగడపాదమునకు ద్విగ•ణలఘువులై (ప.ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకోనుయతియాఱవయది, లములాముకుంద చప•లకునమరున్ (పూ.ము). 3 ఈహ కారశక్ర (ప.ఓ.).

జతురంఘ్రి లీరీతి • జత కూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢి • జలజాక్షుసుతులఁ
గృతులందుఁ దరువోజ • సరోజ నెసఁగఁ గృతకృత్యుఁ డై చెప్పు • క్షితి నెల్లసభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్టివనిన:—

క. మధుదమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే ను • మ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రథితాక్కర లైదు దనరు • గ్రంథములందున్. 275

మహాక్కర.

సూరుఁ డొకఁడును మున్నుగాఁ దర్వాత • సుత్రాము లేవురు పిఱుఁద నొక్క
తారకేశుండుఁ జత యైన నిట్టిస • ప్తగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు రెండవచోట నాలవచోటఁ • జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు
నోరసిలు నాలవగణంబుపై క్రాంతి • యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మనువుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చి • మూఁటిపై విరమంబు నిల్పి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద • కలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాలుగణము • లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ • దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర.

మురనిశాటేంద్రసంహార • మూఁటిపై విరతు లుంచి
తరణిశక్రత్రయంబు సు • ధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసలో నేనుగణముల • పాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృ • తుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర.

[1]భానుఁ డిద్ద ఱాదిత్య • పతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణ • ములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి • నంతరాక్కరంబు
భానశీతాంశునేత్ర • పద్మాళత్ర. 279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్య • పతులు తమిస్రాపతియు, జానుమీర నీనాలుగు • చరణములవు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి • నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాళత్ర (ప. ఓ.). *భానుఁ డిద్ద ఱాదిత్య • పతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు చరణ • ములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి • నంతాక్కరంబు, భానుశీతాంశు నేత్ర • పద్మాళత్ర. ఛందోభంగములేకుండ నిట్లు సవరణ చేయవగునేమో ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై • విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్క • సోముండు రా
జరణ మీమాఁటిచే • సాగి యొప్ప, హరిపపర్యంక య • ల్పాక్కరంబు. 280

మఱియు, మంజరి.

తుద మొదళ్లను [1]నంటి • దూఁకు శబ్దంబు, వర్జించి యతి మాఱు • ప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్వి • పద యై చెలంగఁ, బ్రాసంబుతుదలందుఁ • బదిలంబు చేసి
[2](సాగింపఁగాఁ జాల • సత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార • భూమిలోపలను
బద్మాక్షుఁ డెపుడు చే • పట్టు మంజరుల, చందాన నలరారు • జగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు • సూర్యుఁ డొక్కండు
విరమంబు రెంటిపై • వెలయు నొక్కటికి
క్షితిఁ దగ నీరెంటి • చే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన • మే లండ్రు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్వు రిం • ద్రులు రెంట మూఁటను
బలభిద్ద్వయంబును రవియు • వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమ • సంయుతమై, లలి షోడశమిత • లఘువులతోడఁ
గలసి చతుష్పద • గతులను ధరలోఁ, జెలు వగుఁ జౌపద • సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

[3]భానుయుగము పై • పయి నవల నిం, పూన మణివిరతి • నొంది ధరలో
జా నలరుఁ జతు • ష్పదవితాళా, ఖ్యానమున వినా • యకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణం • బులు మూఁడు రవియుఁ
దగుతుదఁ బ్రాసంబు • దాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమమ్ము క • ర్ణాటచౌపద యై
సగుఁ గృతుల సత్కవుల • సమ్మతముతోడ. 286

---

1 నంటితూఁకు (ప); నంటుతూఁకు (ఓ.). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాఁతపుస్తకములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనఁబడుచున్నది. 3 ఈపాఠము పూ. ము. లోనిది (ప. ఓ.)లలో 'భానుగణయుగముపయినవలతిం' అనిఉన్నది. అర్థము విచార్యము.

పంచపద.

క. ఆది సమవృత్తములలో, నైదంఘ్రుల నెద్దియైన • నార్యులు వలుకన్
బాదుకొని కృతులలోపల, నాదరమునఁ బంచపాది • యనఁగా నలరున్. 287

ఉ. ధన్య సుశీల యన్వనిత • తత్పరత న్నదియొద్దనందు స
త్కన్యలు సేయుసువ్రతము • తాను వేడుక నాచరించి స
న్మాన్యత గట్టినట్టినవ•మండితతోరమనూయ చేసి పె
న్దైన్యము నొంది కానల వి•ధాతృకృతంబున సంచరించుకాం
డిన్యమహామునీశ్వరుఁ గ•డింది గఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

షట్పద.

ప్రాసము ల్మున్నాలు • వాసవు లాఱ్ఱిరి•పై సుధా దీధితితో నిర్యతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద • మీనూటితో నాల్గుఁ • జేసిన కృతులందు పట్పదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు వైతాళీయభేదంబులైనరగడ లనేకంబులు గల నందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యవి యనిన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్గనము వి•జయమంగళమున్ (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర మ,ధురహరి హరిణప్లుతగతులు • దొరలుం గృతులన్. 291

క. ఆద్యంతప్రాసంబు ల,భేద్యంబులు రెంటరెంటఁ • బెనఁచి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నన,వద్యంబులు రగడ లెల్ల • వాలుం గృతులన్. 292

క. కొదలేని నైపుణులఁ జె,ప్పదచేనుత్సాహవృత్త•పదయుగ్మముచేఁ
దుద నాదిని బ్రాసంబుల, వదలక విరచింప వలయుఁ • బ్రాజ్ఞులు రగడల్. 293

హయప్రచారము.

ఋతువిరామ • మినులు నల్వ, రతుక నొక్క•యంఘ్రి చెల్వ
దనర హయతఁ • దార్క్ష్యుఁ డంచు, దనుజహరణ•దక్షుఁ డంచు
మను శుకాది•మునులు వొగడ, జను హయప్ర•చారరగడ. 294

తురగవల్గనము.

ఇరవుల న్హయప్రచార • మినుమడించి కృతులఁ జెప్ప
దురు విదూరితాఘ్నివరణ • తురగవల్గనాఖ్య మొప్పు. 295

విజయమంగళము.

తురగవల్గనంబు రెంటి•తోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసకూలదహన • తుహినహీరసదృశకీర్తి

పరఁగ దుగ్ధసింధుమధ్య • భాసురాంతరీపవర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి • భక్తజనహృదబ్జపూర్తి. 297

దిరదగతి.

కర మొప్పఁ బంచలఘు • గణచతుష్టయముచే
విరమంబు రెంటిపై • ద్విరదగతి పేరిచే. 298

విజయభద్రము.

ద్విరదగతి రెట్టింప • విజయభద్రము చెల్లు •
విదురపూజితపాద • వేదసన్నుతనామ
దరచక్రకార్ముకగ • దాఖడ్గధారణా •
తాపింఛసమగాత్ర • దళితదైత్యస్తోమ. 299

మధురగతి.

[1]నాలుగుమాత్రలు • నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి • నలి విరమణములు
గలసి మధురగతి • కనలును జగణము, తొలఁగిన ధృతకా • స్తుభ కవిరమణము. 300

హరిగతి.

నలసభగగములలోపల నేదై • నను నెనిమిది నాల్గిటిపై విరమము
గలసిన హరిగతి చెలు వగుఁ గృతులం • గవిపరులౌ నని చెప్పిననియమము. 301

హరిణగతి.

నరహరి పదియు • నాలుగులములు, కరియతి హరిణ • గతికి నెళవులు. 302

వృషభగతి.

ఇరువదియెనిమిది లఘువులు [2]పది • యేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిర వగు వృషగతి పద్మాధిప • యిది విను మాదరమున మదమన. 303

యక్షగానలక్షణము.

సీ. తుద నేడులఘువులు • తొలఁగించి చదివినఁ ద్రిపుటకు వృషభగ • తిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్క • లఘువు మానిన జంపె మనుద్విరదగతిస • మపదయుగము
గురు తగురచ్చేర • కుఁ దురగ వల్గనా వ్యాయ మేకతాళియా • మధురగతికి (?)
నంఘ్రి కిర్వదినాలు • గటతాళమున మాత్ర లోలి విశ్రాంతి ప • ద్మాలుగింటఁ
తే. చెలియ నర్ధంబు నర్ధచం • ద్రికలు వీన
యక్షగానప్రబంధంబు • లతుక వచ్చు
రగడభేదంబు లివి యింద్రు • రసఁ గవీంద్రు
లవితనిజసేవకస్తోమ • యబ్ధిధామ. 304

---

1 నాలుగులఘువులు (ప). 2 పదిహేనిట (ప).

ఉదాహరణలక్షణము.

సీ. సప్తవిభక్తులు • సంబోధనంబును గూడ నెన్మివిభ•క్తులు గ్రమమునఁ
బఱపేర దొరలంగ•బద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మా•ర్గములఁ గాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది • దళములు గావించి దానిలో సగము ను•త్కళికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం • బయ్యెడు దళము లెన్మిదిఁ గూర్చి వానికిఁ•దుద విభక్తి
తే. బయలు పఱచి కట్టకడను•బద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవి•భక్తికముగ
నిర్వదాఱుపద్యములందు • నిడిన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు • రిద్ధచరిత.

సీ. సంబోధనమునకు • సరసాళి జయపతి ప్రథమకు వాణి వి•రావళియును
క్షితి ద్వితీయకు స్ఫుట • కీర్తిమతియుఁ దృతీయకుఁ గీర్తి సుభగయు • నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభిని•యును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు • వాణియును గ
శావతి షష్ఠియు • లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘూర్ణి • సత్కమలయు
తే. నాదిమూర్తులనామధే•యములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లష్టవి•భక్తులకును
వారుతమశక్తికొలఁదిని • వ్రాలుఫలము, లిత్తు రాయకద్వయమున • కిందిరేశ.

సీ. సంబుద్ధి యెడలించి • సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిస•ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధిలోఁ గూడ • సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బ•ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ వి•షమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు వి•ద్దళి యనంగఁ
గళిక లుత్కళికలు • గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు సత్ఫల్ల•కంబనంగ
తే. నవనిఁ జాటుప్రబంధంబు•లందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండుని•నాల్గుదెగలఁ
గానఁబడు నుదాహరణము • ల్గానలోల, కామెపల్లీశ వల్లవీ•కామకృష్ణ. 307

ఉ. శ్రీవనితాసనాథుఁడు వ•శీకృతభక్తమనోంబుజుండు వి
ద్యావసుఁ డుగ్రసేనుఁ డురు•వైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలుఁ డ•హాగపతిక్షోటిమరీచి భద్రదం
తావళనాయకావసుఁ డు•దారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. 308

కళిక.

మఱియు దేవకీశౌరసేనికు•మారనిర్మలరత్నరాజము
కలుకుటసురల నెల్లఁ దారుణ•కదనధారుణి దునుము తేజము
బలిమిస్వర్నందనవనములోపలి•పారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁది మీఱినసమ్మదంబునఁ • గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు సూతకృత్యము • చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు మఱుపనిదాసచయములఁ • దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేర్చెను

వెలఁదికొలకును బాణుచేతులు ♦ వేయు నఱికినవిక్రమోగ్రుఁడు
జలదములజిగి దెగడునొడలున ♦ జానుమీఱెడుశుభసమగ్రుఁడు. 309

ఉత్కళిక.

కమలనేత్రు నిరాక రోయుచు ♦ యమునయొడ్డునఁ దపము సేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున ♦ నున్నసుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుఁడు గూర్చినమిత్రు నానతి ♦ కరము పట్టెడుదానిఁదానతి
విదళితాసురసార్వభౌముఁడు ♦ యదుకులాంబుధిపూర్ణ సోముఁడు. 310

ఉ. మానవులార రోగములు ♦ మానును లేములు లేవు సంపదల్
జా నగు దుఃఖము ల్దొలఁగు ♦ జాలు నఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొంద నేటికి న♦తిస్థిరభక్తినిఁ గొల్వుఁడీ పరా
ధీనులుగాక మీరు ఏసు♦దేవకుమారకు ముక్తికోస మై. 311

కలిక.

[1]మఱియు ప్రేతల నెల్ల ♦ మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల ♦ మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసు♦బండియీడ్చినవాని
వేమఱదిరినమగధు ♦ విరగఁ దోచినవాని
బాలుఁడై ఱోలెక్క ♦ పాలుద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు ♦ లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాళవృక్షము లెల్ల ♦ ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కసుఁ జావఁ ♦ గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిఁది ♦ లేమిఁబాపెడివాని. 312

ఉత్కళిక.

మందుపావకుఁ గొల్చి ♦ కొండవాహుతి ప్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి ♦ పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి ♦ చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మెక్కక* పూని ♦ పురికి వచ్చినవాని. 313

---

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని ఆయిదుపాదములు పూ. ము. లలో లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు.(పూ.ము) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.) లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిఁదిలేమిఁబాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపదములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' దుక.

చ. [1]పులకిల నేల మానవుల ♦ [2]పుట్టును పావన మయ్యె నెవ్వఁడుర్
[3]గళవడ మేల రోగము ల ♦ కాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
ధలును దరిద్రతావ్యథలు ♦ దవ్వులకేఁగును వాంఛితార్థముల్
గలుగు నమేయుచేతఁ గమ ♦ లాధవుచే వటపత్రశాయిచేన్. 314

కళిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి ♦ మసలుమంత్రవాదిచేత
నెఱిఁగి సాంభకునకు వరము ♦ లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
మృతతనయుని మరల గురున ♦ కిచ్చినట్టియమృతుచేత
నతులరాసకేళి సలిపి ♦ నట్టియాదినటునిచేతఁ
బిండి రుబ్బునాతిమోము ♦ పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
మండుచున్న కారుచిచ్చు ♦ మరిగి త్రావునమరుచేత
నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు ♦ నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
వెలయఁ దులసిపూసపేరు ♦ వేసికొనినజోగిచేత. 315

ఉత్కళిక.

గట్టిగళరపంజరంబు ♦ గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
చవుటికడలి చెంతఁ జేరి ♦ పవనతనయుతోడఁ బోరి
తన్నుఁ జేరినంత వచ్చి ♦ చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
మహిమ మెఱయుకృష్ణుచేత ♦ మిహిరకోటిదీప్తుచేత. 316

శా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో ♦ నుప్పొంగి పెక్కేఁడులా
ఖీలాకారమునం గొలంకు[4]నడుమన్ ♦ బేటాడునక్రంబుతోఁ
జాలం గయ్యము చేసి చిక్కఁనమద ♦ స్తంబేరమస్వామికై
కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై ♦ కృష్ణాంబుభృన్మూర్తికై. 317

కళిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖడ్గము ♦ మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
మెఱయఁగ విద్యుచ్చేలముఁ దాల్చక ♦ మెలఁగెడుదధికణపరిధిగునకై
వెలుచం గదిసిన[5]మల్లుల నిరువురఁ ♦ బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
వెలయఁగ యమునానదిలోఁ గాళియ ♦ విషధరుఁ దోలినయదుసింహునకై
విజయునిరథసారథి యై గురునృప ♦ భీష్మాదులఁ గెలిచినభూపతికై

1 పులసిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు. (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళ మేల (పూ. ము). 4 నడుమన్నిట్టాడు (పూ.ము); బేపాడు (ఓ.). 5 మల్లుర (పూ. ము).

గజిగా యవనాభిధు ముచుకుందునిఁ • గనుదృష్టినిఁ జంపినశ్రీపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ • బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గెల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధన•గిరి మోఁచినమహదానందునకై. 318

ఉత్కళిక.

తొలిపుట్టువునోము[1]ఫలంబున వే, బలువిడి నగుపేదటికంబున వే
సరి కొండల మందుచుఁ బైనంబై, పురికిం బరమానందమునం బై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యడుకు లొసంగినబాపనికి
న్గలి మిచ్చినబాలస్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై. 319

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున వా•పోవంగ నాఁ డాత్మలో
మురవొప్ప న్విషదుగ్ధయుగ్మకుచయై • ముద్దాడు రాకాస్యఁ జ
న్నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిషచే • నిర్వ్యైనకాలంబునన్
ధరణిం గూల్చిననందపుత్త్రువలనం • జార్క్షణధర్మస్థితుల్. 320

కళిక.

మఱియు గీతామృతస•మగ్రసింధునివలన, వఱలు భవపటుతిమిర•వనజబంధునివలన
బొంకు పెయ్యెడ లేని•భూరిసత్యునివలన, జంకు పెన్నడు లేని•సమరనిత్యునివలన
ఖేదము ల్విడబాపు•[2]కేశిమర్దనువలన, నాదికారణమూర్తి • యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదముల•గాముపానుపువలన, [3]బూని గొడ్రాలికిం • బుట్టైకానుపువలన.

ఉత్కళిక.

[4]తను బిల్వ మిగురు గూర • దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రౌపదిచేత • నాస దీరఁగ మేఁత
యడిగినమునీశులకు • నిడఁ గల్గుదాసులకుఁ
గల్పించుహరివలనఁ • గల్పస్థాయివలన. 322

---

1 ఫలంబున నే-పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమభంగము. 2 కేళి (పూ. ము.). 3 పూనిగొడ్రాలికిఁ బుట్టు కానుపువలన (పూ.ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి (ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల-పూ. ము. ఈ చరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

§ గుత్తితిఁ గిట్టంబుగఁ......నిర్వ్యైనకాలంబునన్-పూ. మ. ఇది "క్త్వార్థే కారసంధి" ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండడు. కాబట్టి దీనినిసవరించుటన్యాయ్యము. మహాలాక్షణికుఁ డైనయప్పకవియె యిట్టియశాస్త్రీయమైన సంధినిజేసినచో నాంధ్రభాషకు ముప్పువచ్చుననుట యతిశయోక్తిగాదు. మరియు "నిర్వ్యైన" అను పదము మిక్కిలి కర్ణకఠోరముగనున్నది. తక్కినపద్యశైలినిచూడగా పదముల మార్దవము స్పష్టముగదా.

శా. [1]కారాగారమునందు వెల్వడి భుజం•గస్వామి సుచ్ఛత్త్ర మై
పై రాఁ దార్క్ష్యుఁడు వాకిళు [2]ద్దెఱువ నం•భ్రస్తోమముల్ మీఱ శ్రీ
నూహోద్భూతి పథం బొసంగఁ దనుఁ గొం•చుం దండ్రి యేతెంచి [3]జా
ల్వారేపల్లెను నిల్పఁ బొల్చు[4]హరికి • న్వాలార నేత్రోత్కరల్. 323

కళిక.

మఱియుఁ బెఱయ నెఱయ నుఱియు•మధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుము•నక్రుఁ గెల్చినవితకరికిఁ
గఱచి చఱచి యఱచి పఱచుఁ • గపినిఁ జంపినచ్యుతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి [5]సారగు•మద్దులీడ్చినయమితునకు
[6]సరలి కెరలి వరలి మరలి • సాళ్వుఁ జంపినక్షురునకు
గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి • కామెపల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము • నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము • వైరి కొసఁగుమాధవునకు. 324

ఉత్కలిక.

[7]గొల్ల లెల్లఁ దల్లడిల్లఁ • బెల్లుజల్లు లల్లి రాళ్ల
సోనవాన మాన పూని • కాన రాని[8]కోనలోన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్ట • రొట్టు గట్టు మట్టు సుట్టు
నూఁచి లోఁచి నోచి మోఁచి • [9]బ్రోచినట్టివామనునకు. 325

మ. పృథులావంతివరస్వయంవరమున • న్విందానువిందాహ్వలక్ష
ప్రధనక్షోణిని గెల్చి సగ్గుణ సుభ•ద్ర స్భద్రఁ దోకొంచు వ
చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞచే ననలసా•క్షీకంబు గృహ్యోక్తస
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె • [10]స్థిరప్రతాపోన్నతుల్. 326

కళిక.

మఱియు నుగ్రసేనా•మాత్యునందు, నెఱి మీఱ లఘుకాల•నిత్యునందు
విబుధార్చితపదార•విందునందు, విదళితఘోరారి•బృందునందు

---

1 కారాగారమునుండి. పూ. ము. 2 ద్దెలిఱు (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము) 4 హరికీవాఱార (ప). 5 యొరగు (పూ. ము.). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి సాల్వుఁ జదిపినక్షురునకు (ప. ఓ). 7 ఇందు (పూ. ము) లలోను (ప.) లోను మూఁడు చరణములు మాత్రమేయున్నవి; (ఓ)లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కాన-పూ. ము. 9 ద్రోచినట్టి వామనునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామనునకు (ప). 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రాపహారునందు, బలిపట్టణద్వారపాలునందు
జలగాదివశతనూచ్ఛాదునందు......... 327

ఉత్కళిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జునాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు
రాపులో నూచి, వీఁపుతో మోఁచి, వెలయుహరియందు, జలజాక్షునందు. 328

ఉ. ధర్మజుఁ డంపినం జరిగి దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల [1]దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గను నేయపున న్సభఁ దాల్చినట్టిని
న్నర్మవహాకృతిం దలఁతు నాదుమనంబున నందనందనా. 329

కళిక.

మఱియు జగన్మోహన మాయఁదాల్చినజాల, జిలుగుతెఱి ద్రౌపదికిఁ జీరలిచ్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁ జల్ది గుడిచినబాల, విఖనసుం డెదలోన వేఁ దలిర్చినలోల
నయ తేరినాగలపై నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ జక్ర మెత్తినశూర
తరిని సద్గురుసుతుల దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు పెక్కలించినవిజయ.

ఉత్కళిక.

గురుభీష్మ రాధేయు లురుజన్యమున నేయు
శరవహ్ని బయ లెక్క యరద మెల్లను నెక్క
[2]తరి గొల్చునెడ పాండువరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్య వితత దీనశరణ్య. 331

శా. నీ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు న్నీచే సుఖం బబ్బె నీ
కై వేదండ మొనర్తు నీవలన నిష్టావాప్తి చేకూరె నీ
కే విశ్వాసముఁ [3]జేర్చి తింక మదిలో హెచ్చరియ్యే నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా కామేపలీవల్లభా. 332

ఉ. నామన విచ్చగింపు మిట నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం
తామణికల్పనోక్తికల నాచతురోపమ లుల్లసిల్లని
చ్చామతి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామెపలీశ నీకు నై
రామయమై తగ న్భవను దాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాన్. 333

---

1 దగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 తరుగాల్చునెడ పాండుతనయులేగురి మెంఢు(పూ.ము); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూచినగాని సరియైనపాఠమునిర్ణయించుటకు సాధ్యముగాదు. 3 జేర్తునింక(పూ.ము.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండుదెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు లెట్టివనిన.

సీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు ♦ నందైన [1]నొకటితోఁ జెప్పి రేనియు సమ♦సీస మగును
నియమము ల్దీనిపై ♦ నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెఱంగు లై ♦ యతిశయిల్లు
నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాస ♦ మెక్కింప వళ్లకై సర్వతః ప్రాససీ♦సం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రులఁ ♦ బదిలంబు గావింప నక్కలిప్రాససీ♦సాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి ♦ రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యాది వడి♦సీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ ♦ బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలివడి♦సీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ ♦ తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్య♦సీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే ♦ కల్పించి కద్దాన సరవి సర్వలఘుసీ♦సంబు ననఁగఁ

తే. సప్తవిధము లివియ శబ్ద♦శాసనుండు, పంచమామ్నాయపక్కిలోఁ ♦ బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము ♦ ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే ♦ చెప్పినారు. 335

అందు సీసలక్షణ మెట్టి దనిన:—

క. సురపతు లాఱ్గురిపై భాస్కరు లిరువురు గూడ నొక్క♦చరణము పొల్పొం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంట రెంట ♦ వెలయఁగ వళులున్. 336

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి ♦ చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తంగాడదేశవి, భాసురశుభశీల కామ♦పలిగోపాలా. 337

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వాఁడు ♦ మృతగురుతనయుని మెలఁత వేఁడిన మెచ్చి ♦ మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వాఁడు ♦ పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి ♦ పాండుసుతుల
వెడలించె నెవ్వాఁడు ♦ వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లి యై ♦ యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వాఁడు ♦ మాసలంబున వృష్ణియదుభోజపైన్యాంధ♦కాదినృపుల

తే. వ్రేల్చె నేవాఁడు ఖాండవ♦విపిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసిత♦జ్వాలమీఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన ♦ ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీస♦మఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదండవరదుండు ♦ వేధోండగాంగుండు కాదేనశయనుండు ♦ యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు ♦ నౌదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు ♦ కాదనీలుఁ
డాదితేయుఁడు బిందు♦నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు ♦ బాధితారి
మేదిశ్రీశుండు ♦ భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు ♦ ద్వాదశాత్ముఁ

1 రెంటిలో (పూ. ము.).

తే. డాదిదేవుఁ డాశ్రితగంధ•మాదనుండు, చేదిసాంభకవైదర్భ•సూదనుండు
మేదురమురళీనాదవి•నోదుఁ డనుచుఁ, జెప్పినను సర్వతఃప్రాస•సీస మగును. 339

[1]వృత్తప్రాససీసము.

శిక్షించె నెవ్వాఁడు • [2]చేటుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన • చేదివిభుని
రక్షించె నెవ్వాఁడు • ద్రౌణిబాణముచేతఁ [3]జిదియకుండఁగఁ బరి•క్షిన్నృపాలు
భక్షించె నెవ్వాఁడు • పర్వతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు • నారగింపు
వీక్షించె నెవ్వాఁడు • వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపా•పాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సాంభక•ధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వాఁడు పోరిలో • సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డె•వ్వాఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాస•సీసము లిల. 340

వడిసీసము.

విజయసారథిఁ గాని•వినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని • కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గాని•యభినుతింపఁగ నొల్ల మధుసూదనునిఁగాని • మదిని నిల్పఁ
బద్మనాభునిఁ గాని • ప్రణుతింపఁగా నొల్లఁ బాకీనపతిఁ గాని • ప్రస్తుతింప
బాణసంహారుఁ గాని • భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని • ప్రీతిఁ దలఁప
తే. వనితవేదండపతిఁగాని • యనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చి యనురక్తి•నాత్మ నెపుడు
పొగడుసత్కవిప్రజములఁ • బ్రోచి తనఁగఁ, దనరు వడిసీసభేదంబు • తాళభేది.

అవకలివడిసీసము.

సామాజికాహిత•స్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి • నామతింప
నభిమానధారుణీ•విభులు దానంబుచే నక్కఱ లన్నియుఁ • జక్కఁ జేయ
నతిరుక్షపక్షమా•వతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వ•మునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటుద్దండు • లొడిగి దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల • నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిషాడ్గుణ్య•బంధురముగ, [5]నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ • డై మురారి
నేల ననురక్తి నీతితో • నేలె ననుచుఁ, జేయ నవకలివడినామ•సీస మగును. 342

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు స•హాయ మేగు దెంచి తా
నించు కెదిరి దురము సేయు • నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ • గెరలి నరకపుత్త్రి మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి • తేరిఘోటకావలిం

---

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కిలిప్రాససీసమని పేరు. 2 చేట్కఱ్యో (ప).
3 చిక్కకుండఁగ (పూ. ము). 4 జనముల (ప). 5 నేర (పూ.ము).

ఆ. దోలుకృష్ణ యంచుఁ ♦ దోరంపుటుత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు ♦ మేలవింప
విషమసీస మనఁగ ♦ వెలయుఁ గా మెపలీశ, జమ్మిచెంత నున్న ♦ చతురవచన. 343

* సర్వలఘుసీసము.

క. త్షమ షట్త్రింశల్లఘువులు, క్రమమే పాళవిరామము గల ♦ దీర్ఘ పదచతు
ష్కముపై నొకగీతి మర, ప్రమథన సర్వలఘుసీస ♦ పద్యమున కగుర్.   344

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున [1]కొ♦దరయి మృతికి మొదలగు
[2]టూరులవలన విని రుష♦[3]వరుషుఁ డగుచు
చరమశరధిజలముల ♦ తరణి మునుగక మునుపు
దురమున నురువడి బలు ♦ దురుసుపరచి
కెరలి గొనయము దురిమి ♦ మరిగుణము మొరయిడఁగ
నిరికిన శితశరములు ♦ పరువ విడువ
జరిగి నెళవెతఁ గొదిగి ♦ మఱుఁగున నిలిచిన కురు
పతిమఱఁదిని నెరి నురు ♦ మగను దలఁచి

తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ శా ♦ సింపఁగోరి, సవ్యసాచిశతాంగంబు ♦ సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులచేఁ ♦ దొడరఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు ♦ సాగుచుండు.

క. బలసోదరగీత్యాదిత్యార్యలు నా ల్గార్యాఖ్యగీతు ♦ లాటవెలఁది తే
టులురెండు సమము లెత్తుక, మలనావ్యాయ పవడలు విష ♦ మంబులు మూఁడుర్.

సమగీతి.

త్షమఁ బథ్యాకందముచంద్రమునర్ రెండరలు దెలియఁ ♦ దనరింపర్
సమ మనుగీతికృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస ♦ కమలాత్షా.   347

---

* కరివరద పరమకృప ♦ ధరణిధర సురవినుత కనకవసన నరహరి ♦ గరుడగమన
నళినకరపదనయన ♦ దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి ♦ శరధిశయన
పరమపదనిలయ హరి ♦ పరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమని ♦ వహము పలుకు
నిరతమునుహృదయమున ♦ నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల♦దనిభత
తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి ♦ సకలసుకవివరులు చెప్పుదు రిలమీఁద ♦ వరుస నెల్ల [నువ
వారు మెచ్చంగ సర్వేశ ♦ వారిజాత్ష, కా మెపల్లీశ యచ్యుత ♦ కామజనక. 345

ఈపద్యము (పూ. ము.)లో నున్నది. 1 కెదరయి(ప). 2 ఊరుల(ప). 3 వరు షుఁడనచు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలిసగము చపలగతిం, దుద నృగము పథ్యగతిని ♦ దొడరంగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విదురాఖ్యాఖ్రిరాడివరద ♦ వేణుధరా. 348

ఉపగీతి.

ధరఁ జపలాకందమువై, ఖరి నృగం బైనఁ ♦ గావ్యములఁ
బరఁగు నుపగీతి పూర్వాపర వ్రజజమిస్ర ♦ మార్తాండా. 349

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దము కన్నను నొక్కగురువు ♦ దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్గమలాప్రాణేశ సహజ♦కందం బదియే. 340

సమగీతులందు నాటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు ♦ మిత్రులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు ♦ విబుధు లిద్ద
ఱహాహ యనుచు నూరు♦లయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మాట♦నలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ♦మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద ఱర్థంబు♦విప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ♦నేకగతిని, దేటగీతంబు మాటను ♦ వాట మయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

సురనాథు మీఁద♦నూరు లిరువురు రెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు ♦ [1]దనరు వారి రెత్తుగీతియందు. 353

కమలనగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణ♦మైనఁ జాలు హగణ
నగణములును రెండు గలసి ♦ నాటి యంఘ్రి కేదు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ ♦ దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ ♦ గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి. 354

పవడగీతి.

అవని ముగురుభాను ♦ లాదిత్యపతు లిద్ద, ఱవల నేగు రర్క ♦ లర్ధమునకుఁ
బవడగీతియందుఁ ♦ బ్రాసముల్ సమహాలు, నవియె యాటవెలఁది♦ యందు లేవు. 355

వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద.

తే. క్షితి మహారాష్ట్రభాషచేఁ♦జెప్పఁబడెడు, భీకరోక్తులు బిరుదు లై♦పెక్కు దనరు
నా టబిరుదావళియొనర్ప♦వలయునందు, బుధులు సంబుద్ధి పదములు♦పొసఁగఁగూర్చి.

---

1 దనరు నెత్తు గీతియందు-(పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని వ్రాఁతప్రతులలో గల పాఠము తప్పని దిద్దినచో డల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము • లై రిపుకర్ణకఠోరకంబు లై
[1]యతులితవీరవాక్యము లయి • యాదిమపార్థివలాంఛనంబు లై
ప్రతిపదనూతనంబు లయి • భాసిలునూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరు•దావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్. 358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల • సర్వవిభక్తుల [2]దీపనంబులన్
జెలు వగుపద్య మొక్కటి ర•చించినపిమ్మట గాడరీతి సం
కలితచతుష్కషట్కదళ•గద్యము లెన్మిదియుం బదాలు నిం
పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరు•దావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్. 359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, ష్టకసందర్భాష్టగద్య • చతురం బగుఫ
క్కికిఁ బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భద్ర మదియు • యచ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు,గళమే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ • గైకొని సామీ
ప్యలసత్సమాసమూమొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ • మగు దాళార్హా. 361

తే. అవధరింపుము దేవ ది•వ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తుల•[3]పరమపూత
పూతనాజైత్ర సుత్రామ•పుత్త్రమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జర•స్తోత్రపాత్ర. 362

చిత్రకవిత్వము.

సీ. అనులోమము విలోమ•ము నిరోష్ఠ్యమును దళ,కట్టును గుడులు శృం•గములు నక్ష
రవిలోపమును బద•భ్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంట్లు • మఱియు నేక
పదియు ద్విపదియుఁ ద్రి•పదియును నేకవర్ణంబును ద్వ్యక్షరి • త్ర్యక్షరియును
సరవి నిచ్ఛావాక్య•సంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిప•ద్యంబు లెల్ల

తే. క్షితినిఁ జిత్రకవిత్వప్ర•సిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెం పొంది • తెలివి మీఱు
[4]వానిఁ దెలియఁగ వచియింతు • వాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్త్ర•నరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళ•రథహారిరాధా
కామా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవకుల•దారకరాసా. 364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారవమాధామరపతి•యాదసమాకా
ధారారిహాథరళదరక, సారసమారాధనతమ•సారదమోదా. 365

---

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఓ.). 2 దీపనోక్తులన్ (ప.ఓ.). 3 పరమమూర్తి-(పూ.ము) పునరుక్తి నియమభంగము. 4 వాఁటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన పాఘాబాభా, మానా యనునాఖులిపులు ॥ మతి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున న్నిరోష్ఠ్య॥ము పిసాళించున్. 366

క. నరహర్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త ॥ కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరదైత్యనికృంతన హరి ॥ కంజదళాక్షా. 367

తలకట్లు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష ॥ సత్యావాసా
స్మరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర మమ్మరయు మనఁగఁ ॥ దలకట్టులగుఁగా. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశిఁ దిరిగిరి తిరిఁగి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొలఁకు ధనాఢ్యు లనఁగ ॥ క్షితి గుడుసు లగున్. 369

కొమ్ములు.

క. గురుఁడును శుక్రుఁడు సుగ్రుఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు ॥ బుధుఁడును గుహుఁడుఁగా
బురుకుత్సుండును గుత్సుఁడు
గురునుతు లొనరించి రనఁగఁ ॥ గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మొర్చి యూఁదె ॥ నచ్యుతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవనిం బఠియింప వలయు ॥ నార్యులు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీశానానారాధీ, ధారాకరతాతరశిత ॥ తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతరిధాన నాఁ బఁదభ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరథతావరసుత॥సరసనిధానా
నాధానిసరసతసురవ, తాధరకధసాతళిరత॥ధానాధారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. నారదమునిశార్దూలము, కూరిమి నజినంబు గప్పుకొని వేడుకతో
నారాయణవాసగున కనారత మేతెంచు ననఁగ ॥ నల్లెంటు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ
మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ. 375

ద్విపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని [1]పొలుచు టరుచె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

తే. దేవమునివంద్య గోవింద దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త పుణ్యపురుష
యమరసన్నుత గోపాల హరి ముకుంద
దేవ.యవ్యక్త హరియు నాఁ ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేనునున్ననినినన్నై
నానినను నానానును, నానూన యనంగ నొంటియక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమ్మును మన్మహూన నూనిన నేమమునను మొనమానను న
న్మనుమని మననమూ మన్నన, ననుమానానామునిన [2]యన ద్వ్యర్ణమగున్. 379

త్ర్యక్షరి.

క. మానితమతితో మమతను, నీనామము నేమమునను నేను మనమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగ ద్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోఁటలు లె స్సైన యున్నవి, తాటాదూటములు గావు తాపసు లుండన్
బేఁటలు దామోదరుచె, ర్లాటలకు న్నెళవులు మధురాపురిచెంతన్. 381

వ. ఈపద్యమునఁ దోఁట తాట పేఁట ఆట యనుమాట లర్థవంతముఁగాఁ గూర్పటం
జేసి దీనిపేరు ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము. 382

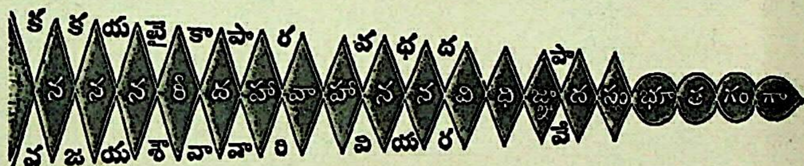
1 పోల్చు (పూ. మూ); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వర్ణ్యమగున్' అని
ఉండవలెను. యనద్వ్యర్ణ–ఇందు 'న' గురువు కాదు గనుక ఛందోభంగము.

బంధకవిత్వము.

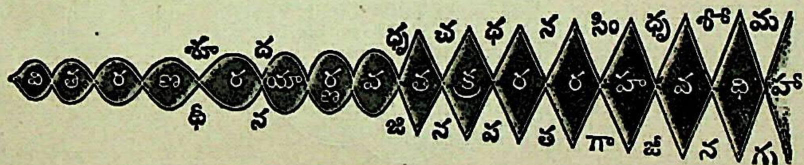
సీ. గోమూత్రికాఛత్ర • గుచ్ఛకుండలినాగ, కంకణమర్దల • ఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతో • భద్రమాలాక్షరీ, ప్రముఖబంధంబు లే • ర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధక • విత్వవిశ్రుతము లై, కవులకుఁ జెవులపం • డువులు సేయఁ
బటుతరప్రౌఢిమఁ • బండితపామర, సాధారణంబుగా • జగతిలోన
తే. రాధికాకేళికాలోల • రమ్యశీల, భూరిగుణసాంద్ర యదుకులాం • భోధిచంద్ర
వల్లవీమానచోర దు • ర్వారశూర, పరమవాచాల రాజగో • పాలబాల. 383

తే. మొనసి యొద్దుచ్చరేఖల • మూలలందు
వలయు బద్యంబు నాలుగం • ఘ్రులను వ్రాసి
చదివిరేనియు సుకవులు • సమ్మదమున
ధాత్రి గోమూత్రికాఖ్యబం • ధంబు దనరు. 384

గోమూత్రికాబంధము.

మాలిని. కనకనయనవైరీ • కాదపాహారవాహా
వనజనయనశౌరీ • వాదవాహారివాహా
వనధనదవిధిజ్ఞా • పాదసంభూతగంగా
వినయనరవిధిజ్ఞా • వేదసంభూతగంగా.

క. వితరణశూరదయార్ణవ, ధృతచక్రధరనరసింహా • ధృవశోధిమహా
వితరణధీరనయార్ణవ, జితనక్రపరతరగాహా • జీవనధిగృహా.

ఛత్త్రబంధము.

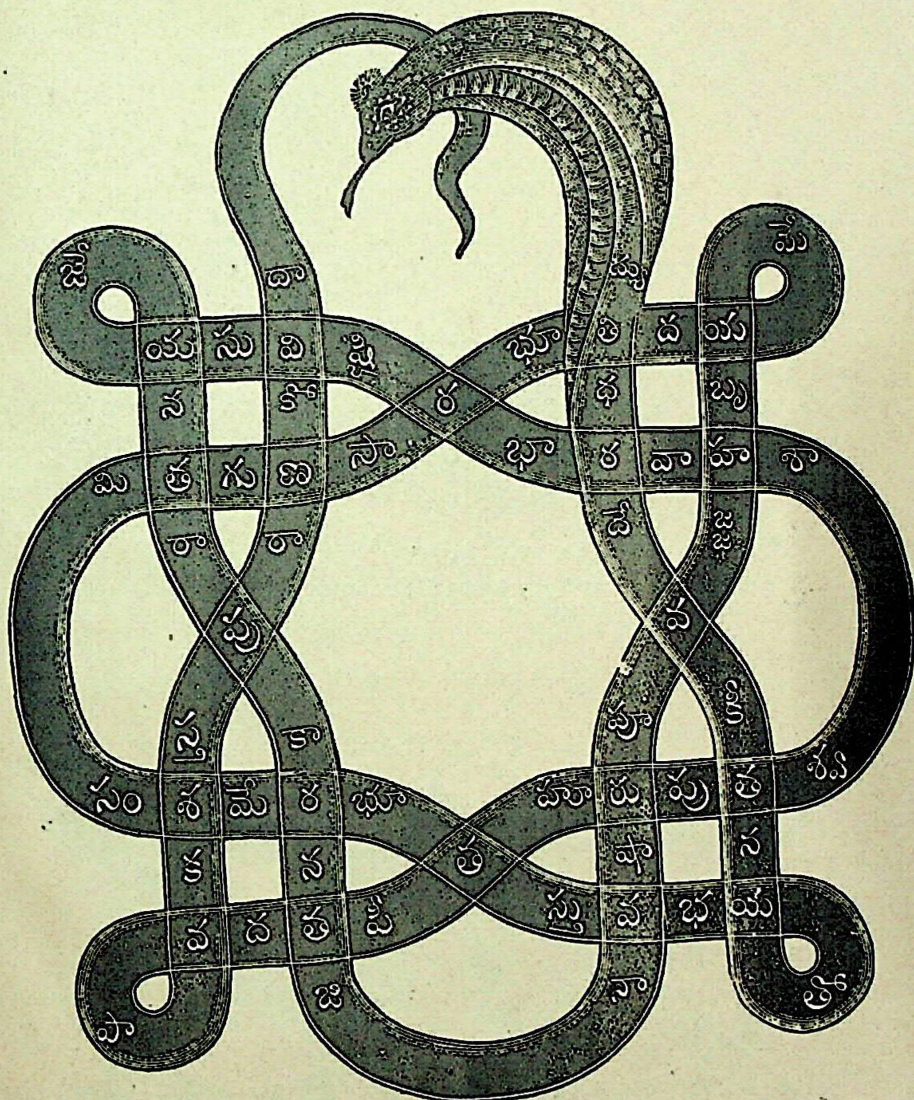
క. పారదమదనకవసుధర
దారద సమసమసనాసఁదరమారీచా
చారీమారవరాకా
కారావరదారధసువఁకనదమదరపా.

గుచ్ఛబంధము.

మాణవకవృత్తము.—
గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలకించెక బదిగా
గాదిబకృష్ణుం డదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

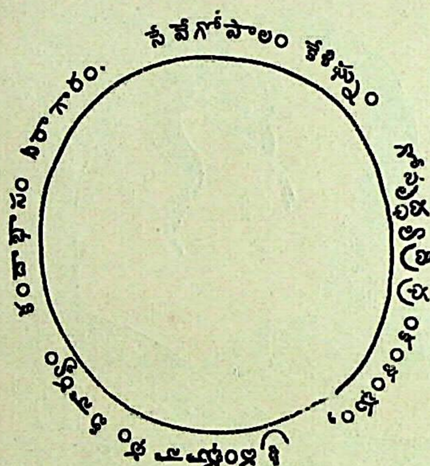
కుండలినాగబంధము.

క. ఇలతో నెనబదినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోధనిభనీలాంగా
మెలిగొన్న పామువలె వెలుఁపలగున్ దలతోకనాగబంధంబునకున్.

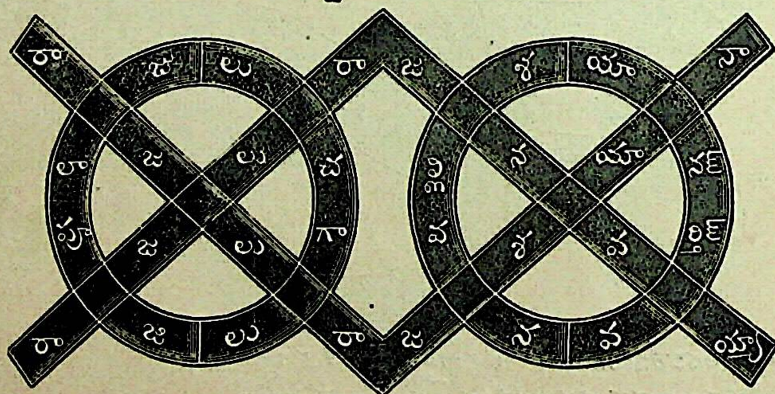
చ. ద్యుతిధర దేవకీతనయ తోయభవస్తుత భూరమేశ సం
మితగుణసారభూతిదయ మేయబృహజ్జవపూరుషావనా
జితనరకాపురాతనయ జేయసువిష్కిరభారవాహశా
శ్వతపురుహూతపీతదవ పావకశస్తపురాణకోవిదా.

కంకణబంధము.

సేవేగోపాలం కేళిఘ్నం, గోపృథ్వద్రిధ్రంకంళంభుం
శ్రీదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం నీరాగారం.

మర్దలబంధము.

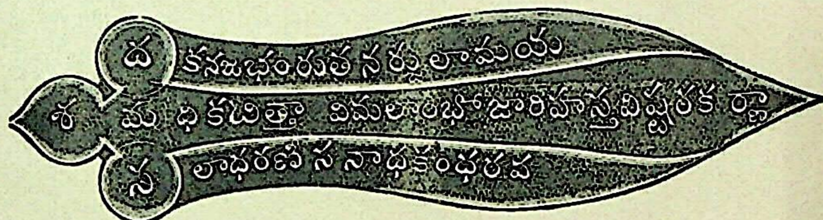

రాజులు రాజశయానా, లాజులు చల్లినయానర్ఘ
పూజలు గావశవర్తిక, రాజిలు రాజనవయ్యా.

ఖడ్గబంధము.

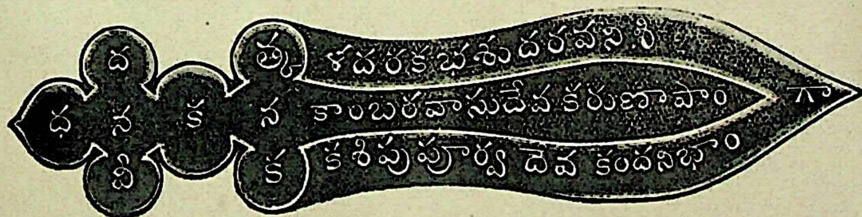
లక్షణము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయుగాద్యంబుజేసి • సరసులు మూఁడ్గా
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుజుల గదియింప • ఖడ్గబంధం బొనరున్.

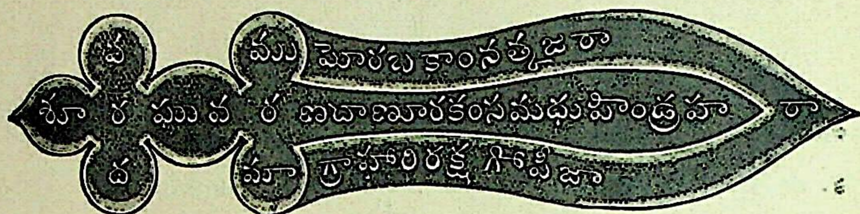

లక్ష్యములు:—

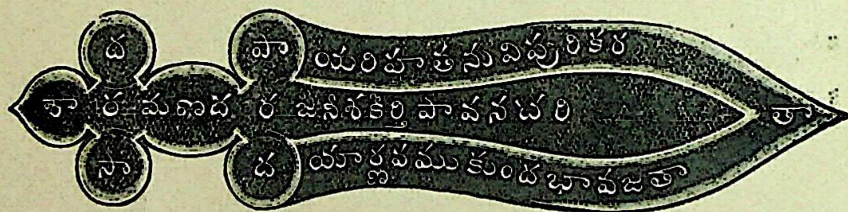
క. శమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభోజారిహ స్త•విష్టరకర్ణా
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీసనాధ • కంధరవర్ణా.

క. ధనదనవీనశనత్కృన, కనకాంబరవాసుదేవ • కరుణాపాంగా
శనివరద శుభకర దశ,త్కృనకకశిపు పూర్వదేవ•కందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మారణ చాణూరకంస • మధుపౌండ్రహరా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహారిరక్ష • గోపీజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశకీర్తి • పావనచరితా
తారకరిపువినుతహరియ, పారదయార్ణవముకుంద • భావజతాతా.

సుగంధి:—

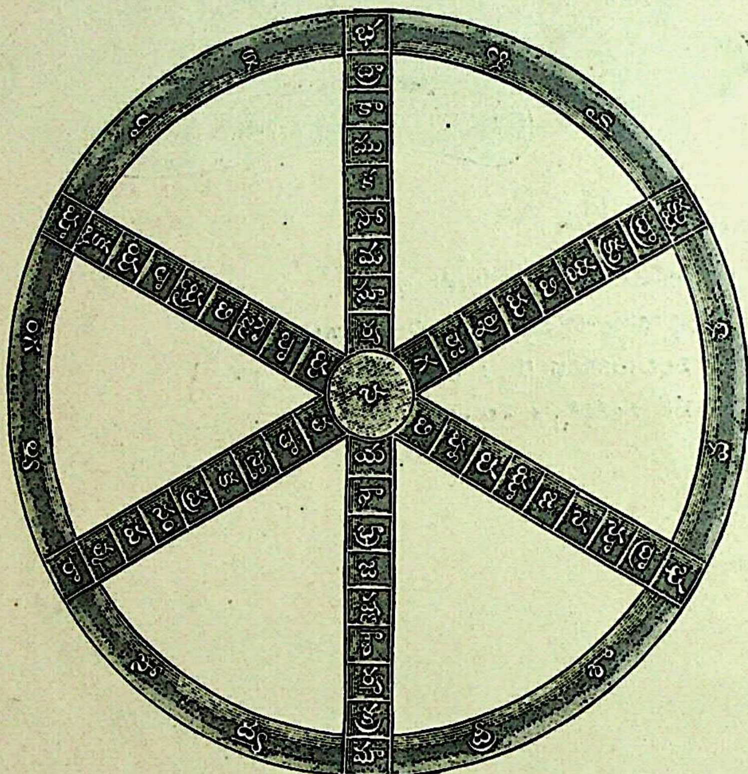
కోరితీరి వారిజాక్షు • గోరఁజేరఁజేరవే
వేరువడ్డదైత్యులొమ్మ • వేగిలించి లెస్సగా
గారవించి యతనిపుత్రుఁ • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
వేరువేర నింగినిల్చి • వేల్పులెల్ల మ్రొక్కఁగన్.

చక్రబంధము.

లక్షణము:—

సీ. వర్తులాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడలెల్ల నారురేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదో ఛందమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మూడంఘ్రు లటు వ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యయ్యెను నది యినుమారు రాఁజెప్పి మాట నారిట నామమాలరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవ • కాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యులెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గామెపల్లీశ • వారిజాక్ష, జమ్మిశడనున్న గోపాల • చారుశీల.

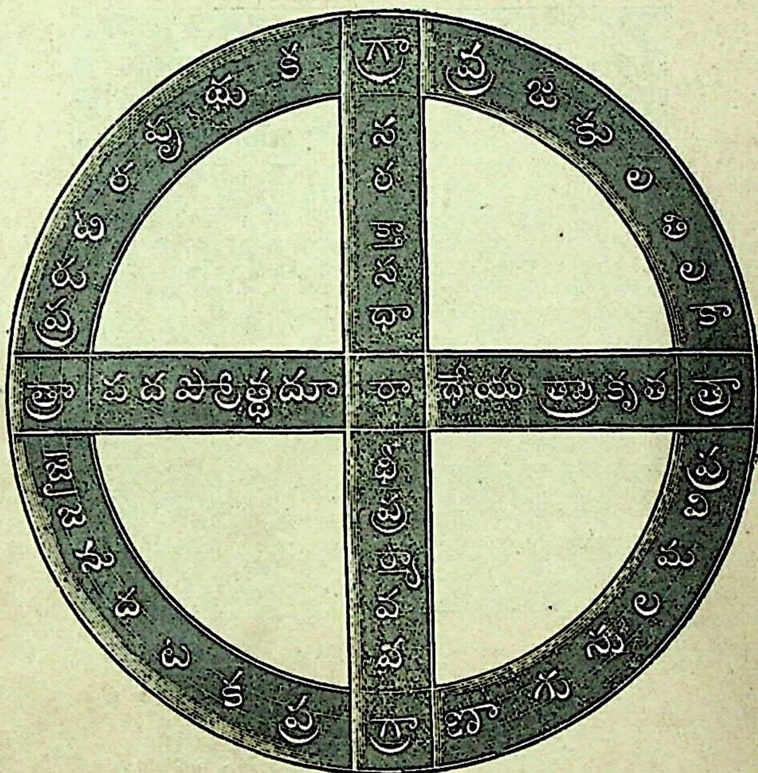
చక్రబంధము.

అత్యము:—

శా. భద్రాకాముకసోమసూర్యనయనా ♦ భ్రాజిష్ణుశౌర్యక్రమా
త్సుద్రాక్రుద్ధ విమర్శితాంగనతతా ♦ స్తోకప్రసంపత్కరా
భద్రానూనజయావహావినయవా ♦ గ్భావిష్కృతాయత్నమా
మాద్రీశా భవతత్సుకా శుభకరా ♦ మాంగల్యరాసోద్యమా.

అష్టదళపద్మబంధము.

స్రగ్ధర. రాధాసక్తారసగ్రా • వ్రజకులతిలకా • త్రాతకృత్ప్రియధేరా
రాధేయత్ప్రాకృతత్రా • ప్రవిమలసుగుణా • గ్రావవర్యాత్ప్రధీరా
రాధీప్రర్యావవగ్రా • ప్రకటదనుజజై • త్రాపదప్రోత్థఘూరా
రాధూత్థప్రోదపత్రా • ప్రరుచిరపృథుక • గ్రాసరక్తాసధారా

97

సర్వతోభద్రబంధము.

వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం
దే	వ	రం	ప	ప	రం	వ	దే
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దే	వ	రం	ప	ప	రం	వ	దే
వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం

వందేసదా దాసదేవం, దేవరం పవరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత నందనందనా సనాతనా జనార్దనా
వనాటరత్నరక్షరమ్యనాగనాథనాశనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరహర ధీరదేవకనక ప్రకటాంబరవీరసారదు
ర్ధరధర వారవేణురవరమ్యరమేళ మహామహామహీ
ధరగరహారసన్నుత కృతజ్ఞతశిష్టపరాపరాపరం
శరణ రణోరమావిశదళ స్తళమాత్త కశ్రీకళాకరా.

వ. ఇది బంధకవిత్వం బిఁక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద. 385

గర్భకవిత్వము.

సీ. గాంగేయకౌశేయ॥ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలి॥కయు వరిష్ఠ
కందపద్యద్వయ॥కమలవిలసితరుగ్మవతికాగర్భిత॥క్రౌంచపదము
గీతమత్తేభవి॥క్రీడితాకందగర్భితసీసము నట షడ్వ్యస్తగర్భి
తోత్పలమాలిక॥యును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసరూ॥పద్విపదయు
స్రగ్విణీగర్భభు॥జంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణి॥గణనికరము
[1]కలితచతుర్విధ॥కందపద్యము నష్టవిధకందమును బంచ॥విధసువృత్త
తే. మాఁదిగాఁ గలకొన్నిప॥ద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దో॥షములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల ॥ గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారుసిరీతిఁ ॥ దనరి కృష్ణ. 386

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజ॥నాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురిత॥దూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహ॥రా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగ॥తల్ప శచీపతిపుత్త్రిరక్షణా. 387

వ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 388

కందద్వయకమలవిలసితరుగ్మవతీగర్భక్రౌంచపదము.

ద్వారవతీనా॥థా సముదారా తరుణధవళకర ॥ ధరనుతనామా
మారమణీధా॥మా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపు॥మదగిరిశంబా
సారసనేత్రా ॥ సత్యవిచారా శరరుహభవముఖ॥సకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితసూరా సురవరమణినిభ॥సురుచిరదేహా. 389

వ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె. 390

మత్తేభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నర॥విప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకార హ॥విర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వ॥రా రమేశ
విలయకాలానల॥విక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్రీ॥వా వరేణ్య
విలయశీలా యదు॥వీర కౌస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక ॥ గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక ॥ శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహా ॥ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణ॥సరసిజయుగ. 391

వ. ఇది వళిప్రాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 392

1 కనలు (ఓ). 2 విఖ్యాతి (ఓ). 3 ర్ధర (ప).

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. శారదశాసితప్రసవ•చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ • తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ•ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవ•పాపవిదండన భర్గపూజితా. 393

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను దెలిపెదము.

కల్పితకల్పవల్లీ ప్రహరణకలిత.

కరధృతకరువాం • కరిహితకరణం, కరువాసఖరుచిం • గరుడఖగరథమ్
ఖరఘనకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరతమ్. 394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ దెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లీ భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా
పక్షగపతిరథ • పాంద్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. 395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివికచాంబురుహాక్షా యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. 396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పాంద్రవిపక్షా భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్షా ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. 397

గర్భద్విపద.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్ష, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్ష
పక్షగపతిరథ,• పాంద్రవిపక్ష, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్ష
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్ష. 398

లాలిపాట.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. లాలి.

పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. లాలి. 399

పెండ్లిపాట.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. [1]గౌరీకల్యాణవై భవమే.
పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. గౌరీకల్యాణ
[వై భవమే. 400

ధవళము.

అక్షరహరివికచాంబురు • హాక్షా యక్షపసఖ
రక్షకసురవిదురద్విప • రక్షా రాక్షసవిదళన
పక్షగపతిరథ పౌండ్రవి • పక్షా భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షస • దృక్షా ఋక్షపదుహితృప. 401

[2]సువాల.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే. ౧
పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే.

అర్ధచంద్రికలు.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షుణ. ౧
యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షుణ. ౨
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షుణ. ౩
రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షుణ. ౪
పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షుణ. ౫
భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షుణ. ౬
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షుణ. ౭
ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షుణ. ౮

---

1 'గౌరీకల్యాణావై భావమే' అని (ఓ. ప.) లలో వ్రాసియున్నది.

2 సువ్వాలే (పూ. ము.).

[1]కందగర్భసీసరూపద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్ష ♦ కమలజాక్ష
శుభకాలసత్పాల ♦ సుయశోవిశాల యభిరమతస్నిగ్ధ[2]యా♦పీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి ♦ తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠర వికళాదశుభనేత్ర ♦ విజయమిత్ర

తే. సతతసనకాదిసన్నుత ♦ చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత ♦ యచ్యుత మధు
విదళన వారిశాశ్వతకృష్ణ♦విదురవరద, భవవిరించినుతా యంచు ♦ బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిప♦క్ష కమలజాక్ష
శుభకాలసత్పాల ♦ సుయశోవిశాల
యభిరమతస్నిగ్ధ ♦ యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల
ధృతమణిదరగదా♦రితపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనే♦త్ర విజయమిత్ర. 406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నుత, చతురచరిత. యాదవకుల ♦ సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన వారి శా♦శ్వత కృష్ణ విదురవరద భ♦వవిరించినుతా. 407

స్రగ్విణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమో దాశకా వేణు ♦ నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మ♦హాయావనారీ
రమాధీశ దామోద♦రా దేవదేవో, త్తమా భేశమిత్రాక్ష♦యింద్రానుజాతే. 408

గర్భస్రగ్విణీవృత్తము.

దాశకా వేణునా♦దప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహా♦యావనారీరమా
ధీశ దామోదరా ♦ దేవదేవోత్తమా
భేశమిత్రాక్ష యిం♦ద్రానుజాతే నమో. 409

---

1 కందగర్భద్విపదరూపసీసము (పీ). 2 శాశ్వ్యానుయాయా-(పూ. మా.) ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. పీ.) అలోనిది పాఠము ఇందును యతిభంగము.

కందగర్భమణిగణనికరము.

కరధృతజలజానిఁ • గరిపతివరదుఁ, వరతనురుచిజిత • వనదునిఁ బరముఁ
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ • బరపదశరణుఁ, శరవణభవనుత • చరితునిఁ గరుణఁ. 410

గర్భకందము.

కరధృతజలజానిఁ గరిపతి, వరదుఁ వరతనురుచిజిత • వనదునిఁ బరముఁ
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ బరపద,శరణు న్శరవణభవనుత•చరితునిఁ గరుణఁ. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునను, న్రెండవగణ మాది గాఁగ • నిర్మించినచో
దండిఁ జతుర్విధకందము, పాండవపక్షా మెలంగుఁ•బ్రాజ్ఞులసభలన్. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞ•హితవుగ విపులన్. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిం
గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిన్. 414

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞ•హితవుగ విపులన్
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోన్. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులన్ బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిన్. 416

మాలికాచతుర్విధకందము.

తరతర మపర్ణ మాదిగ, దొరలించిన మాలికాచ•తుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనవ్యతల్ప • యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీభూమీన వరద హరి, గోభూమానవవినుత సు•గుణబుధ మధునా
శా భీమా నవకృష్ణఘ,నాభా మానవహరి దరి • యభవకమలనా. 418

గర్భద్వితీయకందము.

భూమీన వరదవారి గో, భూమానవవినుత సుగుణ ♦ బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భామానవవారి దరి యభ♦సకమలనాశ్రీ. 419

గర్భతృతీయకందము.

మీనవరద వారిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ ♦ మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవవారిదరియభవక♦మలనాశ్రీభూ. 420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద వారిగోభూమా,నవవినుత సుగుణబుధమధు♦నాశా భీమా
నవకృష్ణఘనాభామా, నవవారిదరియభవకమల♦నాశ్రీభూమీ. 421

అష్టవిధకందము.

రెండేసిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ ♦ నొనరఁగఁ జదువన్
ఖండిత సౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద ♦ మనఁగాఁ బరఁగున్. 422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచ
న్ఘనులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల మై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను ♦ ఘనులను గలయం
బెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగెలనన్.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ఘనులను గలయను ♦ బెనఁకువఁ గనుచున్
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృం,ఖల మయి తన కిరుగెలనను ♦ గనలుచుఁ గొన బై.

చతుర్థకందము.

కులదగు బెలుచ న్ఘనులను, గలయం బెనఁకువఁ గనుచును ♦ గలుములఁ దనిపెన్
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను గనలుచు గొనబయి ♦ గిలిపెడుకనుకొల్. 426

పంచమకందము.

ఘనులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను గనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడు కనుకొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచన్.

షష్ఠకందము.

పెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దని పెను ఖలశృంఖల మయి • తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు,కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను•ఘనులనుగలయన్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖలమయి తన కిరుగెలనను • గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుకొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ఘనులను గలయను • బెనఁకువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి • గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ బెలుచ న్ఘనులను, గలయం బెనఁకువఁగనుచును•గలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయనీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవు • న్జితభృగుతనయుని • సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం • బ్రతియుగసముదిత•బహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు • న్దితితనయతుహిన•దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవు • న్ధృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావన, జీవు న్జితభృగుతనయుని • సిరి గలుగుట కై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదిత•బహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత,దేవు న్దితితనయతుహిన•దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసు,దేవు న్ధృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవున్ • భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ • ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని • సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగసముదిత•బహుతనుమహితున్
దితితనయతుహిన•దినకరకిరణున్, ధృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

శారదశాసితప్రసవ • చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ • తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ • పాపవిదండన భర్గపూజితా. 436

గర్భవాణీవృత్తము.

శాసితప్రసవ • చాపఖండనా • సామసన్నుతా
దాసపోషధవ • తాపసమండన • ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన • వాసవానుజా
వాసుదేవభవ • పాపవిదండన • భర్గపూజితా. 437

గర్భపద్మావృత్తము.

సవచాపవిఖండన • సామసన్నుతా, ధవతాపసమండన • ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన • వాసవానుజా, భవపాపవిదండన • భర్గపూజితా. 438

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన • సామసన్నుతా, తాపసమండన • ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన • వాసవానుజా, పాపవిదండన • భర్గపూజితా. 439

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నుతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా. 440

గర్భదరధ్వనితాళము.

శాసితప్రసవ • దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ • వాసుదేవభవ. 441

గర్భమధురగతిరగడ.

శాసితప్రసవ • చాపవిఖండన, దాసపోషధవ • తాపసమండన
భాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన, వాసుదేవభవ • పాపవిదండన. 442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామేపల్లిపురమందిరనందనందనచరణా
రవిందవందనాభిలాష మనీషా ప్రాభవవేంగళార్యతనూభవవిద్యావిశేషసురాచార్య
కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రం

బునందు మాలనూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక[1]సంప్రదాయంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణలక్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యాదిగణద్వయకూటంబులును, ప్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాథయోగఫలంబులును, షట్ప్రిత్యయంబులును, బద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, షడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమవృత్తంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, జిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

---

1 సాంప్రదాయకంబును (ప).

పంచమాశ్వాసము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతకుతలఁపరిశోభితప
ప్రాకరకేతవరనగర
నాకారివిదితిరియోజఁనస్థితభవనా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిఁ గలియుగమున కాదిఁ నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రఁతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

ఆ. ఆంధ్రసంధు లెల్లఁ నష్టాదశార్యల, సుకవు లౌ నటంచుఁ జోద్య మంద
ఛత్రితాద్రినాథఁ శబ్దానుశాసనుఁ, డవనిఁ దేటపఱిచెఁ నతిముదమున. 3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. సూ. తిఙ్మధ్యశేషషష్ఠీసుప్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రశంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాం శ్చ. 1
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యు ర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2
సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషౌ నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు. 3
సన్ధి ర్నాచో చ్యనుతో వాతో నాదిషు విభక్తి షూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితఠి పరిమితౌ సమస్తనామ్. 4
న స్యా త్తద్ధర్మోత శ్చో ర్వాస్యా ద్వర్తమానవిహితస్య,
తద్వ త్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. ౫
అపిశబ్దేతో లు గ్వా స్యా దిచ్ఛ విభక్త్య న్తిమస్య జే రలిచ,
శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాతో లు గ్దారార్థే త ఉదపి రేఫ స్స్యాత్. ౬
సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథాను మచి. 7
షష్ఠ్యా ఉకారో చి ను మ్నే చాద్య స్యామ్రేడితేఽన్త్యలోప శ్చ,
అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే విసర్గ శ్చ. 8
బో రద్భుతశబ్దా ర్థే పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః,
వికృతిపదే లా టో రవ్యుపధా రే శ్చా చి త శ్చలు గ్వా స్యాత్. 9
పదమధ్యసరలడానా ముత శ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్,
లోపో వా స్యా త్తేషా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 10
కవిభల్లషైగ క్రియాణాం సామ్నాముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యన్తే. 11
ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింట్యాదయో భవన్తీహ,
రుల్వా వే ర్నామ్నాం స్యు స్తేహి విభక్తౌ సమాసే చ. 12
ప్రథమావైభక్తికమో ర్లుక్ పూర్ణో వా పతిక్రియార్థే తు,
తస్య సమాసే పుంపూ ను మ్భ్యాతో హల్యధర్వణార్యమతాత్. 13
శత్రర్థే తూత శ్చా నో స్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిన్దు రపి,
వాత్మాన్మదో ర్ద్రుతిస్య స్యాల్లు గ్వా క్యాన్తగతపదానాం చ. 14
పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్రుతం చ బిన్దుస్స్యాత్,
అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15
లు గ్వా న ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యా ద్బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16
ప్రథమలు గపి ద్విసుల్వో ర్ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు,
హేమో క్తేగ పరుషాణాం గసడదవా స్యుః పదాద్వన్ద్వే. 17
గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మాన్మదో ర్వినా పరుషాః,
న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
సన్ధిపరిచ్ఛేద స్తృతీయః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియొనిమిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

తే. హేమచంద్ర త్రివిక్రమ • నాము లాదిఁ
బ్రాకృతము ద్రోవఁ జూపి రా • ప్రాకృతంబు
నందు భేదంబుగావున • నాంధ్రమునకుఁ
గలుగులక్షణ మెఱుఁగఁగ • వలయుఁ గవులు. 5

ఆ. తెలుఁగుబాస యెంత • దెలిసి యుండిన దీనిఁ, జదువకున్నఁ గవిత • చక్కఁగాదు
ఇంటిలోన హేమ • మెంత గల్గిన నేమి, తోడవు సేయ కున్నఁ • దొడుగ రాదు.

క. పదసంధులు చెడ నడికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ • బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేట • పఱిచెద వరుసన్. 7

క. [1]వసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష • విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్యయు ననునాల్గును, బొసఁగింపకు సంధిదోష • ము లటంచుఁ గవుల్. 8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండు • అర్జునునకుఁ
జెలి యనుచు నిట్లు గుఱుసుపై • శృంగముపయి
స్వరములకు సంధి గలుగక • సాగకేని
దానిని విసంధి యండ్రు స • త్కవులు కృష్ణ. 9

తే. సాల్వభూమివరు న్నండ • జధ్వజుండు
ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యద్భు • తంబు నొంద
ననుచుఁ బొల్లులవలపల • నచ్చు లున్న
జరుగును మహావిసంధిదో • షం బనంగ. 10

తే. మగ వొకతె సారతెలనాకు • మడుపు లీయఁ
బోలఁ తొకతె తెల్లసవరంబు • బూని విసరఁ
జే డొకతె చక్రితో నెత్త • మాడె ననఁ గు
సంధి యగు నిట్లు గలయని • సంధు లదుక. 11

క. ఎందును దుస్సంధిసమాఖ్యం దిర మగు నంచు నిందు • ననుచో నందు
న్నిందు న్నని పై నచ్చులు, పొంద సముచ్చయ నకార • ములు కృతి నూఁదన్. 12

తే. తొలుత నీసంధిదోష చ • తుష్టయంబు, చెంద కుండఁగఁ గావ్యము • ల్చెప్పవలయుఁ
గానఁ దెలియంగ సంధిల • క్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాల • విమలశీల. 13

క. పుంములు ప్రథమైకోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యవి విభక్తి • కం బనఁబడుఁ బా
ల్పడి యవి చెందనివిధు గ్రొప్పడు నవిభక్తికము నామ • ములు ననఁబరఁగున్. 14

1 ఎసఁగ (పూ. ము).

క. తరు వనఁ హారుఁ డనఁ బుర మనఁ, బరగ నివి విభక్తికములు ♦ బరువు [1]పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు ♦ నామములు నగుఁన్. 15

ఆ. [2]వెనుక నున్న పదము ♦ కొనయక్షరంబుతోఁ, బైపదంబు మొదలి ♦ ప్రాణమునకు
సూత్రమునను సంధి♦చొప్పడకున్న నప్పట్ల బుధులు ప్రకృతి♦భావ మండ్రు. 16

క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ ♦ గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ ♦ జెప్పెడుచోటన్. 17

క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక ♦ యొక్క తెఱఁగునన్
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య ♦ మందురు ధీరుల్. 18

తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల ♦ వెడల నొత్తి, వారినెళవులఁ దా ముందు♦వైరినృపుల
పగిది మును పున్నవ్రాలను ♦ బాఱఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశ♦నామకములు.

తే. వెండికొండను నెలకొన్న ♦ వేల్పు కేని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ ♦ జేరి యుండు
యక్షుగతి శబ్దమునఁ గల్గు♦నక్షరంబు, పొంత నుక్తాగమము పొందుఁ ♦ బూనినిల్చు.

తే. పదములను మున్ను గలవ్రాల♦ తుదినిదామ్ముఁనలికికొనినిల్చులిపులుప్ర♦త్యయములయ్యె
మున్ను పదములఁ గలవర్ణ♦ములునిలు పక,తొలఁగి చనుట లోపం.బని♦పలుకఁబడును.

ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.

మూ. సూ. తిఙ్మధ్యశేషషష్ఠీసుప్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రశంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాశ్చ.
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతి కలా ద్రుతోన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్.1

క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రు♦తప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి యొడము కుండెడు, తెలుఁగుపదంబులు కళా ప్ర♦దేశము లయ్యెన్.22

తే. ధాత ధాతను భూపతి ♦ ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గ♦న్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిట్టి లోపము ♦ ల్గాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుత♦ప్రకృతు లీశ. 23

క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వలయుచోఁ గొ♦నలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొం,కక యవి యెన్నంగ నలవిఁ♦గా దహిపతికిన్. 24

---

1 పురుఁడు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ.).

తే. గూను సెష్మేను మెడ నాను•మీను పేను,[1] మ్రానుపటిచేను బులిబోను•మఱియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁగూడఁ•బుట్టుశబ్ద,ములు ద్రుతప్రకృతులుగావు•మునిశరణ్య.

తే. అన్ను బంగరుపొన్ను చా•య యగు తెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను•జొన్న యెన్ను
మొదలుగా జడ్డలు నకార•ములకుఁ దుదిని
దనరుపదములు గావు ద్రు•తప్రకృతులు. 26

ఆ. తన్ను నిన్ను నన్ను • విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను•శబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ•జర్చింప నివి ద్రుత,ప్రకృతు లెపుడు గావు • భక్తసులభ.

కళాప్రదేశములు.

సీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జను లని యిబ్భంగిఁ బలికెడు ప్రథమావి•భక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్ర•భీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్మద్వి•తీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురో•చ్ఛిష్ణునకై యని తొడిఁబడ నుడుగుచ•తుర్థులందు
బలునిబట్టి మురారిఁ • బట్టుండి యని పలికెడుపంచమీవిభ•క్తితుదలందుఁ
తే. బద్మబాంధవసుతయొక్క•భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యను శేష•షష్ఠులందు
క్షితిసముచ్చయమూలఁ దక్క • ద్రుతము గానఁ
బడదు [2]గావున నవిపల్కఁ•బనుఁ గళలని. 28

సీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు•సూనుఁడే యనుచు నేవార్థము ల్దెలుపువ్యా•పారములును
నటియించెనఁట పాడె•నట కూడెనఁట యను లలితకిలార్థాను•లాపములును
వింటిమి కంటిమి • వేఁడి రటంచు నీమాడ్కిని బలుకుతి•ఙ్మధ్యములును
గాంచి విచారించి • కరుణించి యనియెడుక్త్వాప్రత్యయాంతార్థ•వాచకములు
తే. ఊఱక మిన్నక సేయక•యెఱుఁగక యను, నట్టితూష్ణీంపదార్థవా•క్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతను•జనియె సుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియును•గళలుకృష్ణ. 29

తే. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచు•న్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలఁడటన్న తిఙ్మధ్య•మంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ • గలసి సరని
జాతనేత్ర కళాప్రదే•శంబు లగును. 30

సీ. కటకట యక్కట • కట్ట యయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు • భాషణములు
ఔర బళీ [3]మజ్జ • యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంధ్రభా•షాపదములు

---

1 మానుపటిచెను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కఁగా (ప); గావున నివి(ఓ).
3 ఝూరె (ప).

నిది క్రొత్తయిది వింత•యిది లెస్స యద్దిరా యోహో యనుమహా•ద్భుతోదితములు
నించుక గోరంత • యిసుమంత చీమంత యావంత యనుకించి•దర్థములును
తే. హరిహయాత్మజసఖుయిప్పు•డప్పుడెప్పు,డనియెడుయదాతదాద్య[1]శ•బ్దాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యెది [2]యేటది • యేమి యనుకి, మర్థములును గళాసంజ్ఞ • లంగజపిత. 31
తే. ఇంతిరయే కావు తెలుఁగున•నిట్టికళలు, మధునిషూదన వెదకిన•మతియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు•గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కా•మేపలీశ. 32

సంధివివేకము.

క. [3]వెనుకటిశబ్దమునకుఁ దుదిఁ, దనరెడువర్ణమును బైప•దమునకు మొదలం
గనుపట్టునక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక • సంధి యనఁ జనుఁగా. 33
క. విను ప్రాణసంధులును వ్యం,జనసంధులు ననఁగ శబ్ద•సంధులు కృతులఁగా
దనరారు నిరుదెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము లెఱిఁగి • కూర్పఁ దగు హరీ. 34
ఆ. మీఁదిశబ్దములకు • నాదివర్ణంబులు, స్వరము లైనఁ బ్రాణ•సంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యెనేని • వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వాని తెఱఁగు • లరయవలయు. 35
తే. [4]హల్లు లై హల్లు లెల్లను•బుట్టి పిదపఁ, బ్రాణములఁ గూడుకొని బహు•భంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతల•కట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరం•బులునిజంబు. 36
ఆ. ఎచట సంధి గలుగు • నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడి•నట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి • యాహల్లుతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్ప • నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాదిషు టేః, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ • బ్రక్రియలోనం
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁ•బడు స్వరసంధిన్. 38

తే. కృష్ణుఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డి•భేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం డుత్తముం డూర్జి•తేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డోష•ధీశుఁ డౌర్వ
శేయసుతుఁ డన సంధులు • సెలఁగు నిట్లు. 39

ఆంధ్రపదాదియకారమునకు

మూ. సూ. సర్వ త్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః.

1 శబ్దార్థములును (పూ. పు). 2 యెదియేది (పూ. పు). 3 వెనకటి (ప. ఓ). 4 హల్లు (పూ. పు).

ఉ. ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బ॥దాదులయందు నుకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కువ్రాఁత గణు॥తింపఁగ నచ్చుగ దానిడాపలన్
సీరజనాభనాంతములు ॥ నిల్చిన నచ్చుటఁ బ్రాణసంధి చె
న్నారు నితండు వైద్యవసు॥ధాధిపు నేపడఁగించె నేఁ డనన్. 40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులకు పేరు. 41

క. శృంగాంత్యవర్ణయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్ర॥సంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాఁత ధ్వరం గలయుద్రుతాంతములను ॥ బ్రాణములట్లన్. 42

క. మంగామ్మురవులు నాలుగు, నుంగరములు మూఁడు నేడు ॥ నొడ్డాణంబుల్
పొంగుచు నొసంగి వారి యొక, యంగనను రమించె నన సు॥దాహారణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. సూ. లుకసంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతప॥దాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును ॥ జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యె నేని దు॥స్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగు॥లోకవినుత.

ఆ. చూచె నితి ననెడు ॥ చోటఁ జూచె న్నింతి
ననిన సంధిదోష ॥ మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు ॥ నెడఁ బొడిచెర్కుండు
ప్రాచి ననఁగ గ్రామ్య॥భాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి ॥ సంధి గలయుచో
నరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక ॥ కడపల నిలచున్. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్ర॥ములు నచ్చులపైఁ
గనసినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క ॥ నహిపతిశయనా. 47

ఆ. వారి యొసంగు మోక్ష ॥ మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప ॥ నబ్బు సిరులు
నిక్కమనుచు దీని ॥ ముక్కంటి యెఱుఁగును
నలువ యెఱుఁగు గట్టు॥తులువ యెఱుఁగు. 48

తే. కుత్సనత యవిభక్తిక॥తత్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్ముల ॥ స్వరము లదుక
శీతరుక్కాద్రిరాజేంద్ర॥జిత్తనంగ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడు॥బంట నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్లు లగువ్రాల శవతలి, హల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు ॥ నసురాంతక సం
ధిల్లును వ్యంజనసంధులు, తెల్లముగాఁ దద్విధంబు ॥ తెలియఁగ నలయున్. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు • పలికి వాని, యం దొకక్కరమునకు ల•క్ష్యములు పలికి
దాని తెలుఁగున నాసంజ్ఞ • దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లను బట్టింప•వలయు నెందు. 51

అకారాదిసంధులు.

మూ. సూ. సంధి ర్నాచోఽ చ్యసుతః. 4

తే. పొల్లు యగుపూర్వశబ్దాంత•హల్లుమీఁద, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ • బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైఁదక్క నితరస్వ•రమ్మమీఁద, నచ్చు గదిసిన వచట లే • దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెస్స యగుపట్టు•కమ్మిపుట్టం బన జాలువారెబుపు[1]చ్చడ మనంగ
సిరియన్నఁ బురణించు • చిన్ని నెమ్మో మన వలదు సుమీ యింత•వైర మనఁగ
జన్నెయావులపాల•చవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు • రేఁపు ననఁగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ • బైయంటు వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ • కొ ననంగ

తే. ధనమొకో యింతులకుఁ జక్క•దన మనంగ
నలినము నివాసమూ యెల•నాగ వారికి
దేవి యన నీపదింటిపైఁ • దెలుఁగులందు
స్వరము లెదిరినఁ బ్రకృతిభా•వంబె నిలుచు. 53

క. ఒ ప్పగుపేరెద నొప్పుల,కుప్ప ననారతము నుంచు•కొని గోవిందుం
డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధి•దనరు రమేశా. 54

అదంతసంధి.

మూ. సూ. వాతః. 5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దల•కట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు • సంధి కలుగు
వారికి బలదేవుతల్లి పెద్దమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేన•యత్త యనఁగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. సూ. అనాదిషు విభక్తి ష్వాతో వా. 6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవి•భక్తులందు
దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభ•క్తులకు షష్ఠిఁ
బలుకుకాగుడికిని వికల్పంబువలన
నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు • గలుగుచుండు. 56

సీ. నిన్ను నే నెఱుఁగంగ • నే నెంతవాఁడను న న్నేలుకొనుము ఘృ•ణాసముద్ర
సారె నీకొఱకు నం•జలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్ము నాకొఱ కైహి•కమ్ము లెల్ల

1 ఇట్టిమాటలలోఁ 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వా•ణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా[1]కేదు•గడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు • నీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్మిలి•నిజము నీకు

తే. ద్రౌపదికి నక్షయాంబర•దాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధన•జయ మొసంగి
ప్రోచి మపగిదిని మమ్ము నె•ప్పుడును గావు,మయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగ•లక్ష్యంబులయ్యె.

తే. రాముఁ డధికుండు తారక•బ్రహ్మ మాశ్రి,తౌఘసురధేను వామేటి•యనుజా లహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమావి•భక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంధి వచ్చు ని•త్యమ్ముగాఁగ.

తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బ•ల్కునవి మూఁడు
నవతలివిభక్తిఁ దెలుపువా•క్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల నను•వచనములును
బదివిభక్తులు లో ద్రుత•ప్రకృతు లయ్యె. 59

సీ. తాటక నొకకోల • ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపుసుబాహు•ను క్కడంచె
మౌనుల నానంద•మగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీ•వనలు పెక్కు
జనకునిచేత న•ర్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరా•గారమునను
వరశక్తితోడ నీ•శ్వరువిల్లు విఱిచెను నరులకంటె నమర్త్య•వరులు పొగడ

తే. వెస విదేహునివలన ను•ర్వీతనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహ•విధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభ•క్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు ని•త్యముగ నగును. 60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితః. 7

తే. వసుధ నుత్తమపురుషైక•వచనమునను
దక్క భూతక్రియాపదాం•తములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు • వాత్తునపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు • దైత్యదమన. 61

తే. పుడమి సూత్రోక్త ముత్తమ•పురుష మనుచుఁ
దత్పురుష మెల్లఁ గొన రాదు • తద్బహూక్తి
మున్ను తిఙ్మధ్యముల[2]తోడ • నెన్నుకతన
నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దా•నికి ఘటించు. 62

1 కేఁడుగడయు (ప). 2 లోన (ప).

తే. వనిని దీవించిరఁట మునీశ్వరులు నిన్ను, రవిజ నేలితివఁట నీవు రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరఁట కపులార జలధి, వింటి మీవార్త మేమన వెలయునిట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైషధంబునఁ "గూర్చుం
డిరి యొండొరు"నని కానక, పరపురుషక్రియలఁ బ్రకృతిభావముఁ గలదే. 64

వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్నిపరేతరాజవరుణులు ల్పర్యుత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాళీకమృణాళనాళలతికానవ్యప్రణాళీమిళ
ల్లలనాలాపకథాసుధానుభవలీలాలోలచేతస్కులై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల భూతార్థమునన్
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను బ్రతికితి ననఁగన్.

వర్తమానక్రియాసంధి.

తే. వర్తమానత్రిపూరుషవచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్దశాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధిసిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబుననకానఁబడుటఁజేసి.

మ. చనుచున్నాఁ డదె నీరి గోపకులు పజ్జం జేరుచున్నా రహో
యనుచున్నా విభువైరి నీ వరుగు కార్యం బే మన నీరలు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దానే చెప్పుచున్నా నికన్
జనులారా చొరనీయ మా వ్రజము నిచ్చ ల్నిల్చుచున్నా మనన్. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుతప్రకృతి గాన, నొర్వఁ గల ననునుత్తమైకోక్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుదిఁ దాల్చుకతన,స్వరపరము లైన నిత్యమై సంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుఁడు మెచ్చఁ గల రమరులు
తొడరఁ గల వక్కనందనుతోడ నీవు
మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుంద మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమస్తానామ్. 8

సీ. కనిపెడు ప్రేలెడు కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు బారె డనఁగఁ
వేఁటెడు పుడిసెడు చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు గాదె డనఁగఁ

జెంబెడు దుత్తెడు • చెరవెడు బిందెడు పఱ్ఱెడు కుండెడు • బానె డనఁగఁ
బారెడు చిట్టెడు • పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానకుంచెడు • తూమె డనఁగఁ

తే. దక్క డన వీసె డన నొక్క • చిక్క డనఁగఁ
వాపె డన మోపె డనఁ బెద్ద • వామె డనఁగఁ
బరిమితార్థంబు తుదిఁ నిల్చు • పట్ల నిట్లు
ప్రాణములు సెల్లఁ దఱిమి వ • క్రములు బలయు. 72

తద్ధర్మార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. న స్యా త్తద్ధర్మోక్తః. 9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మమునఁ బ్రథ • మో త్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ • పోవవిడిచి
కడమ పదములు తిబ్మధ్య • కములుఁగానఁ, గొమ్ములను బ్రాణసంధులు • గూర్చుటొప్పు.

క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు • సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలుల ననుచు • భావింతు మెదన్. 74

క. పదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్య • పురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను • బలుమఱు ననఁగన్.

వర్తమానార్థద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య. 10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁ • బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున షష్ఠ • వర్ణశృంగ
కంబుతుదిఁ గల్గుపదము వి • కల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభ • దర్పదళన.

క. కేరుచు నొయ్యన డగ్గరఁ, జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ • జిక్కక వేగం
దారు చమత్కృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చథోక్షజుఁడు మల్లుఁ • ద్రుంచె ననంగన్.

తదాదులు.

మూ. సూ. తద్వ త్తదాదిజస్య. 11

క. తుదిగుడుల నదుకునది యిది, మొదలగుపదముల వికల్ప • మున స్వరసంధు
ల్పదలి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బలుక • నన లత్యంబుల్.

కిమాదులు.

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. 12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొద లగు వానితుదలఁ • గలగుడులను బ్రా
ణము లదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమి • యిచ్చె మన కనన్. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్యాత్. 13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ • గదిసినచోటన్
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ • బుణ్యచరిత్రా. 60

తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణ•భర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికుల•స్వామియేని
నీమహత్త్వంబు వర్ణింప • నేర్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు • దానవారి. 81

క్త్వా ప్రత్యయాంతార్థసంధి.

ఆ. వారిజాతనేత్ర • క్త్వాప్రత్యయాంతార్థ,ములు వచింతుఁ దెలుఁగు•పలుకులకును
పైస్వరంబు లుండు•పట్టులఁ బ్రకృతిభా,వంబు గాని సంధి • వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి • యెంచి యాలోకించి
యొరసి యాడి యోడి • యొరగి యెఱిఁగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని • యాడుకొని యెత్తి
యెనసి యేగి యాగి • యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య. 14

క. లలి నాదేశము లగుని,త్తులు సమసనములను జేత • తోడ వలన లో
పల నసునివి మొద లగుపలు,కులతుదిఁ దలకట్టులకు వి•కుంఠతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణువలనిబలిమి • కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదాన•వారిచేతి
పోరిపు భాగవతుల•లోపలిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ • దక్కుఁ గలదె. 85

అల్యాదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ. 15

ఆ. కడవిభక్తు లైన • నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు పచ్చు • నంత్యములను
సమసనమున శేష•తాయియందలిభక్తి, వొడమునతఁడె లోక•పూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాఽతో లుక్. 16

తే. శబ్దముతుదను నది యను • శబ్ద మదుకు, నప్పు డది యనుపదమున • కాది నుండు
నత్వము వికల్పమున లోప•మగునుగాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండు•నిందిరేశ.

తే. పాసఁగు లోపప్రకృతిభావ•ములను వరుస
బాపనది తోమిటిది మంచి•కాఁపది యన

మహిని భాపనయదియుఁ గోఁమటియదియును
గాఁపయదియును ననఁగభక్తజనవరద. 88

ఉదాదేశ రేఫాగమములు.

మూ. సూ. దారార్థే త ఉ దపి రః. 17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలసురోక్తులకు మీఁదఁ
గర్మధారయసమసనకల్పనమున
నా లను త్రిలింగదేశవాక్యంబు గూర్ప
మహి నుదాదేశ రేఫాగమములు వచ్చు. 89

ఆ. బుద్ధిమంతురాలు పుణ్యాత్మురాలు ద,యాసమగ్రరాలు దాసురాలు
వినుతశీలురాలు ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణు పెద్దరాణి యనఁగ. 90

టుగాగమము.

మూ. సూ. సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమోఽచిస్యాత్.

క. శమితాఘ కర్మధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము సంధిల్లెడుశ
బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకారము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ బ్రాణముతోడన్. 91

ఆ. అక్కజంపుటడవి నలకూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంప మొనను దటిగివై చెఁ
జిగురుటాకు గోఁటఁ జిదిమినచాడ్పునఁ, గఱకుటసుర లులుక గ్రహాపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. సూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథాన గచి.19

తే. క్షితిని బైపదములకు విశేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది నమరుశృంగ
మునకు వచ్చు నాగమ మయి పొల్లద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్మధారయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాద్రికడపటికొడు కా
మొనసందునతఁడు వడముడి, వెనుసనునతఁ డర్కసుతుఁడు విరథుఁ డనంగన్.94

షష్ఠీసమాసదుగాగమము.

మూ. సూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి ను మ్సే చ. 20

తే. కొమ్ముమీఁద షష్ఠీసమాసమ్మునందు, న చ్చెదురఁ బొల్లద్రుత మగు నాగమంబు
కొడుకునాలు నేనుఁగునోడ ల్తొడవునొలుపు, రాజునానతి ధేనువునోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. సూ. ఆద్య స్యామ్రేడితే న్త్యలోప శ్చ. 21

తే. ఒక్కమాటయె రెండుమా • ఱుచ్చరింప, దానిపే రార్యు లామ్రేడి•తంబటండ్రు
పృథివిఁ దత్పదములలోనఁ•బ్రథమపదము,తుదిని సంధి ఘటించు న•చ్చెదిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట [1]నాడాడి • వచ్చు నొక్క
డొక్కఁ డయ్యారయారె యో•హోహో నందు
పట్టి యనఁగ నామ్రేడిత•పదము లందు
మొదలిపదములతుద సంధి • గదియుఁ గృష్ణ. 97

అనుకారసంధులు.

మూ. సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే విసర్గస్య.

సీ. అనుకరించెడుచోట • నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీ•ర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశ•వాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘుసం•హర్త యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోష్ఠ • భూతానునాసికశృంగంబు జడ్డను • జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తవ దా•సోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వ•ములు ఘటించు

ఆ. బండితోత్తములు కృ•పాసముద్రో మురజి త్తటంచుఁ జదివి • చెప్ప వినుచు
నసురవైరి విడిచి • యన్యదైవతములఁ, గొలుచుమూఢమతులు•గలరె యనఁగ. 98

వ. ఇవ్వి స్వరసంధు లనంబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి.

మూ. సూ. బో రద్భుతశబ్దార్థే. 23

ఆ. అద్భుతార్థవాచ•కాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాఁతకొమ్ము • చెడును నిలుచు
హారి ధరించెఁ గేల • నబ్రంపుగిరి యనఁ, ద్రావె నబ్బురంపు•దవ మనంగ. 100

ఫుకారసంధులు.

మూ. సూ. ఫో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. 24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురం•బిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమివ్రాఁ•తలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవును•గొమ్మ కప్ర, మప్డు గా కెప్డుమేనఁ బూ•యఁ గల దనఁగ.

లుకారసంధులు.

మూ. సూ. వికృతిపదే లౌ టో రపి. 25

ఆ. అవని శృంగసహిత • మగుతృతీయాంతస్థమునకు డాపలించి • తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగ•ములు పోవు నండు ని, ట్లనిరొ నిట్టు లనిరొ • ననఁగఁ గృష్ణ.

[1] నాడాడ (పూ. ము).

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చాపి తశ్చ లుగ్వా స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫముగుడుసు లుక్కు గాంచును దనరన్
గుడిని [1]చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్నగేశ్వరతల్పా. 108

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్రామంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగ నెల్లం బర్యాయన్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు
గిలుక విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱ్ఱటులఁ బఱ్ఱటులఁ బటిపెల,గటిఁపెల మొటిఁపెలను [1]గలఱకారము లెల్లన్
ధర నెఱసున్నలు నగు నయ్యఱ్ఱటులఁ బఱ్ఱటులను ద్రుతములగువలసినచోటన్. 106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముతశ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, క్షరములకొమ్ములు వికల్పకంబున విద్యా
ధరసన్నుత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగములఁ గొన్నింటన్. 107

ఆ. కొస్పు తూర్పు తెల్పు గాడ్పు కొసపు తూరు,పచ్చ తెలఁపు గాడుపనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వారు కావ్యములను వాడుకలన.

క. [2]పద మానుడుఁ బదరుడుఁ బొద,లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలవు నడికొమ్ము లాదికవు లాడఁబడమిన్. 109

ఆ. విసుఁడు చొరుఁడు తలఁడు విడుఁ డనుపలుకులు
చిఱుతబొట్లమీఁద జెందియునికి
సరసిజాతనేత్ర, నరలడాక్షరముల
కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ గూర్ప రాదు. 110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. సూ. తేషా మితశ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 28

1 చికారము, (పూ. ము). 2 మద మానుడు (ప).

ఆ. నడిమినరలడలఘ • గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రమునిమ•తమునఁ గొన్ని
పూన్కి గూర్మి కల్కి•బుడ్పి పూనికి గూరి, మసదు కలికి బుడిపి•యనుచు నిట్లు.

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలి•కొండనృసింహుఁడు వెల్గ యంచు నీ
వల నగసాలరుద్ర పను•వాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
దెలియక కొండ జీట్లు విక్రు•తిం బదమధ్యమునన్ లకారరే
ఫలఁ దలపై యకారమును • బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్. 112

వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసముఖమందుఁ గందుకూరి రుద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సర•విం జలికొండనృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవి•ముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్క దోసమే
భళిభళి మంచిమాటయె ప్ర•బంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె య•పారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

మూ.సూ. కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతేవ్యాసు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్త్యాదయోపి కథ్యన్తే. 29

తే. ధాతుపదములకడపటఁ • దనరు రేఫ, శృంగములకు లోపంబులు • చెల్లుచుండు
వాల్లు పైకొన్నచోఁ గవి • భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁ•బతగగమన. 115

తే. సర్వగతుఁ డని వారి నెన్ను•దు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలం•తురు తపసులు
[1]శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు • ర్భూమిసురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే • ర్దనుజవరులు. 116

సీ. భల్లటవిరచిత•పంక్తిలో సూత్రంబువలనను బైవాల్లు • నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము • ల్పలికెడుచోటను సమసనములు గూర్చు•సమయమునను
దెనుఁగునామంబుల • కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు వికల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపము•ల్గన్మాసెఁ గనుమాసె గోర్నాటెఁ జెక్కిటఁ • గోరు నాటె

తే. మరుఁడు విల్మాపె విలు పూసె • మధుఁడు జాతి
ననల వీడ్కొనియెను వీడు•కొనియె ననగ
సాయపాన్వయవేంకట•శ్మాపదత్త
కామెపల్యగ్రహారన•గర్యధీశ. 117

---

1 శ్రుతిమయుఁడని చెప్పుదు ర్భూ•సురులనతని (పూ.ము).

తే. కాంతచన్గవ చనుగవ • కార్తెలుపులు
కాలు మెఱుపులు వాల్గంటి•కలికి వాలు
[1]గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు • గాంచె ననుచుఁ
దెలుఁగుసమసనముల నిట్లు • పలుక వచ్చు. 118

తే. చట్టుకాలికిఁ జట్రాయి•గట్టుకేని, పట్టి యనుచోట గప్రేని•పట్టి యనుచు
సమసనములట కారశృం•గములు నడఁగు, నాదిశబ్దంబు సూత్రంబు•నందుఁ గలిమి.

ఔపవిభక్తికములు.

మూ. సూ. ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టిఁష్టా ్యదయో భవన్తీ
హ, రల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తే హి విభక్తౌ సమాసే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగు•నాంధ్రనామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేక•భాషణముల
కొన నుండురల్వాదు•లను బాఱఁ దోలి విభక్తులందును సమా•సోక్తులందు
నవని నాదేశంబు • లగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుప•దంబు లెల్ల
నౌపవిభక్తికా•హ్వాయమః లై కృతులను బహువిభక్తులను బా•పట్టుచుండు
తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాది•లిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేక•యప్పటట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంట•నమరనేని, యవియు నౌపవిభక్తికా•హ్వాయము లయ్యెఁ.

సీ. రలవర్ణములశృంగ•ములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును • టీలు వచ్చు
నీటికి [2]దాఁకపం•దిటికిఁ దోఁడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడి•పాటి కనఁగ
జడ్డలు గలనలా•క్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లా•గుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడి•కడ దుకారములకుఁ బూర్ణయుక్తంబు లై • పొందుఁ డీలు
తే. చంటి కింటికి గొంగగు•ద్దంటి కఱటి
పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి • రెంటి కనఁగ
*యిట్టులకుఁ దిట్టు లగునూతి • కేటిమిత్తి
కనఁగ షష్ఠిని గొన్నింటి • కమరు నిట్లు. 121

---

1 గంటి చేడ్పాటు చేడుపాటు • గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందోభంగములని తెలియఁజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

* నీటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి' రాగా 'నూతికి' అగును. 'మిట్టు' శబ్దముయొక్క 'ట్టు' కారమునకు 'త్తి' రాగా 'ఏటిమిత్తి' అగును. కాబట్టి 'యిట్టులకు' అనియుండవలయును గాని 'నీటులకు' అనుట తప్పు.

సీ. పాలేటికాలువ • పందిటిగుంజ తాఁచేటినో రంబటి•పిండికుండ
కాటిపాపఁడు [1]జుంటి•గడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినరుకుడు•గుంటికోవి
ముంజేతికంకణం•బులు చేతిసారకాతు కొత్తివీఁడు పెద్ద•గొత్తిచెక్క
నాఁపజొన్నలు కటి•వేఁపపూవులదండ లలపాఁపమేతరి•యంపములకు
తే. [2]ఇనుపపెనమునఁ బోసిన•మినుపదోసె
లనుపపప్పును జొక్కంపు•తెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబు•లందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్చు నాపవి•భక్తికములు. 122

అనాపవిభక్తికములు.

సీ. దూడ [3]పేరుబిడారు•తొలకరి పుల్లరి చాలుపాలు రవాలు•జగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీడు•నెన్ను పన్నును [4]చెన్ను కల్లు జల్లును బొల్లు•గాలి జాలి
చెండు దిండును దండు•చేదోయి ప్రాయి వేయి సాము [5]వేదూదేదు•గేదెముల్లు
గీము తొల్లిటిబాము•మోము పున్నమనోము కొమ్మిమ్ము తలదిమ్ము • లొమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతినా•మంబు లొక్క
కొన్నితుదల రల్వాదులఁ • గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాస•ములను రెంట
భువి ననాపవిభక్తికం•బు లగుచుండు. 123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమాయై భక్తికమో ర్బిందు శ్చ మహ న్వతిక్రియార్థేతు. 31

తే. పడియె ననుక్రియతుది నిల్పఁ • బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమూకు సమసన•పదమునందుఁ
దెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణ•బిందు వదియు
లోపమును జెందును వికల్ప•రూపములను. 124

క. పవఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్ర•మంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁగడుభయ,పడియెరమించి సుఖపడియె•భ్రమపడియె ననఁ.

తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యను•పట్లఁ బెద్ద
సున్న గలుగదు కొనను మా•సున్న యగుట

---

1 బోటికాల్వ (పూ. ము; ప.). 2 లినుప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. ము).
4 వెన్న (ఓ). 5 లేమూ (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము • పడియె ననినఁ
జెడి చనదు మా సమాసంబు • నడుగు గామి. 126

పువర్ణాదేశము.

మూ. సూ. తస్య సమాసే పుంపూ. 32

క. ఆదివిభక్తిము కారము, యాదవవర కర్మధార•యసమాసమునన్
మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు • వగు వలసినచోన్. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటూరు ల•బ్రంపుటూరు, లతివచోద్యపుటారు చో•ద్యంపుటారు
మగువసూత్మపుఁగౌను సూ•త్మంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొ•క్కంపుమేను.

అథర్వణమతసంధులు.

మూ. సూ. ను మోచ్చాతో హాల్యాథర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. సమసనమున నామాంతశబ్దం•గములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ• బొల్లుద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుతఁ• ప్రకృతిపగిదిఁ, గాంచు సంధి నథర్వణ•కవిమతమున.

క. చనుగవకుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ • దలిరుంజొంపం
బన వచ్చు ననుఁగువెలఁదికి, ననుఁగుఁన్వెలది యన శ్లిష్ట • మగు స్థిరపరతన్. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్వాదేశములు.

మూ. సూ. శత్రర్థరేతూత శ్చానో స్తస్యస్యా చ్చ పూర్ణబిన్దురపి.

ఆ. తెలుఁగువర్తమాన•ములపష్ఠవర్ణంబు, కొమ్ముపిఱుఁద ద్రుతము•కొమ్మమరినఁ
గొమ్ము లోప మగు ద్రు•తమ్ము పూర్ణం బగు, ఘమను గొన్నిటను వి•కల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు • ననుచును వించున్
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగ•గూడునుగృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను • దటలపిఱుఁద
వెలయుద్రుతములు స్వరసమ•న్వితము లగుచుఁ
దొలఁగి తమచోటఁ బూర్ణబిం•దువులు [1]నిలుచుఁ
గొన్నిటను గనుగొందుఁ జే•కొంటి ననఁగ. 133

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. వాత్మా న్మదో ద్రుతస్య స్యా ల్లుక్. 35

క. శ్యామాంగ నేను దా నను, నీమాటలకొనద్రుతంబు • లేగు నిలుచు హ
ల్లామీఁద నుండునప్పుడు, నే మనుదును నేను మనుదు • నీకృప ననఁగన్. 134

1 నిలుపు (పూ. ము).

తే. తాను నే ననుపలుకుల • లోని ద్రుతము, లడఁగుచో మీఁదఁబరుషంబు • లసురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్ద్విత్వా • క్షరము లర్ధ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁ • [1]బలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్క పదము • వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదముతుదఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లు • పోవు న్నిలుచుక. 136

తే. దానవారాతికేళికో • ద్యానసీమ, నాకభూజంబుచెంతఁ గాం • తాలలామ
ననఘగుణధామ సత్యభా • మను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ ల • క్ష్యంబులయ్యె.

పదాంతప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంత ద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి • కే తెంచుశ్రుతీ
యాంతస్థంబునకుం బ్రద్యాంతంబున స్వరము లోప • మగుఁ గొన్నింటక. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యం, బులకడపల నుండునలల • పొల్లులకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్ష • ణికు లెచ్చోటక.139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందుసరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్విత్వం
చ బిన్దు స్సాన్య్వత్. 37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశ • బ్దంబులపైఁ బరుషంబులు [2]సెడి సర • ళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిం • దువు లగు నాపట్ల గాధేయముని వెంటఁ • గదలి నడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁ • జట్టు నాతిగఁ జేసె వెసఁ డొక్క మనకుండ • విల్లు విఱిచె
ధాత్రీతనూభవఁ • దగ వివాహం బయ్యె గురువైభవంబునఁ • బురికి వచ్చె

ఆ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ • నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్నిసున్న • లెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండు • నపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁ • గావుగాని. 140

ఆ. ముంగమురువు దాలి • చెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగును • గుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలిఁ • చేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు • నిండుబొట్లు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః.38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృ • త్యంత ద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గాని • యెడల వాని
వలపలిపరుషము • ల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిం • దువులు లేవు

---

1 బలిచితి నన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రి పంపునను గాం♦తారంబునకు నేఁగి సమదవిరాధుని♦జావ మొత్తె
నతివతోడను డేకు♦టాకుటింట వసించెఁ గనకమృగంబును ♦ దునిమివైచె

తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవు♦పఙ్క్తికంఠు
నంతకునిఁ జేర్చెఁ బుత్రమి♦త్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహీజాత♦ను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్కకులాంబుధి♦సోముఁ డనఁగ. 142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్. 39

సీసమాలిక: సరళంబులును స్థిరా♦క్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబుల♦పైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రు♦తాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబులై ♦ పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకే♦తనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపికి ♦ బిడ్డఁ డనఁగ
నతిసుతిఁ గాంచె జం♦భారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ ♦ బురిటిలోన
ననుపమస్థితి డెంద♦మున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁడై ♦ శకటదైత్యు
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృ♦ణావర్తు మెడఁ బట్టి తిగిచి ద్రెప్పలెను ♦ దిక్కులద్రువ
గర్గుచే బహునామ♦కములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ ♦ బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె ఖేచర♦భూచరావలిఁ దల్లి కాననంబునను ఖ♦గాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనా♦సదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంట♦ మ్రోఁగ కుండఁ
జేసె ఛిద్రంబులు ♦ క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్య♦ముల వనితలఁ
బడవైచె ఝుంపాప్ర♦భంజనుం డన మద్దు లరిగెను ఝిల్లీర♦వాటవికిని
వదలక కాచె తే♦వలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను తీవిఁ ♦ గూడి మాడి
తునిమె ధక్కుఁ జర్మ♦మానకు నో యన వత్సదనుజుని ధాకతోఁ ♦ దలక కుండ
నిర్జించె ధీరుఁడై ♦ నిలిచి బకాసుర నఘుని ధాత్రిని గూల్చె ♦ నచ్ఛతముగఁ
గల్పించె నీరజ♦గర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్న♦వత్సములను
గ్రీడించె ఫలితశా♦ఖిచ్ఛాయలను మాలిఁ జుట్టెను ఫుల్లప్ర♦సూనమాల
నవలీల భంజించె ♦ నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీ♦కరశరీరుఁ
గాళియు మర్దించి ♦ కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడు♦దావవహ్ని
సరసి యాదఃకేళి ♦ సలుపుచుండఁగఁ జేకొనియెను యువతుల♦కోక లెల్ల
భుజియించె రుచికరం♦బుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్న♦జాత మెలమి
రక్షించె శేఖభ♦ర్త నులింప నెల్లర హస్తంబునను లీల ♦ నచల మెత్తి

శరమున వరుణకిం॰కరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పం॰తమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజా॰తంబున వేణువు పూరించెను శిరీష॰ములు చిగుర్పఁ
బాడె షడ్జస్వర॰ప్రభవగీతంబు విరాళిఁ బెట్టెను షట్ప॰దాలకలను
జలమున సుందరీ॰జనములఁ గిసరించి చనియెను నూనవృ॰క్షములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబుతోఁ॰ గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి ॰ మరునికేళి
వారి నెల్లను దేల్చెను ॰ వరుసకొలఁది, నన ద్రుతప్రకృతుల కుదా॰హరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్వి॰తీయ మొకఁడు, మొదలియనునాసికంబులు ॰ మూఁడులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదు॰లందు లేమిఁ, జేసి వానికి లక్ష్యము ॰ లెప్ప నైతి.144

ద్రుతప్రకృతికాంతద్రుతశ్లేషము.

మూ. సూ. అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యాత్. 40

క. లలి సరళస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లూది॰పలికెడుచోఁ సం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కఁ॰ బొల్లు లయి హరీ.145

క. టతవర్గంబులు రెంటను, సతతము సరళాక్షరములు ॰ సమలిపులును ని
ర్జితమురనాంతపదాంత, ద్రుతములనం గూడుకొనవు ॰ తుదిఁ గదిసినచోన్.146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు ॰ న్గంధవాహాదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త ॰ జ్జాంబవత్యాత్మభర్త
న్నలినదళసమాక్షు ॰ న్బాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలఁతు ననఁగ జెందుం ॰ దన్నకారంబు లెందున్. 147

మహాస్రగ్ధర.

నవఁతల్పాయం దలంతు ॰ న్ఖగపతిగమను ॰ న్ఖత్రచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు ॰ న్ఫణిపతిశయను ॰ న్ఘుస్రనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటు ॰ న్ఝషపదజనకు ॰ న్భర్మవస్త్రాపిధాను
న్నవనీతక్షీరచోరు ॰ న్నతజనసులభు ॰ న్మానిహృత్పద్మవాసున్. 148

నరకపుష్పిణీవృత్తము.

నరకభయసంహారు ॰ న్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు ॰ న్రౌహిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు ॰ న్లక్ష్మణావల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద ॰ న్వాంఛితార్థాప్తికిన్. 149

స్రగ్విణీవృత్తము.

నీరజాతేక్షణు • న్నేప సింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు • న్నష్టపదశ్యామలు
న్నారకాపద్ధరు • న్నామకేంద్రావను, న్నే రహస్యంబున • న్నాత్మగతుం జేసెదన్.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్వాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవ•ర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిఖులును • బరము లైన
తటిని నాంతపదాంతద్రు•తంబుపొల్లు, బెటికి రైయె నిత్యముగఁ బూర్ణ•బిందు వగును.

క. నన్నయమాత్రమునఁ గ్వచి, త్తన్న దొకటేఁ దక్క బొల్లు • కత్వరనియమం
బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసి•కొంటిని వీనిన్. 152

అవి యెయ్యవి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారిషష్ఠస్కంధములోను ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము నందు పింగలిసూరపరాజు ప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యానములోను కవిసింగరన్న ప్రయోగము. 153

క. డుంఠిశు భైరవుని నీతి, కంతు విశాలాక్షి దండ•కరు జాహ్నవి వై
కుంఠపతి గుహుని లోలా, ర్కుం తేవలు మీఱ భూవ•రుఁడు పొడగనియెన్. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

తే. ఢాంఢమితభేరికాధ్వాన•[1]మంఁ ఢులీని, నాదమును మిన్ను ముట్ట న•నారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు న•ల్దిక్కులందుఁ, గాచు సౌగంధికంబుఁ దేఁ•గలరె యొరులు.

తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతునిఛందము నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు • బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు • నాఁది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించి•నం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం • బయ్యె ననఁగ. 156

క. మందర గజబను కారము, లొందినసాంతములతుదల • నుండు ద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ • బెట్టుదు రొకచోన్.

సీ. అంగజకేళిఁ దే•ల్చెం గోపకాంతల నగము హస్తంబున • నగ్రిమఁ దాల్చెఁ
[2]గుంజి భోజధరావ•రుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున • నజ్గ మెఱుంగ

1 మాంఢు వీని (పూ. ము.). 2 గెంజి (పూ. ము.); గ్రుంజి (పే.).

జాంబవంతుని గెలి • చెం బంటుతనమున నతికెఁ జక్రంబున • న్బాణుపాణు
లమ్మకుండలములు లి • చ్చెం మహీసుతుఁ జంపి నాఁటె భూతలమున • న్మధువతరువు
తే. దైవమాత్రంబె దేవకీ • దేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసు • దేవుఁ డనఁగ
గజబవమంబుల డాపలఁ • గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల ల • క్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమఃకారద్విత్వమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై • యమరునవియు
బిందువులు డాపలను వెలు • గొందు నవియు
నొక్కరూపయి పూర్వప్ర • యోగసరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చుఁ • దమకుఁ దాము. 159

క. మిన్నే అపాదమున ధ్యాత న్నాభిని గుసుమశరు నెం • దం గాంచినసి
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదుఁరు నిన్ను • సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను మల్లికాకుసు,మమ్ముల మరువాదిపత్ర • మాలికలను భ
క్తి మ్మురసంహరుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు • సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్వలోపములు.

మూ. సూ. ప్రథమ లుఁగపి ద్విత్వలోపః. 42

క. సమయును వికల్పకంబున, నమితదనుజ తమకుఁ దాము • జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలిఁగెడినులున,ర్ణములను బ్రథమాక్షరములు • రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసెఁ • జన్నుదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్నువాఁక మినువాఁక
మల్లు నాటెను ములు నాటెఁ • బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముంత కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. 43

తే. వనధితనరుళ యయినటు • వంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేట • పఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు • ద్రుతము గూడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లో • పములు కృతుల. 164

క. కడపటి ద్రుతమును గూడియును, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుప • ములు సరళము లౌఁ
జెడవు పెఱవాల్లు లెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల • సంధులు గాచుకా. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ • జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ • జక్కఁజాయ
హెచ్చు[1]పచ్చనిటోపికిఁ • బచ్చడోఁపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ • గమ్మదావి. 166
ఆ. చల్లగాలి తీయ • విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి • టట్ల నిలుచుఁ
బంచబాణజనక • పచ్చావు నల్లావు, లనుచు నచ్చు లెల్ల • నదుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. సూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదాత్
ద్వన్ద్వే. 44

క. సుమనస్స్తుత ద్వంద్వసమాసమునను హేమోక్తిని బర • శబ్దాదిమవ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గసడ • దవ లగు వరుసన్. 168
ఆ. కసవుగట్టెలనఁగఁ • గాలుసేతు లనంగ, నిక్క డెక్క లిత్తఁడు • నేరఁ డనఁగ
నొప్పుదప్పు లనఁగ • నూఁచవల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వ • సమసనమున. 169

ప్రథమాంతగసడదవాదేశము.

మూ. సూ. గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మాన్మదో
ర్వినాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుత • ప్రకృతు లా నేను దా నను రెండు దక్కంగ • నవనిఁ గలుగు
ప్రథమావిభక్తుల • పైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గను • పట్టు నాంధ్ర
శబ్దాదిగతపరు • షంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు • గసడదవలు
సిరి గలిగిననాఁడు • పురుషుండు సెలరేఁగి నిక్కంబు డెక్కలు • నెరపుఁ గాని
తే. ప్రియము దలఁ గొత్త నర్థికిఁ • బెట్ట లేఁడు
కలిమి వోయిన సిగికిఁ • గాంక్ష సేయు
నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా • సైన ననఁగ
నివి యుదాహరణము లయ్యె • నెన్నిచూడ. 170

మూ. సూ. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి
గసడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మ ప్రథమావి • భక్తులమీఁదను దత్సమానాంధ్రశ • బ్దములమీఁదఁ
గలసంస్కృతపదాది • గతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము • లెడక నిలుచు
గాదిలిజవరాలు • కమలనివాసిని చిఱుతసుద్దులపట్టి • చిత్తజాతుఁ
డనుఁగుఁజుట్టంబు టం • కాయుధహస్తుండు మక్కువమఱఁది తా • మరసవైరి

1 పచ్చనితోఁటకుఁ బచ్చదోఁట (పూ. ము); పచ్చనిటోఁపికిఁబచ్చడోఁపి (ఓ); పచ్చనిపోటికిఁ బచ్చబోటి (ప).

తే. నిక్కమర్మిలి మామ పా•నీయరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని • కట్టివేల్పు
నాఁడు కరుణించి నాకు స్వ•ప్నమున వచ్చి, తెనుఁగు గావింపు మనియెను•దీనినవఁగ

కల్పితకల్పవల్లీసమానలక్షణసీసమాలిక.

[1]పంచదశవిధాంధ్ర•పద్యగర్భితములై కరధృతకరుహాము•ఖ్యంబు లగుచుఁ
బరఁగు ద్వితీయవి•భక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాష్ట•సమసనములు
వాని కధ్యాహార్య • మై నామి యనుధాతుపదము పైకొనునభి•ప్రాయములకు
సమసనాంతస్థితా•క్షరములపైఁ గలతలకట్టులకు శృంగ•ములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ • బొదలుచవర్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్సర•శములు చేసి
యాదివర్గద్వితీ•యములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్య•ములకుఁ దుదిని
దనరుసున్నలును బొ•ల్లనకారములఁ జేసి పఠియింప నగునాంధ్ర•పద్యవితతి
తరువాతఁ గందప•ద్యముతోడఁ గులకమై తలచూపు దానికి • ధాతుపదము
మదనవిలసితయు•గ్మం బయ్యెఁ బదపదంబునకు సప్తాక్షరం•బులుగఁ జదువ
నిపుడు చెప్పినవృత్త•మే యంగవిధులచే మధుమతివృత్తనా•మంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ • బదునాల్గువర్ణము ల్గావింపఁ బ్రహరణ•కలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనం•బుల ద్రుతప్రకృతులై పై నొక్కసమసన•పదముఁ గూడి
[2]పంచదశాక్షరో•దంచితపదములై మణిగణనికరస•మాఖ్యఁ జెందు
నష్టమాత్రావృత్త•యమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్క•చరణ మైన
నాంతసమాసద్వ•యం బొక్కపాద మై రగడలలో మధు•రగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్య•త్యయలేఖనక్రమవిధులు షోడశలఘు•వృత్త మం ద్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె • దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మర•సున్న యైన
వెస ద్రుతాంతంబులై • నసమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంఘ్రి • యై తనర్చు
వేమలు కడపల • వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును•మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయ•సప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతా•క్షరము లైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది • కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము • ల్కడమ గాక

తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు • లెఱిఁగి నీకుఁ, గవిత రచియించు వానిభా•గ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకు • నైనఁ దరమె, [3]సహ్యభూ(జా)దక్షిణైకయో•జననివేశ. 172

అవతారిక.

అథేదానీం కాకునూర్యప్పకవిర్యః పంచదశాన్ధ్రపద్యగర్భితాష్టసమాసాన్ ప్రహరణకలితవృత్తేన సంగృహ్ణాతి.

1 పంచాదశ (ఓ. ప; పూ. మ). 2 పంచాశద (పూ. ము). 3 సహ్యామా (పూ. ము).

కరధృతకరుహం ♦ కరిహితకరణం, కరుహాసఖరుచిం ♦ గరుడఖగరథమ్
ఖరఘునకరవిం ♦ ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం ♦ గరధరకరతమ్. 173

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దష్టసమాసాంతర్గత శబ్దానాం క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి–కరధృతకరుహం కం జలం కం శిరోంబునో రితి నానార్థాభిధానాత్–కే జలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి – కరుహ మబ్జం శంఖ మితి యావత్–రుహబీజచర్మణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో హస్తః బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః–కరేణ ధృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరధృతకరుహం శంఖ ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ధృతం కరుహ మంబుజం యేన తం కరధృతక రుహం పద్మస్యాంభోరుహత్వేన కరుహత్వస్యవక్తుం శక్యత్వాత్ తథాచ హస్తధృ తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానాత్త త్ర ప్రసిద్ధేః. 1

కరిహితకరణం కరో హస్తో స్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుఞ్జరో వారణః కరీత్యమరః–కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం–కరిహితే కరణః సాధనభూతః–తం కరిహితకరణం– అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్ నచాస్య ల్యు డన్తస్య పుంస్త్వం శంకనీయం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్వస్యాపి ప్రసిద్ధేః వి శిష్యం లోకాశ్రయత్వా ల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా కిల పాండ్యరా డిన్ద్రద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యశాపవశా ద్గజేన్ద్రతా మా పన్న స్సన్ కదాచి త్తృష్ణావశాద్దుగ్ధోదధిమన్యత్రికూటచలాగ్రవారుణోద్యానాం తరసరోవరం సమాగత్య దేవలశాపాగతగ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సన్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవనస్థో వాసుదేవ స్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామా సేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే. 2

కరుహాసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహాణ్యాబ్జాని కరుహాణ్యంభోజాని కరుహాణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహాసఖ స్సూర్యః అత్ర రాజాహ స్సఖిభ్య ష్టజితి టచ్ప్రత్యయః కరుహాసఖస్య సూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య తం కించ యథా భాస్వాన్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోక దీపకత్వా త్తస్య భాస్కర తేజోవత్త్వం యుక్తం యద్వా కరుహాణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య వక్తుం శక్యత్వాత్ కరుహాణా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహాసఖ శ్చంద్రః కరుహాసఖస్య భూషణమయచన్ద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే హరిణార్ధ చన్ద్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే షూక్తత్వాత్ యద్వా 'సూర్యకోటి

ప్రతీకాశం చన్ద్రకోటిసమప్రభ' మితి పద్మపురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్వా చ్చ అస్మిన్నర్థే కరుహాసఖేత్యత్ర బహువచనతయా సమాసో జ్ఞేయః బహుత్వస్య త్రిత్వాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహాః ణీన్దీవరాణి తేషాం సఖా హృదయ భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం శైత్యం హి యత్సా ప్రకృ తే ర్జల స్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్పద్య తే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మాన్-గరుత్మా న్గరుడ స్తార్క్ష్య ఇత్యమరః గరుడ ఇతి ఖగః పక్షీ గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగ చ్ఛన్తి చర న్తీతి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శ క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖ గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క- విహాగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్ గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవానీగర్దభాసురః-అథవాదండకారణ్యా నివాసో రావణజ్ఞాతిః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతమఃదిరా ఇత్య మరః కః వాయుః మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి క ఇత్యమరః కౌనాం వాయూ నాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చణ్డమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా సురస్య ప్రళయవాయుస్వరూపః అస్మిన్ పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ర్ద్ర ష్టవ్యా. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా స్తీక్ష్ణతరాః తిగ్మం తీక్ష్ణం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా అంశవో యస్య సః ఖరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ స్సదాసవితృమణ్డలమధ్యవ ర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్దురః కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త మాతంగవిక్రమమితి రామాయణే బాలకాండే వాల్మీకివచనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాశ్రయణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర ము-పాదవిక్షేపణ ఇత్యస్మాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య రిపుః శత్రుః తం కాళియమర్దన మిత్యర్థః అత్ర భగవాన్ యమునాహ్రదస్థం కాళియాఖ్యం మహోరగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం గరతీతిధరః ధృఞ్ ధారణపోషయో రితిధాతుః గరస్య కాల కూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వార్థేక ప్రత్యయః తస్మిన్రతం

శ్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కశబ్ద స్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధర శ్చకశ్చ గరధరకౌ తయోః రతం శ్రీతిమంతం య ద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యా త్పురాణ ప్రసిద్ధే శ్చ తద్వ దుక్తి రితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గో పాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరక మిత్యత్ర గకేతి ధకేతి కరత మితి పద త్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి రతం శ్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం దేవం ధర హృది ధ్యాయస్వే త్యర్థః అత్ర కృ ష్ణస్య గరుడఖగరథమితి విశేషణద్వయసామర్థ్యా త్తద్భజనేనాస్య పాపగోధో భవిష్యతీతి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్. 8

వ. సప్తాక్షరైకపాదంబైన గర్భమదనవిలసితవృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహున్, గరిహితకరణున్, గరుహాసఖరుచిన్, గరుడఖగరథున్. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 177

వ. కొండ తీరెండువృత్తములు మధుమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదంబైనగర్భప్రహరణకలితవృత్తము.

కరధృతకరుహున్ గరిహితకరణున్, గరుహాసఖరుచిన్ గరుడఖగరథున్
కరఘనకరవిన్ ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్ గరధరకరతున్. 178

పంచదశాక్షరైకపాదంబైనగర్భమణిగణనికరవృత్తము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణున్, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథున్
ఖరఘనకరవిని ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపుని గరుడఖగరథున్. 179

అష్టాక్షరైకపాదంబైనయష్టమూత్రావృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని. 180

గర్భద్వితీయాష్టమాత్రావృత్తము.

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదంబైనగర్భమధురగతిరగడ.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 182

వ. కొండఱు దీనిని షోడశలఘువృత్తము నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భద్విపదము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుగా, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుగా
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుగా, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుగా. 183

ద్వాత్రింశదక్షరైకపాదం బైనగర్భహరిణగతిరగడ.

కరధృతకరహుని • గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని • గరుడఖగరథుగా
ఖరఘనకరవిగా • ఖరతరకరగుగా • గరళముఖరిపుని • గరధరకరతుగా. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరధృతకరుహుగా గరిహిత, కరణుగా గరుహాసఖరుచిని • గరుడఖగరథుగా
ఖరఘనకరవిగా ఖరతర, కరతుగా గరళముఖరిపుని • గరధరకరతుగా. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతుగా గరధృత, కరుహుగా గరిహితకరణుని • గరుహాసఖరుచిగా
గరుడఖగరథుని ఖరఘన, కరవిగా ఖరతరకరగుని • గరళముఖరిపుగా. 186

గర్భతృతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతుగా గరధృతకరుహుని • గరిహితకరణున్
గరుహాసఖరుచిగా గరుడఖ, గరథుగా ఖరఘనకరవిని • ఖరతరకరగుగా. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగుగా గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతునిం • గరధృతకరుహున్
గరిహితకరణున్ గరుహాస,ఖరుచిన్ గరుడఖగరథుని • ఖరఘనకరవిగా. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరవిహితఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపునిం • గరధరకరతున్
గరధృతకరుహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహాసఖరుచిని • గరుడఖగరథుగా. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరథుగా ఖరఘన, కరవిగా ఖరతరకరగుని • గరళముఖరిపుగా
గరధరకరతున్ గరధృత, కరుహున్ గరిహితకరణుని • గరుహాసఖరుచిగా. 190

గర్భసప్తమకందము.

కరుహాసఖరుచిగా గరుడఖ, గరథుగా ఖరఘనకరవిని • ఖరతరకరగుగా
గరళముఖరిపున్ గరధర,కరతున్ గరధృతకరహునిం • గరిహితకరణుగా. 191

గర్భాష్టమకందము.

కరిహితకరణున్ గరుహాస, ఖరుచిగా గరుడఖగరథుని • ఖరఘనకరవిగా
ఖరతరకరగుగా గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని • గరధృతకరుహుగా. 192

పదప్రకాశితకందము.

క. కామెపలినామపురిసు, త్రామసరోజాప్తకోటి౹ధామ జలధర
శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ న్వ్రజస్త్రీమనోభి౹రామః దలంతున్. 193

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన చరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణ శాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు నష్టచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధి పరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

చెన్నపురి :. వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.—1922.

శుద్ధపత్త్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
3	5	దిద్దను	డిద్దను
40	26	1 దెల్లమి...దెల్ల	1 దెల్లము...మిదెల్ల
42	11	2 ఆది	అది
51	1	తులా	తలా
55	1	అంతస్థలు	అంతస్థులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవర్గాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్స్యాత్	శస్స్యాత్
86	5	డేఱు	డేటు
96	10	దెఱంగు	దెలుగుం
106	19	షష్ఠాష్ట	షష్టాష్ఠ
112	2	ననిరోం	నవిరోం
120	17	హైళ్య	హైళ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11	ద్గాంగ	దాంగ
152	27	[3]న్మిన్నదర్శిణ	[1]న్మిన్నదర్శిణ
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిల్చు	నిచ్చు
180	5	దేహ...మునివిను	దేహ...మునిను
190	29	గూర్ప	గూర్చి
191	27	4 నిశీర్య	[4]విశీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికలిత
220	11	UUUమUగ.	UUUUమగ.
221	17	IUIజUUగగమ.	IUIUUగగమ.
223.	14	IIIనIII నUగ.	IIIనIIIUగ.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	౯-౧౨౮	౮-౧౨౮
226	21	౧౦-౨౧౯	౧౦-౨౪౧
243	17	౧౯-౧౮౬౦౪౦	౧౯-౩౫౭౧౪
,,	23	౧౯-౭౫౩౧౪	౧౯-౧౮౬౫౮౭
247	8	1చినవాఁడు	8చినవాఁడు
257	14	దారిం	దారిఁ
264	13	జలజాప్త	కలజాప్త
268	3	సెన్నిదివిభ	సెన్నివిభ
280	13	దేవ	దేన
304	13	సాగనేని	సాగకేని
305	1	తరువన	తరువనఁ
308	21	గవదీనను	గవసీనను
,,	30	తెల్లమిగాఁ	తెల్లసుగాఁ
316	6	రప్వలు	రప్వ
317	11	జలరాశి	జలరాళ
323	26	సంహారు	సంహౌరు
326	1	జక్కు	జగ్కు

ఆంధ్రగ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రు.	అ.
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది ...	0	8
శకుంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము ...	0	12
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి ...	4	0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము ...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము), సటీక,		
నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి ...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము ...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు ...	3	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము ...	5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము	0	10
అచ్చతెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1	4
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది	(అచ్చగుచున్నది)	
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు ...	0	10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము ...	1	12
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కఁగ ముద్రించియున్నాము ...	2	8
వసుచరిత్రవిమర్శనము, శ్రీ చినసీతారామస్వామిశాస్త్రికృతము. అత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుగలవు ...	1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు ...	3	8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించియున్నారము...	3	8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము ...	2	8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు ...	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	2	8

ఆంధ్రగ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రు.	అ.
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది, క్రొత్తకూర్పు ...	1	4
కాశీఖండము, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు ...	1	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర ...	1	8
హరవిలాసము ...	0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము ...	0	8
నరసభూపాలీయము ...	0	10
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవిది ...	0	8
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవిప్రణీతము ...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము ...	1	4
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము ...	0	6
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము ...	0	4
శివలీలావిలాసము, ,, ...	0	6
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి ...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము ...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయామాత్యప్రణీతము ...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము ...	1	4
తారాశశాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు ...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము ...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము ...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మది, చక్కనికూర్పు ...	1	6
రాజయోగసారము, ద్విపద ...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము ...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము ...	1	4
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిపులము. ఈవఱకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది ...	3	8
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు ...	1	6
నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాప్రెగడ, క్రొత్తకూర్పు ...	0	12
వైశ్యపురాణము ...	1	4
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము ...	1	8
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము ...	0	14

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్దదొరకును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.

పద్యముల స్థాపన.

(౪) తను గాంచెనీ శ్రీ రాముల లేదు॥ పం ౪ –

[illegible]

